

fe

feminist eleştiri
d e r g i s i

2024.16.1

E-ISSN 1309-128X
BAŐLANGIŐ 2009 • YAYIN ARALIĞI YILDA 2 SAYI

feminist eleştiri
d e r g i s i

© 2024 • XVI(I) • bahar/spring

<http://federgi.ankara.edu.tr>

© 2024 • XVI (I) • bahar/spring

e-ISSN: 1309-128X • Başlangıç: 2009 • Yayımlanma Sıklığı: Yılda 2 Sayı

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (KASAUM) uluslararası hakemli dergisidir, senede iki kez çıkar. Dergimiz İngilizce ve Türkçe olarak yayımlanmakta, her iki dilden de yazılar kabul etmektedir. Toplumsal cinsiyet konularıyla ilgilenen tüm bilim dallarına açıktır. Görsel malzemelerin yazılarla bütünleşmiş kullanımlarını desteklemektedir. Fe Dergi, akademik makaleler dışında saha notları, politik anlatılar, kişisel anlatılar ve kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Editörler/Editors

- Elif Ekin Akşit, Ankara Üniversitesi, Emekli/Ankara University, Emeritus Professor

Editör Yardımcıları/Assistants Editor

- Ezgi Sarıtaş, Ankara Üniversitesi/Ankara University
- Gülçin Özge Tan, Gaziantep Üniversitesi/Gaziantep University
- Arife Hümeysra Hüsmen, Gaziantep Üniversitesi/Gaziantep University
- Damla Nur Uygun, Ankara Üniversitesi/Ankara University

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Hilal Arslan, Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University
- Akça Ataç, Çankaya Üniversitesi / Çankaya University
- Reyhan Atasü, Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University
- Neslihan Demirkol, Münster Üniversitesi / University of Münster
- Esra Gedik, Bozok Üniversitesi / Bozok University
- Çağla Ünlütürk Ulutaş, Pamukkale Üniversitesi / Pamukkale University
- Bilge Şahin, Erasmus University Rotterdam
- Sibel Utar, Dumlupınar Üniversitesi / Dumlupınar University

Danışma Kurulu/Advisory Board

- Aksu Bora, Hacettepe Üniversitesi, Emekli / Hacettepe University, Emeritus Professor
- Alev Özkazanç, Ankara Üniversitesi, Emekli / Ankara University, Emeritus Professor
- Emel Memiş, Ankara Üniversitesi / Ankara University
- Elifhan Köse, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi / Karamanoğlu Mehmetbey University
- Eda Acara, Bakırçay Üniversitesi / Bakırçay University
- Isenbike Togan, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Emekli / Middle East Technical University, Emeritus Professor
- Serpil Sancar, Ankara Üniversitesi, Emekli / Ankara University, Emeritus Professor
- Hülya Demirdirek, Kadın Çalışmaları Derneği / Association for Women's Studies
- Ayça Kurtoğlu, Acıbadem Üniversitesi /Acıbadem University
- Zehra Yılmaz, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi / Van Yüzüncüyıl University
- Ruken Öztürk, Ankara Üniversitesi / Ankara University

İngilizce Editörü/English Editor
Sahibi-Sorumlu YİM/Owner
and Executive Editor

- Neslihan Demirkol, Münster Üniversitesi/University of Münster
- Ruken Öztürk, Ankara Üniversitesi/Ankara University

Adres/Address

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Cebeci 06590 Ankara
federgi.ankara.edu.tr

<http://federgi.ankara.edu.tr>

Taranan İndeksler/Indexed by

ULAKBİM, TR Dizin, Proquest/Genderwatch
EBSCO Publishing, DOAJ Açık Erişimli Dergiler Kataloğu

Yayın Tarihi/Publication Date

30 Mayıs 2024

İçindekiler/Contents

6

Editörden/From the Editor...

Makaleler/Articles

Kuir

10 *(Araştırma Makalesi)*

Halil Pak
Özlem Cankurtaran

Trans Gençlerle Sosyal Hizmette Güçlenme Yaklaşımı: Bir Literatür Değerlendirmesi / Empowerment Approach to Social Work with Transgender Youth: A Literature Review

36 *(Araştırma Makalesi)*

Kaan Akın

Yeni Kuir Sinema ve Kürt Sinemasının Kesişimselliği Çerçevesinde Ali Kemal Çınar Filmleri / The Intersection of New Queer Cinema and Kurdish Cinema in the Context of Ali Kemal Çınar's Films

70 *(Araştırma Notu)*

Seray Akkühah

Representation of Male Love in East Asia and West: "Fetish vs Activism" / Erkek Erkeğe Aşkın Doğu Asya'da ve Batı'da Temsili: Fetiş Karşısında Aktivizm

Yeni Yöntemler

83 *(Araştırma Makalesi)*

Münevver Başman
Senanur Turgut
Kader Serezli

Toksik Erkeklik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması / Development Of The Toxic Masculinity Scale: A Study Of Validity And Reliability

110 *(Araştırma Makalesi)*

Damla Göre

Mikro-müdahaleler: Osmanlıca kadın dergilerinde kendin-yap-uygulaması (DIY) ve mimarlığın kadın failleri / Micro-interventions: Do-it-yourself (DIY) in Ottoman women's journals and the female agents of architecture

- 144 *(Araştırma Makalesi)*
 Hakikat-Sonrası Çağda Feminist Hakikat İddialarını Güçlendirmek: Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı Ve Feminist Bakış Açısının Karşı-Temellükü / Strengthening Feminist Truth Claims In The Post-Truth Era: Anti-Genderism And The Re-Appropriation Of Feminist Standpoint
- Demet Bolat

Kadın istihdamı ve kadın kooperatifleri

- 176 *(Araştırma Makalesi)*
 Cinsiyet Eşitliği ve Kadın İstihdamı: Karikatürlerde Kadın Mühendisler / Gender Equality and Women Employment: Women Engineers in Cartoons
- Nergizhan Anaç
 Volkan Arslan

- 215 *(Araştırma Makalesi)*
 Kadın Kooperatiflerinde Yönetici Stratejileri ve Yöneticilerle Ortaklar Arası Hiyerarşik İlişkiler / Food Crisis and The Interactions Between Members and Managers in the Women's Cooperatives
- Bengü Kurtege Sefer

Kitap

- 247 *(Araştırma Makalesi)*
 Beauty: Liberation and/or Confinement in The Life and Loves of a She Devil by Fay Weldon / Fay Weldon'ın Bir Dişi Şeytanın Hayatı ve Aşkları Romanında Özgürleştirici ve/ya Sınırlayıcı bir Kavram olarak Güzellik
- Emine Şentürk

- 274 *(Kitap İncelemesi)*
 Erkeklige Karşı Üçlü İttifak: Savaş, Göç ve Yoksulluk Kıskaçındaki Erkeklikler Ankara'daki Suriyeliler Örneği / Triple Alliance Against Masculinity: Masculinities in the Grip of War, Migration and Poverty The Case of Syrians in Ankara
- Benan Havva Baran

- 287
 Geri Çekilen Makale - İntihal Raporu

اولریمیزی فصل تقریبه ایدهم؟

Editörden...

Kuir dosyamızın ilk makalesinde, Pak ve Cankurtaran “Trans Gençlerle Sosyal Hizmette Güçlenme Yaklaşımı: Bir Literatür Değerlendirmesi” başlıklı metinlerinde, trans gençlerin güçlenmesini amaçlayan sosyal hizmet uygulamalarını uluslararası literatür üzerinden değerlendirerek, Türkiye’de bu alandaki sınırlı araştırma ve uygulama örneklerine ışık tutmayı hedefliyor. Trans gençlerin yaşadığı sisseksist ve yetişkinci ayrımcılığın kişisel, ilişkisel, toplumsal, kültürel ve yapısal düzeylerdeki etkilerini ele alarak, insan hakları ve sosyal adaleti savunan sosyal hizmet mesleğinin trans gençlerle güçlenme odaklı mücadele sorumluluğunu vurguluyorlar. “Yeni Kuir Sinema ve Kürt Sinemasının Kesişimselliği Çerçevesinde Ali Kemal Çınar Filmleri” başlıklı makalesinde Kaan Akın, Kuir sinema, Üçüncü Sinema ve Kürt sinemasını direniş ve mücadele ortak paydasında bir araya getirmektedir. Bu makale, sinemanın egemen iktidar ilişkileri olan kapitalizme, sömürgeciliğe, ırkçılığa, cinsiyetçiliğe ve heteronormativiteye nasıl karşı çıktığını ele almaktadır. Ali Kemal Çınar’ın filmlerinin Kürt kimliğine ve ikili cinsiyet kimliğine yönelik hâkim anlayışların dışına çıkarak ve politik olan ve kişisel olan arasındaki bağı kurarak nasıl bir mücadele aracı haline geldikleri tartışılıyor. “Representation of Male Love in East Asia and West: “Fetish vs Activism” (*Erkek Erkeğe Aşkın Doğu Asya’da ve Batı’da Temsili: Fetiş Karşısında Aktivizm*) başlıklı araştırma notu ise 1970’lerin başında Japonya’da ortaya çıkan ve zaman içinde

önce Çin başta olmak üzere Asya ülkelerinde ve ardından tüm dünyada büyük bir popülerlik kazanan Boys Love (BL) adı verilen homoerotik roman türünü konu ediniyor.

Yeni Yöntemler dosyamızın ilk makalesi olan “Toksik Maskülinite Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”nda Kader Serezli, Münevver Başman ve Senanur Turgut toksik erkekliği “toplumun erkeklere yüklediği davranış kalıplarını ve erkeklerin bu davranış kalıplarına uygun hareket etmeye çabalarken kendilerine ve çevrelerine verdikleri zararların tümü” şeklinde tanımlarken bu kavramı daha iyi anlamak için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmeyi hedefliyorlar. Baskınlık, Güç, Kırılgnalık anahtar kelimeleriyle geçerli ve güvenilir bir ölçek tasarlıyorlar. “Mikro-müdahaleler: Osmanlıca kadın dergilerinde kendin-yap-uygulaması (DIY) ve mimarlığın kadın failleri”nde ise Damla Göre, kadınlara yönelik Osmanlıca süreli yayınlardaki makalelerde; ev eşyası, mobilyalar, oda süsleri ve tefrişi, konuşulurken Erken Cumhuriyet döneminde yayınlanan *Süs* mecmuası’nın (1923-24) bu tartışmalara kendin-yap-uygulamalarını kattığını ve bu katkının farklı faillik durumları yarattığını anlatırken bunları daha görünür kılmamanın farklı yaklaşımlar geliştirmekle mümkün olduğunu savunuyor. Dosyanın son makalesi olan ve Demet Bolat tarafından kaleme alınan “Hakikat-Sonrası Çağda Feminist Hakikat İddialarını Güçlendirmek: Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı ve Feminist Bakış Açısının Karşı-Temellükü” isimli makale, hakikat sonrası tartışmalarına Türkçe literatürde çok da tartışılmayan bir noktadan bakıyor ve dönemin ruhunun eril hakikatlerin üretimine hizmet ederken toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtlığını epistemolojik bir çerçeveden nasıl çizdiğini önemli düşünürlerin tartışmaları eşliğinde veriyor.

Kadın İstihdamı ve kadın kooperatifleri dosyamızın ilk makalesi “Cinsiyet Eşitliği ve Kadın İstihdamı: Karikatürlerde Kadın Mühendisler.” Bu çalışmada Nergizhan Anaç ve Volkan Arslan, toplumda hala cinsiyetçi

kategorileştirmenin baskın konularından biri olan mesleklerdeki cinsiyetçi kalıpların çeşitlendirilmiş eğitim araçları ile kırılabileceği argümanına katkı sağlarken, bunun karikatürler aracılığıyla nasıl gerçekleşebileceğini inceliyorlar. Özellikle mühendislikle ilgili karikatürlerin ele alındığı makalede Genel Sözlü Mizah teorisi kullanılmıştır. “Gıda Krizi ve Kadın Kooperatiflerinde Ortak Yönetici İlişkileri” makalesinde ise Bengü Kurtege Sefer gıda sektöründe faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin gıda krizini çözmeye yönelik eşitlikçi bir örgütlenme potansiyeli barındırmasına rağmen kooperatiflerdeki iktidar ve tahakküm ilişkilerinin bu potansiyeli engellediğini Pierre Bourdieu’nun kuramsal yaklaşımı üzerinden ortaya koyuyor. Yöneticilerle ortaklar arasında eşitlikçi ve demokratik bir iş bölümünü ve kadın ortakların üretim ve bölüşüme ilişkin süreçlere aktif olarak katılmalarını gerektiren kooperatif ilkelerine ters düşerek yöneticiler, uzmanlık stratejisi, simgesel şiddet ve emek kontrolüne yönelik stratejiler üzerinden kendi sınıfsal tahakkümlerini kooperatif ortakları üzerinde sürdürmekte olduklarını anlatıyor.

Bir araştırma makalesi ve bir kitap eleştirisinden oluşan kitap bölümümüzde “Beauty: both Liberation and Confinement in Fay Weldon’s The Life and Loves of a She Devil” (*Fay Weldon’ın Bir Dişi Şeytanın Hayatı ve Aşkları Romanında Özgürleştirici ve/ya Sınırlayıcı bir Kavram olarak Güzellik*) makalesinde Emine Şentürk makalesinde özellikle romanın kahramanı Ruth’un geleneksel eviçi rollerinden bağımsızlaşması ve toplumsal normlar nedeniyle bu süreçte marjinalleşmesine odaklanıyor. Şentürk, hepimizi çarpan biçimde aslında erkek bakışa hitap eden baştan çıkarıcı bir nesneye dönüşmenin paradoksal bir biçimde Ruth’u güçlü bir özneye dönüştürdüğünü serimliyor. Makalede aslında feminist bakış açısıyla gözden kaçırılacak önemli bir noktanın altı çiziliyor: Böylesi bir dönüşüm hiç kuşkusuz ataerkil güzellik standartlarını olumlamamasıdır ve feminist bakış açısından aslında kabul edilebilir değildir. Oysa bazen kadınların böyle bir toplumda güçlü bir özne haline gelebilmeleri, hiçbirimizin inkar edemeyeceği biçimde, tam da bu

standartların manipüle edilmesiyle mümkün olabilir. Bu da bize ataerkil düzen yekpare bir duvar olarak karşımızda dururken kadınların bu duvarın ötesine geçme stratejilerinin tektip ve her zaman görmek isteyeceğimiz biçimde olamayacağını hatırlatıyor. “Erkekliğe Karşı Üçlü İttifak: Savaş, Göç ve Yoksulluk Kısılacındaki Erkeklikler Ankara’daki Suriyeliler Örneği” başlıklı kitap Benan Havva Baran tarafından incelenmiştir. Yazarlığını Saeid Mozafari ve Halime Ünal Reşitoğlu üstlendiği kitap Ankara’daki Suriyeli erkeklerin erkeklik deneyimlerinin yoksulluk, savaş ve zorunlu göçten nasıl etkilendiği ele alınmaktadır. Benan Havva Baran kitap incelemesini yaparken kitabı eleştirel erkeklik çalışmaları içindeki önemli tartışmalar doğrultusunda analiz etmiş ve kitabın erkeklerin toplumsal cinsiyete dayalı göç deneyimlerinin görünür kılınmasında oynadığı önemli rolü vurguluyor.

Trans Gençlerle Sosyal Hizmette Güçlenme Yaklaşımı: Bir Literatür Değerlendirmesi

Halil Pak

Hacettepe Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

[ORCID: 0000-0002-8248-9158](https://orcid.org/0000-0002-8248-9158)

halilpak88@gmail.com

Özlem Cankurtaran

Hacettepe Üniversitesi, Prof. Dr.

[ORCID: 0000-0003-2243-0274](https://orcid.org/0000-0003-2243-0274)

cankurtaranoz@gmail.com

Öz

Trans gençler, toplumda baskı altında yaşayan dezavantajlı gruplar arasındadır. İnsan hakları ve sosyal adaleti savunan sosyal hizmet mesleğinin özgürleştirici değerlerinden biri güçlenmedir. Dolayısıyla trans gençlerin güçlenerek özgür ve onurlu bir yaşam sürmeleri adına diyalojik bir eksenle onlarla birlikte mücadele etmek, sosyal hizmet mesleğinin sorumlulukları arasındadır. Fakat trans gençlerle sosyal hizmette güçlenme yaklaşımı üzerine Türkiye'deki araştırma ve uygulama örneklerinin kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu yüzden bu yazının amacı, trans gençlerle güçlenme odaklı sosyal hizmet konusunu uluslararası literatürde yer alan çalışmalar üzerinden değerlendirmektir. İlgili alanyazında, trans gençlerin toplumsal cinsiyet ve yaş temelli ayrımcılık ideolojilerinin keşiştiği bir noktadan baskı deneyimleri yaşadıkları görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bu yazı kapsamında incelenen literatür çerçevesinde, sisseksist ve yetiştirilme ayrımcılık ideolojilerinin yarattığı baskı temelli söylem ve eylemlerin trans gençlerin toplum içindeki gücünü kişisel, ilişkisel, komünal, kültürel ve yapısal düzeylerde etkilediği sonucuna varılabilir. Varılan bu sonuç, uluslararası literatürde yer alan trans gençlerle güçlenme odaklı sosyal hizmet modelleri ve uygulama örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler üzerinden geliştirilen önerilerin Türkiye'de trans gençlerle çalışan akademisyen ve uzmanlara ışık tutması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: güç, güçlenme yaklaşımı, güçlenme odaklı sosyal hizmet, trans-olumlayıcı sosyal hizmet, trans gençler

•••••

Geliş tarihi: 7 Şubat 2023 • Kabul tarihi: 25 Mart 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 10-35
DOI: 10.46655/federgi.1248604

Empowerment Approach to Social Work with Transgender Youth: A Literature Review

Halil Pak

Hacettepe University

[ORCID: 0000-0002-8248-9158](https://orcid.org/0000-0002-8248-9158)

halilpak88@gmail.com

Özlem Cankurtaran

Hacettepe University

[ORCID: 0000-0003-2243-0274](https://orcid.org/0000-0003-2243-0274)

cankurtaranoz@gmail.com

Abstract

Transgender youth are among the disadvantaged groups living under pressure in society. One of the emancipatory values of the social work profession, which advocates for human rights and social justice, is empowerment. Therefore, it is among the responsibilities of the social work profession to fight together with transgender youth on a dialogic axis so that they can become more empowered and live a free and dignified life. However, it is observed that research and practice examples in Turkey on the empowerment approach to social work with transgender youth are limited. Therefore, the aim of this article is to evaluate the issue of empowerment-oriented social work with transgender youth through studies in the international literature. In the relevant literature, it is addressed that transgender youth experience oppression at the intersection of gender and age-based discrimination ideologies. In other words, within the framework of the literature examined in this article, it can be concluded that the oppression-based discourses and actions created by cissexist and adultist discrimination ideologies affect the power of transgender youth in society at personal, relational, communal, cultural and structural levels. This conclusion was evaluated through empowerment-oriented social work models and practice examples with transgender youth in the international literature. It is hoped that the recommendations developed based on these evaluations will offer an insight into academics and experts working with transgender youth in Turkey.

Keywords: power, empowerment approach, empowerment-oriented social work, trans-affirmative social work, transgender youth

•••••

Arrival date: 7 February 2023 • Acceptance date: 25 March 2024

•
Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 10-35
DOI: 10.46655/federgi.1248604

Giriş

Translar arasında toplumsal cinsiyet kimliklerine dair farkındalık 10 yaş civarında oluşmaya başlar (Grossman ve D'Augelli 2006). Dolayısıyla trans gençler, erken yaşlardan itibaren çevrelerinde toplumsal cinsiyet kimliklerinden ötürü damgalanmaya, baskılanmaya ve ayrımcılığa uğramaya başlarlar (Grossman vd. 2006). İnsan onuruna yakışmayan bu tür deneyimler, trans gençler arasında düşük öz-güven, depresyon, anksiyete, madde bağımlılığı, yeme bozuklukları, şiddete maruz kalma ve yoksulluk gibi sorunlara neden olabilmektedir (Stieglitz 2010). Bu sorunlar da intihar düşünceleri ve girişimleri ile sonuçlanabilmektedir. Hatta LGBTİ+lar arasında intihar riski en yüksek olan grubun trans gençler olduğu görülmektedir (Cray vd. 2013; Stieglitz 2010; Swan 2014). Türkiye'de de benzer bir durum söz konusudur. Türkiye'de yaşayan translar arasında intihar girişimlerinin büyük bir çoğunluğunun 21 yaşından önce gerçekleştiği görülmektedir (Yüksel vd. 2017). Bu durum, Türkiye'de toplumsal cinsiyet temelli baskılara dayanamayan trans gençlerin

yaşama haklarından vazgeçme risklerinin yüksek olduğunun göstergesidir.

T.C. Anayasası (1982), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne (1948) göre yaşama hakkı, en temel insan hakkıdır. Bu noktada, insan hakları ve sosyal adaleti savunan sosyal hizmet mesleğinin trans gençlerin yaşama haklarını gözeten, sosyal içermenin olduğu adil ve eşitlikçi bir toplum için güçlenme odaklı çalışmalar yürütmesi oldukça önemli bir yere sahiptir. Fakat güçlenme yaklaşımı üzerine akademik çalışmalar türeten ve bu perspektiften toplumsal cinsiyet temelli sosyal hizmet pratiğinin içinde yer alan özneler olarak; Türkiye'de trans gençlerle güçlenme odaklı sosyal hizmet araştırma ve uygulamalarının kısıtlı olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu nedenle bu yazıda, trans gençlerle sosyal hizmette güçlenme yaklaşımı uluslararası literatürde yer alan çalışmalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yazısı ile akademide ve sahada çalışan sosyal hizmet uzmanlarının dikkatini, trans gençlerin deneyimledikleri güç temelli sorunlara ve bu sorunlarla mücadele etmede güçlenme odaklı sosyal hizmet uygulamalarının önemine çekmeyi amaçlıyoruz.

Sosyal Hizmette Güçlenme Yaklaşımı

Güç, tanımlanması çok kolay olmayan ve öznel değerlendirmelere açık bir kavramdır (Thompson 2016). Bu yüzden, güç için genel bir tanım yapmak mümkün değildir. Fakat sosyal hizmet literatüründe güç ve güçlenme üzerine önemli çalışmaları olan Smith'e (2008) göre bu kavram, bir sosyal ortamda grupları ya da bireyleri (kişinin kendisi de dahil olmak üzere) etkilemek için sahip olunan kişisel ya da kolektif bir kapasite olarak tanımlanabilir.

Sosyal hizmet literatüründe güce dair farklı modeller olduğu görülmektedir. Thompson (2016) gücün psikolojik/kişisel, söylemsel/kültürel ve yapısal modellerden oluştuğunu savunur. Psikolojik ya da kişisel modelde

güç, bireylerin kendi hedeflerine erişme yetenekleridir. Dolayısıyla bu model, aynı zamanda yetkinlik olarak güç olarak da tanımlanabilir. Örneğin, bir kişinin tutumları (özgüvenli davranmak gibi) kendince ya da çevresince bir güç olarak ele alınabilir. Bu güç biçiminin, verili ve öğrenilen bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Söylemsel ya da kültürel model, söylemlerin öznellikteki inşa gücüne vurgu yapar. Söylemler, kültürel kodları ve normları oluşturan sosyal bir aygıttır ve neyin doğru ya da yaygın olduğundan yola çıkarak doğru olmayan ya da yaygın bir şekilde görülmeyeni baskın kültür içerisinde ötekileştirebilir. Bu yüzden bu güç şekli, kurumsallaşmış düşünceler ve uygulamalar olarak da tanımlanabilir. Yapısal güç modeli ise sınıf, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet gibi sosyal kurumların kendi içerisindeki hiyerarşik düzenine vurgu yapar. Sosyal hiyerarşi, kaynaklara erişim, ideolojik varsayımlar ve engeller üzerinden toplumda eşitlikçi olmayan bir düzen yaratır. Thompson (2016), güç analizinin bu üç düzeyde yapılması gerektiğini savunmaktadır. Kişisel nitelikler (örn., düşünceler, eylemler ve duygular), bir dereceye kadar benzersizdir. Ayrıca bu nitelikler, bireysel özellikleri şekillendiren kültürün güçlü rollerine bağlıdır. Bu üç düzey arasında tutkal görevi yapıp bağ kuran ise ideolojilerdir.

Bir başka güç modeli ise Dominelli (2002) tarafından geliştirilmiştir. Dominelli, Thompson'dan (2016) farklı olarak kendi modelinde ideolojinin etkilerini göz ardı etmez ama daha geniş bir çerçeve çizmeye çalışır. Dominelli'nin (2002) çok boyutlu güç modelinin merkezinde hizmet kullanıcıları yer almaktadır. Merkezden çevreye güç sahaları ise şu şekildedir: hizmet kullanıcısı, aile, topluluk, ulusal toplum ve uluslararası alan. Bu modelde her bir saha, etkileşimin olduğu bir alandır ve biri diğerinden üstün değildir. Yani, bu sahalardan için hiyerarşik bir düzenden bahsedilmez. Bu modelde, çevre içinde birey konumlandırılırken; aynı zamanda, bireyin algı ve davranışlarını etkileyen potansiyel baskılar (kaynaklar ve fiziksel çevre, psikososyal ve kültürel ilişkiler, maneviyat, inanç ilişkisi ve değerleri ve ekonomik ve politik

baskılar) ele alınır. Başka bir deyişle, bu modele göre kişiler birçok güç sahası içerisinde yer alır. Bu sahalarda başka sahalarda içerisinde şekillenir. Hem kişiler hem de güç sahaları ise fiziksel, ekonomik, psikososyal ve manevi baskılardan etkilenir. Smith (2008), Dominelli'ye (2002) benzer bir model geliştirmiştir. Bu modelde ise sadece tanımlanan baskı şekilleri farklıdır. Smith'e (2008) göre güç sahaları merkezden çevreye şu şekildedir: çocuk, aile, toplum, devlet ve küresel bağlam. Bu sahaları ise kültürel/dini etkiler, toplumsal trendler, politik çıkarlar ve ekonomik baskılar etkilemektedir.

Sosyal hizmet kuram ve uygulamalarında güce odaklanan yaklaşımlardan biri güçlenmedir. Aynı zamanda sosyal hizmetin özgürleştirici değerlerinden biri olan güçlenme, kişinin yaşamı ve koşulları üzerinde daha geniş kontrol kazanmasıdır (Thompson 2013). Etkili bir güçlenme çalışması için sosyal hizmet uzmanı, hizmet kullanıcısı ile birlikte güç ilişkilerini anlamalı, keşfetmeli, yeniden çerçevelemeli ve değiştirmelidir (Smith 2008). Bu yüzden, güçlenme yaklaşımının temelinde diyalog vardır. Fakat bu diyalog, sadece grup odaklı bir terapötik müdahaleye indirgenmemelidir; aynı zamanda, ortak deneyimlerin dışı vurumu ve politik eylemi zorunlu kılan bir sosyal praksi de kapsmalıdır (Lee 2001). Aslında güçlenme psikolojik, sosyal ve politik bir süreçtir (Thompson 2013). Bu süreç, bilinçlendirme ve praksi, bireysel yeteneklerin ve problem çözme becerilerinin güçlenmesi, grup, birliktelik ve topluluk bilinci oluşturma ve baskı koşullarını değiştirmeden oluşur. Empati ve sözleşme, bu süreçte sosyal hizmet uzmanının en önemli becerileri arasında yer alır. Sosyal hizmet uzmanı, güçlenme çalışmalarında her daim "hizmet kullanıcısının ayakkabısı ile yürümeye çalışmalıdır". Yani, hizmet kullanıcısı ile empatik bir ilişki içinde olunmalıdır. Freire (2020), bu aşamaya "temaların toplanması" ismini vermektedir. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanı, hizmet kullanıcılarının söylediklerinden yola çıkarak yaşamları hakkındaki hislere ve anlamlara yerleşmiş gündelik temalara ulaşmaya çalışır. Bu temalar, politik ve yapısal gerçeklikleri de kapsmalıdır (Lee 2001).

Logie ve arkadaşlarına (2017) göre sosyal hizmette güçlenme uygulamaları, hizmet kullanıcılarını psikolojik, ilişkisel, komünal ve yapısal düzeylerde ele almalıdır. Psikolojik güçlenme, bireylerin sosyal ve politik çevreleri hakkında farkındalık geliştirdikleri ve bu farkındalık üzerinden yaşamları üzerinde kontrol kurma becerilerini geliştirecek kararlar aldıkları intrapsişik süreçlerdir. İlişkisel güçlenme, kavramsal olarak kişiler arası ilişkilerdeki güç ilişkilerine; uygulamada ise sosyal eylemi, özgürlüğü ve adaleti gözetecek ilişkilerin geliştirilmesine odaklanır. Komünal güçlenme, ortak çıkarları, kaygıları ya da kimlikleri olan toplulukların yaşamları üzerinde kontrol kurma becerilerinin artmasıdır. Komünal güçlenme ile kişisel büyüme, topluluk gelişimi ve olumlu sosyal değişim sağlanabilir. Yapısal güçlenme ise sosyal eylem stratejileri geliştirerek toplulukları baskılayan sosyal politikalara meydan okumaktır. Thompson'a (2016) göre ise güçlenme, bireysel, kültürel ve yapısal düzeylerde etkilidir. Bireysel düzeyde, amaçları başarmaya yardımcı ya da engel olacak psikolojik faktörlere odaklanılır ve benlik saygısı arttırılmaya çalışılır. Kültürel düzeyde, kültüre ilişkin durumların nasıl engel oluşturabileceğine odaklanılır. Bu düzeyde güçlenme çalışmalarında kalıp yargılar ve diğer ayrımcı çarpıtmalara karşı mücadele edilir. Yapısal düzeyde kişinin toplumdaki konumu nedeniyle nasıl dezavantajlı olduğuna odaklanılır. Bu düzeyde sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet gibi faktörlere bağlı olarak deneyimlenen yapısal sorunlarla mücadele edilir.

Sosyal hizmet uzmanları, güçlenmenin temel ilkelerini bilmeli ve buna uygun çalışmalıdır. Lee (2001), güçlenmenin sekiz temel ilkesinden bahseder. Bu ilkeler ise şu şekildedir: (1) Bütün baskılar yaşam için yıkıcıdır, bozucudur. Sosyal hizmet uzmanları ve kullanıcıları da bu baskılarla mücadele eder. (2) Sosyal hizmet uzmanları, baskı durumları için bütüncül ve çok odaklı bakış açılarına sahip olmalıdır. (3) Kendilerini güçlendirebilen hizmet kullanıcılarıdır. Sosyal hizmet uzmanları da bu süreçte onlara rehberlik eder. Kendi kaderini tayin ilkesinin ötesinde kişisel güçlenme ile hizmet kullanıcısının haklarına ve

güçlenme sürecindeki sorumluluğuna işaret edilmektedir. (4) Ortak zeminde yer alan insanlar güçlenmek için birbirlerine ihtiyaç duyar. Burada özellikle grup bilincinin oluşturulmasına ve sosyal destek sistemlerin geliştirilmesine vurgu yapılmaktadır. (5) Sosyal hizmet uzmanları, hizmet kullanıcıları ile ortak ve karşılıklı bir ilişki kurmalıdır ve (6) hizmet kullanıcılarını kendilerini ifade etmeleri için cesaretlendirmelidir. Baskı altındaki kişiler, baskıcının dilinden düşünmeyi ve konuşmayı öğrenir. Hizmet kullanıcısı, kendi gerçekliğini yeniden adlandırmaya ve yaratmaya ihtiyacı olabilir. Bu noktada uzman, simetrik ve eşitlikçi bir iletişimle hizmet kullanıcısının kendi sesini bulmasına yardımcı olmalıdır. (7) Sosyal hizmet uzmanı, hizmet kullanıcısını bir kurban olarak değil, bir kazanan, galip olarak gördüğü bir bakış açısı ile hareket etmelidir. Hizmet kullanıcıları, baskılanmayı seçmezler ama içselleştirilmiş baskılardan kurtulabilir ve bununla mücadele edebilir. (8) Son olarak uzmanlar, sosyal değişim odaklı olmalıdır. Bu bağlamda hem hizmet kullanıcısı hem de uzmanı yapısal değişim, insani dönüşüm, adalet ve özgürlük için birlikte çalışma rollerine sahiptir.

Lee'nin (2001) güçlenme ilkeleri çerçevesinde, sosyal hizmet uzmanlarının hizmet kullanıcılarının içinde buldukları güç ilişkilerinin yapısal analizini yapabilecek becerilere ve bakış açısına sahip olmaları gerektiği söylenebilir. Bu noktada, yapısal sosyal hizmet kavramından bahsedilebilir. Smith'e (2008) göre yapısal sosyal hizmet, güç ilişkilerinde daha eşitlikçi bir sisteme ulaşmayı amaçlar ve güç ilişkilerini yeniden şekillendirmeye çalışır. Bunun için de sosyal hizmet uzmanları şu sorulara yanıt aramalıdır: Uygulama alanında baskı altında/dezavantajlı olan kim? Baskının kaynağı kim/ne? Güç dengesizliği hangi biçimde (örn., yapısal, kişisel, ekonomik, toplumsal cinsiyet temelli, ırk temelli) şekil alıyor? Eşitsiz ilişkileri olumlu yönde değiştirmeyi gerçekleştirmek adına sosyal hizmet uzmanları ve hizmet kullanıcıları için hangi araçlar (örn., mesleki yetki, uzlaşma, kolektif eylem, insan hakları araçları) uygun? Değişim, kolektif ve kişisel faydayı gerçekleştirmek için nasıl

yaygınlaştırılabilir? Bu amaçları gerçekleştirmek için kimlerle çalışılabilir?

Trans Gençlerin Gücünü Etkileyen Faktörler

Güçlenme yaklaşımını benimseyen sosyal hizmet uzmanları, hangi baskı temelli faktörlerin trans gençlerin gücünü etkilediğini değerlendirerek uygulamaya başlamalıdır. Translar, günlük yaşamlarında toplumsal cinsiyet kimlikleri nedeniyle çeşitli sistemsel baskılara maruz kalmaktadır. Ayrıca genç translar, yaşları nedeniyle de baskılanan gruplar arasındadır. Bu nedenle, kesişimsel bir yerden trans gençler için baskılara zemin oluşturan ideolojik tutkalların sisseksizm ve yetiştiricilik (Wagaman ve Kemmerer 2021) olduğu söylenebilir.

Sahip olduğu toplumsal cinsiyet kimliği ile doğumda atanan cinsiyeti uyumlu olanlar cis ya da natrans olarak tanımlanır (Gedizlioğlu 2020). Sisseksizm, natransları herkesten daha üstün, doğru, doğal ve gerçek gören bir ayrımcılık ideolojisidir. Toplumsal yaşamın söylemler ve eylemler yoluyla natransların gereksinimlerine göre tasarlanması transların varlığını yok sayar. Bu da transların natranslarla toplum içinde eşit olmadığının göstergesidir. Bu eşitsizlik ise baskı ve şiddet mekanizmaları yaratmaktadır (Kara 2020).

Sisseksist ideoloji, toplum içinde bir söylem ve eylem biçimi olan transfobiye neden olmaktadır. Transları ve trans olmayı aşağılayan, hakaret ya da komedi unsuru olarak gören transfobi; trans kadınlara, trans erkeklere ve trans şemsiyesi altındaki kimliklere yönelik ön yargı ve nefret olarak tanımlanabilir. Bu nedenle transfobi, nefret söylemleri ve suçları ile yakından ilişkilidir. Transfobi, kişisel ve psikolojik bir korkudan çok, toplumsal hiyerarşilerden güç alan ve bu hiyerarşileri sürekli olarak yeniden üreten toplumsal bir olgudur (Kara 2020).

Toplumsal cinsiyet temelli baskılar, LGBTİ+ların ruh ve beden

sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu bakış açısı üzerinden Meyer (2003), azınlık stresi kuramını geliştirmiştir. Bu kurama göre, toplumun genel kabul gördüğü cinsel yönelimlerin dışında olmak LGB'ler için toplum içinde bir azınlık durumu oluşturmaktadır. Bu durum ise LGB'lerde kendine özgü nitelikleri olan ve süreğen bir strese neden olmaktadır. Bu stresi Meyer (2003), "azınlık stresi" olarak tanımlanmaktadır. Fakat Meyer (2003) azınlık stresi modelini geliştirirken cinsel yönelime (lezbiyen, gey, biseksüel) bağlı olarak deneyimlenen homofobiyi göz önünde tutmuştur. Hendricks ve Testa (2012), azınlık stresinin translar arasında sisseksist ideolojiye dayalı transfobi üzerinden de benzer şekilde deneyimlendiğini savunmaktadır.

Meyer'in (2003) azınlık stresi kuramına göre, azınlık stresini oluşturan iki temel kaynak vardır: dış ve iç stres kaynakları. Dış stres kaynakları, bireyin toplumsal cinsiyet kimliği nedeniyle toplum içinde damgalanması, ayrımcılığa uğraması, reddedilmesi, mağdur edilmesi ve dolayısıyla benliğinin olumlanmamasına dair deneyimlediği yaşantılardır. Bu sistemsel baskı ve deneyimlerin içselleştirilerek bireyin kendi grubu da dahil olmak üzere benzer deneyimleri yaşayan tüm gruplar için toplumsal kalıp yargı ve ön yargılar olarak benimsemesi, içselleştirilmiş damgalanma olarak tanımlanmaktadır. İç stres kaynakları da içselleştirilmiş damgalanmadan ve bunun kendine bakışa, benlik saygısına ve düşünce, duygu ve davranışlara etkisinden oluşur. Bireylerin, açıkça ayrımcılığa maruz kalmasalar bile ayrımcılığa uğrayacaklarına dair bir beklenti içerisinde olmaları bir iç stres kaynağıdır. Bu beklenti, azınlık stresine bağlı algılanan ayrımcılığın önemli bir özelliğidir. Dolayısıyla algılanan ayrımcılık için sadece gerçekleşen olayları değerlendirmek doğru olmaz. Bu yüzden LGBTİ+lar, toplumsal cinsiyet kimliklerini ve/veya cinsel yönelimlerini gizleyerek yaşamak zorunda kalabilir. Bu gizlenme de sosyal yaşamda LGBTİ+ların endişe ile yaşamaları ve fark edilmemek için çaba göstermeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu nedenle gizlenme de önemli bir iç stres kaynağıdır. Azınlık stresi kuramı, bahsedilen bu iç ve dış stres kaynaklarının

LGBTİ+ların ruhsal ve bedensel sağlıklarını olumsuz yönde etkilediğini savunmaktadır (Başar 2020; Meyer 2003).

Trans gençler, yaşları nedeniyle sisseksist baskılara ek olarak yetişkinlik temelli baskılara da maruz kalmaktadırlar. Yetişkinlik, yetişkinlerin fikir ve katkılarına çocuk ve gençlerden daha fazla değer verildiği bir ön yargı biçimidir (LeFrançois 2014). Bu ideoloji, günlük hayatta hatta politika ve uygulamalarda gençlerin kapasiteleri hakkında geniş varsayımlarda bulunur. Örneğin, yetişkinler trans gençlerin toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilgili olarak “bu sadece bir dönem” ya da “bunları bilebilmesi için henüz çok genç” gibi varsayımlar üretilebilmektedir. Trans gençlerin sağlık bakımlarının ebeveynlerinin onamına bağlı olması da başka bir yetişkinlik örneğidir (Wagaman ve Kemmerer 2021).

İlgili alan yazın (Hendricks ve Testa 2012; Logie vd. 2017; Meyer 2003; Thompson 2016; Wagaman ve Kemmerer 2021) çerçevesinde trans gençler için bir güç değerlendirmesi yapmak gerekirse; kesişimsel bir noktadan trans gençler hem sisseksist hem de yetişkinlik temelli ayrımcılık ideolojilerin yarattığı sistemsel baskılara maruz kalmaktadırlar. Bu baskıların türettiği söylemler ve eylemler ise trans gençlerin gücünü kişisel, ilişkisel, komünal, kültürel ve yapısal düzeylerde etkilemektedir. Bu grup için kişisel güç, özellikle azınlık stresi ile yakından ilişkilidir. Bu yüzden, azınlık stresinin transfobik söylemler ve eylemler ve kişisel güç arasında aracılık ettiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, transfobik söylem ve eylemlerin, azınlık stresine; azınlık stresinin de beden ve ruh sağlığı üzerinden kişisel güce etki ettiği söylenebilir. Ayrıca, bu değerlendirmedeki güç düzeyleri, tek yönlü ve birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınmamalıdır. Bu düzeylerin her biri, birbirini etkileyen ve birbirleriyle etkileşim halinde olan unsurlardır. Örneğin komünal güçlenme, örgütlenme ve aktivizm yoluyla kültürel ve yapısal değişime etki edebilirken; kültürel ve yapısal güçlenme de sistemsel değişimler yaratarak kişisel güçlenmeye etki

edebilir.

Trans Gençlerle Güçlenme Odaklı Sosyal Hizmet Model ve Uygulamaları

Çalışmanın bu kısmında trans gençlerin gücünü etkileyen faktörler uluslararası literatürde yer alan örnek sosyal hizmet model ve uygulamaları üzerinden değerlendirilmiştir. İlk olarak kişisel güç unsurlarından beden sağlığı ile başlamak gerekirse; azınlık stresi, korunmasız cinsel ilişki, madde bağımlılığı ve yeme bozuklukları gibi bireyin bedensel sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek sonuçlar yaratabilmektedir (Hendricks ve Testa 2012; Meyer 2003; Stieglitz 2010). Ayrıca, transfobik eylemlerin bir sonucu olarak nefret saldırılarının da trans gençlerin bedensel sağlıklarını hatta yaşamlarını tehdit ettiği söylenebilir. Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve sağlık hizmetlerinde deneyimlenen damgalanma ve ayrımcılık nedeniyle yaşanan sağlık hakkına erişim sorunları da trans gençleri bedensel düzeyde güçsüz kılabilmektedir. Bu nedenle, bedensel güçlenme yapısal güçlenmeyle de yakından bir ilişkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle, yapısal değişiklikler, trans gençlerin sağlığa erişim haklarını güçlendirerek bedensel güçlenmeyi de sağlayacaktır. Bu konuyla ilgili olarak Jamaika Yaşam için AIDS'e Destek (JYAD) kurumunun LGBT gençler için geliştirmiş oldukları gezici sağlık hizmetleri modeli örnek verilebilir. Bu model, LGBT gençlerin cinsel sağlık hizmetlerine erişimlerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Akran desteği modeli kapsamında bu hizmet için LGBT gençler işe alınmaktadır ve JYAD'ın gezici otobüsleri ile bölge ofisindeki şehirlere gidilmektedir. Akran destek çalışanları, LGBT gençlere ayrımcı olmayan ve LGBT olumlayıcı ve HIV önleyici hizmetler (örn., kondom, HIV testi) sağlamaktadır. Bu sayede, sağlık hizmetlerinde damgalanma ve ayrımcılığa maruz kalan LGBT gençlerin sağlık erişimlerinin önündeki engeller azaltılarak yapısal güçlenme sağlanmaktadır (Logie vd. 2017). Bu tür bir yapısal güçlenme, bedensel güçlenmeyi de beraberinde getirmektedir.

Ruhsal güçlenmenin en temel unsurlarından biri psikolojik dayanıklılıktır. Bu yüzden psikolojik dayanıklılığı arttıracak çalışmalar yürütmek, trans gençlerin ruhsal açıdan güçlenmelerini sağlayacaktır. Trans gençlerin psikolojik dayanıklılığını tehdit eden unsurlar, yetişkinlik deneyimleri, sağlığa erişim zorlukları, duygusal ve sosyal izolasyon, okulda/işyerinde ayrımcılık, ekonomik kaynaklara kısıtlı erişim ve cinsiyet polisliğidir (örn., kamusal alandaki tuvaletleri kullanan transların “cinsel sapık”, “top” gibi etiketlerle sözlü ya da fiziksel saldırıya maruz kalması) (Singh vd. 2014). Algılanan sosyal destek, kişisel hakimiyet hissi, özsaygı ve stresle başa çıkma stratejileri ise trans gençler arasında psikolojik dayanıklılığı oluşturan unsurlardır (Grossman vd. 2011). Bu nedenle, kendini tanımlayabilme ve toplumsal cinsiyet kimlikleri ve ifadeleriyle uyumlu bir şekilde kendi kelimelerini ve kavramlarını kullanma, proaktif faaliyetler (örn., kişinin kendini savunabileceği alanların oluşturulması) ve destekleyici eğitim sistemlerine erişim ve trans-olumlayıcı topluluklarla bağ kurma, ruhsal sorunlara farklı açılardan bakma, aile ve arkadaşlarla olan ilişkileri güçlendirme trans gençlerin psikolojik dayanıklılıklarını arttıracaktır (Singh vd. 2014).

İntihar düşünceleri ve girişimleri ise sistemsel baskılar nedeniyle kişisel düzeyde güçsüzleşen trans gençler arasında yaygın bir sorundur. Bu sorunu göz önünde tutan Grossman ve D’Augelli (2007), trans gençler, ebeveynleri ve trans gençlerle çalışan uzmanlar için bazı eğitim programlarının tasarlanması ve uygulanması gerektiğini savunur. İlk olarak, ebeveynlerin ve uzmanların trans gençler hakkındaki farkındalık düzeylerini arttıracak eğitimler oluşturulmalıdır. Bu eğitimler, sözlü ve fiziksel istismarın olumsuz ruhsal sonuçlarını da kapsamalıdır. Uzmanlar için trans gençlerle ve çevresiyle çalışma becerilerini arttıracak eğitim programları da düzenlenmelidir. Özellikle ruh sağlığı alanında çalışan uzmanlara, bipolar bozukluk ve depresyon gibi ruhsal sorunların intihar riski ile olan ilişkisini tanımaları ve bunun için

önleyici uygulamalar yapmalarını sağlayacak eğitimler verilmelidir. Trans gençler için de beden olumsuzlayıcı ve uyum süreci hakkında bilgilendirici eğitimler düzenlenmelidir. Ayrıca, trans gençlerin azınlık stresiyle başa çıkma becerilerini geliştirecek programlar oluşturulmalıdır.

Trans gençler, sosyal çevrelerinde ilk olarak genellikle arkadaşlarına açılmaktadır. Arkadaşlarını takiben öğretmenler ve aile üyeleri gelmektedir. Fakat aynı zamanda trans gençler, hegemonik toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu olmayan davranışlar sergilemeleri nedeniyle en fazla ev ve okul ortamlarında ayrımcılığa uğramaktadır (Grossman ve D'Augelli 2006). Başka bir deyişle, trans gençler en çok aile, arkadaş ve okul çevrelerinde mağdur edilmektedir. Hatta deneyimlenen bu mağduriyet gey, lezbiyen ve biseksüel akranlarına kıyasla daha yüksektir (Stieglitz 2010). Bu yüzden, trans gençlerle ilişkisel ve komünal düzeyde güçlenme çalışmaları yaparken özellikle aile, arkadaş ve okul çevrelerine odaklanılmalıdır.

Aile kabulü, trans gençlerin ruhsal dayanıklılıklarını arttırmaktadır (Torres vd. 2015). Aile desteğini aldığı hisseden trans gençler arasında yüksek düzeyde yaşam memnuniyeti ve öz-saygı ve düşük düzeyde depresyon ve intihar girişimleri olduğu görülmektedir (Travers vd. 2012). Ailelerin çocuklarının toplumsal cinsiyet kimliklerini kabul etmeleri, desteklemeleri, savunmaları ve diğer trans gençlerin aileleriyle bir araya gelmeleri ailenin de güçlenmesini sağlayacaktır (Kidd vd. 2021). Bunun için sosyal hizmet uzmanları, sadece hizmet kullanıcılarının değil aynı zamanda ailelerinin de sosyal destek sistemlerini geliştirecek çalışmalar yürütmelidir. Bu sayede aile koşullarının güçlenerek değişmesi trans gençlerin de güçlenmelerini sağlayacaktır.

Bir gencin trans-olumsuzlayıcı bir toplulukla bağ kurması aynı zamanda ailesi ve arkadaşlarıyla olan ilişkisini de destekleyecektir (Singh vd. 2014). Bu nedenle, trans gençleri bir araya getirerek akran desteği oluşturmak hem ruhsal

hem de ilişkisel ve komünal düzeylerde güçlenme sağlayacaktır. Örneğin, rol modellere erişimi olan LGBT gençlerin stres düzeyleri daha düşüktür (Bird vd. 2012). Bu yüzden kök ailelerince reddedilen trans gençlerin onlara rol model olacak akranlarından mentorluk desteği almaları hem bu süreci kolaylaştıracak hem de güçlenmelerini sağlayacaktır (Matsuno ve Israel 2018).

Yeni medya teknolojilerinin gelişmesiyle gençler artık günlük yaşamlarının büyük bir vaktini internette ve sosyal medya ortamlarında etkileşimler kurarak geçirmektedir. Yani, günümüzde sosyal medya da hizmet kullanıcılarının içinde buldukları çevresel sistemlerden biridir. Sosyal medya, trans gençlerin özgün benliklerini sunabildikleri, sosyal destek görebildikleri ve grup bilinci oluşturabildikleri çeşitliliği kapsayan önemli bir mecradır. YouTube, Facebook, Tumblr gibi yeni medya araçları, transların çeşitliliği kapsayan içeriklere ulaşmalarını sağlamaktadır (Craig vd. 2015). Bu mecralarda translar tarafından üretilen ve tüketilen içeriklerin öz-güçlendirici bir etkisi olduğu söylenebilir (Jenzen 2017). Araştırmalar, hem geleneksel (örn., televizyon, sinema, müzik) hem de yeni (örn., sosyal medya, bloglar, çevrim içi videolar) medyanın trans gençlerde ruhsal güçlenmeyi arttırdığını göstermektedir (Craig vd. 2015; Singh 2013).

Trans gençlerin güçlenmelerinde okul sosyal hizmeti uygulamaları da önemli bir yere sahiptir. Singh ve arkadaşlarına (2013) göre, toplumsal cinsiyet kimlikleri ve ifadeleri nedeniyle akran zorbalığına maruz kalan trans gençler, okul ortamlarında kişisel ve ilişkisel düzeylerde güçsüzleşerek eğitim hayatlarına son verebilmektedirler. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları, trans-olumlayıcı bir okul ortamı oluşturmak için öncelikle kampüsteki tüm paydaşları (çalışanlar ve öğrenciler) bilgilendiren, farkındalık kazandıran ve beceri geliştiren çalışmalar yürütmelidir. Bunun için de trans öğrencilerin psikososyal gereksinimlerini iyi bir şekilde bilmek gerekir. Bunlara ek olarak Singh ve arkadaşları (2013), trans-olumlayıcı bir okul ortamı yaratmak için bazı

önerilerde bulunmaktadır. Bu öneriler ise şu şekildedir: trans öğrencilerin okul kaynakları için kişisel çalışmalar yürütmek; trans öğrencilerle mülakat ve odak grup çalışmaları yapmak; toplumsal cinsiyet kimliğinin trans-olumlayıcı bir şekilde sağlanabilmesi için okul birimlerindeki tüm evrakları gözden geçirmek (örn., birden fazla toplumsal cinsiyet kimliğini listelemek, öğrencilerin kendi toplumsal cinsiyetlerini tanımlamaları için bir alan eklemek); okulda ihtiyacı olan trans öğrencilere yönelik eğitimler geliştirmek; trans bilgilendirici içerikleri okuldaki ilgili eğitimlere entegre etmek; okuldaki psikolojik danışmanlara, trans-olumlayıcı ruhsal bakımın yanında trans öğrencilerin bireysel hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak konular hakkında eğitimler vermek; ruh sağlığı hizmetleri ve cinsiyet uyum tedavilerinin karşılanması için savunuculuk yapmak; cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvaletler hakkında çalışmalar yürütmek; trans öğrencilerin kendi kimliğini yansıtan bir e-posta adresi ve öğrenci kimlik kartı talep edebilmesi için bir düzenleme oluşturmak; trans liderleri ve üyeleri olan öğrenci kulüpleri oluşturmak.

Grup çalışmaları, trans gençlerin ruhsal, ilişkisel ve komünal düzeylerde güçlenmelerinde oldukça etkilidir. Trans gençlerle okul ortamında güçlenme odaklı grup çalışmalarına örnek olarak Craig'in (2013) LGBT gençler için geliştirmiş olduğu Olumlayıcı, Destekleyici, Güvenli ve Güçlendirici Sohbet Programı verilebilir. Bu program, okul temelli bir grup çalışması modelidir. Bu programın amacı, toplumsal cinsiyet ve cinsel azınlık gençlerinin tartışabilmeleri için güvenli alanlar oluşturmak ve farklı ortamlarda (örn., aile, okul, sağlık) başa çıkma becerilerini geliştirerek güçlenmelerine yardımcı olmaktır. Sekiz hafta süren bu programda; kimlik gelişimi, açılma, girişkenlik, kalıp yargı, ayrımcılık, stres yönetimi, cinsel sağlık, aile ilişkileri ve romantik ilişkiler ele alınmaktadır. Bu program, sekiz oturumdan ve dört temadan oluşmaktadır. Her iki oturum bir temayı kapsayacak şekilde oturumlar şu temalar üzerinden yürütülmektedir: (1) Ben kimim? Benim güçlü yanlarım neler? (2) Nereye gidiyorum ve yolumda neler var? (3) Beni strese sokan

şeyler nedir ve ben bunlar için neler yapabilirim? (4) Kişisel gelişimim ve keşfettiğim yeni güçlü yanlarımla edindiğim kendimi nasıl hatırlayacağım? Ayrıca, bu programın etkililiği kapsamında her oturumda güçlü yanların öne çıkarılması, olumlu yaklaşımın çalışmaya entegre edilmesi, kesişen kimliklere odaklanması, yaratıcı bir şekilde sürece ailelerin dahil edilmesi ve bilişsel-davranışçı terapötik tekniklerin kullanılması önerilmektedir.

Kültürel düzeyde güçlenme çalışmaları yürütürken, trans gençlere yönelik ön yargılara şekil veren toplumsal cinsiyet temelli baskı sistemleri için neler yapılabilir bunlar göz önünde tutulmalıdır. Bu tür ön yargılar, içselleştirilmiş sistemsel baskılarla ilişkilidir. Bu baskıların ürettiği söylemler, translara yönelik ön yargıları inşa etmektedir. Bu tür söylemlerin yeniden çerçevelenmesi kültürel güçlenmeyi de sağlayacaktır. Bunun için de Fook'un (2002) kişisel ve komünal düzeylerde kullanmak amacıyla geliştirdiği eleştirel yeniden inşa süreci yaklaşımı, kültürel düzeyde yapılacak güçlenme çalışmalarına uyarlanabilir. Fook'a (2002) göre sosyal hizmette eleştirel yeniden inşa süreci dört aşamadan oluşmaktadır: eleştirel yapı söküm, direnç, meydan okuma ve eleştirel yeniden inşa. Lee'nin (2001) bakış açısıyla bu sürecin sonunda eleştirel bilinç yükseltmenin hedeflendiği söylenebilir. Yani, içselleştirilmiş baskılara dair bir içgörü oluşturulur. Aslında Fook'un (2002) modeli bu içgörü nasıl oluşur onu göstermektedir. Bu modele göre ilk aşamada yerleşik güç ilişkileri yapı sökümüne uğratılır. Başka bir deyişle, içselleştirilmiş baskılar yıkılmaya çalışır. Bu süreçte bir direnç de oluşacaktır. Çünkü "normal" olarak görülenin değişmesi kolay değildir. Burada direnci kırmak ve mücadelenin zemini oluşturmak adına "normal" olanı yeniden adlandırmak gerekir. Aslında burada içselleştirilmiş güç ilişkilerinde tutkal görevi yapan ideolojilerin adı konulur ve bu ideolojilere ve deneyimlenen baskılara dair bilinç yükseltilir. Son aşamada ise güç ilişkileri ve buna bağlı gereksinimler yeniden inşa edilmeye çalışır. Medyanın kitlesel etki gücü göz önünde tutulacak olursa; trans-olumlayıcı ve kapsayıcı içeriklerin

Fook'un (2002) eleştirel yeniden inşa sürecini benimsemeyen bir felsefe ile oluşturulması kültürel düzeyde içselleştirilmiş transfobik düşüncelerde bir değişim yaratabilir. Fakat geleneksel medya, sisseksist ve yetiştirici ideolojileri yeniden üreten bir araç olma özelliğini sürdürmektedir. Bu yüzden, özellikle yeni medya araçları üzerinden bu tür içerikleri üretmek ve paylaşmak kültürel bir değişime öncülük edebilir. Örneğin, translarla çalışan sivil toplum örgütleri sosyal medya üzerinden toplumu bilinçlendirme çalışmaları yürütebilirler.

Yapısal düzeyde güçlenme çalışmaları yürütecek sosyal hizmet uzmanları, öncelikle trans-olumlayıcı ve kapsayıcı politika değişiklikleri için çalışmalıdır (Singh vd. 2014). Bunun için, örgütlerle sosyal değişim odaklı çalışılmalıdır. Lobcilik ve uzlaşma faaliyetleri yürütmek bu süreçte etkili olabilir. Yapısal düzeyde güçlenme, grup çalışmaları üzerinden de gerçekleştirilebilir. Buna örnek olarak, yine JYAD'ın güçlenme programı verilebilir. Bu program kapsamında yapısal güçlenme için ücretsiz beceri geliştirme atölyeleri düzenlenmektedir. Beceri geliştirme atölyeleri, LGBT gençlerin ekonomik fırsatlarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma kapsamında bir grup LGBT genci bir araya gelerek ilgi alanlarını ve ilham kaynaklarını tanımlarlar. Uygulama örneği olarak trans kadınlara yönelik düzenlenen sertifikalı makyaj eğitimleri verilebilir. Bu eğitimin amacı trans kadınlara mesleki beceri kazandırmaktır. Bu tür eğitimler ile LGBT gençlerin eğitim ve çalışma yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar ve engeller, yeni iş fırsatları oluşturularak yıkılmaya çalışılır (Logie vd. 2017). Böylelikle, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa uğrayan ve bu sebeple eğitim ve çalışma haklarından yoksun bırakılan LGBT gençler için yapısal düzeyde güçlenme sağlanabilecektir.

Tartışma ve Sonuç

Sosyal hizmet uzmanları, kişisel sorunların arkasında yer alan toplumsal

ve politik koşulları göz önünde bulundurmalıdır. Yani, kişisel sorunları ve gereksinimleri, insanların yaşamları üzerindeki toplumsal ve politik etkiler üzerinden daha geniş bir çerçevede ele almak gerekir. Sosyal hizmet; eleştirel bir bölgede sosyal baskılar, otoriter kurumlar, baskılayıcı davranışlar ve çoğu zaman sosyal olarak dışlanan, ayrımcılığa uğrayan ve marjinalize edilen birey ve gruplarla çalışır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları, kimin eşitsiz ilişkilerden ve adaletsiz davranışlardan etkilendiğini tanımlama sorumluluğunu almalı ve ezilenlerin çıkarlarını gözeterek ilişkileri dönüştürecek araçları katılımlı bir şekilde aramalıdır. Her şeyin ötesinde sosyal hizmet, gücü kullanarak sosyal adaleti sağlamalıdır (Smith 2008).

Trans gençler, kesişimsel bir noktadan toplumsal cinsiyet kimlikleri ve yaşları nedeniyle toplum içinde sisseksist ve yetiştikincilik temelli yapısal şiddeti ve sistemsel baskıları deneyimlemektedirler. Bu baskıların türettiği söylemler ve eylemler de kişisel, ilişkisel, komünal, kültürel ve yapısal düzeylerde trans gençlerin gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Başka bir deyişle, trans gençlerin bedenleri, ruhları ve yaşamları şiddete ortak olan sistemler tarafından kontrol edilmektedir. Bu tür baskılayıcı deneyimlere rağmen trans gençler, kendi dayanıklılıklarını desteklemek için alanlar ve fırsatlar bulabilirler. Trans gençler için güçlenme, kişinin öz-yeterliliğine dair inançlarını, kontrol kurma çabalarını ve sosyal çevre hakkında bilgiye ya da eleştirel farkındalığa sahip olmayı kapsamaktadır (Russell vd. 2009).

Wagaman ve Kemmerer (2021), genelci bir yaklaşımla güçlenme odaklı sosyal hizmet çalışmaları yürütmenin, trans ve cinsiyet çeşitliliği içinde olan gençlerin dayanıklılıklarını besleyeceğini ve kolektif eylem için kapasitelerini geliştireceğine inanmaktadırlar. Yazarlar, bu doğrultuda geliştirdikleri kuir güçlenme modeli üzerinden gücü kişisel ölçekte tanımlama, eleştirel bilinç yükseltme, akran destek sistemi kurma, bedensel/ruhsal zararları azaltma, seçim ve kontrolü arttırma, yetiştikincilik ile mücadele etme, karar verme

ve harekete geçmenin önemine vurgu yapmaktadırlar. Trans gençlerin güçlenmelerinde en etkili eylem biçimi ise trans-olumlayıcı topluluklara katılmaktır (Singh vd. 2014). Trans-aktivist ve psikoterapist Raj'a (2007) göre trans-aktivizm, öz-güçlenmede olumlu bir etki oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları; trans gençlerin eylemlerini, etkililiklerini, dayanıklılıklarını ve yaşam kalitelerini geliştirmeye yardımcı olmak adına güçlenme sürecine hak savunuculuğunu (kişisel eylemlilik) ve eşitlik ve sosyal adalet için aktivizmi (sosyal eylemlilik) de dahil ederek sistemsel baskılara karşı onlarla birlikte mücadele etmelidir.

Uygulamada trans gençlerle çalışan sosyal hizmet uzmanları, bu grubun toplumsal sorunları hakkında bilgi sahibi değiller ise bu konuda kendilerini geliştirmelidir. Bunun için bu alanda uzman ve deneyimli olan kişilerden süpervizyon desteği alınabilir; konuya ilişkin akademik makaleler ve bilgilendirici belgeseller incelenebilir (Collazo vd. 2013). Ayrıca, bu yazı kapsamında trans gençlerin gücünü etkileyen faktörler ve bu faktörler üzerinden uluslararası literatürde yer alan sosyal hizmet model ve uygulamaları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, özellikle sahada çalışan uzmanlarca uygulamalara entegre edilebilir. Bu noktada, Türkiye'de yaşayan trans gençlerle sosyal hizmet için güçlenme çalışmalarına ve araştırmalarına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu alanda çalışan akademisyen ve uzmanların, ampirik çalışmalar yoluyla uluslararası literatürde yer alan modelleri değerlendirmeleri veya yeni modeller geliştirmeleri alana değerli katkılar sunacaktır.

Güçlenme yaklaşımı üzerine akademik çalışmalar türeten ve bu perspektiften toplumsal cinsiyet temelli sosyal hizmet pratiğinin içinde yer alan özneler olarak, Türkiye'de trans gençler için daha fazla güçlenme odaklı sosyal hizmet uygulamalarına ihtiyaç duyulduğunu düşünüyoruz. Ayrıca, Türkiye'de transları ele alan yasal mevzuatın odağını cinsiyet uyum sürecine ilişkin prosedürler oluşturmaktadır. Bu prosedürler bile insan onuruna

yakışmayan biçimlerde uygulanabilmektedir. Bu tür deneyimler, başta translar olmak üzere bireyin sosyal çevresini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle, trans gençlerle diyalojik bir ekseninde genelde bir yaklaşımla güçlenme çalışmaları yürütülmelidir. Trans gençlerin toplumsal cinsiyet kimlikleri ve yaşları üzerinden azınlık stresine ilişkin öz-farkındalıklarını arttırmak, işlevsel olmayan otomatik düşüncelerini yeniden yapılandırmak ve birbirlerine rol model olmaları, dayanışma ilişkileri kurabilmeleri adına grup çalışmalarına ağırlık vermek önemli bir başlangıç olacaktır. Bu çalışmalar, sadece trans gençlerle değil, yakın sosyal çevreleri (aile, öğretmenler ve akranlar) ile eş güdümlü olarak yürütülmelidir. Böylelikle, trans gençlerin özgür ve onurlu bir yaşam sürebilmeleri için hedeflenen sosyal değişim adına ihtiyaç duyulan politik eylemin temeli oluşacaktır. Diğer taraftan Türkiye'deki sosyal politika ve kamu hizmetleri, sisseksist ve yetiştirici ideolojilere dayanmaktadır. Bu nedenle, insan hakları alanında savunuculuk faaliyetleri yürüten ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin trans gençler adına güçlenme odaklı projeler üretmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf>, (1950)
- Başar, Koray. "Cinsel Kimlik ve Sağlıkta Eşitsizlik: Bireyin ve Kliniğin Ötesinde Tıp" *Toplum ve Hekim* 35, no. 4 (2020): 252-268.
- Bird, Jason. D. P., Lisa Kuhns ve Robert Garofalo. "The Impact of Role Models on Health Outcomes for Lesbian, Gay, Bisexual, And Transgender Youth" *Journal of Adolescent Health* 50, no. 4 (2012): 353-357.
- Collazo, Aiden, Ashley Austin ve Shelley L. Craig. "Facilitating Transition Among Transgender Clients: Components of Effective Clinical

Practice” *Clinical Social Work Journal* 41, (2013): 228-237.

Craig, Shelley L. “Affirmative Supportive Safe and Empowering Talk (ASSET): Leveraging the Strengths and Resiliencies of Sexual Minority Youth in School-Based Groups” *Journal of LGBT Issues in Counseling* 7, no. 4 (2013): 372-386.

Craig, Shelley L., Lauren McInroy, Lance T. McCready ve Ramona Alaggia. “Media: A Catalyst for Resilience in Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Queer Youth” *Journal of LGBT Youth* 12, no. 3 (2015): 254-275.

Cray, Andrew, Katie Miller ve Laura E. Durso. *Seeking Shelter: The Experiences and Unmet Needs of LGBT Homeless Youth* (Center for American Progress, 2013).

Dominelli, Lena. *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice* (Bloomsbury Publishing, 2002).

Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed* (Continuum, 2000).

Fook, Jan. *Social Work: Critical Theory and Practice* (Sage, 2002).

Gedizlioğlu, Deniz. *LGBTİ+ Hakları Alanında Çeviri Sözlüğü* (Kaos GL Yayınları, 2020).

Grossman, Arnold H. ve Anthony R. D’Augelli. “Transgender youth: Invisible and Vulnerable” *Journal of Homosexuality* 51, (2006): 111-128.

Grossman, Arnold H. ve Anthony R. D’Augelli. “Transgender Youth and Life-Threatening Behavior” *Suicide and Life-Threatening Behavior* 37, (2007): 527-537.

Grossman, Arnold H., Anthony R. D’Augelli ve Nickolas P. Salter. “Male-To-Female Transgender Youth: Gender Expression Milestones, Gender

Atypicality, Victimization, and Parents' Responses" *Journal of GLBT Family Studies* 2, (2006): 71-92.

Grossman, Arnold H., Anthony R. D'Augelli ve John A. Frank. "Aspects of Psychological Resilience among Transgender Youth" *Journal of LGBT youth* 8, no. 2 (2011): 103-115.

Hendricks, Michael. L. ve Rylan J. Testa. "A Conceptual Framework for Clinical Work with Transgender and Gender Nonconforming Clients: An Adaptation of The Minority Stress Model" *Professional Psychology: Research and Practice* 43, no. 5 (2012): 460–467.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>, (1948)

Jenzen, Olu. "Trans Youth and Social Media: Moving between Counter Publics and The Wider Web" *Gender, Place & Culture* 24, no. 11 (2017): 1626-1641.

Kara, Yunus. *LGBTİ+ 'lara Yönelik Kapsayıcı ve Olumsuzlayıcı Sosyal Hizmet Uygulaması* (SPoD Yayınları, 2020).

Kidd, Kacie. M., Amber Hill, Gina M. Sequeira, Calvin McMillan, Galen Switzer, Dana Rofey, Elizabeth Miller ve Gerald T. Montano. "Development And Psychometric Analysis of The Transgender Family Acceptance to Empowerment (TransFATE) Scale" *Journal of Adolescent Health* 68, no. 6 (2021): 1096-1103.

Lee, Judith. A. B. *The Empowerment Approach to Social Work Practice* (Columbia University Press, 2001).

LeFrançois, Brenda A. "Adultism," *Encyclopedia of Critical Psychology* ed. Thomas Teo (Springer Reference, 2014), 47–49.

- Logie, Carmen H., Ashley Lacombe-Duncan, Kandasi Levermore ve Nicolette Jones. "Conceptualizing Empowerment Practice with Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Youth in Jamaica" *Social Work Education* 36, no. 4 (2017): 456-465.
- Matsuno, Em ve Tania Israel. "Psychological Interventions Promoting Resilience among Transgender Individuals: Transgender Resilience Intervention Model (TRIM)" *The Counseling Psychologist* 46, no. 5 (2018): 632-655.
- Meyer, Ilan H. "Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence" *Psychological Bulletin* 129, no. 5 (2003): 674-697.
- Raj, Rupert. "Transactivism as Therapy: A Client Self-Empowerment Model Linking Personal and Social Agency" *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy* 11, no. 3-4 (2007): 77-98.
- Russell, Stephen T., Anna Muraco, Aarti Subramaniam ve Carolyn Laub. "Youth Empowerment and High School Gay-Straight Alliances" *Journal of Youth and Adolescence* 38, no. 7 (2009): 891-903.
- Singh, Anneliese. A. "Transgender Youth of Color and Resilience: Negotiating Oppression and Finding Support" *Sex Roles* 68, no. 11-12 (2013): 690-702.
- Singh, Anneliese. A., Sarah Meng ve Anthony W. Hansen. "'It's Already Hard Enough Being a Student': Developing Affirming College Environments for Trans Youth" *Journal of LGBT Youth* 10, no. 3 (2013): 208-223.
- Singh, Anneliese A., Sarah Meng ve Anthony Hansen, A. W. "'I Am My Own Gender': Resilience Strategies of Trans Youth" *Journal of Counseling & Development* 92, no. 2 (2014): 208-218.

- Smith, Roger. *Social Work and Power* (Bloomsbury Publishing, 2008).
- Stieglitz, Kimberly A. “Development, Risk, and Resilience of Transgender Youth” *Journal of the Association of Nurses in AIDS Care* 21, no. 3 (2010): 192-206.
- Swan, Wallace (ed.). *Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender Civil Rights: A Public Policy Agenda for Uniting a Divided America* (CRC Press, 2014).
- Thompson, Neil. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak* çev. ed. Özlem Cankurtaran ve Burcu Hatipoğlu (Dipnot Yayınları, 2013).
- Thompson, Neil. *Güç ve Güçlendirme* çev. ed. Özlem Cankurtaran (Nika Yayınevi, 2016).
- Torres, Carlos G., Megan Renfrew, Karey Kenst, Aswita Tan-McGrory, Joseph R. Betancourt ve Lenny López. “Improving Transgender Health by Building Safe Clinical Environments that Promote Existing Resilience: Results from A Qualitative Analysis of Providers” *BMC pediatrics* 15, no. 1 (2015): 1-10.
- Travers, Robert, Greta Bauer, Jake Pyne, Kaitlin Bradley, Lorraine Gale ve Maria Papadimitriou. “Impacts Of Strong Parental Support for Trans Youth: A Report Prepared for Children’s Aid Society of Toronto and Delisle Youth Services” *Trans Pulse*, (2012): 1–5.
- T.C. Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>, (1982)
- Wagaman, M. Alex ve Aaron Kemmerer. “Transgender and Nonbinary Youth Empowerment”, *Social Work and Health Care Practice with Transgender and Nonbinary Individuals and Communities: Voices for Equity, Inclusion, and Resilience* ed. Shanna K. Kattari, M. Killian

Kinney, Leonardo Kattari ve N. Eugene Walls (Routledge, Taylor & Francis Group, 2021), 273–285.

Yeni Kuir Sinema ve Kürt Sinemasının Kesişimselliği Çerçevesinde Ali Kemal Çınar Filmleri

Kaan Akın

Hacettepe Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-3578-6205](https://orcid.org/0000-0002-3578-6205)

akinnkaan@gmail.com

Öz

Bu makalede Yeni Kuir Sinema ile Üçüncü Sinema arasındaki ortaklığa işaret eden “defolu sinema” (flawed cinema) kavramı ile Kürt sineması tartışmalarında da karşılık bulan Julia Garcia Espinosa'nın “kusurlu sinema” (imperfect cinema) anlayışının bir kesişim noktası oluşturduğu ve aynı çerçeveye işaret ettiği düşüncesinden hareket edilmektedir. Yazıda ilk olarak kuir sinema ile Üçüncü Sinema arasındaki ilişkiyi yer verilecek, ardından Kürt sinemasına ilişkin 2000'lerde yapılan tartışmalar incelenerek Kürt sinemasındaki “kusurlu” filmlerin nasıl bir politik imkân sunduğu irdelenecektir. Son bölümde ise Yeni Kuir Sinema ve Kürt sinemasının kesişimselliği çerçevesinde Ali Kemal Çınar sineması ele alınarak yönetmenin son filmi Beriya Şevê (2021) kuir bir perspektifle yorumlanacaktır. Kuir teorinin sınırlarını genişletmek ve onu daha kapsayıcı hâle getirmek için kavramın Batı odaklı olmayan çeşitli coğrafyalarda bulunduğu yankıların çerçeveye dâhil edilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde, kuir film tanımının genişlemesi ve anlamını çeşitli coğrafyalarda bulabilmesi için, beyaz, orta sınıf ve gey temsilinin bulunduğu filmlerin ötesine bakmak gereklidir. Paralel biçimde Yeni Kuir Sinema ile Üçüncü Sinema arasında kurulan ilişki, kuir filmlerin LGBTİ+ temsili ve mücadelesiyle sınırlı olmadığını gösterir. Kuir sinema tartışmalarında öne sürülen “defolu” film fikri de hem film üretiminin hem kuir filmlere bakışın nasıl olabileceğine dair alternatifler üretmektedir. Kürt sinemasında “yoksun” ve “kusurlu” bir görselin Kürt filmlerine dair neler söyleyebileceğinin ele alındığı görülmektedir. Bu yazının temel iddiası ise Ali Kemal Çınar sinemasının kuir sinema ile Kürt sineması arasındaki kesişimsel bir alanda duruyor olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Ali Kemal Çınar sineması, Üçüncü Sinema, kesişimsellik, Kürt sineması, Yeni Kuir Sinema

•••••

Geliş tarihi: 31 Ağustos 2023 • Kabul tarihi: 17 Ocak 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 36-69
DOI: 10.46655/federgi.1353301

The Intersection of New Queer Cinema and Kurdish Cinema in the Context of Ali Kemal Çınar's Films

Kaan Akin

Hacettepe University

[ORCID: 0000-0002-3578-6205](https://orcid.org/0000-0002-3578-6205)

akinnskaan@gmail.com

Abstract

This article is based on the idea that the concept of "flawed cinema", which draws a parallel between the New Queer Cinema and the Third Cinema, and Julia Garcia Espinosa's understanding of "imperfect cinema", which is also reflected in the discussions of Kurdish cinema, constitute an intersection point. Both terms have the possibility to be discussed within the same framework. In the article, firstly, the relationship between queer cinema and Third Cinema will be shown. Then, the discussions on Kurdish cinema in the 2000s will be examined as well as what kind of political opportunity the "flawed" films in Kurdish cinema offer will be questioned. In the last part, within the framework of the intersectionality of New Queer Cinema and Kurdish cinema, Ali Kemal Çınar's cinema will be discussed. The director's latest film *Berîya Şevê* (2021) will be interpreted from a queer perspective. In order to expand the boundaries of queer theory and make it more inclusive, it is necessary to include the echoes of the concept in various geographies that are not Western-oriented. Similarly, for the definition of queer film to expand and find its meanings in various geographies, it is necessary to look beyond films with white, middle-class and gay representation. In parallel, the relationship established between the New Queer Cinema and the Third Cinema shows that queer films are not limited to LGBTI+ representation and struggle. The idea of a "flawed" film, which is put forward in the discussions of queer cinema, also produces alternatives for how both film production and queer films can be viewed. Within this context, what a "poor" and "imperfect" image can say about Kurdish films is also discussed. The main claim of this article is that Ali Kemal Çınar's cinema stands in an intersectional space between queer cinema and Kurdish cinema.

Keywords: Ali Kemal Çınar's cinema, Third Cinema, intersectionality, Kurdish cinema, New Queer Cinema

•••••

Arrival date: 31 August 2023 • Acceptance date: 17 January 2024

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 36-69
DOI: 10.46655/federgi.1353301

Giriş¹

En genel çerçeveden bakıldığında, kuir teori 1990’larda Batı’da filizlenen lezbiyen-gey hareketinden yola çıkan, dışlayıcılığı ve LGBTİ+ düşmanlığını teşhir etmek için de kullanılabilen bir tartışma alanıdır. Kuir; verili ve sabit olmayan bir kimlik anlayışıyla, belirsizlik ve esneklikten doğan bir avantajla ve aynı zamanda norma karşı duruşuyla anlamlandırılabilen bir kavramdır (Halperin 1995; Jagose 2021; Yardımcı 2012). Kuirin tanımındaki belirsizlik ve akışkanlık, terimin yapısını oluşturan ana öğelerden biridir (Jagose 2021, 9). Kuir, kimliğin verili ve sabit doğasına meydan okur. Kavramı anlamlandırmanın çeşitli, değişken ve hatta birbirleriyle çelişkili yöntemleri mevcuttur (116). Doğal ve verili kabul edilen kimlik kategorilerine eleştirel bir perspektifle yaklaşan kuir pek çok alanda kullanılabilir bir teori haline

¹ Bu makale, yazarın “Ötekilerin Sinemasına Kuir Perspektiften Bakmak” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

gelir.

Böyle esnek bir tanımlamadan yola çıkıldığında, kuirin anlamı üç farklı zeminde somutlaştırılabilir. Bunlardan ilki, kuirin heteronormativitenin dışladığı cinsel yönelimleri ve kimlikleri kapsayan şemsiye bir terim olarak kullanılmasıdır (Somerville 2020, 2). Bir kimlik eleştirisi olarak kuir ise, verili kimlik kategorilerine karşıdır. Kuir toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim ekseninin ötesinde normun ve güç dengelerinin farklı alanlarda nasıl işlediğini anlamamızı sağlayacak bir kavramdır (2). Dolayısıyla kuir, yalnızca toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimle ilgili bir kavram değildir. Bunun yerine normun, gücün, iktidar ilişkilerinin ve ikili karşıtlıkların farklı düzlemlerde sorgulanmasını mümkün kılan geniş bir perspektif sunar.

Kuir çalışmaların 2000'lerin başından itibaren kesişimsel bir hatta ilerlediğini söylemek mümkündür. Eng ve arkadaşları küresel krizlere, savaşın ve terörün hüküm sürdüğü coğrafyalara bakarken cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve ırk kaynaklı hiyerarşilerin de ele alınması gerektiğini savunur (2005, 1). Yazarlar insan hakları zemininde bölgesel ve küresel tartışmalara kuirin de dâhil edilmesine dair şu soruyu sorarlar: “Kuir teori bize göç, vatandaşlık, hapishaneler, refah, yas ve insan hakları hakkında neler söylemektedir?” (2). Yazarlara göre, “cinselliğin yanı sıra; ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf, milliyet ve dine dair daha geniş bir toplumsal eleştiri alanının” kurulması gerekmektedir (4-5). Kuir çalışmalarda bir kırılma noktası olarak görülebilecek çerçevenin genişlemesi sayesinde kuir kavramının cinsellik, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimin ötesindeki anlamları daha fazla içinde barındırmaya başladığı söylenebilir.¹

Kuir kavramının zamanla daha kapsayıcı hâle gelmesinin izleri, kuir film tartışmalarında kendisini göstermektedir. Kuir olarak okunabilecek bir film yalnızca toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim tartışmalarını içerisinde barındırmaz. Film yapım süreçleri, kesişimsellik ve bazen de tanımlanamazlık

ekseninde filmlerin kuirleşmesi mümkündür. Üçüncü Sinema geleneğiyle birlikte okunabilen Kürt sineması ise, kuir film tartışmalarıyla kesişimsel bir çerçevede ele alınabilir. Bu doğrultuda kuir ve Kürt sinemasını ele alan makale şu sorular etrafında yapılandırılmıştır: Kuir kavramının değişkenliğinden ve akışkanlığından yola çıkılarak kuir sinema tartışmaları Batı odaklı olmayan bir temsile doğru genişletilebilir mi? Kürt sinemasının “çok merkezli, çok öznel, çok dilli bir sinema alanı” (Şimşek ve arkadaşları 2023) oluşuyla kuir sinema arasında ne gibi ortaklıklar kurulabilir? Ali Kemal Çınar filmleri kuir bir perspektiften okunduğunda bize neler söyleyebilir?

Son on yılda kuir sinema üzerine yazılanlara bakıldığında anlatıların Batı merkezli olmaktan çıkarılmasının önemini vurgulandığı görülmektedir. Bu çerçevede, dünyanın çeşitli coğrafyalarında kuir sinemanın nasıl bir anlam ifade edebileceği sorgulanmaktadır. Dolayısıyla yazıda ilk olarak Yeni Kuir Sinema ile Üçüncü Sinema arasındaki kesişim hattına odaklanılacaktır. Sonrasında, Kürt sinemasının çeşitli tanımlamalarına bakılarak, Kürt filmlerinin teorik olarak nasıl anlamlandırıldığı ve söz konusu kavramsallaştırmaların içerisinde neyin eksik olduğu sorgulanacaktır. Son olarak da Ali Kemal Çınar’ın filmleri hem kuir film hem de Kürt sineması bağlamında ele alınacaktır. *Berîya Şevê* filmi çerçevesinde, yönetmenin sinema dili ekseninde devamlılık ve kopuşlar takip edilecek, filmin “defolu” ve “kusurlu” film tartışmalarındaki yerinin ne olabileceği sorulacaktır. Daha önceki bir çalışmamda (Akın 2023), Çınar filmografisinden *Bajar* (2010), *Veşartî* (2015) ve *Di Navberê De* (2018) filmlerini kuir bir bağlamda okumaya çalıştım. Bu yazıdaki fark ise, “defolu” ve “kusurlu” sinema tartışmalarına dair daha detaylı bir teorik çerçeve çizilmesi ve yönetmenin sinemasında bir kopuş olarak da değerlendirilebilecek *Berîya Şevê*’nin bu kavramsal çerçeve ışığında yorumlanmasıdır. Önceki çalışmada filmlerdeki kuir unsurlar tek tek incelenirken, burada yeni kuir sinema ve Kürt sinemasında ortak bir çerçeveye tekabül eden “kusurlu” film anlayışı çerçevesinde Çınar sineması ve *Berîya Şevê* filmi ele alınmaktadır.

Yeni Kuir Sinema ve Üçüncü Sinema Tartışmalarında “Defolu” Film Anlayışı

Rich 1990’lardan günümüze kuir sinemadaki değişim ve dönüşümleri “Yeni Kuir Sinema” kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Yazar Yeni Kuir Sinemayı (1992 [2018], 2013, 2021), toplumsal hareketlerle birlikte değerlendirerek kavrama yeni anlamlar atfeder. İlk olarak Rich, kuir filmleri tanımlarken “riayet etmeyen, yerinde durmayan ve aşırı uçta” (2018, 7) sıfatlarını kullanır. Kuzey Amerika ve Avrupa’da katıldığı film festivallerinde izlediği filmlerden etkilenen Rich, kuir karakter yaratımında bir kırılma olduğunu savunur. Tiplerlerin kırılması ve kuir karakterlere öznellik kazandırılması Yeni Kuir Sinemanın belirgin bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Rich’in 1990’larda kavsamsallaştırdığı “yeni” kuir, 2010’lara gelindiğinde ana akım medyadaki temsillerle birlikte anılır. Bu nedenle yazar kuirin ayrık ve özgün yönünü, trans ve *gender-queer* bedenlerin temsil edildiği anlatı ve imgelerde arar (Rich 2013, 271). Trans sineması, baskıya karşı gelen yanı sıra yazara “yeni” olarak adlandırılan kuir filmlerin potansiyelini anımsatır. Böylelikle Rich (2013) 1990’larda oluşmuş ve artık ana akımlaşmış kuir temsillerin alternatifini trans sinemasında bulur.

Rich (2021) ayrıca kuir sinemayı faşizmin karşısında konumlandırır. Yazar LGBTİ+ mücadelesinin son dönemlerde yükselen muhafazakâr/tutucu ideolojilerin karşısında durması gerektiğini vurgular. Yazara göre kesişimsellik, günümüz kuir sinema akımına yön veren ilke olmalıdır (2021, 8) ve hatta bu bir zorunluluktur (12). Kesişimselliğe yapılan bu vurgu kuir olarak tanımlanabilecek bir sinemanın diğer muhalif hareketlerle ve sinemalarla bağ kurmasının önemine işaret eder. Kuir kavramının akışkan ve dönüşüme açık yapısına uygun biçimde, kuir sinema da sürekli dönüşüm içindedir. Türkiye bağlamında da kuir sinemanın kesişimsellik çerçevesinde değerlendirilmesi onun muhalif ve politik potansiyelini özgün koşullarda değerlendirme imkânı

sunacaktır.

Kuir sinemaya ilişkin literatürdeki çalışmaların büyük bir bölümü kuir sinemayı sadece Kuzey Amerika ve Batı Avrupa sineması çerçevesinde inceler. Coğrafi bağlamın nadiren göz önünde bulundurulması, kuirin anlamını sınırlama riski taşır. Bu nedenle kuir sinema anlayışında son on yılda, kuir cinselliklerin ve yönelimlerin yalnızca Batı perspektifiyle tanınır ve görünür kılınmasının önüne geçebilecek fikirler üretilmiştir. Üçüncü Sinema, anti-ırkçı ve anti-sömürgeci duruşuyla bu türden bir kesişime zemin hazırlayabilir. Solanas ve Gettino 1969’da yayımladıkları manifestolarında Üçüncü Sinemayı şu şekilde tarif etmişlerdir:

Üçüncü Dünya haklarının ve onların emperyalist ülkelerdeki muadillerinin anti-emperyalist mücadelesi bugün dünya devriminin eksenini oluşturuyor. Üçüncü sinema, bize göre, bu mücadeledeki çağrımızın en büyük kültürel, bilimsel ve sanatsal tezahürünü, başlangıç noktası olarak her insanla birlikte özgürleşmiş bir kişilik oluşturmanın büyük olasılığını, tek kelimeyle, kültürün sömürgeleştirilmesine son verilmesini kabul eden sinemadır. (Solanas ve Getino 2008, 171)

Söz konusu manifestoda ticari çıkarlara ve burjuva dünya görüşüne hizmet ettiği düşünülen, seyirciyi pasif bir biçimde konumlandıran ve kolay bir seyirlik sunan sinema Birinci Sinema; “sanat sineması” ya da “auteur sineması” ise İkinci Sinema olarak tanımlanmıştır. Solanas ve Getino’ya göre İkinci Sinema, “sistemin izin verdiği dış sınırlara” ulaşmış olduğundan, gerçek alternatifler Sistemin gereksinimlerine uygun olmayan ya da açıkça Sistemle mücadele eden özgürlük sinemasındadır (Solanas ve Getino 2008, 176-177).

Bu türden bir sinema anlayışını, kuir film anlayışıyla birlikte düşünmek de mümkündür. Üçüncü Sinema geleneği ile kuir sinemanın birbirinden öğrenebileceği şeyler olduğunu savunan Leung (2004, 156), özellikle Çin, Fildişi Sahili, Küba ve Brezilya gibi ülkelerden film örneklerine

yer verdiği yazısında, milliyetçilik ve sömürgecilik tartışmalarını cinsel özgürlük ve cinsiyet çeşitliliği ile birleştirir. Yazar “siyasallaşmış bir sinema geleneğinden etkilenen filmlerde *kuir* cinsellik ortaya çıktığında, bunun sömürgecilik ve milliyetçilik sorunlarıyla da bağlantılı hale gel[diğini]” iddia eder (159). Dahası, *Yeni* bir Yeni Kuir Sinema ile Üçüncü Sinema’nın ortak özelliklerinin neler olabileceği üzerine düşünür. Bu doğrultuda, yazarın öne sürdüğü türden bir kuir sinema anlayışı, geç kapitalizmle cinsellik arasındaki karmaşık bağlantıyı odağa almalıdır (157). Üçüncü Sinema sömürgecilik tarihine ve kapitalizme yönelik eleştiriler dile getirmesiyle birlikte, izleyicilik deneyiminin maddî koşullarını da ön planda tutan sinematik formlar ve üretim yöntemleri geliştirmiştir. Yazara göre, Batı odaklı olmayan bir cinsellik anlayışı ve filmlerde buna göre geliştirilmiş bir bakış, Üçüncü Sinema’nın da yenilenmesine olanak sağlayabilir (158). Leung Üçüncü Sinema geleneğinin ırklaştırılmış bedenlerinin kapitalizme karşı mücadelesini değerlendirirken, kuir cinselliklerin de kapitalizm altında bastırıldığını söyler ve bu durumun Üçüncü Sinema geleneğinde gözden kaçırıldığını belirtir. Yazar, kuir öznelliklerin de siyasî bir gelecek hayalinde yer almasının gerekliliğini savunur. Aksi takdirde, kuir sinemanın arzuladığı politik potansiyele erişmek pek mümkün görülmemektedir.

Yeni Kuir Sinema ve Üçüncü Sinema gelenekleri, yalnızca ideolojik bakımından ortaklaşma potansiyeli taşımazlar. Ayrıca, film üretiminin ekonomisi ve dağıtım ağları yönünden de benzerlik gösterebilirler. Leung (2004) hem Yeni Kuir Sinema hem de Üçüncü Sinema’yı ele alırken, yapım süreçlerindeki maddî imkansızlıklar nedeniyle ortaya çıkan kusurlarının da tartışılması gerektiğini vurgular. Üçüncü Sinema filmlerinin kuir olarak nitelendirilmesini mümkün kılan şey yalnızca ikili cinsiyet sisteminin dışında kalan cinsellikleri ve cinsel yönelim edimlerini açığa çıkarma potansiyeli değildir. Egemen tarih ve politikaya karşı durmaları ve klasik film yapım paradigmasını bozmaları açısından da bu filmler kuirleştirilebilmektedir

(Leung 2004, 166). Başka bir deyişle, Leung “defolu” (*flawed*) film üretiminin her iki sinema geleneğini benzer kıldığını öne sürer. Kuirliği film üretim pratikleriyle de birlikte düşünerek, ana akım tarih ve ideolojilere karşı bir duruşun sinema yoluyla inşa edilmesi gerektiğini savunur. “Defolu” film anlayışı, bir sonraki başlıkta tartışılacak olan “kusurlu” film kavramı ile aynı çerçeveye işaret etmektedir.

Batı dışındaki kuir sinemayı odağa alan bir başka çalışma ise Schoonover ve Galt (2016, 2) tarafından kaleme alınmıştır. Yazarlar dünyanın çeşitli coğrafyalarında halihazırda var olan kuir arzuyu, Batılı gey kimlik politikaları çerçevesinde anlamlandırmanın etno-merkezci olup olmadığını sorgulayarak tartışmaya başlar. Onlara göre, sinema kuir mekânları mümkün kılarken, sinemanın ne anlama gelebileceği kuir filmlerde oldukça açık uçludur: Sinemasal bir mekân yerel ve küresel, kamusal ve özel, ana akım ve yeraltı gibi gerilimlerin arasında konumlanır. Bu türden bir film anlayışı hiçbir zaman çözümlenmiş ve açığa kavuşturulmuş değildir. Bu nedenle de filmler baskı ve buna karşı bir direniş ekseninde üretilir (3). Bu tanıma göre sinemanın imlenemez oluşunun kendisini kuir olarak algılayan yazarlar, kuirliği anlamlandırmak için de benzer bir yola başvurur. Dünyadaki kuirliği anlamlandırmak için yalnızca sinemadaki kuir temsillerine değil; sinema aygıtının kendisine, eklemlenme mekanizmalarına ve ulusötesi dolaşım ağlarına dikkat etmek gereklidir (4).

Schoonover ve Galt (2016), Leung’a paralel biçimde kuir sinema tartışmalarını kapitalizm karşıtlığı ile de ilişkilendirir. Yazarlara göre, kuir sinema yaşamı anlamlandırmaya dair alternatifler üretirken, bir yandan da birbiriyle oldukça bağlantılı kapitalist, ulusal ve hetero/homonormatif düzenlere karşı duruş sergiler. Bu çerçeveden kuir sinemaya bakan yazarlar, normatif olanın dışındaki bağlılık, sevgi, duygulanım biçimlerinin çeşitliliğini de ele alırlar (5).

Bu türden bir tanımlamaya denk düşecek kuir filmleri nerede ve nasıl bulabileceğimiz de ayrı bir tartışma konusu açabilmektedir. Bunun için Schoonover ve Galt (2016) kuir sinemanın izlerini nerede aranabileceğine dair sekiz maddelik bir yol haritası sunarlar. Bu maddelere göre kuir sinema, “LGBT filmleri ve kuir filmler arasında çizgiler çekmediği gibi kuir yaşamların olumlu ve olumsuz temsilleri arasına da sınır koymaz. Aynı zamanda, film üreticileri için de belli tanımlamalar getirmekten kaçınır” (15). Böylelikle, temsiller ve üretim arasında katı bir sınır varsa bu, esnetilmeye çalışılır. İkinci olarak, yazarlar kuir sinemanın geleneksel tiyatral kurgulara ve ticari üretim ağlarına bağlı olmadığını ifade eder. Böyle bir düşünce, kuir sinemayı geleneksel anlatı sineması ve ticari ağlardan bağımsız bir biçimde düşünmeye çağırır. Ayrıca, kuir sinemayı popüler, kalitesi düşürülmüş (*debased*) ve türle özdeşleşmiş (*generic*) formlarda da aramak onun dünya sinemasındaki belirli film üretim kanonlarını aşmasına yardımcı olacaktır. Deneysel ve kuir temsillerle ilk bakışta bağlantı kurulamayacak imgelerin de kuir yaşamları anlamlandırmak için bir yol olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Yazarlar, sadece Batı-temelli bir cinsiyet ve toplumsal cinsiyet perspektifiyle anlaşılabilir kılınan anlatılara ve buna göre film üreten yönetmenlere karşı çıkarlar. Kuir sinemayı bu türden kısıtlayıcı bir çerçeveye sıkıştırmayı reddederler. Schoonover ve Galt’a göre, kuir sinema, filmlerin yapım değerini sorgular: Hem ucuza yapılmış filmler hem de izleyicilerin sosyo-ekonomik statüleri ciddiye alınır. Yazarların kuir sinema anlayışı, “[s]inema imgesine hareket hâlindeki anlam olarak yaklaşır ve böylece cinsiyetin en açık temsillerinde bile içsel bir semantik istikrarsızlığı tanıır” (15). Başka bir deyişle, imgelerin anlamının, tıpkı cinsiyet ve toplumsal cinsiyet gibi sabitlenemez olduğu vurgulanır. Schoonover ve Galt (2018) kuir sinemanın dünya siyasetiyle iç içe olduğunu, kuir filmlerin insan hakları tartışmalarında da gerek yerel gerekse küresel düzeyde söz üretimine katkısı olduğunu savunurlar. O hâlde, kuir sinema çeşitli direniş kültürlerini de içerir ve onları teşvik eder (347). Türkiye bağlamında ise böylesi muhalif bir ortak

hattın kuir sinema ile Kürt sineması arasında kurulmasının mümkün olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede bir sonraki başlıkta “defolu sinema” ile “kusurlu sinema” arasındaki paralellik ortaya konulacaktır.

Kürt Sinemasında “Yoksun” ve “Kusurlu” İmge Anlayışı

Öncelikle Kürt sinemasının 2000’lerde hangi çerçevede ele alındığına bakmak faydalı olabilir. Kılıç (2017) Kürt filmlerindeki görsel ve işitsel hafızanın kültürel referanslarına başvurarak bu filmleri “sürgün sineması” olarak nitelendirir (15). Çiçek’in çalışmaları ise (2011, 2016, 2020), Kürt sinemasının politik bir sinema olduğunun altını çizer; Kürt filmlerinin bellek ve arşiv işlevini vurgular. Kürt sinemasının norm dışı ve daima oluş (*becoming*) halinde bulunması da (Çiçek 2011) bu sinemanın başka sinema gelenekleriyle etkileşimini kolaylaştırır². Bunun yanı sıra Çiçek, Kürt sinemasını Yılmaz Güney’in yaşamından hareketle ve Güney’in hapisanede senaryosunu yazdığı filmlerden de esinlenerek “mahpusluk sineması” olarak da tarif eder: “Mahpusluk, sinema üretiminin her ya da herhangi bir aşamasında, yani düşünmeye, fikre, hikâyeye, karakterlere, dile, sese, temsile dayatılmış kalıplar/hücrelerdir” (Çiçek 2016, 93). Kapatılma hâli, yalnızca fiziksel bir alana tekabül etmez. Ayrıca, filmlerdeki temsilin yanı sıra film yapım koşullarının sınırlandırılması ve denetlenmesi söz konusudur. Kürtçe film üretilmek istendiğinde, üretim ve dağıtım ile ilgili sorunlar ortaya çıkabilmektedir; bu durum da mahkûmiyet olgusunun sadece düz anlamıyla değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik boyutlarıyla da düşünülmesi gerektiğini gösterir. Bu türden bir düşünce, hem Üçüncü Sinema hem de kuir sinema tartışmalarındaki izleyicilerin sosyo-ekonomik boyutlarını göz önünde bulunduran fikirlerle kesişir.

Şimşek (2016), hem Kürtlerin sinemasını hem de Kürtçe sinemayı şu şekilde çerçeveleştirir: “Kürt sineması [...] ulusötesi bir çağda modernizm

ve gelenek arasındaki çatışmanın belirleyiciliğini dönüştüren ve aşan bir özneleştirme gücü olarak ortaya çıkıyor” (367). Yazara göre Kürt filmleri, özneliğin kazanıldığı bir alandır; dolayısıyla, Kürt sineması öznelere temsilini sorgulatan ve değiştiren bir potansiyele sahiptir. Şimşek’in sonraki çalışmalarında Kürt sinemasının üç ögesi olarak dil, mekân ve bellek gösterilir (2019, 110). Yazara göre Kürt sinemasını anlamlandırmak için “ulusal olarak belirlenmiş kültürel üretim alanlarının ötesi[ne]” (110) bakılması gerekmektedir. Ali Kemal Çınar filmlerini de dil, mekân ve bellek üzerinden değerlendirmek, yönetmenin Kürt sineması tartışmalarında nasıl bir konumda olduğunu tekrardan düşünmemize fırsat sağlayabilmektedir.

Görüldüğü üzere Kürt sineması çok katmanlı tartışmaları bünyesi barındırmaktadır. Ancak, Çiftçi (2015) Kürt sinemasının yalnızca teorik bir tartışma alanı olmadığını hatırlatır. Yazara göre, bu kavram “politik statüsü her daim iktidar mücadelesine maruz kalmış ve hâlâ da kalan Kürt halkıyla ilişkili olduğu müddetçe, Kürt sinemasının tanımı hiçbir zaman sadece teorik bir mesele olmam[aktadır]” (143). Çiftçi, Türkiye’nin politik atmosferi ile Kürt sineması ve Kürt kimliği arasındaki ilişkileri odağa alarak Kürtçe filmlerin politik bağlamına vurgu yapmaktadır. Tıpkı kuirin anlamının farklı zamanlarda ve mekânlarda politik olarak yeniden kurgulaması gibi, Kürt filmlerinin de gündelik hayat politikalarına göre şekillendiği söylenebilir. Buraya kadar ele alınan çalışmalardan hareketle Kürt sinemasının öne çıkan özellikleri şöyle sıralanabilir: Kürt sineması politik bir sinemadır. Kürt filmlerinin bellek kaydı işlevi, dil ve kimlikle ilişkisi önemlidir. Ayrıca Kürt sineması anlatıdaki temsillerden yapım ve dağıtım koşullarına kadar farklı düzeylerde engellerle ve baskıyla mücadele etmek zorunda bırakılmıştır.

Koçer (2016) Kürt sinemasının özelliklerinin neler olabileceğine ilişkin soruyu yanıtlamak üzere öznelere yorumlarına başvurur. Koçer hem Londra Kürt Filmleri Festivali direktörü Mustafa Gündoğdu gibi isimlerle

görüşme yaparak hem de birçok film gösterimi ve panel sonrasında özellikle katılımcıların yorumlarına odaklanarak Kürt sinemasının sınırlarını çizebilecek üç temel özellik sunar. Bunlardan ilki, “yönetmenin etnik kimliğidir” (Koçer 2016, 299). Bir filmin Kürt filmi sayılabilmesi için yönetmenin Kürt olması gereklidir. Ancak bu tek başına yeterli değildir. Çünkü filmlerin Kürtlere ilişkin nasıl bir söylemi yeniden ürettiği önemlidir. Buna göre devletin bir kimliğe dair ürettiği ayrımcı ve asimile etmeye yönelik sözler, filmlerde yer almamalıdır. Yazarın sunduğu özelliklerden ikincisi, filmin konusu ve Kürtlerin filmde nasıl temsil edildiği ile ilgilidir. Türkiye sinemasındaki “cahil, köylü ve ilkel bir topluluk olarak” Kürt temsillerini içeren filmleri Kürt filmi olarak nitelendirmek mümkün değildir (300). Üçüncü ölçüt ise filmin dilinin Kürtçe olmasıdır (307). Kısaca tekrar etmek gerekirse bir filmin Kürt filmi olarak nitelendirilebilmesi için yönetmenin Kürt olması, Kürtlere ilişkin ayrımcı söylemlerin ve ötekileştirici temsillerin filmde yer almaması, dilinin Kürtçe olması gereklidir. Bu ölçütler çerçevesinde Ali Kemal Çınar sinemasına bakıldığında yönetmenin filmlerinin Kürt sineması çerçevesinde değerlendirilmesinin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Yönetmeni Kürt sineması içinde kendine özgü kılan özelliklere ise bir sonraki bölümde değinilecektir.

Kürt sinemasını kesişimsellik ekseninde değerlendirmeyi ilk olarak onun Üçüncü Sinema ile ilişkisine değinerek başlayabiliriz. Smets Kürt filmlerinin anlamlandırılması ve kavramsallaştırılmasında “aksanlı” sinema kavramına başvurulabildiğini ancak bu filmlerin aslında Üçüncü Sinema’yla birlikte düşünülmesinin daha doğru olacağını dile getirir. Yazara göre Kürt filmlerdeki zorlu çatışmaların şiddeti nedeniyle, çatışma ve sinema arasındaki bağlantıyı irdelemek yerinde olacaktır. Çatışma ve sinema arasındaki ilişki üzerine düşünmek için de Üçüncü Sinema değerli bir başlangıç noktası sumaktadır (Smets 2015, 2439). Yukarıda ele alınan Üçüncü Sinema ile Kürt sinema arasında kurulan ortaklığı bu çerçeveye dahil edersek, Kürt Sineması,

kuir sinema ve Üçüncü Sinema arasındaki kesişim alanına odaklanmak mümkün olabilecektir.

Kesişimsellik vurgusuna Yılmaz'ın (2020) çalışmasında da rastlamak mümkündür. Yılmaz Kürt sinemasını ortak bir mücadele alanı olarak görür ve Kürt sinemasının daha demokratik bir geleceğin kurulmasına ve kitleler arasındaki barışın tesisine katkıda bulunabileceğine dair düşüncelerini dile getirir. Yılmaz'a göre, Kürt sineması bir dayanışma ve direniş çağrısıdır ve bu sinema yalnızca Kürt halkına yönelik devlet şiddetini göstermez, bütünsel olarak iktidarın şiddet ve cezasız bırakma politikalarını da ele alır (2020, 233). Böylelikle, yalnızca Kürtlerin değil, bu coğrafyada dezavantajlı konumda olan tüm öznelerin iktidar ile olan mücadelelerine dair bir bilinç oluşturma ve/ya iktidara karşı durma imkânını sunar. Yazara göre, bu şekilde oluşacak bir bilinç, halkların ortak bir gelecek hayali kurmasını da sağlamaktadır.

Yılmaz'ın Kürt sinemasına bakışı, onunla norm dışı bırakılmış diğer kimlikler arasında ortaklık kurmaya davet eder. Bu türden bir anlayış, Rich'in (2021) kuir sinemanın geleceğini daha demokratik ve çoğul bir alanda aramasına benzemektedir. Ortak bir istişare alanı, sadece sinema tartışmalarını etkilemekle kalmayıp kuir ve Kürt kimliklerine ilişkin söylemleri de dönüştürebilme potansiyeline sahip görünmektedir. Sustam (2021) bu değişimlerde, ortaklıklarda ve yoldaşlıkta Kürt kimliğini değiştirip dönüştürebilecek, Kürt politikalarını da etkileyebilecek bir potansiyel görür. Yazara göre, sanatsal ve kültürel üretimin oluşturduğu konular, hem küçük hem de büyük ölçekli tarih yazımında arşivlenir; bu da yalnızca Kürt halkında toplumsal ve siyasal bir değişime işaret etmez, aynı zamanda kültürü ve sanatı da değiştiren bir devrimdir. Sanatın gerçekliği, gündelik yaşama yerleşirken, diğer özgürleştirici alanların da politik inşasını gerçekleştirir (Sustam 2021, 790).

Bu tartışmalar çerçevesinde Kürt sinemasıyla kuir sinema arasındaki

kesişim alanına ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir: Kalıplara direnen ve egemene muhalif olan bir sinema, ötekileştirilen diğer öznelerle ortaklıklar kurabilir, hatta belki de bu ortaklıkların kurulması zorunludur. Politik bir sinema olarak Kürt sineması bu ortaklığı kurabilecek potansiyele sahiptir. Ayrıca, ötekiyle karşılaşmak, onun ürettiği metinleri perdede görebilmek ve onunla duygudaşlık kurabilmek için, Kürt sineması sadece etnisite üzerinden değil, diğer norm dışında bırakılan kimlikler üzerinden şekillendirilmeye de müsaittir. Ali Kemal Çınar Sinemasının kuirliği de bu bağlamda değerlendirilebilir. Yönetmenin mizahı ve absürtlüğü kullanması, kişisel deneyimlerin politikliğinden hareket etmesi, ikili cinsiyet rejiminin dışına taşan anlatılar kurması onu Kürt sineması içinde özgün bir konuma yerleştirmektedir.

Kürt sinemasının kapsamı ve genel özellikleri çerçevesinde, kuir sinemayla kesişebileceği bir diğer alan olarak “defolu sinema” (*flawed cinema*) ile “kusurlu sinema”nın (*imperfect cinema*) paralellliğini ele alabiliriz. Kübalı yönetmen Julio García Espinosa 1969’da Üçüncü Sinema üzerine bir manifesto kaleme alarak, dezavantajlı coğrafyalarda yaşayan film üreticilerinin, Hollywood ya da Avrupa sanat sinemasının kullandığı yüksek bütçeli filmlerin “kusursuz” görüntülerine ulaşabilmesinin yanıltıcı olabileceğini vurgular. Bunun yerine, kusurlu bir sinema anlayışını benimsemek, seyirciyi bu sinema içerisinde daha aktif rol alan bir noktada konumlandırmak kusursuz bir sinema anlayışına karşı çıkmak anlamına da gelir. Kusurlu bir yöntemle çekilmiş imgelerin politik göndermeleri ve dolaşım alanları da alışlagelmiş film gösterim mecralarından ve seyirci deneyimlerinden farklılaşmaktadır. “Defolu” ve “kusurlu” sinema kavrayışları üretim ve dağıtım koşullarındaki bir ortaklığa işaret eder. Ayrıca bu koşullar filmlerin anlamlandırılması konusunda belirleyici olmaktadır.

Kusurlu film üretimine karşılık gelen bir diğer konu imgelerin görüntü kalitesiyle ilgilidir. Yönetmen Hito Steyerl³ 2009’da kaleme aldığı

denemesinde, düşük kaliteli görüntüyü telifsiz, kolayca ve sınırsızca yeniden üretilip dolaşıma sokulabilen, bu yolla da farklı politik imkanları tetikleyebilen bir olgu olarak değerlendirir. Steyerl metninde, bu türden düşük çözünürlüklü imgelerin kusurlu sinema ile olan bağlarını ortaya koyar. Kusurlu olan bir sinema anlayışında imgeler yapay, amatör ve düşük çözünürlüklüdür. Yazara göre, bu tür bir sinema yaşamla sanatı birbirine yaklaştırmaktadır (Steyerl 2021). Gündelik hayatla sanat üretimini ve deneyimlerini iç içe geçiren bu yöntemle yazar bir yandan sanat üretiminin ekonomik boyutlarını gün yüzüne çıkarırken öte yandan filmlerin yapım koşullarındaki zorlukları politik bir imkân olarak yeniden değerlendirir.

Sibel Tekin'in Türkçe'ye "çamur görüntü" olarak kazandırdığı "düşük çözünürlüklü görüntü" (*poor image*) kavramı, ulusal sinemanın finansal destekleri bağlamında egemen ve muhalif sinema arasındaki gerilime vurgu yapar. Şen'in (2023) Tekin'le yaptığı röportajda, "çamur görüntü" ile ulusal olana karşıtlık birlikte ele alınır. Çamur görüntü, ulusal kimliklerin tahayyül ettiği imgelerle örtüşmez, aynı zamanda da devlet destekli sermayeye bağlı kalmaz (Şen 2023). Başka bir deyişle, kalitesiz, çamur, düşük çözünürlüklü ya da yoksun görüntü yalnızca görüntü kalitesi üzerinden bir tartışmayla açıklanamaz. Aksine, bu görüntülerin dolaşım ekonomisi ve herhangi bir kimliğe bağlı kalmayışları, onların gerçeklikle olan ilişkisini farklı bir şekilde kurar.

Üçüncü Sinema, kusurlu sinema ve düşük çözünürlüklü görüntü tartışmalarının bir arada düşünülebileceği bir alan olarak Kürt sineması, tartışmaları somut bir düzlemde konumlandırmak için elverişlidir. Yakın dönem çalışmalarda da Kürt sinemasının "kusurluluk" bağlamında değerlendirildiğini görmek mümkündür. Örneğin; Kürt sinemasında yoksun görüntü tartışmalarını daha kapsamlı bir çerçevede ele alan Şimşek'in (2021a) makalesinde, Kürt yönetmenlerin film üretimi, film endüstrisinde nasıl bir

yer açtıkları ve Kürt hareketinin film ve belgesel üretim pratiklerini nasıl etkilediği irdelenir. Şimşek'in ifade ettiği "kusursuz sinema" anlayışına karşıt biçimde Kürt sinemasında da karşılık bulan ve yukarıda da tartışılan "kusurlu sinema" (*imperfect cinema*) ile kuir sinema başlığında tartışılan Leung'un "defolu sinema" (*flawed cinema*) kavramları benzer noktalara işaret etmektedir. Şimşek'e göre kusursuz sinemaya yatırım yapmak ve yüksek çözünürlüklü görüntülerin fetişleştirilmesi, ulusal sanatın hegemonik diliyle bağlantılıdır. Kusurlu sinema ise mükemmellik şartının aranmadığı filmler aracılığıyla kapitalist dağıtım ağlarının karşısında erişilebilir olmanın yollarını arar (Şimşek 2021a, 766).

Şimşek'in sözleri, Kürt sineması ve kuir sinemanın üretim pratikleri bakımından bazı benzerlikleri gün yüzüne çıkarmaktadır. Film üretiminin ekonomik boyutu düşünüldüğünde, ulusal ekonomi sistemleri de devreye girmektedir. Bir ulusu çerçeveleyen baskın sanat dili bu ekonomik sistem içerisinde şekillenmektedir. Öyle ise defolu ve kusurlu bir sinema, hem kuir sinema hem de Kürt sineması tartışmaları içerisinde kendine yer bulur ve kendi politik görüşlerini savunmak için hem ulusal hem de heteronormatif bir sistemin içerisine dâhil olmaktan imtina eder. Şimşek, Kürt sinemasındaki yoksun imgelerden (*poor images*) bahsederken, onları şu şekilde tanımlar: "[Yoksun imgeler] endüstrileşmiş film üretimini değil, sinematik toplulukların çokluğuna dayanan Kürt kimliğinin kusurlu bir sinemasını temsil eder" (Şimşek 2021a, 769). Başka bir deyişle, yoksun imgelerin varlığı, Kürtlerin film üretme pratiklerinin yeterince gelişmediğini göstermez; bilakis bu seçimin kendisi politik bir duruşa işaret etmektedir. Şimşek özellikle kısa filmlerin ve belgesellerin Kürtlerin karşı-tarih yazımındaki özel yerine dair tespitlerde bulunur. Bu filmlerdeki imgeler, film endüstrisinin üretim pratiklerine karşı bir noktada konumlanmaktadır. Kürt sineması ve kuir sinema içindeki "kusurlu" ve "defolu" filmler, egemene muhalif olma, ana akım dışımda yer alma, üretim pratikleri ve erişebilirlik gibi özellikler bakımından ortak bir paydada

buluşmaktadır. Bir sonraki bölümde Ali Kemal Çınar sineması ve yönetmenin son filmi olan *Berîya Şevê* bu kesişimsellik ekseninde ele alınacaktır.

Kuir Perspektifle Ali Kemal Çınar Sineması ve *Berîya Şevê* Filmi

Yukarıda da belirtildiği üzere kuir sinema tartışmalarındaki “defolu” film anlayışı ile Kürt sineması tartışmalarındaki “kusurlu” film düşüncesi Üçüncü Sinema ile kesişimsel bir alan açmakta ve her iki kavram da ortak bir çerçeveye işaret etmektedir. “Defolu” bir kuir film, Batı odaklı olmayan cinsel kimlik ve yönelimleri odağa alırken gerek film üretimindeki teknik sorunlar ve gerekse dağıtım süreçlerindeki problemler nedeniyle kusursuzluktan uzaklaşmaktadır. Üçüncü sinemada ve Kürt sinemasındaki “kusurlu” filmler anti-sömürgeci ve anti-ırkçı duruşlarıyla ve “defolu” filmlere benzer üretim ve dağıtım koşullarıyla da karakterize edilirler. Bu bölümde ele alınan Ali Kemal Çınar filmleri, kuir sinema ve Kürt sineması tartışmalarındaki kesişimsellik çerçevesiyle birlikte değerlendirilmektedir. Yukarıdaki bölümlerde farklı kavramlar kullanılarak ortak bir alana işaret edildiğinin altını çizmek üzere *flawed cinema* “defolu sinema” olarak karşılanmış, *imperfect cinema* ise “kusurlu sinema” şeklinde Türkçeleştirilmiştir. Her iki kavram da Türkçede “kusurlu” olarak karşılanabileceği için bu noktadan sonra kavramsal bütünlük ve tutarlılık sağlamak üzere “kusurlu film” ifadesi kullanılacaktır.

Çınar’ın sineması erkeklik krizleri, film üretim tekniklerinin yaratıcı bir biçimde kullanımı, yavaşlık ve absürtlük gibi çeşitli bağlamlarda incelenmiştir (Tabak 2016; Özban ve Erdöl 2018; Yücel 2020; Jaro 2022). Bu çalışmaların yanı sıra, Çınar’ın sinemasının Kürt filmlerindeki temsilin belli kalıplara sıkışmasını reddeden anlayışı da odağa alınmıştır. Örneğin; Gökçe (2017) yönetmenin filmlerini zaman ve mekân bakımından şimdi ve güncel olanla birlikte düşünür. Çınar’ın güncel sineması filmlerde Kürt kimliğine dair üretilen ön kabulleri çatlatmakta, aynı zamanda siyasî olarak kodlanmış

gündelik hayat anlatılarını farklı bir şekilde tahayyül etmektedir (335).

Şimşek (2021b), yönetmenin sinemasını yalnızca kâr amaçlı filmlerin (*commercial*) estetik görüşlerine karşı konumlandırmaz. Yazara göre, Çınar sineması aynı zamanda tüm stil denemeleriyle film aracının demokratikleşme yöntemlerini de sorgular (83). Şimşek estetize edilmiş bir Kürtlük rejimine “hem finansal hem de militan açıdan özerk bir bölünmenin” (128) nasıl olabileceğine dair bir örnek olarak Çınar’ın filmlerini gösterir. Yaptığı film çözümlmelerinden sonra vardığı sonucu ise şu şekilde açıklar: “Ali Kemal Çınar’ın sineması, travmanın Kürtlükle ilişkisini, sinema araçlarının kusurlu bir radikalleşmesi üzerinden yeniden yorumlama ve yeniden sunma ihtiyacını temsil ediyor” (2021b, 138). Başka bir deyişle, yönetmenin filmleri gerek film üretimi gerekse kimlik politikaları üzerinden yeni bir alan açma eğilimindedir.

Bu okumalara paralel biçimde, Ergül (2022) Çınar’ın filmlerini Kürt sinemasında yeni bir arayış olarak değerlendirir. Yazara göre, yönetmenin filmleri Kürt filmlerinde daha önce ele alınmamış nelerin olabileceğini sorgular. Ayrıca, daha önce düşünülmemiş olanın nasıl filme yansıtılacağına dair de bir tartışma yürütür (123). Diğer yandan, söz konusu filmler iktidarla ve egemen olanla örtüşmez, ayrıca hâlihazırda var olan Kürt sineması tartışmalarına yeni bir boyut ekler. Yazarın başka bir tespiti ise Çınar’ın yerellik ve evrensellik arasındaki gerilimlerinin de filmlerine yansıdığıdır. Yönetmen bir yandan Kürt kültürüne dair söylem üretirken, bir yandan da daha geniş çaplı toplumsal cinsiyet, yersiz-yurtsuzluk ve savaş gibi temaları ele alır (133). Başka bir deyişle, Çınar’ın filmleri Kürt sinemasında ayrıksı ve özgün bir yerde konumlanır. Yönetmenin kendine özgü sineması kuir bir perspektifi çağırıldığı gibi, Kürt sinemasına da farklı bir bakış getirmektedir.

Ali Kemal Çınar sinemasını kuir ve Kürt sineması arasındaki ortaklıklar çerçevesinde düşünmemizi mümkün kılan bazı unsurlar vardır. Bunlardan ilki, yönetmenin öznelliğini filmlere yansıtmasıdır. Bunun en kristalize olduğu film

olarak *Bajar* (2010) örnek gösterilebilir. Çınar, 2010'ların başındaki “açılım sürecinin” Diyarbakır'daki yansımalarına bakar. Belgeselde şehrin gündelik hayatından yansıyan görüntüleri kullanılır. Bir yandan şehrin gündelik hayatı karşı-tarih anlatılarına dâhil olur, bir yandan da şehrin toplumsal belleği Kürt kimliği çerçevesinde şekillenir. Mikro bir tarih anlatısı, toplumsal süreçlere ve dezavantajlı kimliklerin temsiline bağlanır. İkinci olarak, yönetmenin özgünlüğü; cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim tartışmalarını Kürt kimliği ve heteroseksüellik ile birlikte ele alan bakıştaadır. *Veşartî* (2015) hem yönetmenin biçimsel tercihleri hem de filmin anlatısıyla kuir kavramları çağırın bir filmidir. Söz konusu filmdeki kuir öğeler şu şekilde sıralabilir: Ana karakter (Ali Kemal) otuz yaşına geldiğinde erkek bedeninden kadın bedenine geçeceğini öğrenir. Bu sorgulama ve karakterin heteroseksüellik krizi içerisine girmesi filmin en belirgin kuir yanıdır. Bunun yanı sıra, filmin teknik özellikleri de belirli kuir anlara işaret eder. Siyah beyaz görüntüler heteroseksüelliğin renksiz ve tekdüze dünyasına ilişkin bir vurgu olarak yorumlanabilir⁴. Filmdeki ses kullanımı, klasik anlatı sinemasında “repliğini söyleyen özneyi perdede gösterme” fikrine karşı “dinleme konumunda olan karakteri perdeye yansıtma” şekline dönüştürülmüştür. Hem görüntü hem de ses üretim aşamasında bu yollarla “tuhaflaştırılır” ve film izleyicisini hem anlatı hem de teknik üzerinden ikilikleri sorgulamaya çağırır (Akın 2023, 42-44).

Yönetmenin anadil sorunu üzerinden ele aldığı yersiz-yurtsuzluk ve yeniden-yer-edinme temaları kuir kavramıyla birlikte düşünölmeye müsaittir. *Di Navberê De* (2018) ilk bakışta kuir bir anlatı gibi görünmese de filmdeki ana karakterin (Osman) dildeki “sakatlığı” ve bu sorun yüzünden evlenememesi, normun dışında kalma bakımından kuir tartışmaya dâhil edilebilir. Dilde temsil edilememek, ikilikler arasında sıkışmak, bu türden sorunların oluşturduğu bedensel “sakatlıklar” yaşamak ve bundan dolayı “kabul edilebilir” olan heteronormativitenin alanına girememek, filmin kuir

çerçevede değerlendirilebilecek yönleridir.

Yönetmen yarattığı sinemasal evrenle birlikte seyircisine her iki kimliğin bir arada yaşayabileceği bir alan sunmaktadır. *Berîya Şevê*'yi yönetmenin diğer filmleriyle birlikte incelediğimizde, filmlerdeki kuir öğelerin bakımından bir devamlılık tespit edebiliriz. Anlatı açısından bakıldığında, ana karakterin kuir/lezbien bir ressam olması, evlilik meselesine ilişkin tartışmanın bu filmde de yer alması ve sosyo-ekonomik sorunların karakterlerdeki yansımaları filmi kuir bir perspektiften değerlendirmeyi mümkün kılar. Öte yandan, söz konusu filmde ile birlikte yönetmenin sinemasında bir kopuştan da bahsedilebilir: Çınar'ın sinemasını özgün kılan unsurlardan biri olan absürtlük ve mizah *Berîya Şevê*'nin karanlık atmosferinde kırılır. Erhan Sunar'ın aynı adlı romanının serbest bir uyarlaması olan filmde, Şen'in (2022) değerlendirmesine göre "tematik bir kopuş gerçekleşmiştir; AKÇ [Ali Kemal Çınar]'nin mizah yüklü absürt ve fantastik dünyası dağılmış, yerini savaşın seslerine ve travmatik karakterlere bırakmıştır. Yönetmen ve film dağlardan şehrin sokaklarına inerek iyice yakınlaşan savaşa duyarsız kalamamıştır artık." Bu nedenle film, Çınar'ın diğer filmlerine kıyasla daha ciddidir; filmde travmanın öznelere ve bedenlere sirayet ettiği bir atmosfer söz konusudur. Diğer yandan, her ne kadar filmin tanıtımında ve film üzerine kaleme alınan yazılarda pek değenilmemiş olsa da Gulbîn'in Lîsa (Lîsa Çalan) ile lezbien/kuir bir ilişki içerisinde olması, Kürt sinemasında kuir temsiline tartışılmasına *Veşartî*'de olduğu gibi bir kez daha alan açmaktadır.

Anne (Rabia Çınar), Baba (Hüsni Timur) ve Gulbîn (Gulbîn Bozan) ana karakterleri üzerinden üç parçaya ayrılmış filmde, toplumsal olayların ve çatışmaların bedensel ve psikolojik etkileri görülür: Anne hastalıklarından şikayetçidir, Baba Alzheimer hastasıdır, Gulbîn ise antidepresan ilaçlar kullanmakta, kendisini sanatıyla ifade edebileceği bir alan yaratmaya çalışmaktadır. Savaşın ve çatışmaların içerisinde gündelik hayatlarına devam

eden karakterler, onun şiddetinden, etkilerinden ve yarattığı tahribattan kaçamazlar. İzleyici de savaşın içerisindeki öznelerin gündelik hayatlarına tanık olur. Filmde karakterler aracılığıyla hatırlama ve hafıza meselesi irdelenir. Hafıza hem kuir sinema hem de Kürt sineması için önemli bir temadır ve bu sinemalar üzerine yapılan çalışmalarda da geniş yer kaplar.

Hem kuir filmlerde hem de Kürt filmlerinde, görsellerin karşı-tarih arşivi oluşturması önemli bir yer edinmektedir. Ana akım tarih anlatılarına dâhil olamamak, hem Kürt sineması hem de kuir sinema için arşiv kaydı tutmayı ve bellek inşasını hayati bir konuma getirir. Kuir sinemada hatırlama ve hafıza LGBTİ+ aktivizmi çerçevesinde tartışmaya açılır. Literatürde filmlerin ve görsellerin kuir izleyiciler tarafından nasıl hatırlandığına ilişkin çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin; Horvat (2021) kuirlerin medya temsillerini nasıl hatırladıklarına, onlarla nasıl bir bağ kurduklarına odaklanır. Biyolojik aile bağlarının hafızasından ve geçmişinden genellikle dışlanan kuirler için, hafıza geleneksel bir biçimde kurulmaz ve aktarılmaz. Aynı zamanda, kuir öznelerin hafızayla bağları diğer dinî ya da etnik gruplar gibi düz çizgisel bir örgüde kurulmaktan ziyade, daha çok iç içe geçmiş ve parçalı bir şekildedir (4). Hafızanın nasıl işlediğini Birleşik Krallık ve ABD yapımı kuir film ve diziler üzerinden inceleyen Horvat, kuir aktivizmin görsel hafızada nasıl kurulduğuna da odaklanır. Kuir hafızanın sadece negatif çağrışımlarla kurulmaması, özgürlük için yapılan mücadeleyle de bağlantılandırılması gerektiğini savunur.

Kürt sinemasında da benzer bir biçimde hafıza geniş bir tartışma alanı yaratmıştır: Kimliğin ve belleğin kuruluşunda dil hayati bir role sahiptir. Kürtçe filmler baskı altındaki dili koruma işlevi de görürler. Aynı zamanda, Kürt filmleri Kürtlerin yaşadıkları coğrafyaları ve gündelik hayatlarını ekrana taşıdıkları kadar, onların mücadelelerini de görünür hâle getirir. Yılmaz (2022) Kürt sinemasını “kendisini baskılayanlara karşı direnişin tarihini icat eden, belgeleyen ve kristalize eden, tarihsel sürekliliği inşa etmeye çalışan” bir

oluşum olarak değerlendirir. Bu sinema toplumun devlet aygıtlarının büyük bir kısmı tarafından varlığı yok hükmünde sayılan bir geçmişle bağını kurar. Unutulmaya yüz tutan bir geçmişi geri çağırın hafıza, travmayı yok saymayan aynı zamanda şimdiye de ışık tutan bir hatırlama alanıdır (327). Yılmaz, filmleri Kürt sinemasının hatırlama işlevi bağlamında inceleyerek, hafızanın görsellerde nasıl işlediğini de sorgular. Buna göre, Kürt sinemasında hatırlama ve hafıza politik açıdan önemli bir konuma yerleştirilir.

Bu tartışmalar ışığında filme geri dönüldüğünde, Alzheimer hastası Baba karakteri üzerinden şehir, hafıza ve hastalık üçgeninde bir bağlantı kurulduğunu görüyoruz. Bu bağların öne çıkarıldığı iki sahne önemlidir. Bunlardan ilkinde, Baba eski fotoğraflarını tabettirmeye fotoğrafçıya götürür. Fotoğrafçı İrfan (İhsan Şakar) görseller için şöyle bir yorumda bulunur:

-Bunlar hem eskidir, tarihidir. Hem de çok kıymetlidir.

Daha sonra eski negatiflerde ne olduğunu hatırlayıp hatırlamadığını soran İrfan'a, Baba'nın yanıtı net olur:

-Tek tek içinde ne var hatırlıyorum. Eski şeyleri unutmadım, hatırlıyorum. Bunlarda Diyarbakır'ın görüntüleri var. Çocukların var. Sokakların var. Surların var. Hevsel Bahçeleri'nin var. Parkların var.

Bu sözlerle Alzheimer hastası bir karakter, kentin hafızasını açık bir şekilde hatırladığını belirterek, bunların unutulmamasının gerekliliğinin altını çizer. Baba, buradaki görüntüleri gündelik hayatla bağdaştırır, hafızasını şiddetin tezahür ettiği yerlerden sakınır. Şehrin çocuklarına, sokaklarına, surlarına ve bahçelerine bakmak, savaş öncesi bir şehrin var olduğunu, o şehirdeki gündelik hayatın şiddette azade bir biçimde de hatırlanabileceğini seyircisine söyler. Bir coğrafyanın hafızası, Baba karakteri üzerinden şiddetten arınmaya çalışarak tekrar kurulur.

Hafızaya ilişkin bir başka sahneye Gulbîn ile Baba'nın diyalogunda

yer verilir:

- Hafızan nasıl? Çok unutuyor musun? Doktor, artarsa haberim olsun demişti.

-İyiyim. Eski şeylerin hepsi aklımda. Sokak sokak dolaştığım zamanların hepsi aklımda. İşimi çok severdim. İşimi yaptığımda başka birşey yapmayı düşünmedim. Bu fotoğraflar bana iyi hissettirdi. Hafızam yerine geliyor. İyidir.

Bu sahnede de Baba'nın hafızasının silinmediği, hatta buna karşı bir direnç gösterdiği anlaşılır. Babanın zihninde sokak sokak gezdiği yerlerin kalmış olması, fotoğrafçılık mesleğini çok sevdiğini belirtmesi ve bu şekilde hafızanın olumlu anıları çağırması, filmin şimdisinde yaşanan savaş ile bir tezat oluşturur. Savaşın ortasında yok olmaya yüz tutmuş bir hafıza kurtarılmaya ve muhafaza edilmeye çalışılır. Kuir film tartışmalarındaki toplumsal bellekte kurulabilen olumlu çağrışımlar ve Kürt sineması tartışmalarındaki karşı-tarih yazımı, bu sahnede bir ortaklık olarak okunabilir.

Gulbîn ve Lîsa'nın romantik ilişkisi, filmdeki kuirliğin açıkça ekrana yansıdığı kareleri oluşturmaktadır. Annesinin portresini tekrar tekrar yaparken sanat üretiminin sancılarını yaşayan Gulbîn, bazı günler aile evinden çıkarak Lîsa'nın yanında kalır. Karakterlerin yatakta uzanarak konuştukları bir sahnede Gulbîn babasının onu rahat yetiştirdiğini söyler. Devamındaki bir sahnede ise Gulbîn ve Lîsa'nın şehirde devam eden çatışma seslerine ilişkin yorumları yer alır:

-Bu gece çok uzadı, hiçbir zaman bu kadar uzamamıştı.

-Evet, bu saate kadar devam ediyor.

Diyalogla beraber duyulan silah sesleri çatışmaların gündelik hayatın bir parçası haline geldiğini gösterir. Diğer yandan, beraber gelecek tahayyül

ederlerken, Lîsa Gulbîn'e birlikte yaşayabileceklerini söyler. Gulbîn bunu çok istediğini ancak şu an koşulların elverişli olmadığını belirterek teklifi reddeder. Koşulların ne olduğu ise belirsizdir. Her ikisinin de hasta olan ebeveynlerini bırakamaması, ekonomik şartların uygun olmayışı ya da iki kadının romantik bir ilişki çerçevesinde birlikte yaşamasının zorluğu gibi olasılıklar Gulbîn için birer çıkmaz oluşturur. Bu nedenle de kurulabilecek ortak bir gelecek hayali, ekonomik ve toplumsal koşullara bağlı olarak kısıtlanır ya da bunun gerçekleştirilmesi ertelenir. Kuir deneyim, çatışmaların, ekonomik zorlukların, aileden kopamamanın içerisinde konumlandırılır. Filmdeki lezbiyen ilişki kuir deneyimin kültüre ve coğrafyaya özgü koşullar bağlamında okunup yorumlanmasını mümkün kılar. Kuir bedenlerin heteronormatif cinsiyet sisteminin dışında kaldıklarında karşılaştıkları zorluklarla, tarihsel ve toplumsal koşulları birlikte düşünmek gerekir. Ele alınan sahnedeki romantik ilişkiye psikolojik ve ekonomik sancılar da dâhil olur. Yukarıda belirtildiği üzere Leung Batı odaklı olmayan bir cinsellik anlayışının ve filmlerde buna göre geliştirilmiş bir bakışın, Üçüncü Sinema'nın da yenilenmesine olanak vereceğini öne sürmüştür (158). *Berîya Şevê*'deki kuir ilişki ve bunun tarihsel-toplumsal koşullarla bağının kurulması bu bağlamda önemlidir.

Çınar filmlerinde evlilik teması farklı şekillerde yer bulur. Evlilik kurumunun filmlerde tekrar tekrar tartışmaya açılması yakınlık türlerinin başka şekilde hayal edilmesi için önemlidir. *Veşartî*'de cinsiyetin değişmesinden dolayı nişanlısıyla nasıl evleneceğini sorun eden bir ana karakter, *Di Navberê De*'de ise anadilindeki eksikliğinden dolayı evlilik kurumuna giremeyen bir karakter vardır. *Veşartî*'deki Ali Kemal karakteri, heteroseksüelliğin kriziyle kurgulanır ve sonunda heteronormativitenin güvenli alanına dâhil olamaz. Benzer şekilde, Osman anadildeki arada kalmışlığından dolayı evlenemez. Her iki filmin sonunda da karakterlere “güvenli” ve “mutlu” alanlar vadedilmez. *Berîya Şevê*'de de benzer bir yol izlenir: Gulbîn cinsel yönelimden dolayı evlenmeyi hayal etmeyen biri olarak kurgulanmıştır. Bu fikrin vurgulandığı bir

sahne şudur: Gulbîn, Anne'sini resmetmektedir ve portre hiçbir zaman istediği gibi olmaz; resme sürekli baştan başlar. Anne'yi resmettiği sahnelerden birinde, Anne Gulbîn'e ne zaman evleneceğini sorar; onun yalnız kalmasından yakınıdır. Gulbîn ise yalnız kalmadığını, çevresinde hem Anne'nin hem de Baba'nın var olduğunu söyler. Anne de onların yakın zamandan bu dünyadan ayrılacaklarını, yalnızlığın Allah'a mahsus olduğunu belirtir. Bu sahnede Gulbîn'in evlenme ile ilgili herhangi bir arzusu olmadığı görülür.

Her üç filmdeki ana karakterler birlikte ele alındığında, karakterlerin evlilik kurumuna dâhil olmamaları nedeniyle ailelerinin gözünde eksik kaldıkları söylenebilir. Böylelikle Çınar üç filmde normatif alanın dışında kalma meselesine değinir. *Veşartî*'de heteroseksüel olarak kodlanan yakınlık krize ve çıkmaza girer. Öte yandan, diğer iki filmdeki karakterler başka türlü yakınlıklar kurarak kendilerini gerçekleştirirler. Osman benzer deneyimleri paylaştığı insanlarla bir araya gelir ve anadilini en baştan öğrenerek Kürtçe'yle olan ilişkisini düzeltir. Gulbîn ise Lîsa ile olan ilişkisine bağlı kalmaktadır. Evlilik üzerine fikirleri seyircisine sunan yönetmen, çekirdek ailenin biyolojik bağlarına eleştirel bir biçimde yaklaşır. *Berîya Şevê*'de, aynı ev içerisinde yaşayan üç ana karakter, hiçbir zaman aynı çerçeve içinde gösterilmez. Olaylar ve diyaloglar önce annenin, daha sonra babanın ve en son da Gulbîn'in bakış açısından aktarılır. Filmin sinematografik tercihleri nedeniyle aynı çatı altında yaşayan karakterin adeta birbirlerinden yalıtılmış olduğu hissedilir. Anne ve baba arasında nedeni açıklanmayan bir sorun olduğu bellidir. Aile kurumuna eleştirel bir perspektifle yaklaşılması da filmi normatif olandan uzaklaştırarak kuir çerçeveye yaklaştırmaktadır. Çekirdek aile film boyunca bir kez dahi aynı çerçeve içine girmezken Gulbîn ve Lîsa yatakta ve mutfakta yan yana görüntülenir. Çınar normatif olana alternatif yakınlıkların temsili bakımından Kürt sinemasına yenilikçi bir bakış sunar.

Kusurluluk ve görsellere bu yönden bakmanın imkân sağlayabileceği

farklı okumalar, *Berîya Şevê*'de de görülebilir. Yönetmenin çekmiş olduğu düşük bütçeli kısa filmler ile ardından gelen “amatör”⁵⁵ olarak adlandırabilecek uzun filmler sonrasında imgesel olarak bir kırılma yaşanmıştır. Öte yandan, filmin imgeleri değilse de ana karakterleri “yoksunluk” içinde ve “kusur”ludurlar. Anne karakteri savaşın ortasında hasar gören evini onarmakta, çatışmanın seslerinden ve şehrin soğukluğundan imtina etmektedir. Baba'nın hafızasındaki “yoksunluk” onu kronik bir hastalığa mahkûm bırakmıştır. Gulbîn karakteri ise sanat üretimi ile ekonomik ve toplumsal koşullar arasındaki ilişkiyi açığa çıkarır. Resim malzemesi almak için kırtasiyeye giden karakter, eline aldığı boyanın fiyatına baktıktan sonra onu geri bırakarak hızlıca dükkândan çıkar. Gulbîn'in Anne'sinin resmini sürekli olarak yeniden yapması, üretiminden memnun kalmaması, filmin resim tamamlanmadan açık uçlu bir şekilde sonlanması sanat pratiği ile mevcut koşullar arasındaki gerilimi gösterir. Çınar'ın filmlerinin “kusurluluğu”, yönetmenin stiline, sinemasal tercihlerine, yapım koşullarına ve karakterlerine farklı biçimlerde sirayet ederek izleyiciye çoklu okuma pozisyonları sunar.

Sonuç

Kuir sinema, Üçüncü Sinema ve Kürt sinemasının buluştuğu ortak payda bir direniş ve mücadele alanı inşa etmektir. Ezilen, ötekileştirilen, baskılara maruz kalan, yok sayılan ama aynı zamanda kapitalizme, sömürgeciliğe, ırkçılığa, cinsiyetçiliğe, heteronormativiteye direnen ve bunlarla mücadele edenler için politik filmler önemli araçlardır. Farklı direniş hatlarının birbiriyle kesişmesi ise mücadeleyi daha da güçlü kılar. Julio García Espinosa Üçüncü Sinemanın egemen sinemaya karşı “kusurlu” film anlayışının benimsenmesi gerekliliğine işaret eder. Leung (2004) da ana akım ticari sinemanın büyük bütçeli filmleri karşısında gerek yapım gerekse dağıtım ve gösterim koşulları bakımından farklılaşan, engeller ve imkansızlıklar içinde üretilen kuir filmlerin “defolu”

oluşunu bir sorun ya da yetersizlik olarak değerlendirmez. Bu hem politik duruşa hem de Yeni Kuir Sinema ile Üçüncü Sinemanın ortak paydasına işaret eder (Leung, 2004). Kısaca Espinosa'nın "kusurlu" film anlayışı ile Leung'un "defolu" film tanımı aynı politik duruşa karşılık gelir. Üçüncü Sinemaya paralel biçimde Kürt sinemasındaki "kusurlu" ve yoksun imgeler de Yeni Kuir Sinemanın "defolu" imgeleri gibi egemen olana karşı çıkmamanın bir yolunu sunar.

Başta da belirtildiği gibi kuir, yalnızca toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimle ilgili bir tartışma açmaz; normun, gücün, iktidar ilişkilerinin ve ikili karşıtlıkların farklı düzlemlerde sorgulanmasını mümkün kılan geniş bir perspektif sunar. Teoriyle paralel bir şekilde kuir sinema da yalnızca LGBTİ+ temsiline odaklanmaktan ziyade, çok katmanlı kimlik siyasetine doğru yol almaktadır. Ali Kemal Çınar sinemasıyla örneklendiği üzere kuir perspektif Kürt sinemasının mücadele alanını genişletme imkânı sunar. Çınar'ın filmografisi bütüncül bir bakışla da incelendiğinde, "defolu" ve "kusurlu" film anlayışlarına denk düşen özellikler tespit edilebilmektedir. Öncelikle, yönetmenin ilk filmlerinin düşük bütçelerle çekilmesi, herhangi bir ulus devlet fonundan destek almaması ve profesyonel oyuncular yerine yönetmenin kendisinin ve yakın çevresinin filmlerde rol alması, festivaller ve özel gösterimler dışında filmlerin internet üzerinden dolaşıma sokulması ana akım ticari sinemanın yapım, dağıtım ve gösterim süreçlerinden farklılığı ortaya koyar.

Çınar'ın aynı zamanda *Veşartî*'de Kürt kimliğini ve ikili cinsiyet rejimini tartışmaya açan bir bakışla yaklaşması da Leung'un (2004) kuir sinemanın Batı-odaklı olmayan cinsellikleri ele almasındaki ısrarını hatırlatır. Filmlerdeki "kusur" bir sorun ya da eksikliğe değil, politik bir tavra işaret eder. Yönetmenin son filmi olan *Berîya Şevê* serbest bir roman uyarlaması olması, mizaha ve absürtlüğe yer vermemesi, sanat sineması kodlarına yaklaşması

gibi özellikleri bakımından önceki filmlerinden ayrılmaktadır. Öte yandan *Berîya Şevê* çatışmanın ortasındaki insanların gündelik hayatına odaklanarak, hatırlama ve belleğe ilişkin tartışmalar açarak, kuir bir romantik ilişkiye yer vererek muhalif bir politik tavır almak bakımından önceki filmlerle ortaklaşır. Absürtlük ve mizahı kullanarak, politik hattı kişisel deneyimler üzerinden kurarak, biçimsel denemeler yaparak Kürt sineması içinde özgün bir konum edinen Çınar farklı sinema geleneklerinin kesişimselliği için de önemli bir örnek teşkil eder.

1 Bu türden bir fikrin yansımaları 2005'ten beri literatüre oldukça fazla katkı yapmış olsa da spesifik olarak Kürt LGBTİ+'ların Türkiye'deki aktivizmine odaklanan bir çalışma için bkz. Popa ve Sandal-Wilson (2019).

2 Özgür Çiçek, Kürt sinemasını Gilles Deleuze'un minör edebiyat üzerine düşüncelerinden esinlenerek "daimi oluş" (*becoming*) sineması olarak ele alır: "Azınlıkların ürettiği filmler, ulus bilincinin içerisinde neyin eksik olduğunu göstererek ona meydan okur. Aynı zamanda, azınlıkların bir arada yaşadığı ulusun temsil edilmeyen tarihi olan bir etnik grubun temsil edilmeyen tarihlerini de yansıtır. [...] Sinema aracılığıyla anlatılan, temsil edilmeyen bir ulusal geçmişin zamanını, başka bir deyişle, daimi oluş sürecinde olan bir zamanı da gösterir. Deleuzecü terimlerle, bu bir daimi oluşturma ve aynı zamanda müdahaledir." (Çiçek 2011, 15). Çiçek'e göre, Kürt filmleri kendi tarihlerini yazdıkları için de süregelen bir kimlik oluşumunu vurgulamaktadır.

3 Aynı zamanda Steyerl, *November* (2004) isimli deneme-filmde, en yakın arkadaşı Andrea Wolf'un Kürt hareketine katıldığı bir anlatıya odaklanır.

4 Filmdeki siyah-beyaz ikiliğinin filmin sonunda kırılması önemlidir çünkü filmde ana karakterlerden Berfin tiyatrocudur. *Mem û Zîn* destanının sahneye uyarlandığı provada, Berfin geleneksel "erkek" kıyafetleri içerisinde görülür. Filmin kadın-erkek ikiliğini aştığında renkli hâle dönmesi, bilinçli bir tercih olarak kuir okumayla açıktır.

5 Yönetmen kısa filmlerinden bu yana ailesinden ve çevresinden seçtiği oyuncuları filmlerinde oynatmaktadır. Bunun yanı sıra, ilk zamanlardaki düşük bütçeli film üretimi de filmleri amatör olarak değerlendirmede bir etkidir.

Kaynakça

- Akın, Kaan. "Resistance in the City, in-between Bodies and "Dysfunctional" Languages: Queer Notions in Ali Kemal Çınar's Cinema," *Kurdish Studies Journal* 1, no. 1-2, (2023): 27-53.
- Çiçek, Özgür. "The Fictive Archive: Kurdish Filmmaking in Turkey," *Alphaville: Journal of Film and Screen Media* no. 1, (2011): 1-18.
- Çiçek, Özgür. "Kürt Sineması: Mahpusluk ve Temsiliyet," *Alternatif Politika Sinema Özel Sayısı*, (2016): 85-99.
- Çiçek, Özgür. "Kürt Sinemasını Tanımlamak," *Kürt Tarihi* no. 40, (2020): 32-37.
- Çiftçi, Ayça. "The Politics of Text and Context: Kurdish Films in Turkey in a Period of Political Transformation," Doktora Tezi, University of London, 2015.
- Eng, David L., Jack Halberstam ve José Esteban Muñoz. "What's Queer about Queer Studies Now?," *Social Text* no. 84-85, (2005): 1-17.
- Ergül, Savaş. "Ali Kemal Çınar Sineması: Bir Durumun Peşinde," *Kürd Araştırmaları Dergisi* no. 7, (2022): 117-137.
- Galt, Rosalind, ve Karl Schoonover. "Provincialising Heterosexuality Queer style, World Cinema," *The Routledge Companion to World Cinema* der. Rob Stone, Paul Cooke, Stephanie Dennison ve Alex Marlow-Mann, (New York : Routledge, 2018), 347-358.
- García Espinosa, Julio. "For an Imperfect Cinema," *Jump Cut*, 2005, <http://www.ejumpcut.org/archive/onlinessays/JC20folder/ImperfectCinema.html> (Son erişim tarihi 31.08.2023)
- Gökçe, Övgü. "Ali Kemal Çınar Filmleri: Gündelik Hayatın Politikası ve

- Ötesi,” *Kürt Sineması: Yurtsuzluk, Sınır ve Ölüm* der. Mizgin Müjde Arslan (İstanbul: Agora Kitaplığı), 327-337.
- Halperin, David M. *Saint = Foucault: Towards a Gay Hagiography*. (New York: Oxford University Press, 1995).
- Horvat, Anamarija. *Screening Queer Memory* (Bloomsbury Publishing, 2021).
- Jagose, Annamarie. *Queer Teori Bir Giriş*, çev. Ali Toprak (Ankara: NotaBene, 2021).
- Jaro, Ömer Can. “Ali Kemal Çınar ve Absürt Sinema Anlatısının Kökenleri: Sinema İçi Bir İnceleme,” *Kürt Araştırmaları Dergisi* no. 7, (2022): 355-362.
- Kılıç, Devrim. “Vatansız Bir Halkın Sineması: Kürt Sinemasının Yükselişi,” *Kürt Sineması: Yurtsuzluk, Sınır ve Ölüm* der. Mizgin Müjde Arslan, (İstanbul: Agora, 2017), 3-27.
- Koçer, Suncem. “Alımlama Söylemleri ve Bir Söylem Janrı Olarak Kürt Sineması,” *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 12: Sinema ve Seyirci* der. Deniz Bayraktar, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2016), 293-312.
- Leung, Helen Hok-sze. “New Queer Cinema and Third Cinema,” *New Queer Cinema: A Critical Reader* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004), 155-167.
- Özban, Esra**, ve Çiğdem Erdöl. “Brechtien ve Kişisel Bir Sinema: Ali Kemal Çınar Sinemasının Ali Kemalleri,” *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 14: Sinema Ve Sinema*, der. Deniz Bayraktar, (İstanbul: Bağlam Yayınları), 205-222.
- Popa, Bogdan, ve Hakan Sandal-Wilson. “Decolonial Queer Politics and

LGBTI+ Activism in Romania and Turkey.” *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, 2019.

Rich, B. Ruby. “After the New Queer Cinema: Intersectionality vs. Fascism,” *The Oxford Handbook of Queer Cinema*, der. Ronald Gregg and Amy Villarejo, (Oxford University Press, 2021), 3-14.

Rich, B. Ruby. “Yeni Queer Sinema,” *Q+* no. 7, (2018): 6-15.

Rich, B. Ruby. *New Queer Cinema: The Director’s Cut*. (Duke University Press, 2013).

Schoonover, Karl, ve Rosalind Galt. *Queer Cinema in the World*. (Durham: Duke University Press, 2016).

Solanas, Fernando, ve Gettino, Octavio. “Üçüncü Bir Sinemaya Doğru,” *Sinemasal Yazılar 1: Sinema, İdeoloji, Politika* der. Burak Bakır, Yörükhan Ünal ve Sali Saliji, (Ankara: Nirengi Kitap, 2008), 167-193.

Şen, Alper. “Çamur Görüntü Savunması,” *Altyazı Fasikül*, 4 Ağustos 2023, <https://fasikul.altyazi.net/seyir-defteri/camur-goruntunun-savunmasi/> (Son erişim tarihi 31.08.2023)

Şen, Sebahattin. “Savaşın Sesi: Beriya Şevê.” *Punctum*. <https://www.punctumdergi.com/post/savasin-sesi-beriya-seve> (Son erişim tarihi 31.08.2023)

Şimşek, Bahar. “Lost Voices of Kurdish Cinema.” *Middle East Journal of Culture and Communication* 9, no. 3 (2016): 352–69.

Şimşek, Bahar. “Kurdish Cinema,” *Routledge Handbook on the Kurds* der. Michael M. Gunter, (New York, NY: Routledge, 2019), 110-123.

Şimşek, Bahar. “A Cinematography of Kurdishness Identity, Industry and Resistance,” *The Cambridge History of the Kurds* der. Hamit Bozarslan,

- Cengiz Gunes ve Veli Yadırgı, (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2021a), 752-774.
- Şimşek, Bahar. “On the Aesthetic Regime of Kurdish Cinema: The Making of Kurdishness.” Doktora Tezi, Leiden University, 2021b. <https://hdl.handle.net/1887/3161381>
- Şimşek, Bahar, Özgür Çiçek ve Suncem Koçer. “Kürt Sineması Üzerine Bir Diyalog: Hakikat, Dil ve Yorum,” *5Harfliler*, 15 Aralık 2023, <https://www.5harfliler.com/kurt-sineması-uzerine-bir-diyalog-hakikat-dil-ve-yorum/> (Son erişim tarihi 20.12.2023)
- Smets, Kevin. “Cinemas of Conflict: A Framework of Cinematic Engagement with Violent Conflict, Illustrated with Kurdish Cinema.” *International Journal of Communication* 9 (2015): 2434–2455.
- Somerville, Siobhan. “Introduction,” *The Cambridge Companion to Queer Studies* der. Siobhan Somerville (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 1-15.
- Steyerl, Hito. “Düşük Çözünürlüğü Savunmak,” *SanatAtax*, 26 Ocak 2021, <http://www.sanataak.com/view/dusuk-cozunurlugu-savunmak> (Son erişim tarihi 31.08.2023)
- Sustam, Engin. “Kurdish Art and Cultural Production: Rhetoric of the New Kurdish Subject,” *The Cambridge History of the Kurds* der. Hamit Bozarslan, Cengiz Gunes ve Veli Yadırgı, (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2021), 775-802.
- Tabak, Yeşim. “Ali Kemal Çınar’ın ‘Babalar’ı *Gömen Sineması*,” *ArtfulLiving*, <https://www.artfulliving.com.tr/kultur-ve-yasam/ali-kemal-cinarin-babalari-gomen-sineması-i-5270> (Son erişim tarihi 25.12.2023)
- Yardımcı, Sibel, “Ne O! Ne Bu! Ne Şu! Queer Kuramı ve Kimliksizleşme,”

e-skop, 18 Mayıs 2012, <https://www.e-skop.com/skopbulten/ne-o-ne-bu-ne-su-queer-kurami-ve-kimliksizlesme/749> (Son erişim tarihi 31.08.2023)

Yılmaz, Tebessüm. “Hakikat ve Adalet Arayışında Bir İmkân Olarak Kürt Sineması: Feminist Perspektifler,” *Türkiye’de Geçiş Dönemi Adaleti: Dönüşen Özneler, Yöntemler ve Araçlar*, (Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği Yayınları, 2020), 221-238.

Yılmaz, Tebessüm. “Tracing State Violence, Resistance and Memory in Kurdish Cinema” *Kültür ve İletişim* 25, no. 50 (2022): 319-355.

Yücel, Fırat. “Ölü Zamanlar ve Yeni Türkiye Sineması’nda Yavaşlık,” *Sıkıntı Kavramı Üzerine Denemeler* der. Aylin Kuryel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 311-345.

Representation of Male Love in East Asia and West: “Fetish vs Activism”

Seray Akkülah

Boğaziçi University

[ORCID: 0009-0009-9261-3165](https://orcid.org/0009-0009-9261-3165)

serayakkulah1999@gmail.com

Abstract

Alice Oseman, the author of an LGBTQ+ young adult graphic novel that focuses on the lives and romance of two boys, has made a comment that caused some controversy on the internet. This comment by Oseman illustrates a somewhat common view held by Western society toward East Asian Boys Love (BL) genre. That is: BL novels and webcomics being highly sexual, fetish works with little literary value. This research note tries to analyze what could be the reason behind this commonly held view by the West, illustrated by Oseman’s comment through analyzing BL genre, Oseman’s work Heartstopper, the differences and tendencies within the works from East Asia, China specifically, and the West.

Keywords: BL, Boys Love, M/M, LGBTQ+, East Asia

•••••

Arrival date: 29 January 2024 • Acceptance date: 19 March 2024

•

Research Note

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 70-82
DOI: 10.46655/federgi.1427610

Erkek Erkeğe Aşkın Doğu Asya'da ve Batı'da Temsili: Fetiş Karşısında Aktivizm

Seray Akkühah

Boğaziçi Üniversitesi

[ORCID: 0009-0009-9261-3165](https://orcid.org/0009-0009-9261-3165)

serayakkulah1999@gmail.com

Öz

Nick ve Charlie adında iki gencin arkadaşlıktan aşka uzanan hikâyesini konu edinen Heartstopper (Kalp Çarpıntısı) adlı çizgi romanın yazarı Alice Oseman'ın "Tapas" adlı online çizgi roman platformunda yaptığı yorumlar Boys Love (BL) hayranları arasında tartışma yaratmıştı. Söz konusu yorumunda Oseman, genelde Doğu Asya ile bağdaştırılan BL türünü karakterleri seksüelize ve fetişize etmekle itham ederek aslında Batı'da, özellikle İngilizce konuşan toplumlarda, Doğu Asya kökenli bu türe karşı yaygın olarak beslenen bakış açısını somut bir şekilde göz önüne sermiş oldu. Bu araştırma notu, Oseman'ın bu yorumundan yola çıkarak Doğu Asyalı ve Batılı yazarların "erkekler arasındaki aşk"ı konu alan eserleri ele alış tarzları ve İngilizce konuşan Batı toplumları arasında Boys Love eserlerine yönelik genel yargının ardındaki sebepleri inceleyip tartışmıştır.

Anahtar Kelimeler: BL, Boys Love, M/M, LGBTQ+, Doğu Asya

•••••

Geliş tarihi: 29 January 2024 • Kabul tarihi: 19 Mart 2024

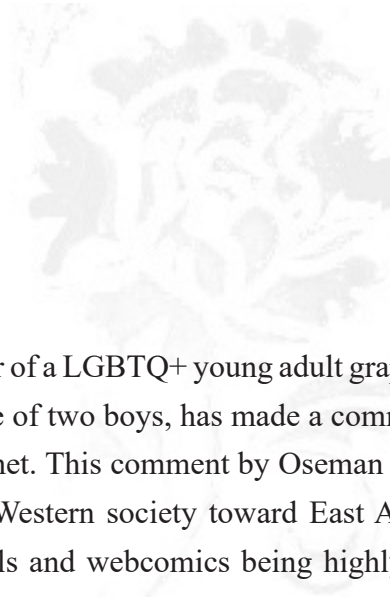
•

Araştırma Notu

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 70-82

DOI: 10.46655/federgi.1427610

Introduction

Alice Oseman, the author of a LGBTQ+ young adult graphic novel that focuses on the lives and romance of two boys, has made a comment that caused some controversy on the internet. This comment by Oseman illustrates a somewhat common view held by Western society toward East Asian Boys Love (BL) genre. That is: BL novels and webcomics being highly sexual, fetish works with little literary value:

Yup, no explicit sex in this comic - the characters are teenagers so it's just not appropriate, and even if they weren't, I'd have no interest in drawing that. I wouldn't describe this comic as 'yaoi' or even 'BL' - they're genres of comic that tend to fetishise and eroticise queer men in a really bad way. This comic is just a romance between two boys and a coming-of-age story (Oseman, 2017)!

The controversy was caused by the fact that an author like Oseman,

who tells the story of “two boys falling in love,” was categorizing BL which in its core tells similar stories with similar subjects to Oseman’s story.

This paper tries to analyze what could be the reason behind this commonly held view by the West, illustrated by Oseman’s comment through analyzing BL genre, Oseman’s work *Heartstopper*, the differences and tendencies within the works from East Asia, China specifically, and the West. Post-structuralism is utilized in order to explain and analyze the works produced by East Asia and the West, which on a superficial look can easily appear similar.

Having access only to English language materials and comments without the discussions held by Chinese people on social media platforms such as Weibo, WeChat and Signal limits us from assessing the genuine opinions of Chinese people. Hence, forming a more realistic opinion of the perspective from China towards BL genre, its sociocultural effects on Chinese society and LGBTQ+ activism is hard.

What Is BL?

Boys Love (also known as BL) as a genre has originated in Japan in early 1970s. It depicts romantic and sexual relationships between male-male couples. Young fans during the 1970s was creating their own homoerotic works of fiction and art, pairing their favorite artists or favorite characters from manga works that were catered towards men and boys originally. The genre was created and consumed by cisgender heterosexual women from the mid-1970s onward in Japan. According to James Welker (2022, 1), however, nowadays the demographic is increasingly expanding and becoming more diverse. He explains that even though the genre, originally, was not intended to promote homosexuality or encourage new perspectives on gender among

its consumers, people who are not necessarily cisgender or heterosexual find a place to breathe in the fandom (Welker 2022, 2).

From the 1980s onward the genre has spread around the globe—mainly in the East and Southeast Asia (Welker 2022, 1). In the early 1990s, mangas of different genres from Japan started to circulate in China. During this period BL manga too had the opportunity to enter the Chinese market. Boys Love is referred to as *danmei* in China and the prevalent form of *danmei* is prose fiction (Welker 2022, 5).

Post-Structuralism

Post-structuralism argues that subjects are not autonomous creators of themselves or their social worlds (Ki 1994, 221). It argues that people as subjects exist in a complex network of social relations. These relations in turn determine which subjects can appear where and in what capacity (Ki 1994, 221). Post-structuralism defends that a subject is not the foundation and the basis of how one conceives politics and social structures but rather it is constituted and shaped by the very things themselves.

The distinct behaviors of Eastern—specifically Chinese BL (*danmei*) authors and Western authors who produces LGBTQ+ themed works demonstrates this concept. In China, which structurally silences any public discussion or media representation of LGBTQ+ people/issues, any online program is deleted or revised if it contains a “presentation or representation of abnormal sexual relationships or conduct, such as incest, homosexuality, sexual perversion, sexual predation, sexual abuse, or sexual violence” (Lin 2022, 31-32). Since the publication of *danmei* in print form is forbidden (Feng 2009, 6) in mainland China, the majority of *danmei* works are published on

online platforms such as Jinjiang (www.jjwxc.net) (Feng 2009, 2). However, even online platforms are not entirely safe havens for *danmei* works. As Wang exemplifies, several anti-pornography campaigns launched by the government resulted in several *danmei* authors being fined or incarcerated (Wang 2015, 141-142). As a result of the pressure, censorship, and penalties utilized by the government Chinese *danmei* authors rarely, if ever, reveal their identities. Aside from their gender, hobbies, favorite foods, etc. most of the time readers do not have any substantial knowledge about the authors.

On the Western side, UK specifically, does not have any laws that are prohibiting authors to publish or self-censor their works concerning “homosexuality.” As a result, readers know who Alice Oseman is, what she looks like, what are her opinions on politics concerning LGBTQ+ community. She has a transparent relationship with her readers and the world. She actively engages in LGBTQ+ activism, got involved in the casting process of her novel’s casting for Netflix adaptation in order to include people who are from the LGBTQ+ community.

The effect of how their social environment shape them, their readers, and respective LGBTQ+ communities from both countries reflects on the structure and content of the works that are produced. To illustrate, many of the Western audiences and readers who have read and watched *Heartstopper* by Alice Oseman state that they were inspired and encouraged to “come-out” to their family, even using a famous scene from the Netflix series in the process by making their family members watching the scene.² The scene depicts one of the main characters coming out to his mom after struggling with coming to terms with his bisexuality. Alice Oseman herself states in one of her interviews that growing up she did not have this kind of representation and she wanted to provide the representation she so desperately sought in her teenage years (Zornosa, 2023). Even though unrealistic to some, her work aims to bring

some positivity and uplift the LGBTQ+ youth. She has the aim of doing activism, bringing awareness for other members of the community such as the transgender, asexual, aromantic people and the struggles they face in the society. Her work has sociological elements that represent the members of the community such as the ordeal of coming out, discovering one's sexual identity and gender, bullying of queer youth by their peers, etc.

In the case of Chinese *danmei*, however, there seems to be no active effort, purpose or deliberation to represent, advocate, or bring awareness to struggles that the queer community faces. Most of the time main characters do not identify themselves as gay or queer. In his Introduction to *Queer Transfigurations Boys Love Media in Asia* James Welker describes this as such: "...the male characters in same-sex relationships in BL are most often not intended to be "gay" but rather simply two boys or men who are drawn to one other" (Welker 2022, 8-9).

Coming out, the pressures one faces as a result of being queer, representation of different identities are not the main concerns or aspirations of *danmei* works. There seems to be no *danmei* work or its adaptation that inspires and encourages coming-out to its readers. The absence of such themes in *danmei* works therefore their lack of effect in inspiring such behaviors can be explained by the post-structuralist theory. Since China as a society do not have a sociological concept such as coming out to one's family in order to fully embrace and acknowledge one's identity, as most Western society does. Thus, it is predictable that *danmei* works do not make a topic of these concepts.

Moving on to how these authors represent their characters in their works, they again differentiate from each other. Alice Oseman's controversial comment illustrates her view on Eastern BL works: "...they are genres of comic that tend to fetishize and eroticize queer men in a really bad way. This comic is just a romance between two boys and a coming-of-age story!" (Oseman,

2017). She regards BL works as fetishizing and overly sexualizing queer men whereas she regards her own work as a comic that describes the romance, the feelings rather than the sexual realities of those in her community which she views as fetish.

Danmei works do describe sexuality between two men in a rather explicit way in some cases and from a Western point of view explicit works are more visible than the works that describe the “romance between two boys.” The works which contains extreme sex scenes or plots that may sound over the top get more attention by the English-speaking community, hence they get translated more, become more visible, and as a result create the image described by Alice Oseman above. However, among the works that have been translated and are being translated into English only a couple of them, which are really famous, has such explicit plots or sex scenes in reality.

Alice Oseman’s *Heartstopper* describes a somewhat idealized and romanticized society, the struggles of characters rather softened compared to the real-life struggles of queer youth. It claims to represent the community, the identities within the community and its struggles but in the process the reality of experiences by which people feel seen and connect to gets blurred. Nick’s own personality, Charlie’s own experiences, Elle’s³ own struggles fades next to their queer identities: bisexual, gay, and transgender.

Most of the Chinese *danmei* focuses on the characters’ own struggles, experiences and personalities rather than focusing solely their queer identities leaving everyday-life problems as extras to a character. Readers do not perceive these characters through the lens of a queer identity. A character’s sexual and gender identity are not presented as something separate from their own identities. Gu Hai⁴ is Gu Hai who is a student, whose dad got remarried and he likes his step-brother “who happens to be a boy.” In the case of *Heartstopper* by Alice Oseman the case is the opposite. Charlie is a “gay boy” who got

bullied by other students in his school.

The reason for the difference in representation of identities could also be the fact that for Alice Oseman and many Western authors; activism, visibility and representation of queer identities are a big part of their works and their personal lives. They may tend to associate queerness with politics hence their works carrying political agendas. In the case of Chinese *danmei* works this is not the case. Welker regards BL as being political since it has the *potential* to "...motivate them [young females and cisgender heterosexual men] to engage in activism." (Welker, 2022, 11-12) He explains that BL, creates a context in society in which flouting of the gender and sexual norms are possible. Hence, the strict line that has been drawn by societal norms separating LGBT(Q) individuals from heterosexual people gets blurred. This, in turn allow a space in society where these individuals can express themselves more freely while allowing a perspective the heterosexual cisgender fans to the lives and struggles of queer people in a society (Welker, 2022, 12).

Welker's views highlight the fact that these outcomes are not major concerns of Chinese *danmei* authors when they produce a work, hence their political and activist effects being just potentials. They don't aim to bring about these results as with the case of Alice Oseman. They seem to be more like natural by-products of their literary works. This does not mean that the authors do not care or they are mere bystanders in this situation. They do not actively engage in activism with an open identity or state their views on such topics as a Western author may do. However, in Chinese political and cultural context continuing to produce work in the BL genre itself can be considered as activism itself, whether the author has intended or not, as the works have the effects stated above by Welker.

Literary Representation

One of the main characteristics of BL works is the “coupling system.” BL works categorizes couples by what the West refers as being “top” or “bottom.” In Chinese, this is referred to as *gong* (top, the one who penetrates) and *shou* (bottom, the receiver). In this sense BL works reiterate the heterosexual roles and concepts in queer relationships. The effort for categorizing homosexual people through heterosexual concepts (such as asking which one of them is the “woman” of the relationship or who “tops” and who “bottoms”) by heterosexual people exists in real life both in East Asia and West. Western works unlike BL genre do not reiterate the concept further or built their genre upon this categorization. Two distinct behaviors from two sides are completely consistent when the activism aspect and two different sociopolitical environment are taken into consideration. Western authors who carry political and activist concerns obviously would not want to recreate the same heterosexual narrative in their works. While the Chinese authors who do not seek such concerns openly and seem to focus on the enjoyment and fulfillment to be gained from a literary work would not take such considerations.

From the Western point of view, it may seem like the characters in BL works are being sexualized. However, rather than being sexualized they seem to be embracing their sexuality. They are not being idealized in order represent an identity, an ideal, or utilized for activism. Their realness which comes from their human side: their mistakes, their lives that resembles readers’, their sexual lives, etc. In a sense, even though characters in *danmei* works are always described as extremely beautiful and handsome they are more real and have their imperfections among all the beauty surrounding them. Looking from this point of view, Western authors seem to be romanticizing their characters in order to represent, do activism, and increase the visibility of the LGBTQ+ community.

Conclusion

The reason behind Alice Oseman's and West's view on BL genre being a fetishizing and sexualizing work of art may be couple of things. In Alice Oseman's case, her discontent seems to be carrying some puritanism. She, as an asexual and aromantic person, by choice does not tell sexual stories. However, her community contains such people who are sexual and they express it. Another reason could be the fact that while many Western authors carry political concerns when they produce their works, authors from the East Asia, especially in China do not have such claim. The questions such as: whether a work of art should carry a political agenda, and if it does not carry them would that make it any less valuable, concerns of representation, etc. would be the topic of another discussion. As an important note, just because it seems on the surface that Chinese authors do not hold any political agenda does not mean that these works do not have any sociological and political effect on people. They do make the community more visible. They do express the hardships experienced by these people. They, in a sense, are slowly normalizing talking about the community and their rights without the constant reference to AIDS/HIV (Lin 2022, 34). The difference between the concerns from both sides, however, is one of the reasons that create a misconception of East by West. Another reason for this misconception may stem from the works that gain popularity in West. Sex-heavy, controversial works seem to gather much more attention by West compared to works that simply tell a romance story. Hence, they get translated more and much more people who are not familiar with the genre get more exposed to these works which in turn create the misconception mentioned above. Perhaps the reason for this attention from West towards "controversial" works from East can be studied more.

- 1 There are people who found the series unrealistic and unrepresentative of the real life struggles of the community.
- 2 Characters in Heartstopper series.
- 3 One of the main characters in danmei author Chai Ji Dan's novel 'Are You Addicted?'

References

- Feng, Jin. "'Addicted to Beauty': Consuming and Producing Web-Based Chinese 'Danmei' Fiction at Jinjiang." *Modern Chinese Literature and Culture* 21, no. 2 (2009): 1-41. <http://www.jstor.org/stable/41491008>.
- Ki, Namaste. "The Politics of Inside/Out: Queer Theory, Poststructuralism, and a Sociological Approach to Sexuality." *Sociological Theory* 12, no. 2 (1994): 220-231. <https://doi.org/10.2307/201866>.
- Lin, Xi. "Breaking the Structural Silence: The Sociological Function of Danmei Novels in Contemporary China," In *Queer Transfigurations: Boys Love Media in Asia*, ed. James Welker (USA: University of Hawai'i Press, 2022), 31-41.
- Oseman, Alice. "Yup, no explicit sex in this comic," Tapas, December 16, 2017, <https://tapas.io/episode/916722>
- Wang, Aiqing. "Censorship and Circumvention in China: How Danmei Writers 'Drive a Car' on Jinjiang," *Istanbul Aydın Üniversitesi International Journal of Media Culture and Literature* 6, no. 2 (2015): 137-168. https://doi.org/10.17932/iau.ijmcl.2015.014/ijmcl_v06i2003.
- Welker, James. "Introduction: Boys Love (BL) Media and Its Asian

Transfigurations.” In *Queer Transfigurations: Boys Love Media in Asia*, ed. James Welker (USA: University of Hawai’i Press, 2022), 1-16.

Zornosa, Laura. “ How Heartstopper Helped Young Fans Around the World Come to Terms With Their Sexuality,” *TIME*, August 4, 2023, <https://time.com/6301556/heartstopper-netflix-season-2-fans/>

Toksik Erkeklik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması

Münevver Başman

Marmara Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi

[ORCID: 0000-0003-3572-7982](https://orcid.org/0000-0003-3572-7982)

munevver.rock@gmail.com

Senanur Turgut

Marmara Üniversitesi

[ORCID: 0009-0009-3552-0333](https://orcid.org/0009-0009-3552-0333)

senanurturgutt@gmail.com

Kader Serezli

Marmara Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-8771-1555](https://orcid.org/0000-0002-8771-1555)

kaderserezli.academic@gmail.com

Öz

Toksik erkeklik; erkeklerin baskınlığını, kadınların değersizleştirilmesini, homofobiyi, şiddeti teşvik eden, tutucu erkek özellikleridir. Toplumun erkeklerle yüklediği davranış kalıplarını ve erkeklerin bu davranış kalıplarına uygun hareket etmeye çabalarken kendilerine ve çevrelerine verdikleri zararların tümü şeklinde tanımlanabilir. Bu araştırmanın amacı erkeklerde toksik erkekliği değerlendirecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın çalışma grubu, 18 yaş ve üzeri 407 erkekten oluşmaktadır. Çalışmanın ilk aşaması olan Açıklayıcı Faktör Analizinde (AFA) 299, ikinci aşaması olan ölçüt geçerliğinde ise ilk aşamadan bağımsız 108 erkeğin verisi kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analiziyle ölçme aracının üç alt boyut (Baskınlık, Güç, Kırılganlık) ve 32 maddeden oluştuğu sonucuna ulaşılmış ve üç faktörlü ölçeğin toplam varyansı %48.93 açıkladığı görülmüştür. Ölçek için iç tutarlık katsayıları incelenmiş ve toplam ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Ölçek son haline getirildikten sonra geçerlik çalışması için Toplumsal Cinsiyet Roller Tutum Ölçeğinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde geliştirilen Toksik Erkeklik Ölçeği ile Toplumsal Cinsiyet Roller Tutum Ölçeği arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bulgular Toksik Erkeklik Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik, ölçek geliştirme, toksik erkeklik, toplumsal cinsiyet, güvenilirlik

•••••

Geliş tarihi: 4 Nisan 2023 • Kabul tarihi: 17 Ocak 2024

•

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 83-109

DOI: 10.46655/federgi.1276555

Development Of The Toxic Masculinity Scale: A Study Of Validity And Reliability

Münevver Başman

Marmara University

[ORCID: 0000-0003-3572-7982](https://orcid.org/0000-0003-3572-7982)

munevver.rock@gmail.com

Senanur Turgut

Marmara Üniversitesi

[ORCID: 0009-0009-3552-0333](https://orcid.org/0009-0009-3552-0333)

senanurturgutt@gmail.com

Kader Serezli

Marmara Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-8771-1555](https://orcid.org/0000-0002-8771-1555)

kaderserezli.academic@gmail.com

Abstract

Toxic masculinity is socially regressive male characteristics that foster male dominance, devaluation of women, homophobia, and violence. It can be defined as the behavior patterns that society imposes on men and all of the harm that men inflict on themselves and their environment while trying to act in accordance with these behavior patterns. The aim of this research is to develop a valid and reliable measurement tool that will measure toxic masculinity. The study group of the research consists of 407 men aged 18 and over. In the first stage of the study, Exploratory Factor Analysis was performed, data from 299 men was used, and in the second stage, criterion validity, data from 108 men was used. As a result of exploratory factor analysis, it was concluded that the measurement tool consisted of three sub-dimensions (Dominance, Power, Vulnerability) and 32 items and it was seen that the three-factor scale explained 48.93 % of the total variance. The internal consistency coefficients for the scale were examined and the Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the total scale was found to be .95. After the scale was finalized, the Gender Roles Attitude Scale was used for validity study. When the data obtained were examined, it was observed that there was a high level, positive and significant relationship between the Toxic Masculinity Scale and the Gender Roles Attitude Scale. Findings indicate that the Toxic Masculinity Scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: Gender, manhood, scale development, toxic masculinity, reliability

•••••

Arrival date: 4 April 2023 • Acceptance date: 17 January 2024

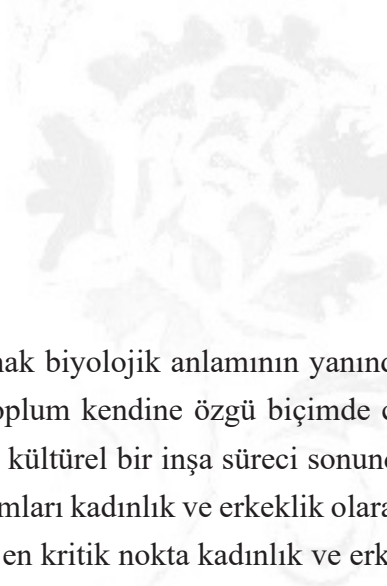
•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 83-109

DOI: 10.46655/federgi.1276555

Giriş

Kadın ya da erkek olmak biyolojik anlamının yanında kültürel olarak da bir anlama sahiptir. Her toplum kendine özgü biçimde cinsiyetlere çeşitli roller tanımlar. Toplumsal ve kültürel bir inşa süreci sonunda doğuştan gelen kadın ve erkek cinsiyet kavramları kadınlık ve erkeklik olarak bir yapılanmaya girer. Cinsiyet kavramına ait en kritik nokta kadınlık ve erkeklik ile ilgili yaygın ve köklü inanışlardır (Bora ve Üstün, 2005). Connell'e (1989) göre, tüm dünyada işleyen bir "küresel cinsiyet düzeni" vardır ve bu düzen erkeklerin kadınlardan güçlü olması, kadınları tahakküm altına alması temeli üzerine oturtulmuştur. Erkeği üstün görme belirli toplumlara özgü bir durum değildir. Bu küresel yapı tüm toplumları içermektedir. Yalnızca her toplum, kendi dinamikleri ve kendi özel tarihi geçmişleri ile şekillenen "cinsiyet düzenleri" geliştirmektedir. Türkiye bağlamında ataerkil bir sistemin egemen olduğu görülmektedir. Ataerkil sistem, bir taraftan erkek egemenliğini ön plana çıkarırken bir taraftan da erkeklere yüklediği "imkânsız" birtakım niteliklerle erkeklerin üzerinde

yıkıcı etkilere sahiptir (Çelik, 2016). Ataerkil kültür; erkeklerin kadınlara göre daha güçlü, baskın ve daha fazla güce sahip olduğu, daha zayıf görülen kadınların fiziksel ve duygusal olarak kolayca incinebileceği görüşünü de oluşturmaktadır (Jufanny ve Girsang, 2020).

Türkiye’de ataerkil bakış açısı ve geleneksel tutumlar oldukça yavaş bir şekilde değişim göstermektedir. Erkek egemen yapı hayatın pek çok alanında kadınlar üzerinde gücünü göstermeye ve hâkimiyet kurmaya devam etmektedir. Ataerkil toplumsal cinsiyet sisteminde kadından ve erkekten beklenen davranış ve görevlerin farklı özellikleri, kadınları birçok yönden sınırlarken, erkeklerin özgürlüğünü, görünürlüğünü ve üstünlüğünü pekiştirmektedir (Çelik, 2016). Bu durum ataerkil sistemden kaynaklanan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olmaktadır. Gündelik toplumsal ilişkilerde yer alan süreçlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devam etmesinde ya da bu durumun değişmesinde güçlü bir role sahip olduğu ifade edilebilir (Ridgeway, 2011).

Erkeklik kavramı; içinde bulunulan zamana, mekâna, tarihe ve kültüre göre farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte farklı özellikler barındırdığından sadece bir tür çeşitlilik ve karmaşa olarak üzerinde çalışılabilir (Horzum, 2018). Erkeklik üzerine yapılan çalışmaların çok eskiye dayanmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet tartışmaları 1970’li yıllarda Amerika ve Avrupa’da ortaya çıkan yeni sayılan bir araştırma alanıdır (Erol 2004). Bu yıllarda erkeklik çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edebilecek çalışmalar, erkeklerin özgülleşmesi üzerine yapılanlardır. Goldberg (2010), “Erkek Olmanın Tehlikeleri” adlı kitabında erkeklerin hayatlarını denetim ve kontrol altında sürdürdüklerini belirtmiştir. Carrigan vd.’ne (1985) göre bu dönemde erkeklikle ilgili yürütülen çalışmalar erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısını ve erkekler arasındaki güç ilişkilerini psikolojik açıdan incelemeye odaklanmıştır. Yine bu yıllarda kadın ve erkek arasındaki farklılıkların doğal farklılıklardan ziyade toplumsal olarak inşa edilen bir durum olduğunu gösteren sosyal

bilimsel araştırmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Messner, 2000).

Erkeklik çalışmaları 1980'lerin başlarında tek bir tip erkeklik modelinin olmadığını vurgulayan, biyolojik indirgemeci yaklaşımı reddeden bir dönem ile devam etmiştir (Akça ve Tönel 2011). Tek bir erkek modelinin olmadığının, farklı erkeklik modellerinin olduğunu vurgulayan Connell (2017); heteroseksüel, beyaz, orta yaşlı, orta sınıf gibi temel özelliklere sahip "hegemonik erkeklik" terimini ortaya atmış, hegemonik erkeklik özellikleri dışında bulunan erkeklik modellerini tartışmaya sunmuştur. Ancak hegemonik erkeklik tanımını sınırlı, sabit bir karakter tipi olarak ifade edilmesi sosyologlar tarafından eleştirilmiştir (Scott ve John, 2015). Connell ve Messerschmidt (2005) eleştiriler üzerine sabit bir karakter tipini ima eden kullanımları reddettiklerini ifade eden bir çalışma daha paylaşmışlardır. Hegemonik erkeklik; cinsiyet hiyerarşisini, erkeksi gruplaşmaların coğrafyasını, toplumsal şekillenme süreçlerini ve erkeklik çeşitlerinin psiko-sosyal dinamiklerini içerecek şekilde yeniden formüle edilmiştir (Connell ve Messerschmidt, 2005). Messerschmidt (2018) hegemonik erkeklığin metodolojik olarak yeniden kavramsallaştırılmasını ele almıştır ve hegemonik erkeklığin yerel, bölgesel ve küresel düzeyde analiz edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu dönemde Connell'in *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (1987) ve *Erkeklikler* (1995) adlı kitapları erkeklik üzerine yapılan çalışmalara yön verici nitelikte olmuştur. İlerleyen yıllarda yapılan çalışmalarda farklı erkeklik modelleri incelenmiş ve erkeklik "toplumsal inşa" kavramı ekseninde ele alınmıştır (Sancar, 2009). Baskı ve şiddete maruz kalan eşcinsel erkekler ve diğer grupların farklı erkeklik biçimleri, 1990'lı yıllar ve sonrasındaki dönemde vurgulanmaya ve görünürlük kazanmaya başlamıştır (Hacısoftaoğlu ve Koca, 2011).

Vandello vd. (2008) de erkeklığin zor kazanılıp kolay kaybedildiğini belirterek erkeklıği kırılğan ve zayıf bir statü olarak tanımlamış ve erkeklığin bu yapısını "kırılğan erkeklik kuramı" (*precarious manhood thesis*) çerçevesinde

incelemiştir. Erkeklik statüsünü kaybetme tehlikesini hissetmek, “kılıbık”, “kadınsı” ya da “gey” olarak tanımlanma ihtimali, erkeklerin kaygı ve stres yaşamasına sebep olmaktadır. İlkel toplumlara bakıldığında da erkekliğin, hayvan öldürme, sünnet olma veya vücutta çeşitli yaralar oluşturma gibi farklı davranış gösterileri ile kanıtlanan sosyal bir statü olduğu görülmektedir (Vandello vd., 2013). Modern toplumda erkek, toplumun “kadınsı” olarak etiketlediği her türlü davranış kalıbından uzak kalarak, maskülen davranışlarını arttırarak bunu göstermeye çalışır. Ayrıca erkekler erkekliklerini tehdit altında hissettiklerinde onu geri kazanmanın bir yolu olarak saldırganlığa yönelebilmekte, agresif olabilmektedir (Bosson ve Vandello, 2011; Vandello ve Cohen, 2008). Türkiye’de erkeklik pratikleriyle ilgili yapılan çalışmalar da erkekliğin kazanılması gereken ve kaybedilmemesi için sürekli çaba gösterilen bir statü olarak algılandığını desteklemektedir (Barutçu, 2013; Gedik vd. 2020; Türkoğlu, 2019; Yalçın ve Tanrıverdi, 2018).

Günümüzde ortaya çıkan ve giderek yaygınlaşan yeni bir kavram ise “toksik erkeklik”tir (*toxic masculinity*). Toksik erkekliğin en geniş ve açıklayıcı tanımını Kupers (2005) hapishanede bulunan erkekler üzerinde yaptığı çalışmasında yapmıştır. Kupers’a göre toksik erkeklik; tahakküm içeren, kadınların değersizleştirilmesine sebep olan, homofobiyi ve şiddeti teşvik eden tutucu erkek davranış özelliklerinin bir araya gelmesidir. Kupers toksik erkekliği, hegemonik erkekliğin başkalarına tahakküm kurmayı teşvik eden ve sosyal olarak yıkıcı olan yönlerinden inşa edildiğini belirtmiştir. Sporda kazanmak, işte başarılı olmak, ailenin geçimini sağlamak gibi olumlu arayışlar da hegemonik erkekliğin yönleridir ancak bunlar zararlı değildir. Toksik erkeklik, hegemonik erkekliğin bir alt kümesi olmakla birlikte kadın düşmanlığı, homofobik görüşlere hükmetme ve homofobik görüşleri destekleme dürtüsü olarak tanımlanabilir; bunu yapmak için de sosyal olarak yıkıcı davranışların kullanılmasıyla karakterize edilir (Parent vd., 2019). Toksik erkeklikteki “toksik” sözcüğü, bu kavramı oluşturan uygulamaların ve

söylemlerin zararlılığını ifade etmektedir (Sculos, 2017).

Toksik erkeklik kavramına göre davranmakta olan erkeklerde en net gözlemlenen davranış; erkekliklerine karşı bir tehdit gördüklerinde öfke ve saldırganlıkla hareket etmeleridir. Toksik erkeklik; kompulsif tahakküm, empati kuramama, kırgınlık, düşük duygusal zeka, sahiplenme, kıskançlık, kırılğan erkeklik gururu, feminizme ve kadınlara yönelik olumsuz tutum gibi durumlarla kendini göstermektedir (Whitehead, 2021). Toksik erkeklik, erkekliğin sınırlarını belirlerken kadınlar üzerindeki eril kontrolü de vurgulamaktadır. Sahiplenici, kısıtlayıcı tutumu normalleştirmektedir.

Yurtiçi alan yazında, toksik erkeklik kavramını değerlendiren sadece bir ölçme aracının olduğu görülmektedir. Soysal'ın (2022) toksik erkeklik üzerine geliştirdiği bu ölçme aracının alt boyutları; erkek üstünlüğü, cinsellik ve cinsiyetçilik, güçlülük ideali, düşmanca cinsiyetçilik, duygusal katılıktır. Bunun dışında toplumsal cinsiyet algısını değerlendiren (Altınova ve Duyan, 2013; Bakioğlu ve Türküm, 2019; Sariçam ve Sığın, 2020; Uçan ve Baydur, 2016; Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2011) ya da kırılğan erkeklikle ilgili çalışmalarda geliştirilen (Türkoğlu, 2013; 2019) ölçme araçlarına rastlanmıştır. Toksik erkeklik, toplumsal cinsiyet algısı ve kırılğan erkeklikle bağlantılı olmasına rağmen sadece bunları içermez. Toksik erkeklikle ilişkilendirilen normlar, inançlar ve davranışlar genel olarak; aşırı rekabetçilik, her şeyin üstesinden tek başına gelinebileceği inancı, şiddete yönelik eğilim veya şiddeti yüceltme, şovenizm, cinsiyetçilik, kadın düşmanlığı, katı cinsel/cinsiyet kimliği kavramları ve roller, heteronormativite, kadınlardan cinsel ilgi görme hakkı, kadınların cinsel nesneleştirilmesi ve kadınların çocuklaştırılmasıdır (Sculos, 2017).

Toksik erkeklik dünyada ve ülkemizde araştırmalara yakın zamanda girmiş, tartışmaya açık ve anlaşılması güç bir kavramdır. Toksik erkeklik yalnızca kadınlar açısından olumsuzluk yaratmakla sınırlı kalmamaktadır,

erkeklerin kendilerine de zarar vermesine sebep olmaktadır. Toksik erkeklik sağlıksız alışkanlıkları yüceltmektedir. Öz bakımın kadınlar için olduğu, erkeklerin fiziksel olarak sınırlarını zorlaması gerektiği düşüncesi bu duruma örnek gösterilebilir. Toksik erkeklik, kendilerini fiziksel olarak zorlamanın yanında erkekleri doktora gitme fikrinden de uzaklaştırmaktadır. Erkekliğe ilişkin güçlü inançları olan erkeklerin koruyucu sağlık hizmetleri alma olasılığının, erkeliğe karşı daha ılımlı inançlara sahip olan erkeklerin yalnızca yarısı kadar olduğunu göstermektedir (Springer ve Mouzon, 2011). Toksik erkeklik, önleyici tedaviden kaçınmanın yanında zararlı alışkanlıkları da teşvik edebilmektedir. Erkeklerin, geleneksel kalıplara uyum sağlama seviyeleri ile aşırı alkol tüketme, tütün kullanma, sağlıklı beslenmekten kaçınma gibi zararlı davranışlarda bulunma olasılıkları arasında pozitif yüksek bir ilişki bulunmuştur (Mahalik, Burns ve Syzdek, 2007). Toksik erkeklik, aynı zamanda erkekleri ruh sağlığı desteği almaktan da uzaklaştırmaktadır. Örneğin toksik erkeklik bünyesi altında erkekler depresyon, kaygı vb. sorunları zayıflık olarak nitelendirip bir ruh sağlığı uzmanından destek almayı reddedebilmektedirler. Geleneksel erkeklik kalıplarını benimseyen erkeklerin, daha esnek cinsiyet kalıplarını benimseyen erkeklere kıyasla ruh sağlığı desteği alma konusunda daha olumsuz bir tutum sergilemektedir (Yousaf ve Popat, 2015). Tüm bu davranış ve düşünce kalıpları erkeklerin ruhsal ve fiziksel sağlığına zarar verebilir ve toplum için ciddi sonuçlar doğurabilir. Bu bağlamda toksik erkeklik ölçeğinin yurt içi alan yazınına kazandırılmasının toksik erkeklik ile ilgili çalışmalara ışık tutacağına inanılmaktadır. Kadın ve erkek tüm bireylerin toplumda sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürdürebilmeleri için toksik erkeklik konusunda farkındalık oluşturulması ve bunun için de toksik erkekliğin çeşitli değişkenlerle ilişkisinin incelenerek olumsuz etkilerinin anlaşılması önem taşımaktadır. Belirtilen gerekçeler doğrultusunda bu araştırmanın amacı erkeklerde toksik erkekliği değerlendirecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir

Yöntem

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 18 yaş ve üzerinde olan 407 erkek oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk aşaması olan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) 299, ikinci aşaması olan ölçüt geçerliği ise ilk aşamadan bağımsız 108 erkekte olmaktadır. Çalışma grubuna ait veriler 2021-2022 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde toplanmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (2001) göre örneklemin büyüklüğünün, ölçme aracındaki madde sayısının en az beş katı olması gerekmektedir. Bunun yanında Kline (1994), güvenilir faktörlere ulaşmak için 200 kişiden oluşan bir örneklemin de çoğunlukla yeterli olabileceğini, eğer faktör yapısı açık ve az sayıda ise bu sayının 100'e kadar indirilebileceğini, fakat daha güvenilir sonuçlara ulaşmak için örneklem sayısını arttırmanın faydalı olacağını belirtmektedir. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler	AFA İçin Katılımcılar		Ölçüt Geçerliği İçin Katılımcılar	
	N	%	N	%
Yaş				
18-24	189	63.2	59	55.6
25-34	87	29.1	41	37
35-44	15	5	8	7.4
45-54	6	2	-	-
55 ve üzeri	2	0.7	-	-
Toplam	299	100	108	100
Eğitim Durumu				
İlkokul	2	0.7	1	0.9
Ortaokul	3	1	3	2.8
Lise	14	4.7	12	11.1
Ön lisans	36	12	9	8.3
Lisans	221	73.9	69	63.9
Yüksek lisans	20	6.7	12	11.1
Doktora	3	1	2	1.9
Toplam	299	100	108	100

AFA: Açıklayıcı Faktör Analizi

Tablo 1 incelendiğinde AFA işleminde 299 erkek katılımcının verilerinin kullanıldığı ve bu işlemde 18-24 yaş aralığında 189 kişi (%63), 25-34 yaş aralığında 87 kişi (%29), 35-44 yaş aralığında 15 kişi (%5), 45-54 yaş aralığında 6 kişi (%2), 55 yaş ve üzeri 2 kişi (%0.7) olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan erkeklerin eğitim seviyesi, 3 kişi doktora (%1), 20 kişi yüksek lisans (%7), 221 kişi lisans (%74), 36 kişi ön lisans (%12), 14 kişi lise (%5), 3 kişi ortaokul (%1) ve 2 kişi ilkokul (%0.7) düzeyindedir.

Ölçeğin ölçüt geçerliği çalışması için ilk aşamadaki çalışmaya (AFA) katılmamış olan 108 erkekten elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu gruptaki katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde 18-24 yaş arası 59 kişi (%55), 24-35 yaş arası 41 kişi (%37), 35-44 yaş aralığında ise 8 kişi (%7) olduğu görülmektedir. Ölçüt geçerliği çalışmasına katılan erkeklerin eğitim seviyesi 2 kişi doktora (%2), 13 kişi yüksek lisans (%12), 69 kişi lisans (%63), 9 kişi ön lisans (%8), 12 kişi lise (%11), 3 kişi ortaokul (%3), 1 kişi ilkokul (%.9) düzeyindedir.

İşlem

Ölçme Aracının Geliştirilmesi

Çalışmaya başlamadan önce Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan çalışmanın etik yönden uygunluğuna dair gerekli izin alınmıştır (Onay Tarihi ve Onay Sayısı: 22.06.2022/05-34). DeVellis'e (2003) göre ölçek geliştirme aşamaları temel anlamda sekiz adımdan oluşmaktadır. İlk olarak, "neyi ölçmek istenildiği" net bir şekilde belirtilmelidir. Ölçülmek istenilen konunun kuramsal yapısı incelenmeli ve detaylıca ifade edilmelidir. İkinci adımda madde havuzu oluşturulmalıdır. Üçüncü adımda oluşturulacak ölçme aracının formatı

belirlenmelidir. Bu adımda ölçek türlerinden uygun görülenin tercih edilmesi gerekmektedir. Dördüncü adımda oluşturulan maddeler uzmanlar tarafından incelenmelidir. Sonrasında sırası ile madde geçerliğinin sağlanması, ölçeğin ilgili örnekleme üzerinde uygulanması, maddelerin değerlendirilmeden geçirilmesi ve ölçeğin son halinin verilmesi adımları izlenmektedir. Bu bilgiler göz önünde bulundurularak toksik erkeklik ölçeğinin geliştirilme süreci şu şekildedir: Araştırma için öncelikle toksik erkeklik ile ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Ölçeğin ilk hali hazırlanırken toksik erkeklik kavramı ile ilgili makale ve kitaplar incelenip tezler taranmış, toksik erkeklığe ilişkin kavramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Alanda kullanılan benzer nitelikte olabilecek diğer ölçekler de incelenmiştir. Araştırmalar ve incelemeler sonrasında toksik erkeklik kavramını temsil ettiği düşünülen bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere 70 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddeler oluşturulurken olumlu ve olumsuz madde sayılarının benzer sayıda olmasına dikkat edilmiştir. Daha sonra maddelerin kapsam geçerliği için psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanından üç, ölçme değerlendirme alanından bir ve Türk dili ve edebiyatı alanından bir olmak üzere toplamda beş uzman görüşünden yararlanılmıştır. Yapılan tüm değerlendirmeler neticesinde ölçekteki bazı maddeler yeniden düzenlenerek, benzer nitelikte ifade olarak algılananlar ölçekten çıkarılarak toksik erkeklik kavramını en iyi şekilde temsil ettiği düşünülen ve 30'u olumlu, 8'i olumsuz olmak üzere toplam madde sayısı 38 olan beşli likert tipi bir ölçme aracı oluşturulmuştur.

Çalışma için Türkiye'nin farklı bölge ve eğitim düzeylerinden, çeşitli meslek gruplarından 330 erkekte veri toplanmıştır. Oluşturulan ölçeğin deneme formu 330 erkeğe google form aracılığıyla telefon ve elektronik posta üzerinden ulaştırılmıştır. Ölçek doldurulmadan önce çalışma grubuna araştırma ile ilgili bilgilendirmeler yapılmış olup kişilerin gönüllü katılım gösterdiklerine dair onamları alınmıştır. Toplanan verilerin 299'unun analizler

için uygun olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmanın ilk aşamasında yer alan 299 erkek dışında 108 erkeğe de geçerlik çalışması için ölçeğin deneme formunun yanında “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği” doldurtulmuştur. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği, Zeyneloğlu ve Terzioğlu (2011) tarafından toplumsal cinsiyet tutumlarını belirlemek amaçlanarak geliştirilmiştir. Ölçme aracı, 38 maddeden ve 5 alt boyuttan (eşitlikçi cinsiyet rolü, kadın cinsiyet rolü, evlilikte cinsiyet rolü, geleneksel cinsiyet rolü ve erkek cinsiyet rolü) oluşmaktadır. Ölçeğin toplam Cronbach’s Alfa iç güvenlik katsayısı .92 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler incelendiğinde kayıp veri olmadığı görülmüştür. Veriler, SPSS-21 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Öncelikle verilerin tek değişkenli ve çok değişkenli uç değerleri incelenmiştir. Çok değişkenli uç değer tespitinde Mahalanobis değeri kullanılmıştır. Veriler toplandığında 330 kişiden 11 kadarında tek değişkenli uç değer, 20 kadarında da çok değişkenli uç değer olduğu görüldüğünden veri setinden çıkarılmıştır. Geriye kalan 299 katılımcıyla analizlere devam edilmiştir.

Verilerin analizi yapılırken ilk olarak madde analizi yapılmıştır. Madde analizi için Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan madde analizi sonucunda madde toplam korelasyon değerlerinin tüm maddeler için .30 ve üzerinde olduğu görülmüştür. Korelasyonu .30 ve üstü olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği, .20-.30 değerleri arasındaki maddelerin zorunlu görüldüğü takdirde ölçekte kullanılabilceği, .20’den düşük maddelerin ise ölçekte kullanılmaması gerektiği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2019). Buna göre yapılan madde analizi sonucunda tüm maddeler ölçekte kullanılmaya uygun bulunmuştur.

İkinci olarak verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığına bakılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu incelemek için Kaiser-

Meyer-Olkin (KMO) katsayısının .60'tan yüksek, Bartlett küresellik testi sonucunun da anlamlı olması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2019). Yapılan analizin bulgularına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. KMO ve Bartlett Küresellik Testi Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin		.937
	Ki-Kare Değeri	4759.218
Bartlett Küresellik Testi	Serbestlik Derecesi	435
	p	.000

Tablo 2 incelendiğinde KMO değerinin .937 ve Bartlett testinin sonucunun anlamlı olduğu (4759.218; p=.000) görülmektedir. Field (2000) KMO testinin sonucunun alt sınır olarak .50 olması gerektiğini belirtmiştir. Büyüköztürk (2019) ise faktörleştirilebilirlik için KMO'nun .60'tan yüksek olması gerektiğini söylemiştir. Tavşancıl (2010) da KMO değerini bulunduğu aralıklara göre çeşitli şekillerde yorumlayarak .90 ve üzeri KMO değerini mükemmel olarak ifade etmiştir. Bu açıdan bakıldığında çalışmada KMO testinin sonucunda elde edilen değer olabilecek en iyi değer aralığında olduğu ve verilerin faktör analizi için uygun yapıda olduğu görülmektedir.

Verilerin faktör analizi için uygunluğu tespit edildikten sonra Açımlayıcı Faktör Analizi'nden (AFA) faydalanılmıştır. AFA'da faktör belirleme yöntemlerinden biri olan temel eksen faktör analizi yöntemi ile promax döndürme yöntemi kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliği; kapsam geçerliği, yapı geçerliği ve ölçüt geçerliği ile incelenmiştir. Ölçeğin güvenirlik analizinde ise Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı kullanılmıştır.

Bulgular

Ölçme aracını geliştirirken geçerlik ve güvenirlik analizleri için yapı geçerliği, ölçüt geçerliği ve Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı hesaplamalarına

ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Ölçeğin Yapı Geçerliği

Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek amacıyla AFA tekniğinden faydalanılmıştır. Sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılmakta olan AFA, ölçek geliştirmede kullanılan bir teknik olarak ön plana çıkar. Ölçek maddeleri arasındaki faktör sayısını belirlemeye yardımcı olur, hangi maddelerin hangi faktörleri ölçtüğü net olarak bilinmediği durumlarda kullanılır, var olan yapıyı açıklamaya katkıda bulunur (Hayton vd., 2004).

Elde edilen veriler doğrultusunda ölçeğin yapı durumunu belirlemek için özdeğerler ve yamaç birikinti grafiği incelenmiştir.

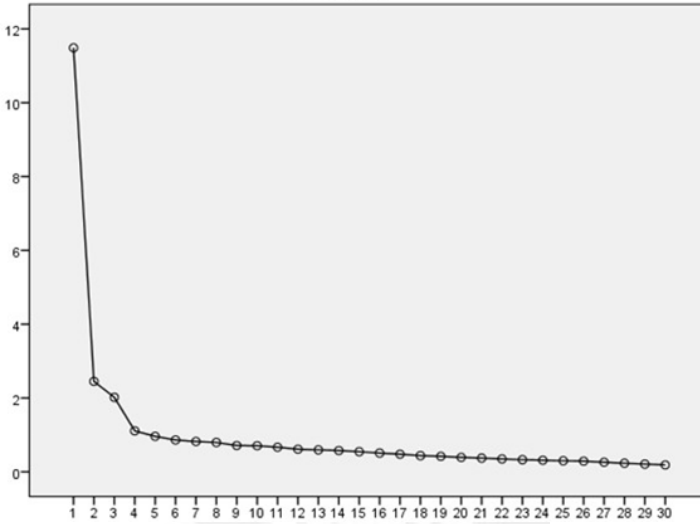
Tablo 2. AFA ve Paralel Analiz Özdeğerleri

Faktör	AFA Özdeğerleri	PA Özdeğerleri	Sonuç
1	14.379	1.7492	Kabul edildi
2	2.100	1.6666	Kabul edildi
3	1.695	1.5892	Kabul edildi
4	.838	1.5303	Reddedildi

Horn (1965) tarafından geliştirilen paralel analiz yönteminde gerçek verilerin korelasyon matrisinin özdeğerleri ile rastgele değerler içeren veri setlerinin korelasyon matrisleri karşılaştırılır. Tablo 2’de görüldüğü gibi faktör sayısı üç faktörlü yapı olarak belirlenmiştir.

Faktör analizi yamaç birikinti grafiğinde değerlendirmede bulunurken eğimin kaybolmaya başladığı noktaya dikkat edilir ve bu noktanın işaret ettiği sayıda faktör belirlenir (Kalaycı, 2018). Yamaç birikinti grafiği Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Yamaç birikinti grafiği

Yamaç birikinti grafiğine bakıldığında 3. boyuttan sonra yatay eksene paralel bir çizgi görünümünün oluşmaya başladığı görülmektedir. Tablo 3 ve Şekil 1 incelendiğinde özdeğeri 1'in üzerinde olan 3 faktörün olduğu belirlenmiştir. Yapılan analizlerde faktör yükü .32 ve altı olan maddeler ile binişik olan maddeler elenmiş ve nihayetinde üç boyutlu 32 maddeden oluşan bir ölçek ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. AFA Bulgularına Göre Boyutlardaki Maddelerin Faktör Yükleri

	Maddeler	Baskınlık	Güç	Kırılganlık
4	Bir yönetici pozisyonuna aynı özelliklere sahip birkadın ve erkek başvurduğunda erkek olanın seçilmesi daha uygundur.	.952		
8	Bir erkek eşinin/sevgilisinin sözünü dinliyor, onun isteğine uygun şekilde davranıyorsa kılıbıktır.	.803		
31	Erkek çocuklara yemek yapma, temizlik yapma, dikişdikme gibi şeylerin öğretilmesine gerek yoktur.	.771		
6	Bir erkek, çevresindeki kadınlara sözünü dinletemiyorsa gerçek bir erkek değildir	.744		

3	Kadın yönetici altında çalışmak bir erkek için rahatsızedicidir.	.722	
23	Erkek adamın arada kaçamakları olması normaldir.	.654	
17	Erkekler kişisel problemlerini kimseden yardımistemededen çözmelidir.	.653	
32	Erkek çocuklara araba, tamir seti, silah gibi oyuncaklar; kız çocuklara bebek, tencere seti gibi oyuncaklar alınmalıdır.	.616	
21	Bir kadının özgür ve özgüvenli olması rahatsız edicidir.	.589	
7	Evde bozulan, kırılan eşyaları tamir edemeyen erkeklerzayıftır.	.554	
24	Bir erkeğin çok desenli ve renkli kıyafet giymesi onukadını gösterir.	.522	
5	Bir erkeğin soyunun devamı için erkek çocuğunun olması önemlidir.	.512	
22	Ev işleri öncelikli olarak kadının görevidir.	.490	
25	Kadın ve erkek meslekleri ayrıdır.	.455	
28	Bir erkek her zaman eşinin/sevgilisinin nerede vekimle olduğunu bilmelidir.	.856	
30	Seven erkek kıskanır.	.808	
9	Bir erkek yanındaki kadına laf atıldığında o kişiyeşiddet uygulama hakkına sahiptir.	.733	
29	Bir erkek eşinin/sevgilisinin kıyafetlerine karışmahakkına sahiptir.	.717	
10	Başkaları kendisine sataştığında karşılık vermeyenerkek zayıf erkektir.	.550	
16	Erkekler içten içe korkmuş, gergin hissetseler degüçlü görünmelidir.	.542	
2	Bir erkek gerektiği zaman masaya yumruğu vurmalıdır.	.541	
19	Kadın gece bir eğlence mekânına ancak yanındaeşi/sevgilisi varsa gidebilir.	.529	
1	Evin reisi erkektir.	.382	
14	Çevremde gey bir çift olması beni rahatsız etmez.		.858
12	Geylerin çocuklar için rol model olabileceği(öğretmen vb.) meslekleri yapması normaldir.		.766

26	Düğünlerde erkeklerin kıvrak bir şekilde oynamasının normaldir.	.668
11	Bir tiyatro oyununda erkeklerin kadın rolleri canlandırması normaldir.	.625
27	Erkeklerin moda ile içli dışlı olması normaldir.	.618
15	Filmlerde/dizilerde gey karakterler olması rahatsız edicidir.	.577
20	Kadınlar eşleri olmadan kendi arkadaşlarıyla tatil edebilir.	.521
18	Erkeklerin insanların olduğu yerde ağlaması normaldir.	.432
13	Bir arkadaşım bana gey olduğunu söylese onunla arkadaşlığımı bitiririm.	.423
Madde Sayısı:		14 9 9
Özdeğer:		12.140 1.999 1.519
Açıklanan Varyans:		37.937 6.246 4.748
Toplam Madde Sayısı: 32	Toplam Özdeğer: 15.658	Toplam Açıklanan Varyans: 48.930

Tablo 3'te, Toksik Erkeklik Ölçeği'nin üç faktörden meydana geldiği (baskınlık, güç, kırılabilirlik) görülmektedir. Ölçekte sekizi olumsuz olmak üzere toplam 32 madde yer almaktadır. Olumsuz maddeler AFA işlemi öncesinde yeniden kodlanmıştır. Baskınlık faktörü 14, güç faktörü 9 ve kırılabilirlik faktörü 9 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki maddelerin faktör yük değerlerinin .382 ile .952 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Bu 3 faktörlü yapının toplam varyansın %48.930'unu açıkladığı görülmektedir. Sosyal bilimler alanında çok faktörlü yapılarıdaki açıklanan varyans oranının %40 ile %60 aralığında olması yeterli görülmektedir (Çokluk vd., 2012). Dolayısıyla ölçeğin açıkladığı varyansın %48.930 olması kabul edilebilir olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 4. Toksik Erkeklik Ölçeği'nin Toplam Puanı ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkileri Gösteren Korelasyon Değerleri

Alt Boyutlar	1	2	3	4
Baskınlık	-			
Güç	,681**	-		
Kırılgnalık	,546**	,527**	-	
Toksik Erkeklik Ölçeği	,905**	,857**	,782**	-

***Korelasyonlar .01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).*

Tablo 4'te görüldüğü gibi Toksik Erkeklik Ölçeği'nin baskınlık alt boyutunun ölçeğin toplam puanıyla korelasyonu ,905; güç alt boyutunun ölçeğin toplam puanıyla korelasyonu ,857; kırılgnalık alt boyutunun ölçeğin toplam puanıyla korelasyonu ,782 olarak tespit edilmiştir. Bulgular incelendiğinde ölçeğin alt boyutları ve ölçek toplam puanı ile ilişkili korelasyon değerlerinin pozitif yönde anlamlı şekilde istendik düzeyde olduğu görülmektedir.

Ölçüt Geçerliği

Bu çalışmada ölçüt geçerliğini belirleyebilmek için “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği”nden (Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2011) yararlanılmıştır. Bunun için 108 kişiden elde edilen veriler kullanılmıştır. Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılarak yapılan analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Toksik Erkeklik Ölçeği'nin Ölçüt Geçerliği Korelasyon Katsayısı Değerleri

Ölçek	1	2
1. Toksik Erkeklik Ölçeği	-	
2. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği	,889**	-

Not: ** $p < .01$

Tablo 5'e göre Toksik Erkeklik Ölçeği ile Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği'nin (Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2011) arasındaki ilişki yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlıdır ($r = .889$, $p < .01$).

Toksik Erkeklik Ölçeğinin Güvenirliği

Ölçme aracının güvenirliliğini belirlemek için iç tutarlılık güvenirlilik katsayılarından Cronbach Alfa katsayısı kullanılmıştır. Bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Ölçeğin Güvenirlilik Katsayıları

Faktör	Cronbach Alfa Değeri
Baskınlık	.919
Güç	.897
Kırılganlık	.866
Toksik Erkeklik Ölçeği	.947

Yapılan analizler sonucunda Toksik Erkeklik Ölçeği toplamı için Cronbach Alfa katsayısı .947, Baskınlık alt boyutu için .919, Güç alt boyutu için .897 ve Kırılganlık alt boyutu için .866 olarak hesaplanmıştır. Psikolojik testlerde güvenirlilik katsayılarının .70 ve üzeri olması güvenirlilik için yeterli olmaktadır (Büyüköztürk, 2019). Elde edilen değerlere bakıldığında ölçek güvenilir bir ölçek olarak nitelendirilebilir.

Ölçeğin Puanlanması ve Yorumlanması

Toksik Erkeklik Ölçeği yapılan analizler sonucunda 32 madde ve 3 alt boyuttan oluşan son halini almıştır. Ölçekte 11, 12, 14, 18, 20, 26, 27 ve 31. maddeler olumsuz, diğer maddeler ise olumlu puanlanmaktadır. Ölçeğin 14 maddesi baskınlık, 9 maddesi güç ve geriye kalan 9 maddesi kırılganlık alt boyutunda yer almaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipinde bir ölçektir (1= Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3= Kısmen katılıyorum, 4=Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Hem toplam puan olarak hem de alt boyutlar bazında puanlanarak değerlendirilebilmektedir. Ölçekten elde edilen puanın artması toksik erkeklik düzeyinin arttığını göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı, uluslararası ve Türkçe alanyazına yeni girmeye başlayan ve henüz üzerinde yeterli sayıda araştırma yapılmayan toksik erkeklik kavramının değerlendirilmesine yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu doğrultuda ölçme aracının geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için kapsam geçerliği, yapı geçerliği, ölçüt geçerliği, güvenilirlik değerleri incelenmiş ve elde edilen bulgular geliştirilen ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermiştir.

Ölçeğin ilk alt boyutu olan ve “baskınlık” olarak adlandırılan alt boyutunda erkeklerin üstünlük kurma, kadın-erkek rollerindeki eşitsizlik, erkeklerin ayrıcalıklı olması, hiyerarşik güç gibi maddelerin yer aldığı gözlenmiştir. Connell, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (adlı çalışmasında erkeklerin iktidar ilişkilerini denetleyip, erkekliğin nimetlerinden yararlandıkları bir cinsiyet sisteminden bahsetmiştir. Bu cinsiyet sisteminin evrenselliğine de değinmektedir. Kadınların ve erkeklerin farklı şeyler yaparak farklı statüler, konumlar ve getiriler elde etmelerine sebep olan cinsiyet temelli işbölümü önemlidir. Baskınlık alt boyutundaki maddelerin bu duruma uygun içeriğe sahip olduğu gözlenmektedir.

Ölçeğin ikinci alt boyutu güç alt boyutudur. Bu alt boyutta fiziksel güç, şiddet, kıskançlık gibi maddelerin yer aldığı görülmektedir. Toksik maskülen davranışlar sergileyen erkeklerin kurdukları ilişkilerde gücü ellerinde tutmaya çalıştıkları bilinmektedir. Connell’e (2017) göre erkek egemen toplumsal yapıda meşru hale gelen şiddet; erkek üstünlüğüne dayanmakta, erkeğin sertliği ve iktidarı üzerine kurulmuş olan ataerkil anlayışın etkisi ile güçlenmektedir. Toplumsal cinsiyet normları eşitsizliklere ve güç dengesizliklerine sebep olmaktadır. Erkeklerin güçlü ve iktidar sahibi olduğu, kadınların erkeklere göre daha düşük statüde görüldüğü ve kadınların erkeklere bağımlı oldukları gibi düşüncelerin toplumdaki yeri büyüktür (Aslan vd., 2008). İlişkilerdeki

baskıcı davranışları; erkeğin sevgilisinin/eşinin gün boyunca yaptığı her şey hakkında bilgi sahibi olmayı istemesi, kadının davranışlarını ya da giyim şeklini kısıtlaması, kadını sahiplenmesi ve kıskanması gibi davranışlarla açıklamak mümkündür (Sünetçi vd., 2016).

Ölçeğin üçüncü alt boyutu kırılabilirlik alt boyutudur. Bu alt boyutta homofobi, feminenlikten kaçınma gibi maddelerin bulunduğu görülmektedir. Rowbotham'a (1998) göre, kadın gibi olmaktan korku duyan erkekler, feminen davranışlar sergilediklerinde diğer erkekler ve kadınlar tarafından aşağılanacaklarını düşünmekte, kendilerini değersiz hissetmektedirler. Levant ve Pollack'e (1995) göre erkekler; baskın, başarı odaklı, hırslı, kimseden yardım almadan kendi kendine yetebilen, risk alabilen, maceracı, duygusal açıdan kısıtlı, "feminen" olma ihtimaline sahip her türlü eylem ve tutumdan kaçınan bir varoluşta olmalarını gerektiğini düşündüren bir erkeklik normunun içinde bulunmaktadır. Bu görüşler göz önüne alındığında geliştirilen ölçme aracında bulunan alt boyutların ve maddelerin uygun içerikte olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada 18 yaş üzeri farklı yaş gruplarından erkeklere ulaşılmıştır. Çalışma grubu sadece üniversite öğrencileri veya belli bir yaş grubuyla sınırlandırılmamıştır. Ancak yaş gruplarındaki dağılıma bakıldığında 18-34 yaş aralığından daha fazla kişiye ulaşıldığı görülmektedir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu eğitim düzeyi yüksek olan erkeklerdir. Geliştirilen ölçme aracının daha farklı demografik yapıdaki katılımcılar üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılmasının faydalı ve çalışmayı destekleyici olabileceği düşünülmektedir.

Toksik Erkeklik Ölçeği'nin gelecek çalışmalarda kullanılması toplumsal cinsiyet konulu çalışmalara katkı sağlayabilir. Aynı zamanda toksik erkekliğin çeşitli değişkenlerle ilişkisi daha detaylı incelenerek bu konuda farkındalık kazandırılabilir. Örneğin daha sonraki araştırmalarda toksik erkeklik ile benlik saygısı, ilişki doyumu, yalnızlık, duygusal tepkisellik gibi değişkenlerle ilişkisi

incelenebilir. Bunun yanı sıra toksik erkekliğin toplumun tamamına verdiği zararlar incelenerek bu konuda önleyici ve koruyucu çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akça, Emel Baştürk ve Ebru Tönel. “Erkek(lik) Çalışmalarına Teorik Bir Çerçeve: Feminist Çalışmalardan Hegemonik Erkekliğe”. *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* ed. İlker Erdoğan (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2011), 11-39.
- Altınova, Hasan Hüseyin ve Veli Duyan. “Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması,” *Toplum ve Sosyal Hizmet* 24, no. 2 (2013): 9-22.
- Aslan, Dilek vd. Ankara’da İki Hemşirelik Yüksekokulunun Birinci ve Dördüncü Sınıflarından Okuyan Öğrencilerinin Flört Şiddetine Maruz Kalma, Flört İlişkilerinde Şiddet Uygulama Durumlarının ve Bu ve Konudaki Görüşlerinin Saptanması Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, 2008.
- Bakioğlu, Fuad ve Ayşe Sibel Türküm. “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ölçeği’nin Türkçeye Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,” *Kastamonu Eğitim Dergisi* 27, no. 2 (2019): 717-725.
- Barutçu, Atilla. “Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları,” (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013).
- Bora, Aksu ve İlknur Üstün. *Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler* (İstanbul: Tesev Yayınları, 2005).
- Bosson, Jennifer K. ve Joseph A. Vandello. “Precarious Manhood and Its

Links to Action and Aggression,” *Current Directions in Psychological Science* 20, no. 2 (2011): 82–86.

Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi, 2019).

Carrigan, Tim, Bob Connell ve John Lee. “Towards A New Sociology of Masculinity,” *Theory and Society* 14, no. 5 (1985): 551-604.

Connell, R W. *Gender and Power* (Stanford: Stanford University Press, 1989).

Connell, R. W., ve James W. Messerschmidt. “Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept,” *Gender ve Society* 19, no. 6 (2005): 829-859.

Connell, R. W. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, çev. Cem Soydemir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017).

Çelik, Gizem “Erkekler de Ağlar!”: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü,” *Fe Dergi* 8, no. 2 (2016): 1-12.

Çokluk, Ömay, Güçlü Şekercioğlu ve Şener Büyüköztürk. *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012).

DeVellis, Robert F. *Scale Development Theory and Applications* (Thousand Oaks: SAGE Publication, 2003).

Diaz, Josh. “How Gender Formation Can Inform Best Practices for Combating Toxic Masculinity.” (New Haven: Yale University Unpublished Education Studies Capstone, 2021).

Erol, Maral. “İktidar, Erkeklik ve Teknoloji,” *Toplum ve Bilim* 101, (2004): 127-143.

- Field, Andy. *Discovering Statistics Using SPSS for Windows* (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2000).
- Gedik, Esra, Hülya Çakır ve Anıl Coşkun. “Bir İnşaa Süreci Olarak Erkeklik: Yozgat Örneği,” *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no. 1 (2020): 84-95.
- Goldberg, Herb. *Erkek Olmanın Tehlikeleri*. çev. Selçuk Budak (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2010)
- Hacısoftaoğlu, İlknur ve Canan Koca. ““Delikanlı gibi Yaşayın, Delikanlı gibi Oynayın” : Eril Bir Alan Olarak Spor Medyası Üzerine Bir İnceleme” *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* ed. İlker Erdoğan (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2011).
- Hayton, James C., David G. Allen ve Vida Scarpello. “Factor Retention Decisions in Exploratory Factor Analysis: A Tutorial on Parallel Analysis,” *Organizational Research Methods* 7, no. 2 (2004): 191-205.
- Horn, John L. “A Rationale and Test for The Number of Factors in Factor Analysis,” *Psychometrika* 30, no. 2 (1965): 179–185.
- Horzum, Şafak. “Erkek ve Erkeklik Çalışmaları: Sorunsaldan Kuramsala,” *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 4 (2018): 75-101.
- Jufanny, Desvira ve Lasmery RM Girsang. “Toxic Masculinity in The Patriarchal System (Van Dijk’s Critical Discourse Analysis in The Film “Possessive”),” *Journal of SEMIOTIKA* 14, no. 1 (2020): 8-23.
- Kalaycı, Şeref (ed.). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (Ankara: Dinamik Akademi, 2018).
- Kline, Paul. *An Easy Guide to Factor Analysis* (New York: Routledge, 1994).
- Kupers, Terry A. “Toxic Masculinity as a Barrier to Mental Health Treatment

- in Prison,” *Journal of Clinical Psychology* 61, no. 6 (2005): 713-724.
- Levant, Ronald F. ve William S. Pollack. *A New Psychology of Men* (New York: Basic Books, 1995).
- Mahalik, James R., Shaun M. Burns ve Matthew Syzdek, M. “Masculinity and Perceived Normative Health Behaviors as Predictors of Men’s Health Behaviors,” *Social Science & Medicine* 64, no. 11 (2007): 2201-2209.
- Messerschmidt, James W. *Hegemonic Masculinity: Formulation, Reformulation, and Amplification* (Rowman ve Littlefield, 2018).
- Messner, Michael A. *Politics of Masculinities: Men in Movements* (United States: Altamiea Press, 2000).
- Parent, Mike C., Terasa D. Gobble ve Aaron Rochlen. “Social Media Behavior, Toxic Masculinity, and Depression,” *Psychology of Men ve Masculinities* 20, no. 3 (2019): 277–287.
- Ridgeway, Cecilia L. *Framed by Gender: How Gender Inequality Persists in The Modern World* (New York: Oxford University Press, 2011).
- Rowbotham, Sheila. *Kadın Bilinci Erkek Dünyası*. çev. Şükrü Alpagut (İstanbul: Payel Yayınları, 1998).
- Sancar, Serpil. *Erkeklik: İmkânsız iktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* (İstanbul: Metis Yayınevi, 2009).
- Sarıçam, Hakan ve Aykut Sığın. “Erkeksi Davranış Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,” *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 16, (2020): 339-357.
- Scott, John. *A Dictionary of Sociology* (New York: Oxford University Press, 2015).

- Sculos, Bryant W. "Who's Afraid of 'Toxic Masculinity'," *Class, Race and Corporate Power* 5, no. 3 (2017): 1-5.
- Soysal, Şafak. "Toksik Erkeklik ve İyi Oluş Arasındaki İlişkide Reddedilme Duyarlılığı ve Duygu Düzenleme Üçlüğünün Aracı Rolü," (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022).
- Sünetçi, Büşra vd. "Üniversite Öğrencilerinin Flört Şiddeti Algıları Üzerine Bir Araştırma," *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi* 16, no. 1 (2016): 56-83.
- Springer, Kristen W. ve Dawne M. Mouzon. "“Macho Men” and Preventive Health Care: Implications for Older Men in Different Social Classes. *Journal of health and social behavior* 52, no. 2 (2011): 212-227.
- Tabachnick, Barbara G. ve Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics* (Boston: Allyn ve Bacon, 2001).
- Tavşancıl, Ezel. *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2010).
- Türkoğlu, Beril. "Violence as a Way of Reconstructing Manhood: The Role of Threatened Manhood and Masculine Ideology on Violence Against Women," (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013).
- Türkoğlu, Beril. (2019). "Precarious Manhood in Turkey: Earned, Lost, and Threatened Status of Manhood," (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019).
- Uçan, Gülten ve Hakan Baydur. "Türk Erkeklerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması," *International Journal of Social Science* 47, (2016): 289-308.

- Whitehead, Stephen M. *Toxic Masculinity: Curing the Virus: Making Men Smarter, Healthier, Safer*. (Andrews UK Limited, 2021).
- Vandello, Joseph Alan ve Dov Cohen. "Culture, Gender, and Men's Intimate Partner Violence," *Social and Personality Psychology Compass* 2, no.2 (2008): 652-667.
- Vandello, Joseph A. et. al. "Precarious Manhood," *Journal of Personality ve Social Psychology* 95, no. 6 (2008): 1325-1339.
- Vandello, Joseph A. et. al. "When Equal isn't Really Equal: The Masculine Dilemma of Seeking Work Flexibility," *Journal of Social Issues* 69, no.2 (2013): 303-321.
- Yalçın, Meral Gezici ve Veysi Tanrıverdi. "'Kavanozu Açan' Erkeklerle 'Kafasını Kullanabilen' Kadınlar: Erkek Üniversite Öğrencilerinin Erkeklik Müzakereleri," *Masculinities: A Journal of Identity and Culture* 9, no. 10 (2018): 129-167.
- Yousaf, Omar, Aneka Popat ve Myra S. Hunter. "An Investigation of Masculinity Attitudes, Gender, and Attitudes Toward Psychological Help-Seeking," *Psychology of Men & Masculinity* 16, no. 2 (2015): 234-237.
- Zeyneloğlu, Simge ve Füsün Terzioğlu. "Toplumsal Cinsiyet Rollerine Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri," *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 40, no. 2 (2011): 409-420.

Mikro-müdahaleler: Osmanlıca kadın dergilerinde kendin-yap-uygulaması (DIY) ve mimarlığın kadın failleri

Damla Göre

ETH Zürich, Doktora Öğrencisi

[ORCID: 0009-0008-8405-647X](https://orcid.org/0009-0008-8405-647X)

damlagore@gmail.com

Öz

Kadınlara yönelik Osmanlıca süreli yayınlar, kadın mücadelesinin mecrası olmakla beraber hane tezmini ile ilgili de değerli makaleler içermekteydi. Bu makalelerde; ev eşyası, mobilyalar, oda süsleri ve tefrişi tartışılıyor, iç mekânlara yapılacak küçük dokunuşlarla evleri güzelleştirmenin önemi vurgulanıyordu. Erken Cumhuriyet döneminde yayınlanan Süs mecmuası (1923-24) da öncülleri gibi ev estetiğine eğilmiş fakat dahası, yayına koyduğu kendin-yap-uygulamalarıyla ilk defa ev kadınlarına yönelik bir dekorasyon kampanyası geliştirmiştir. Bu makale, Süs mecmuasındaki kendin-yap literatürünü ve bu literatürün öne çıkardığı farklı faillik durumlarını inceleyerek (iç) mimari yayıncılığına farklı roller ve pozisyonlardan katkı sağlamış kadınları tarih yazımına kazandırmayı hedeflemektedir. Mecmuadaki çeşitli mimari meşguliyetlere odaklanan makale gerek bir ölçek gerekse yücelik ifade eden bir niteliksel durum olarak "büyüklük" (greatness) konusunu sorunsallaştırarak kadınları, mimarlık eğitimine resmî olarak erişemedikleri bir dönemde mimarlığın failleri olarak tartışmaktadır. Süs mecmuasındaki kendin-yap rehberleri, kadınların mimarlık ile küçük ölçek, mekân ve roller içinden yoğun olarak ilgilendiğini, bu ilişkilenmeleri gün yüzüne çıkarmak içinse farklı yaklaşımlar geliştirmemiz gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Süs mecmuası, Osmanlıca kadın dergileri, Kendin-yap-uygulaması, kadın fail, iç mimari

Geliş tarihi: 14 Şubat 2024 • Kabul tarihi: 4 Nisan 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 110-143

DOI: 10.46655/federgi.1437004

Micro-interventions: Do-it-yourself (DIY) in Ottoman women's journals and the female agents of architecture

Damla Göre

ETH Zürich

[ORCID: 0009-0008-8405-647X](https://orcid.org/0009-0008-8405-647X)

damlagore@gmail.com

Abstract

The Ottoman women's periodicals played a pivotal role as a conduit for the women's movement while also offering insightful articles on house decoration. These articles discussed house artifacts, furniture, and ornaments, all the while highlighting the importance of tiny touches. Published during the early Republic period, *Süs Magazine* (1923–24) covered home aesthetics like its predecessors and launched an intriguing decoration campaign for women readers using do-it-yourself (DIY) applications. This article delves into the DIY literature within the magazine and examines women's various agencies in the architectural publishing world. The article engages in a discourse about women as active participants in architecture during a time when they had no formal architectural education by critically analyzing the notion of "greatness" in terms of scale and qualitative features. The DIY guides illuminate the active involvement of women in the discipline at a smaller scale, emphasizing the necessity for diverse methodologies to unveil these nuanced interactions.

Keywords: *Süs Magazine*, Ottoman women's journals, Do-it-yourself (DIY), women's agency, interior architecture

•••••

Arrival date: 14 February 2024 • Acceptance date: 4 April 2024

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 110-143

DOI: 10.46655/federgi.1437004

Giriş

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye’de de mimarlık fakülteleri -en azından- sayıca kadın-erkek eşitliğini yakalamış olsa da (Sunay 2017; KAUM 2022), soru “Osmanlı ve Türkiye mimarlık tarihinde var olmuş kadınlar kimlerdir?” olduğunda, cevaplar nedense hâlâ açıklayıcı ya da hatırlatıcı dipnotlarla uzayıp giden bir savunmaya dönüşmektedir. Genel kültürdence, akademik bir ilgi alanına ait görünen, belki de “niş” bulunan bu konuya sirayet etmiş önyargılar en bariz şekilde tarihsel özneler ve işlerini betimleyen dilin cinsiyete bağlı olarak şekillenişinde gözlemlenir. Örneğin, Mimar Sinan’ı tarif ederken ölçsüzce kullanılan “koca”, “dâhi”, “büyük” sıfatlarının aksine (Konyalı 1948; Afetinan 1968; Kuban 1999; Salim Koçak 2014; Güler 2018), mimarlık dünyasında ne koşulda ve önemde bir başarı elde etmiş olursa olsun, kadınlara uygun bulunan kelime dağarcığı nedense genellikle iddiadan arınmış, alçakgönüllü bir karaktere sahiptir (Türkün Dostoğlu 2017).¹

İçselleştirilmiş bu tarz cinsiyetçi önyargılar ve kadınların tarih sahnesindeki noksanlığı, bir sanat tarihçisi olan Linda Nochlin'in 1971 yılında yönelttiği ünlü "Neden hiç büyük kadın sanatçı yok?" sorusunda simgeleşmiştir. Üzerinden elli yıl geçse de sorunun ima ettikleri geçerliliğini kaybetmenin aksine, farklı endişeler, bağlamlar ve kavramlarla tanışarak bugün ayrı bir ehemmiyet kazanmıştır. Bu makale, kalıplaşmış mimarlık tarih-yazım pratiklerini sorgulamak amacıyla, soruyu mimarlık disiplinine tercüme etmektedir. Ufak bir düzenlemeyle "Neden hiç büyük kadın mimar yok?" olarak değiştirilerek Nochlin'in de önerdiği üzere sorunun kendisini, özellikle de "büyüklük" ibaresini sorunsallaştırmakta ve Osmanlıca kadınlara yönelik süreli yayınlar özelinde bir tartışmaya açmaktadır. Büyük tarihsel figürler; yani olağandışı yetenekli erkek kahramanların yerini alacak kadın kahramanlar arama gayesi, resmî eğitime erişme olanağının bulunmadığı bir dönemde ya örnekleri oldukça sınırlamakta ya da füzuli bir çaba olarak kalmaktadır. Halbuki "grand" teori² veya büyüklük takıntısı bir kenara bırakıldığında, Osmanlıca kadın mecmuaları kadınların mimarlık ile küçük roller, mekân ve ölçekler içinden yoğun olarak ilgilendiğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden kadın ve mimarlık ilişkisini irdelemenin yollarından biri de küçük ölçekli tasarımlara, katkılara ve rollere odaklanmaktır. Dolayısıyla "mikro-müdahaleler" gerek bir yaklaşım olarak mimarlık tarihinde gerekse bir okuma yöntemi olarak tarihsel kaynaklarda yayıncı, okuyucu ya da uygulayıcı gibi farklı faillik durumlarını tespit etmeye ve yorumlamaya yarayan bir katkı sunmaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında yayımlanan kadın mecmuaları Avrupa, Amerika ve Orta Doğu'daki başkentlerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı merkezlerinden gündelik ev hayatı, bu hayata yön veren modalar, kişisel ve mekânsal karşılıklarıyla tezyin, kısaca farklı biçimlere bürünen tasarım anlayışına dair zengin bilgiler sunar (Beetham 1996; Frierson 2000; Ritchie et al 2016; Exertzoglou 2018). Bunların içerisinde Osmanlıca kadın mecmuaları öncelikle feminist bilincin

oluşumu, politika ve edebiyat tarihi açısından çeşitli kaynak çalışmalarda ele alınmışken, bu dönemin toplumsal cinsiyet ve mimarlık tarihi ilişkisi hakkında yapılan çalışmalar sayıca yetersizdir. Bu literatürün içinde, 1923-1924 seneleri arasında yayınlanan Süs mecmuası, birçok görsel ve hem imzalı hem de anonim olarak yazılmış çok sayıda kendi-yap rehberi ile ayrı bir yer tutmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık ederken, Osmanlıca diğer kadın mecmualarıyla güçlü ortaklıklar taşıyan Süs, bir tasarım alanı olarak iç mekân üzerinde yoğunlaşmaktadır. Öncüllerindeki makalelerle birlikte Süs mecmuasındaki hane hayatı temsillerini tarayan bu çalışma, mimarlık üzerine düşünmüş, yazıp çizmiş ya da bu düşünce ortamının yeşermesine olanak sağlamış kadınları öne çıkarmayı hedefler. Dolayısıyla, Osmanlıca kadın mecmualarına dair bir okuma denemesi yapmakla beraber, bu geniş külliyattaki bir örnek ve içindeki kendi-yap-uygulamalarının üzerinde duran çalışmada, failliğin üç çehresine bakılacaktır. Bir kadın başyazarın yayıncılığı süresince yayımlanan makaleler ve iç mekân görsellerinde dâhili tezyin, kendi-yap-tasarım kılavuzlarından hareketle mimari okur-yazarlık ve bir ifade alanı olarak hüsn-i zevk söylemi incelenecektir.

Kadın mecmualarında mimari meşguliyetler

Feminist çalışmalarda temel bir kaynağa dönüşen makalesinde Nochlin, kadın sanatçılarla ilgili önyargıların özünü yansıtan sorunun mistik bir kabiliyetten doğan bir yücelik durumunu ifade eden “büyüklük” (greatness) algısında olduğunu söyler (Nochlin 1989, 153). Büyüklük mertebesi erkek, beyaz ve ayrıcalıklı bir sınıftan gelen aktörlere layık görülürken, sanat tarihinde olduğu gibi mimarlık tarihi de aynı aktörlerin yapıtlarının birbiri ardına eklendiği stilistik bir evrim anlatısından oluşmakta ve bu anlatıda kadın kendine nadiren yer bulabilmektedir. Mimarlık tarih-yazımında kadınların görünmezliğini

inceleyen Julie Willis, sorunun temelinde “nesne-olarak-mimarlık” ve “yazar-olarak-mimar” olarak özetlenebilecek iki geleneksel inceleme metodunun yattığını belirtmiştir (Willis 1998, 61). “Yazar-olarak-mimar”, mimarlığın öznesini tek başına üreten, sonsuz bir cevherden beslenen, mesleki iş birlikleri ve sosyal koşullardan soyutlanmış bir birey olarak kurgularken, “nesne-olarak-mimarlık” ise mimari nesneyi çeşitli stilistik akım ve trendlere dahil olabilmeye başarısına indirgemekte; her iki ana akım anlatı türü de tertiplemediği başarı kriterleriyle kadınları oyun dışına itmektedir. Bir başka bakış açısından da mimarlık tarih yazımının büyüklük ile imtihanının doğrudan büyük ölçekte vücut bulduğu söylenebilir. Swati Chattopadhyay’ın (2022) çalışmasında incelikte öne sürdüğü üzere, modern mimarlığın ulus-devletlerin problemlerine çözüm üretme çabası ve bu çabaya atfedilen etik değerle ilişkili olarak, ölçek ve tarihsel imgelem beraber çalışmaktadır. Büyüklüğün getirdiği soyutlamayla faaliyete geçebilen emperyal düşünme, yine kadın, köle, LGBTQ+ gibi grupları marjinalleştirerek kendine içkin yapısal eşitsizliklerde gizlemektedir. Dolayısıyla “ölçek” kavramındaki örtük kabulleri tartışmaya açan Chattopadhyay “Küçük mekânları mimarlık tarihinin odağına alarak büyüklüğün estetiğine karşı gelmek mümkün olabilir mi?” sorusunu sorar (Chattopadhyay 2022, 5).

Emperyal gücün oluşturduğu sosyo-kültürel yapılar ve düşünce sistematığının yol açtığı eşitsizlikler, belirli kesimler için kariyer yollarını açarken, kadınlar aynı ayrıcalıklardan hatta mesleki eğitim gibi temel bir ihtiyaçtan uzun süre mahrum kalmıştır. Bu yüzden mimarlık tarihinden dışlanmış kadınları incelerken var oldukları sosyo-ekonomik, kültürel ve toplumsal koşullar mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin Türkiye’de kadınlar sanat eğitimine İnhâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi ile ilk defa 1914’te; mimarlık eğitimine ise ilk defa 1928 senesinde kabul edilmiştir (Erkaslan 2007, 560). Ancak resmî eğitime erişimin bile kadınlar için mutlak bir özgürleşme sağladığı söylenemez. Mimarlık bölümünün ilk kadın mezunları üzerine

yaptığı çalışmasında Özlem Erdoğan Erkaslan (2007), profesyonel hayata kabul edilseler de kadınların kurumsal eşitsizlikler ve ataerkil önyargılar ile boğuşmaya devam ettiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla mimarlık tarihini cinsiyetlendirirken, büyük mimar olmakla özdeşleştirilen geniş ölçekli, kamusal projeler gerçekleştirme şartları veya büyük mimar sayılmak için gereken mesleki, kültürel, deneysel birikim kadar bu birikimin oluşma veya oluşmama koşulları da dikkate alınmalıdır.

1928 yılının Türkiye’de kadınların mimarlık mesleğine resmî olarak kabullerinin başlangıcı olarak önemli bir milat olduğu kesin fakat bu, söz konusu tarihten önce kadınların kamusal alan veya özel alanlarında yapıtlı çevrenin gelişimine katkı sağlamadığı veya mimarlık dünyasına ait gelişmelerden bihaber olduğu anlamına gelmiyor.³ Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908), Mehasin (1908-1909), Süs (1923-1924) gibi kadınlara ulaşmayı hedefleyen birçok mecmuada; kentsel yapılara, yabancı kadın mimarlara veya işlerine dair haberler, hane içinde dekorasyona dair makaleler, öneriler ve tartışmalar yer almıştır. Örneğin 1901’de Hanımlara Mahsus Gazete, fenn-i mimaride⁴ hüner sahibi olması dolayısıyla Avusturya’da bir bina inşası için görevlendirilen Fraevlin [sic] adlı bir kadının hikâyesini, “Kadın Mimar” başlığıyla haber geçmiştir. Birçok itiraza maruz kalan, hatta memuriyetini kaybetme noktasına gelen kadının zorluklar karşısındaki bir sonraki adımı şu sözlerle iletilmiştir: “Fakat gayur [gayretli] kadın bunların hiçbirine kulak asmayarak diğer bir memlekete gidip orada imtihan verdikten sonra Peşte’de de diplomasını almış ve nihâyetülemr [sonunda] hükûmet-i matbûasına kendisini resmen mîmar tanıttırıştır” (İsimsiz 1901, 6). Aynı yaklaşımla, Amerika’da Maine eyaletinde dört kadın tarafından inşa edilen bir bina, dergi kitlesi için haber niteliği taşımaktadır. “Dört çift nazik el tarafından vücuda getirilen şâyana dikkat evceğizin sûret-i inşaası” mülk sahibi olan Miss Sandın’ın [sic] kendi ağzından Osmanlı hanımlarına aktarılmıştır (İsimsiz 1902, 4). Bu tarz inşaat pratikleri kadar dekorasyon ve iç mekân modaları da

mecmualarda yakından takip edilmiştir. “1900 Paris Sergisi”, iki ayrı kadın mecmuasında birden verilmiş (İsimsiz 1900, 5; Rauf 1908, 4), eşya tertibi, hane tefrişi, süsleme üzerine tartışmalar ve tavsiye yazıları birçok yayının gündemini meşgul etmiştir. Bu anlamda bildirmek kadar öven, takdir eden, tartışan ve yorumlayan haberler ve çeşitli köşe yazılarında, kadınların mimari meşguliyetlerinden farklı örnekler sunulmuştur.

Kadın öznelerin mekân üretimine sağladıkları aktif katkıların ipuçları, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden başlayarak yaygınlaşan ve 1928 Harf Devrimi’ne kadar Osmanlıca olarak yayımlanan kadınlara yönelik mecmualarda farklı yoğunluklarda karşımıza çıkmaktadır. Kadın mecmuaları, Balkan Harbi ile başlayıp Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi ile sonlanan uzun savaş döneminde kesintilere uğrasa da 1908’de II. Meşrutiyet’in ilânıyla basın hayatının üzerinden kalkan baskı sonrası genel olarak sayıca artan bir grafik göstermiştir. Kimi kısa kimi ise uzun ömürlü olmuş bu yayınlar, feminist mücadelenin devlet politikaları etrafında işlevselleştirildiği 1930'lara kadar Osmanlı kadın hareketinin en önemli kaynaklarından biri olmuştur (Çakır 2016, 74). Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan mecmualar, yeni rejimin ilk yıllarına tanıklık etse de dil, içerik ve toplumsal cinsiyet anlayışı ile daha çok yirminci yüzyıl başında parlamaya başlayan Osmanlı Türkçesi kadın mecmualarını anımsatır. Kadın hareketinin erken Cumhuriyet Türkiye’sindeki konumunu inceleyen Ümit Akagündüz, bu dönem dergiciliğini II. Meşrutiyet sonrası kadın anlayışının devamı niteliğinde değerlendirirken, aralarındaki bir farklılığın savaş döneminden sonra kadınların toplumsal mekanizmanın hareketlendirici unsurlarından biri olma isteği olduğuna dikkat çeker (Akagündüz 2012, 324). Savaşta erkeklerle yan yana çarpışmak kadının kendine güvenini arttırıp, güçlülüğünü kanıtlarken, maddi yokluklar toplumun diğer yarısının da artık bir iş gücü olarak kabul edilmesine yardım etmiş,⁵ ve bu gelişmeler her alanı olduğu gibi hane içindeki ilişkileri ve üretim pratiklerini de etkilemiştir. Dolayısıyla, Süs mecmuasının da içinde olduğu Milli Mücadele

sonrası Osmanlı Türkçesi mecmualarda, hanımların eve ekonomik ve estetik olarak düzen vermesi gereken ana aktör olduğu vurgusu artmıştır. Kadın figürü, sosyal hayatta aktif rol alan, evde ise güncel modayı takip eden, zevkli ve üretken bir birey olarak resmedilmiştir.

Dâhili tezyin

1923-24 seneleri arasında İstanbul'da yayınlanan Süs mecmuası, ev hanımıyla ev hayatı estetiğini bütüncül bir tema olarak ele alıp, eşyaların, odaların süslemesi, tefriş ve bu çevrede yeşerecek modern hayatın âdâb-ı muaşeretini illüstrasyonlarla da destekleyerek birçok makalede işlemiştir. Toplamda 55 sayı çıkarmayı başaran mecmua, diğer kısa ömürlü dergilere nazaran, aralıksız yayın süresiyle erken Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki tezyin anlayışına dair panoramik bir bakış sunmaktadır. Üstelik zengin içeriğinin yanında, mecmuada hem erkek hem kadın başyazarlar ve kadınların kendi ismiyle yayımladığı birçok tefrika eser ve köşe yazıları görülmektedir. Kadınların kimliklerini gizlemeden dekorasyon üzerine yazmış olması, bugün bize hane içine cinsiyetlendirilmiş bir filtreden bakma olanağı vermektedir. Görsel materyallerin zenginliği ise bu bakışa ikinci bir boyut katar. Neredeyse her sayıda çalışılan renkli-renksiz illüstrasyonlar ve moda sayfaları, basın dünyasında iç mekâna olan ilginin arttığını, bununla birlikte de kadının haneyle hangi ortak paydalarda hayal edildiğini grafik olarak betimlemektedir.

Görsel 1. Süs mecmuasının 16 Haziran 1923'te basılan ilk sayısı. Süs, no.1 (16 Haziran 1923): 1. İBB Atatürk Kitaplığı

Süs mecmuasının ilk sayısı 16 Haziran 1339 (1923) tarihinde Tanîn Matbaası tarafından basılmıştır. Haftalık olarak yayımlanan dergi, kendini “haftalık edebî hanım mecmuası”, gayesini ise “tavrı ve kıyafeti, bilhassa kalbi ve dimağı [zihni] tezyin etmek” olarak tanımlamıştır. Fakat kendini edebî hanım mecmuası olarak tanımlamasına rağmen, edebi yazılara yeterince yer vermemesi okuyucular tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur (Ünalın 2007, 156). Edebi yazılardaki eksikliğin aksine, gayesinde kullandığı “tezyin” kavramının ise son moda kıyafetlerden, yüz ve beden güzelliğine, oda tefrişinden, yastık, perde gibi tekil ev eşyalarına kadar çok farklı konular altında sıklıkla işlendiği gözlenmektedir. Tezyin konusuna gösterilen bu yoğun ilgide derginin ilk başyazarı Mehmet Rauf’un etkisinin olduğunu tahmin etmek zor

değildir. Rauf, Servet-i Fünun topluluğunun parçası olmuş önemli bir yazar ve özellikle II. Meşrutiyet sonrasında Mehasin başta olmak üzere birçok kadın dergisine önyak olmuş önemli bir yayıncıdır.⁶ Dekorasyon konusuna ilgisini ise, yine başyazarı olduğu Mehasin’de güzel tezyin sanatını geliştirmenin önemine dair yayımladığı uzunca bir yazıda daha önceden ortaya koymuştur (Rauf 1908, 4). Aslında Rauf, Süs’te ev dekorasyonuna değinen ikinci bir makale, en azından kendi ismiyle, yayımlamamıştır. Fakat yine de başyazarı olduğu süre boyunca tezyin sanatı ve zevklilik meselelerinin dergide sıklıkla işlenmesini tesadüfi bir olguya indirgemek haksızlık olur. Yaklaşık on beş sene önce yayımladığı makalesinden de hareketle yayın hayatına başlayan Süs’ün içerik ve vizyonunun şekillenmesinde Rauf’un ilgi alanları ve tecrübesinin yönlendirici olduğu açıktır.

Rauf’un kişiliğinin yeni çıkan mecmua için önemi tartışılmaz ise de sayılar incelendiğinde Rauf kadar birçok kadın yazarın da mecmuaya farklı pozisyonlardan önemli katkılar sağladığı izlenebilir. Fakat bu “öteki” yazarlar, tarih yazımının fırça darbeleriyle genellikle anlatılarda göz ardı edilmiş, olabildiğince arka plana itilmiş veya tablodan tamamen silinmiştir. Örneğin, Süs mecmuası veya Rauf’un yayıncılık serüvenini inceleyen bazı çalışmalar, derginin başyazarlığını da topyekün Mehmed Rauf’a atfetmektedir (Koç 2016; Ünalın 2007). Fakat sayıların başlıkları incelendiğinde aslında kırk ikinci sayıdan itibaren başyazar pozisyonunda Muazzez Yusuf’un bulunduğu, Rauf’un ise müdür konumuna geçtiği görülmektedir. Bu küçük gibi gözükten detay, aslında bir kadının başyazarlığa terfi hikâyesi olması açısından ilham verici bir gelişme olarak yorumlanabilir ve bir yakın okumayı hak etmektedir.⁷

Farklı sayılara genel bir bakış, Muazzez Yusuf’un dergiye katkısının önce çeşitli hikâye ve şiirler ile yazar olarak başladığını, kırk ikinci sayıdan itibaren ise başyazarlıkla devam ettiğini göstermektedir. İlginç olan ise, derginin yeni bir başyazar atamakla kalmayıp, yeni başyazarıyla beraber

toptan bir imaj değişikliğine gideceğini kırk birinci sayıda “Gelecek hafta Süs’ün istihâlesi bugüne kadar matbûatımızda emsâli görülmemiş bir hârîka îdâ edecektir [verecektir]” diyerek heyecanlı bir tonla duyurmasıdır (İsimsiz-a 1924, 1). Muazzez Yusuf’un görevde olduğu sayıdan itibaren, Süs mecmuası sadece fiyat ve sayfa sayısını değil, içeriğini de güncelleyerek okuyucu kitlesini genişletmeyi hedeflemiştir. Esra Çon’a göre bu değişim hem kadın hem erkek yazarlarla çalışmasına rağmen bir kadın dergisi olan Süs’ün yayın politikası değişikliğine giderek erkek okuyuculara da hitap etme çabasından kaynaklanmıştır (Çon 2007, 61). Erkek okuyucuları hedef alan böyle bir değişime bir kadın başyazar öncülüğünde gidilmesi ilk başta bir çelişki gibi gözükse de bu hamleyi Muazzez Yusuf’un başyazarlığına duyulan güven veya bir kadın kalemin umumi kitleye hitap etmesindeki yetkinlik olarak okumak da mümkündür.

Muazzez Yusuf’un yayın politikasına ne kadar yön verdiğini yorumlamak eldeki veri eksikliği ile maalesef oldukça güç. Yine de başyazar koltuğuna geçmesiyle yayın politikasında bariz bir kırılma yaşandığı söylenebilir. Söz konusu kırılma özellikle süreli yayınlarda iç mekân temsili açısından dikkat çekicidir. Yusuf, başyazarlığa yükseldikten sonra yazdığı ilk makalesinde, kadının “yalnız bir hülyâ çiçeği ve bir süs” olmadığını, mecmuanın amacının ise “kadınlık cereyânlarına nâçiz bir vâsıta, ufacık bir delîl olmak” olduğunu belirtmiştir (Yusuf 1924, 12). Dergi ismi ve içeriğiyle tutarsız gibi duran bu ifade, kadınların bir tuval gibi pasif olarak süslenmeyi bekleyen varlıklar değil, süslenen ve bizzat süsleyen aktörler olduğunu ima etmektedir. Okuyucu kitlesini genişletme hedefi ile düşünüldüğünde Muazzez Yusuf’un süsleme hakkındaki bu beyanı bir yandan erkek okuyuculara yönelik açık bir mesaj kaygısı, diğer yandan ise kadın okuyucuları cesaretlendirme çabası olarak okunabilir. Yusuf’un görevde olduğu sayılarda bu çağrı gerçekten de karşılık bulmuştur; farklı kadın yazarlar iç mekân üzerine daha kapsamlı ve cüretkâr makaleler yayımlamıştır.

Yeni başyazarın göreve başlamasıyla gözlemlenen değişimlerden ilki güncellenen dergi konseptinde ev tezyinine dair verilen tavsiye makalelerinin artan yoğunluğu ve içeriğinde görülmüştür. Muazzez Yusuf'un pozisyonu almasına kadar yayımlanan kırk bir sayıda hane içi estetiği ile ilgili toplam dokuz makale yayımlanmışken, Yusuf'un görevde olduğu on bir sayıda toplam on iki makale çalışılmıştır. Nitelik bakımından ise, Rauf döneminde yazılan makalelerde “Yeni abajurlar”, “Uydurma bir sedir” gibi başlıklarla daha çok tekil eşyalara odaklı ve bölük pörçük bir şema izlenirken, kırk ikinci sayıdan itibaren “Evlerimizi nasıl tefriş edelim?” gibi evin bütününe hitap eden, daha kapsayıcı dekorasyon yaklaşımlarına ve içerik olarak kendinyap-uygulamalarına yoğunlaşmıştır. Bu makaleler ya Necibe Süreyya, Hadiye Şükrü gibi hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız kadın yazarlar tarafından ya da imzasız olarak kaleme alınmıştır. Seri, ilk örneğini konsept değişiminden birkaç sayı önce vermişse de Yusuf'un başyazarlığı döneminde evin “dahili tertibini”, yani iç mekân düzenlemelerini inceleyen bilinçli ve düzenli bir programa dönüşmüştür.⁸

Görsel 2. Konsept değişimi sonrası, renkli resimlerle “son moda” başlığı altında kıyafet ve soyut iç mekân kesitleri verilmeye başlandı. Bu görselin altında, üst tarafla ilişkisi muamma, ya da dolaylı kalan, bir Elhamra Sineması reklamı yer almaktadır. Süs, no.44 (12 Nisan 1924): 17. İBB Atatürk Kitaplığı

Görsel 3. Derginin son sayfa resminde, yine son moda bir koltukta oturan kadın figürü, okuyucuya gözlerini dikerek “Ah bir yatak, tek başıma rahat rahat uyuyabileceğim bir yatak!...” der. Sayfanın alt köşelerinde Mehmed Rauf ve muhtemelen görselin basıldığı matbaanın isimleri ile karşılaşmaktayız. Süs, no.44 (12 Nisan 1924): 18. İBB Atatürk Kitaplığı

Yaşanan kırılmanın bir diğer dışavurumu ise mecmuada yayımlana gelen grafiklere ek olarak kırık ikinci sayıdan itibaren çalışılan, tam sayfa ve renkli, ikinci bir görsel grubu ve bu görsellerden aktarılan kadın canlandırmalarında fark edilir. Sayıların başına ve sonuna iliştilirmeye başlanan illüstratif görselleştirmelerin çoğunda, kadın figürü bariz bir hane kesitine yerleştirilmiştir. Bu resimler, bazen tiyatro eserleri ve romanların reklamını yapmak için o

eserlere atıfta bulunan enstantaneler canlandırmış, bazen de birtakım soyut sahnelerde kadını mekânla birlikte bir moda posterine dönüştürmüştür. Her iki durumda da öne çıkan nokta, dergide tarif edilen tefriş ideallerini yansıtan sahnelere kadın figürünün yerleştirilmesidir. Üstelik bu figür, yeri geldiğinde kendini birinci ağızdan, nüktedan anekdotlarla ifade etmekten çekinmeyen bir iddialılıktadır. Örneğin son moda, püsküllerle ve yastıklarla süslenmiş şatafatlı koltuğunda, alaycı gülümsemesi, kolu düşmüş bluzu ve şuh duruşuyla, bir kadın, okuyucuya bakışlarını dikerek “Ah bir yatak, tek başıma rahat rahat uyuyabileceğim bir yatak!...” diyebilmekte; rahat ve özgüvenli bir tonda kişisel alanını talep edebilmektedir. Burada hayalin sınırının hâlâ ev içi mekânla belirlendiği ve belli bir derecede erotizmin denkleme dâhil olduğunu not düşmek gerekse de,⁹ bu figür ne ev işiyle meşgul olduğu ne de çocuklarıyla vakit geçirdiği bir esnada resmedilmiştir ve giysisi, sigarası, edasıyla kesinlikle cüretkâr bir karakter olarak hayal edilmiştir.

Kendin-yap-uygulaması

Yusuf’un başyazarlık döneminde yoğunlaşılın ev tefrişi programına katkı sağlayan kalemler, çeşitli sebeplerle, kadının evini süslemek için kendi maharetine başvurması gerektiği konusunda hemfikirdir. Hazır mobilya ve eşya tüketimini eleştiren yazarlar, onun yerine uygulaması basit, evde bulunan ya da kolayca temin edilebilen malzemelerle, küçük ama evin çehresini değiştirecek etkide çeşitli lokal müdahale örnekleri vermeye başlamıştır (İsimsiz-b 1924, 8).¹⁰ Herkesi evini güzelleştirmeye ve kişisel zevkini yansıtmaya davet eden yazı serisi, bir bakıma tasarım anlayışını demokratikleştirmekte ve yeni-eski ayırt etmeden doğru tezyinin her eve girmesine gayret etmektedir. Zevkli ve idareli olmakla sorumlu tutulan kadın, bir ev hanımı ya da tüketiciden farklı olarak, eline alet edevatı alıp üreten bir usta, hatta ürettiği objelerin estetik diline karar veren bir iç mimar olarak hayal edilmektedir. Bazen sıfırdan

üretilen, bazense noktasal olarak var olanı dönüştüren tasarımlar, adım adım kurulum tarifleri ile yeni bir mimari okur-yazarlık pratiği tanımlamakta ve “kendin-yap-uygulaması”nın¹¹ da ilk örneklerini sunmaktadır.

Evde üretimi teşvik kampanyasındaki en önemli motivasyon, savaş ve sonrasında artan hayat pahalılığına bir çözüm üretme çabası olmuştur. Bu sebeple yeni mobilya alışverişi gereksiz ve zevksiz bulunmuş, yirminci yüzyıl dönümüne damgasını vurmuş bonmarşelerle yükselen tüketim çılgınlığı ise yerden yere vurulmuştur. “Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki (...) istediğimiz vakit Narlıyan’a, yahud Psalty’e giderek istenilen fâhiş fiyatları verip almak zamanı çoktan geçmişdir” diyen isimsiz bir yazara göre, döşemeci mağazalarının Avrupalı kataloglara bakıp üreterek piyasaya sürdüğü ev eşyaları ateş pahası ve “umûmî”, yani karakter yoksunudur (İsimsiz-c 1924, 5). Yazarın eleştirisinden, Osmanlı pazarını etkisi altına alan ithal, seri üretim veya onların kopyası yan sanayi mobilyalarla evini döşetme lüksünün artık gözden düştüğü ve cep yakmayan zevklerin öne çıktığı okunabilir. Matthew Watson, bir sürecin alalade bir tamirat veya iyileştirme çalışmasından ayrıştırılıp bir kendin-yap-uygulaması olarak tanımlanabilmesi için uzmanlaşma ve ücretli hizmetin olduğu daha büyük bir ekonomik sisteme alternatif oluşturması gerektiğini söylemektedir (Watson 2012, 371). Watson’ın örneklerini incelediği Anglo-Sakson dünya gibi Osmanlı’da da kendin-yap-uygulaması akımı on dokuzuncu yüzyıl mobilya endüstrisiyle gelişen dekorasyon pratiklerine ve hane içi tüketime bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sadece üst sınıftan belirli bir kesimin yararlanabildiği bu hizmetler, artan yoksulluk ile iyice erişilemez olmuş ve savaş sonrasında hane, seri üretimde ifade bulan tüketim alışkanlıklarının vitrininden, kişisel ifadenin yüceltildiği üretim alışkanlıklarının atölyesine evrilmiştir.

Savaşın iç mimariye tesiri, farklı sayılarda tekrar edilen “boş oda” imgesinde ve alım gücü ortadan kalkan ev sahibinde somutlaşmıştır. Yazarlar, harp senelerinde evindeki eşyayı satmayan kalmadığının altını çizmiş, bu

yüzden de bugün ivedilikle yapılması gereken şeyin boşalmış odaları tekrar doldurmak ve tanzim etmek olduğunu vurgulamıştır. Bu amaçla, konu başlıkları okuyucuların dikkatini biblio alışverişi gibi eski zamanlara ait görülen ikincil dertlerdense, odanın bütününe tesir edecek tefriş konusuna yöneltmiştir (İsimsiz-d 1924, 8). Yine de bir abajurun fırfırlarla donatılmasından, salona köşe takımı yapımına kadar her elişi emek, ev ekonomisine sağladığı katkı dolayısıyla takdir edilmektedir. Ucuzluk ve zariflik birbirini sönmleyen değerler olmanın aksine, birbirini besleyen olgular olarak görülmektedir. Örneğin, zevkliliğin “daima faydalı ve zarif eşya ile” tecelli edeceğini söyleyen isimsiz bir yazı, diğer yazılarla ağız birliği içinde, zarif eşya için “paradan ziyâde zevke, zekâya” ihtiyaç olduğunu üstüne basmaktadır (İsimsiz-b 1924, 8). Dolayısıyla, kendin-yap-uygulamasına teşvikin birincil amacı, döşeme pratiğinin maliyetini düşürerek ev hanımlarını mağaza ürünlerine veya marangozların el becerisine bağımlılıktan kurtarmaktır.

Görsel 4. Bir yüklüğün dönüştürülmesiyle elde edilen ‘kabine dö tuvalet’ [cabinet de toilette] resmi, kendin-yap rehberinin arzulanılan sonuç ürününü aktarmaktadır. Hadiye Şükrü, “Evlerimizi süslemek için”, *Süs*, no.39 (8 Mart 1924): 4. İBB Atatürk Kitaplığı

Savaş sonrasındaki “yeni”, tarihsiz bir tabula rasa ya da öncesiz ve bomboş bir levha olarak değil ikinci bir hayat verilmiş, bütçeye uygun bir restorasyon çalışması olarak belirirken, böyle bir restorasyon çalışması için izlenmesi gereken aşamalar ise adım adım tarif edilmektedir. Örneğin Hadiye Şükrü’nün “Evlerimizi Süslemek İçin” yazısında ayrıntılarını verdiği tuvalet masası, erken cumhuriyet dönemi evlerinde “yenilik” anlayışının nasıl palimpsest, yani sürekli ve var olanın üzerine yazıla çizile katmanlaşan bir olgu olduğunu somutlaştırmaktadır. Akranları gibi finansal sıkıntılara değinen Şükrü, kendine ayrılan dergi köşesinde şehirlerin konut stokunda ıslak hacim donatılarının yetersiz kalmasından şikâyetçi olmuştur. İstanbul tarafında veyahut eski binalarda oturanların evlerinde banyo değil tuvalet odası olacak dört arşınlık bir yere bile mâlik olamadığından yakınan yazar, yakınmakla kalmayıp, geleneksel evlerde oturan okurlarına yüklüklerini nasıl bir ‘kabine dö tuvalet’e¹² (cabinet de toilette) dönüştürebileceğini anlatır. Duvarları kaplamak için farklı renklerde muşamba, raf için yük kaldırarak kalınlıkta bir tahta ve üç aynadan ibaret malzeme listesini verdikten sonra, işin inceliklerini sıralar: (1) İç yüzeyler zımpara kâğıdıyla ovulmalı, (2) Raflar boyanmalı, (3) Yanlışlık yapmamak için ölçü alınmalı, (4) Uygulama yerlerine işaret konulmalı ve (5) Hazırlanan kumaş ve raflar sabitlenmelidir (Şükrü 1924, 4). Şükrü, bu tarz bir uygulama için yeri olmayan okuyucularını da düşünmüş ve ikinci bir seçenek olarak da yatak odasına konulacak bir tuvalet masası tarif etmiştir. Boya, zımpara gibi aşamalarla beraber, bu sefer bir adım daha öteye giderek uygulayıcıya vida, çekiç, çivi gibi alet edevatı kullanarak ahşap bir mobilyayı nasıl ayağa kaldıracağını tasvir etmiştir.

Görsel 5. Hadiye Şükrü'nün üretimini adım adım tariflendirdiği raf tasarımı bir montaj kılavuzuyla da desteklenir. Bu şematik anlatım kendin-yap kılavuzlarının erken, hatta belki de ilk örneğini teşkil etmektedir. Hadiye Şükrü, “Evlerimizi Süslemek İçin”, Süs, no.39 (8 Mart 1924): 4. Kadın Eserleri Kütüphanesi

Görsel 6. Derginin farklı sayılarına serpiştirilmiş kendin-yap-uygulamalarından çeşitli örnekler: Üç sandıktan yapılmış köşe takımı. İmsiz, “Evlerimizi Nasıl Tefriş Edelim?”, Süs, No.47 (3 Mayıs 1924): 8. İBB Atatürk Kitaplığı

Görsel 7. Derginin farklı sayılarına serpiştirilmiş kendin-yap-uygulamalarından çeşitli örnekler: Biri açık diğeri kapalı iki raf örneği. İsimsiz, “Evlerimizizi Nasıl Tefriş Edelim?”, Süs, No.46 (26 Nisan 1924): 5. Kadın Eserleri Kütüphanesi

Süs’ün farklı sayılarına eklenen numuneler, abajur, mektupluk, kurdeleli hurç yastık gibi dekoratif eşyalardan, iş masası, salon köşe takımı, kapaklı kitaplık gibi ahşapla çalışma becerisi isteyen daha karmaşık mobilyalara kadar farklı ölçekleri kapsayan geniş bir yelpazeye dağılmıştır. Hepsi farklı hüneler gerektirse de kendin-yap rehberleri ortak olarak, yirminci yüzyıldaki seri üretim ve demontabil fabrikasyon mobilya katalogları gibi erişilebilir bir estetik oluşturmuş ve kullanıcı odaklı bir mimari okur-yazarlık profili yaratmıştır. Üstelik derginin odağına aldığı kullanıcı, öncelikle kadın okuyuculardır¹³ ve onlardan beklediği teknik bilgi, inşâi hüneler ve alet edevat hâkimiyeti, sadece dikiş nakışla uğraşan ev kadını imajının ötesine giderek

alışılagelen cinsiyet rollerini tersyüz etmektedir. Cinsiyet rolleri, özellikle örnek grubunun içindeki bazı mobilyaların üretiminde gereken marangozluk becerisi ve araç takımı kullanımı açısından manidardır. Kadınların on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıldaki el sanatı kültürünü inceleyen Clive Edwards, “feminen” el sanatlarının yaratıcılık, kullanışlılık gibi değerlerden yoksun olduğu gerekçesiyle diğer hobilere ayrı tutulduğu, böylece kendin-yap-uygulamalarının genel olarak yumuşak (dekoratif) ve sert (yapısal) olarak iki cinsiyet kalıbıyla eşleştirildiğini ifade eder (Edwards 2006, 19). Bu kategorilerin Osmanlı’daki hane içi üretim pratiklerinde de geçerli olduğu, Süs’ü önceleyen kadın mecmualarının, okuyucularına hanesini süslemek için ağır aletlerle çalışılacak eşyalar yerine, tığ gibi, narin ellere yakışık bulunan oya ve dikiş-nakış örnekleri vermesinden çıkarılabilir (İsmet 1901, 2-3).¹⁴ On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl boyunca, ahşapla çalışmak için gereken çekiç, çivi, keski gibi araç takımlarına, erkeksi bir kabiliyet ve güç gerektirdiği düşüncesiyle maskülenlik addedilmiştir (Gelber 1997, 69-72).¹⁵ Öte yandan Süs’ün kendin yap kılavuzları, bu kategorileri iki açıdan geçersiz kılmaktadır. Yazı grubu, öncelikle kadınların ölçü alma gibi farklı “teknik” işlere hâkim yazarlar, daha sonra ise, (iç) mimarlığın “ağır” kalemleriyle ilgilenen kapasiteli okurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda, Süs mecmuası kadınlara yönelik yayınların konu haritasını ve kadın okurlar için biçilmiş rol tanımlarını genişletirken, dekoratif ve yapısal sanat kategorilerini de birbiri içinde eritmektedir.

Bir İfade Alanı Olarak “Hüsn-i Zevk”

Süs mecmuasında kendin-yap-tasarımların öne çıkmasının bir diğer sebebi, küçük mekânsal müdahalelerin ev sahibesinin kişisel dokunuşları olması ve bu “şahsi” dokunuşların normlara uygun olması doğrultusunda bütünde bir zevk

ifade etmesidir. Kadın mecmualarında hane içi hayatı, süslemesi, tefrişi daha önce de yoğun ilgi konusu olmuştur. Fakat önceki dergilerden farklı olarak Süs mecmuasında, iç mekân söylemi estetik bir zemine oturtulduğundan zevk unsuru artık etraflıca düşünülmesi gereken ciddi bir tema olarak görülmüştür. Bu sebeple hüsn-i zevk [güzel zevk], zevk-i selim [doğru zevk], zevk-i âlim [ilimli zevk] kavramları ev tefrişine ve kendin-yap-tasarımlara eşlik ederken, farklı yazarlar tarafından, çeşitli yaklaşımlarla tanımlanmış ve tartışılmıştır. Zevk, bir yandan ev sahibesinin karakter ve ruhunu yansıtan kişisel detaylar, objeler, alanlar yaratması pratiği olarak görülmüş ve bir anlamda, kadına evinde bir kişisel ifade alanı vermiştir. Fakat bir yandan da güzel zevk tanımı, güzel mekân ve güzel kadın oluşun normlarına dönüşmüş, kadını hükmü altına alan bir beğenin üst ve alt sınırlarını çizmiştir. Yazarlar için zevkliklik mertebesi, şahsi olduğu kadar rasyoneldir; ancak sadelik, zariflik, ölçülülük, hesaplılık gibi birtakım değerleri barındırdığı müddetçe bu mertebeye erişilebileceği kanısı hâkimdir. Başka bir deyişle, ideal beğeni kişisel seçimler ile genel değerler arasında gidip gelen muğlak bir kavram ifade etmektedir. Bu anlamda hüsn-i zevk kavramı, objektif ve öznel bu iki kutbun, her seferinde farklı dengeler bulacak olan istemsiz bir müzakeresidir.

Kendin-yap-tasarımlar eline alet edevatı alan her ev hanımını amatör bir marangoz olarak atarken, konu sadece mağazaların seri imalat ürünlerine geçici veya ucuz yollu alternatifler üretmek değildir. Tam tersine bu küçük literatürün gücü ve önemi, kendin yap akımına dâhil olan özneleri amatör sanat meraklılarına yüceltmesinden ileri gelmektedir. Örneğin bir yazar, salonun tertip ve tanzimini “bir sanat, bir ferâset [kavrama] işi” olarak yorumlarken (İsimsiz-f 1924, 10), başka bir yazar ise bu işi icra eden herkeste “az çok sanat ve nefâset [güzellik] merakı” (İsimsiz-e 1924, 4) olduğunu ileri sürmüştür. Kendinden muktedir bu öznenin yargılama kapasitesi dururken, bir mağaza sahibinin zevkine bel bağlamak ise “zevksizliğin en birinci alâmeti” olarak kınanmıştır (İsimsiz-b 1924, 8). Dolayısıyla dergiye dağıtılmış mobilya

görsellerinin amacı, ucu açık bir kendin-yap performansının kişisel, kişisel olduğu derecede de sanatsal yönünü devreye sokarak endüstriyi olabildiğince devreden çıkarmaktır. Bu sebeple, eşyalar gerek seçilerek gerek üretilerek gerekse de tefriş edilerek katman katman anlam tabakalarıyla örülmelidir. Yazarlara göre, ancak bu yolla her endüstriyel parça, yavanlıktan sıyrılıp bir “beğenin” ürünü olabilir ve sahibesi gibi emsalsiz bir kişiliğe bürünebilir.

Hüsn-i zevk’in tanımladığı “beğeni”, ev ile ev sahibesi arasında organik bir bağ, dolayısıyla bir temsiliyet ilişkisi kurmaktadır. Her mekânsal müdahaleyi kişisel imzalar olarak yorumlayan yazarlar, bu teze dayanarak hanımefendilerin ruhunun ve şahsiyetinin hanesinden okunabileceğini iddia etmektedirler. Örneğin, Necibe Süreyya “Evlerimizi süsleyelim!” başlıklı makalesini, gezdiği bir salonun niteliklerine bakarak salon sahibinin fizyonomisini yorumlamaya ayırmıştır. Güzel bir salonun sadece güzel bir kadının elinden çıkabileceğini iddia eden Süreyya, başka türlüsünün mümkün olmadığını şu sözlerle vurgulamıştır: “Çirkin bir kadın, bu zarif ve vakarlı [ağırbaşlı] eşyayı böyle intihab ve tevzî edemez [seçemez ve yerleştiremez] ve duvarda bu şık resim çerçevelerini bu zarif tertip ile, çiçekliklerde bu latife çiçekleri bu ziynetli şekilde tezyin edemezdi” (Süreyya 1924, 3). Salonu beğenmiş olacak ki salonun sahibesi de ancak “güzel” olmalıdır: “Bu odada yaşayan kadın cildi zengin ve rayîhadır[güzel kokuludur]. Saçları nefis ve mevc-â-mevc [dalga dalga], ve elleri, her yeri yâsemin kokulu bir hanım olmak lâzımgelirdi” (age). Süreyya’nın makalesinin somutlaştırdığı üzere, tezyin edilen mekân, aynı zamanda, kadının ziynetine dönüşmüş, kelime kökenindeki ortaklığın işaret ettiği gibi, süsleme, kadın ve mekândan zamandaş olarak okunur bir form diline dönüşmüştür. Bu temsil birliğinin önemi, yazının ünlemle biten son cümlesinde, bir adım daha ileriye giderek, açık çağrıya dönüşür: “Hanımefendiler evinizi süsleyiniz ki o da bilmukâbele sizi süslesin!” (age).

Necibe Süreyya, salon sahibesinin seçimlerine, tertip ve tanzimine itibar gösterse de güzel ve çirkin kadın tasviri ile her zevkin, hüsn-i zevk olmadığını da ima etmiştir. Süreyya'nın imasından anlaşılacağı üzere, aslında bir eliyle salon sahibesine verilen ifade özgürlüğü, diğeriyle geri alınmıştır. Bunun birincil sebebi, farklı makalelerde yapılan doğru zevk ya da zevkliklik tanımının, bireysel kararların oluşturduğu zeminin üstünde birtakım ilkelerle sadık kalmayı şart koşmasıdır. Dergide, bu ilkeler öncelikle tevâzu [ölçülülük], îcad [yaratıcılık] olarak anılmaktadır. Bu ilkelerden doğacak güzelliğin ise ağır şeylerde değil hafif, basit ve sade şeylerde tecil edeceği iddia edilmektedir (İsimsiz-b 1923, 4). Farklı bir bakışla bütün ilkelerin, özünde kendin-yap-uygulamasında öne çıkan hesaplılık endişesinin farklı tezahürleri olarak nihaysiz süse karşı geldiği söylenebilir. Her ne kadar birkaç seneye Türkiye modernizmiyle özdeşleşecek steril kübik ev imgesinden farklı bir manzara sunsa da hane içindeki “sadelığın” önemi, bir yazarın “(...) hiçbir şeyde külfetperverlik dâhilî tezyînatta olduğu kadar fenâ ve ağır bir tesir îkâ etmez [meydana getirmez].” satırlarında vurgulanmıştır (İsimsiz-a 1923, 5). Artık hane sakinlerinden, “ağır peluşlar, ipekli kumaşlar, som yaldızlı kornişlerle, oymalı kakmalı çerçevelerle, büklümlü kıvrımlı perdelerle” evini boğmaktansa, “sâde kumaşlar, düz kornişler, basit çerçeveler, hafif perdelerle” tezyini tercih etmeleri beklenmektedir (age). İkincil olarak ise, zevk kavramı kadın ve mekân için müşterek kullanıldığından, kavramın çatkısını kuran normlar özellikle ilki üzerinde bir tahakküm kurulmasına vesile olmuştur. Örneğin Süreyya, salon sahibesini överken, evini güzelleştirmeye çalışmayan kadın için ise “hakîkî mânâsıyla kadın değildir” ifadesini kullanmaktan çekinmemiştir (Süreyya 1924, 3). Mecmuada tarif edilen ideal kadın, eviyle bir vücut olmuş, tıpkı evi gibi ölçülü, yaratıcı ve onun gibi sadedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, hüsn-i zevk, kurguladığı estetik dille “güzel” kadın ve kadınları bir elbise gibi saran “doğru” mekânları ortak bir paydada tanımlamıştır.

Görsel 8. Şemsiye, masa örtüsü, perde, koltuk döşemesi ve elbise, yani kadın figürü ve onu çevreleyen maddi dünya aynı desenlerle tasvir edilmektedir. Süs, no.42 (29 Mart 1924):

1. İBB Atatürk Kitaplığı

Hane ve kadın figürünü birbirinin aynası gibi kullanan hüsn-i zevk, Süreyya'nın makalesinin gösterdiği gibi, çelişkilerle dolu ve kaygan bir ifade alanıdır. Evet, bir yandan ev kadını kendi faaliyeti ve kararlarıyla evini "süsleyen" özerk bir sanatçı olarak tanıtılmaktadır, ama bir yandan da ev kadını her açıyla estetize edilmiş bir "süse" dönüşmektedir. İkincisinin en büyük tehlikesi ise kadını evcil imgesinde işlevselleştirmesi hatta belki de işlevsizleştirmesidir.¹⁶ 1930'lar popüler dergilerinin incelikli bir röntgenini çeken Gülsüm Baydar, ataerkil milliyetçi söylemin "münasip" kadın figürünü nasıl modern ev için bir metafora dönüştürdüğünü ve böylece disipline edip susturduğunu ortaya koyar (Baydar 2002, 233-237). Baydar'ın işaret ettiği üzere, ataerkil cinsiyet rejiminin kendini üretmesi için hane her zaman kilit bir

rol oynamıştır ve Süs mecmuasındaki kadın yazarlar da Süreyya'nın "hakiki kadın" çıkışından da anlaşılacağı gibi bu söyleme bağışık değillerdir. Fakat yine de Süs mecmuası, denkleme kadın yazarları da katarak sadece hane içinin değil; ataerki düzeninin de farklı nüansları olduğunu bizlere göstermektedir.¹⁷ Bu sebeple Necibe Süreyya gibi yazarların sesi, her zaman akıntıya karşı gelmelerinden ya da "kahramanlıklarından" değil; egemen sistemin içinde verdikleri kişisel mücadeleler, bazen de sadece buldukları konum dolayısıyla önemlidir.

Sonuç

Osmanlıca kadınlara yönelik süreli yayınlar, hukuki haklar, eğitim, kamusal hayat gibi kadın mücadelesi için temel temaları ön plana çıkarsa da içeriğindeki sayısız hane hayatı makalesi ile yirminci yüzyıl başlarındaki dekorasyon pratiklerinin ve estetiğinin gelişimine de ışık tutmaktadır. Bu dergilerin arasında Süs mecmuası, çok sesli yazar grubu ve iç mekâna gösterdiği özel ilgi ile mimarlık tarih yazımı için ayrı bir önem taşır. Mecmuadaki kendin-yap-uygulaması rehberleri ve tavsiye metinleri, kadını evi ile birlikte estetik bir olgu olarak üretirken, ilk defa estetik söyleme kadının da bu yoğunlukla katılmasına izin vermiştir. Muazzez Yusuf, Necibe Süreyya, Hadiye Şükrü ve belki de isimsiz olarak Süs'te yazmış birçok kadın kalem, Türkiye'de kadınların mimarlık eğitimine resmi olarak kabul edildiği tarihten tam dört sene önce, iç mimari üzerine düşünmüş, yazmış, ya da dolaylı olarak mimari yayıncılığa katkı sağlamış ve böylece, kadınların yapı tasarımının ötesinde, mimarlık ile çok çeşitli roller ve pozisyonlar içinden meşgul olduğunu göstermiştir. Süs mecmuasındaki mikro-müdahalelerin peşine düşmek, failliğin tanımını esneterek kadınları mimarlığın öznelere olarak öne çıkarmamızı sağlamıştır.

Mecmuadaki hane tezyini teması, öncelikle ölçek değişimi önererek, büyük isimlerin yanında küçük ve tali denilebilecek, hatta küçümsenmiş rollerde bulunmuş kadınları fark etmemizi, daha sonra ise bu rollerin görünenin ötesinde

ne tarz değişimler ifade etmiş olabileceğini sormamızı sağlamıştır. Yazar kadrosuna ve metinlere yakından bakınca, derginin yeni yayın politikasıyla geliştirilen kendin-yap kampanyasının, bir kadın başyazarın görevde olduğu sürede işleme konulduğu görülür. Başyazarlık pozisyonunu irdelemek, Muazzez Yusuf'u bir mimar kılmaya da unutulmuş bir kadın figürün ismini mimari yayıncılıktaki önemli bir tarihi keside not düşmektedir. İkinci olarak, evde noktasal değişimlerle büyük etkiler öngören kendin-yap uygulamaları küçülmeye gitmenin mekânsal bir boyut ifade ettiğini göstermiştir. Hadiye Şükrü'nün yüklüğü beş adımda tuvalet masasına dönüştürme kılavuzu gibi mecmuaya serpilmiş kurulum metinleri hem yazarlar hem de anonim ev sahibesi için hane bütününe tesir edecek küçük dekoratif müdahaleler demektir. Üstelik bu dekorasyon pratikleri, savaş, ekonomik sıkıntı, konut stoku krizi, başka deyişle toplumsal olaylardan bağımsız değildir. Üçüncü olarak ise, mecmua mimari mekânı ataerkil sistemin içinde kendine bir şekilde güvence sağlamış öznelerin dilinden okuma fırsatı sunmuştur. Necibe Süreyya'nın ev döşemesinde güzel zevk ve kadın güzelliği arasında kurduğu metaforik köprü, hane içi mekânın eril sistem için önemli bir hakimiyet alanı olduğunu dışa vururken, kadınların bu sistemin içinde hiç de edilgen kalmadıklarına delalettir.

Sonuç olarak Süs mecmuası, kamusal yapılanmaların yol açtığı bütün zorluklara ve tarihin nükseden bellek yitimine rağmen, kadınların yine de mimarlık dünyasının içinde, kenarında veya köşesinde, kendi alanlarında ve çaplarında üretmeye devam ettiğini kanıtlamaktadır. Dolayısıyla isimsiz ya da unutulmuş kadın faileri mimarlık tarihine yazmak için bugün araştırma sorularımızı değiştirmemiz veya mimarlığa küçük pozisyonlar, mekânlar, tasarımlar aracılığıyla yapılan katkıları, başka deyişle bir eylem alanı ve ölçeği olarak mikro-müdahaleleri kuramlaştıracak yaklaşımlar geliştirmemiz gereklidir.

1 Mimar Sinan'ı mitleşiren bu tarz tarifler hem mimarlık tarihi hem de popüler tarih çalışmalarında yakın tarihte sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle bu örneklem ile karşılaştırıldığında ilk Türk kadın mimarlar üzerine yapılan kısıtlı sayıdaki çalışmada niteliksel vurgu çarpıcıdır. Bu çalışmalar Sinan külliyyatının tersine daha mütevazı başlıklar seçmiş ve içeriklerinde kadının tarih sahnesine dahil olma başarısına eğilmişlerdir.

2 Bu ifadeyi Fatmagül Berktaş'dan ödünç aldım. Berktaş, bugün “grand” teorilerden vazgeçip, onun yerine öznel deneyime dayanan farklı kültür ve pratikleri, kendi içinde eritmeden ve mutlaklaştırmadan kutsayan bir kültürel çoğulculuğa ihtiyacımız olduğunu söylemektedir (2018, 12-13).

3 Örneğin, Lucien Thyss Şenocak (2016) valide sultanların Osmanlı'da bilinçli ve akıllıca seçimlerle kentte birçok farklı mimari yapıya hâmilik yaptığını ortaya koymuştur.

4 Hassa Mimarlar Ocağı'nın çözülüşü sonrasında gelişen fenn-i mimari kavramı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Akyürek 2011).

5 Örneğin Nezihe Hamdi, Müdâfaa-ı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı olan Kadınlar Dünyası'nda dile getirdikleri hak taleplerine Cihan Harbi'nin etkisini şu sözlerle açıklar: “Hal-i harbin maişette tevlid ettiği [doğurduğu] ağır şerâit [şartlar] kadının da cemiyet dahilinde çalışmasını zarûri kılmıştır. Bu hadise halkı pek mühim bir noktadan ikna etmeğe yardım eder.” (1918, 3). Cihan Harbi ve kadın emeği hakkında daha detaylı bir çalışma için bkz. (Toprak 2022).

6 Rauf'un tecrübeli ellerinde yayın hayatına başlayan Süs, özellikle Edebiyât-ı Cedîde çevresinden birçok yazar için önemli bir buluşma noktası olur. Bu isimlerden bazıları Ruşen Eşref, Peyami Safa, Samipaşazâde Sezai, Faruk Nafiz (Çamlıbel) ile Necibe Süreyya, Halide Nusret, Şükûfe Nihal, Bedia Tahsin, Suat Derviş (Kanbay) olarak özetlenebilir.

7 Muazzez Yusuf daha sonra yayıncılık hayatına, kendini Süs mecmuasının devamı olarak tanımlayan fakat sadece üç sayı çıkarılabilen Firuze Mecmuası'nın başyazarlığı ile devam etmiştir.

8 İlk örnekler, otuz dokuzuncu sayıda yer alan Necibe Süreyya'nın imzasıyla “Dedikodu: Evlerimizi süsleyelim” ve Hadiye Şükrü'nün imzasıyla “Evlerimizi süslemek için” makaleleridir.

9 Görselin erotik dilinde Zafer Toprak'ın (2017) “müstehcen-avam edebiyatı” olarak adlandırdığı ve Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan erotik edebiyat akımının da bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Mehmed Rauf, daha önce “Zambağın Hikayesi” (1910) adıyla yayınladığı kitap ve 1923'te Süs'e paralel olarak yayınladığı “Bin Bir Bûse” dergisiyle müstehcen edebiyatın en bilinen yazarlarından biridir.

10 Dergi vereceği eşya örneklerini “İşte bu sütunlarda her hafta böyle birkaç sehvetle [kolaylıkla] kâbil-i îmal [imal edilebilir] ve basit-ül eşkâl [basit şekilli] eşya resimleri koyarak, hanımlarımıza numuneler irâe edeceğiz [göstereceğiz]” diyerek duyurmuştur (İsimsiz-b 1924, 8).

11 Anglo-sakson ülkelerde 2. Dünya Savaşı sonrası yaygınlaşan ve Türkiye’de bugün IKEA gibi şirketlerin reklam kampanyalarıyla ünlenen kendin-yap-uygulamaları, literatürde “do-it-yourself” veya “DIY” olarak geçmektedir. Bu uygulamaları odağına alan kılavuzlar Türkiye’de 1970’lerde Celal Akasoy (1979) gibi yazarlar tarafından “kendi işini kendin gör” olarak tarif edilse de bu yazının kapsadığı tarih aralığında böyle bir terminoloji henüz oluşmadığından kavramın tercümesini kendim yapmayı tercih ettim.

12 Cabinet de toilette, Fransızca’dan tuvalet odası ya da tuvalet masası olarak tercüme edilebilecek, kadınların makyaj ve özbakım gibi ihtiyaçlarını gerçekleştireceği hazırlanma mahalline verilen isimdir.

13 Süs konsept değişiminden sonra okuyucu kitlesini “umumi kitle” olarak belirlese de eşya resimlerini kadınlara ulaştırmayı hedeflediğini (44 ve 47’inci sayılarında-ki) iki makalede birden ifade etmiştir. Örneğin “kârielerimize her hafta (...) eşyâ resimleri vermediği vaad etmiştik” cümlesi kendin-yap-tasarımların öncelikle kadın okuyuculara hitap ettiğini önermektedir (İsimsiz-d 1924, 8).

14 Kadın dergilerindeki bu tarz örneklerle, Sultan II. Abdülhamid’in marangozluk hobisinin eşzamanlılığı düşünüldüğünde, aradaki karşıtlık feminen-maskülen üretim pratikleri argümanını güçlendirmektedir.

15 Steven Gelber, alet kullanımındaki cinsiyet ayrımında yaklaşık “half-pound rule” (+225 gram) olduğunu söyler. Kadınların bu ağırlığın altında, erkeklerin ise üstündeki aletleri kullanmaya muktedir olduğu varsayılmaktadır (1997, 70).

16 Burada Avusturyalı mimar Adolf Loos’un çok önce değil, 1908 yılında süsleme üzerine yazdığı makalesini hatırlamakta fayda var. Loos ırkçı ve cinsiyetçi yorumlarla dolu ünlü makalesinde süsün erotik bir içeriği olduğunu ve bu sebeple primitif kültürlerle ait olduğunu iddia eder (2019, 137). Süsleme anlayışı, bu kültürlerle tezat olarak gördüğü çağdaş kültürün artık bir parçası değildir ve bu yüzden de “işlevsiz” kalmaktadır.

17 Deniz Kandiyoti (1988), “ataerkil pazarlık” kavramıyla ataerkil egemenliği monolitik ve soyut bir tema olarak değil, kadınların da birtakım güç pozisyonlardan dahil olduğu cinsiyetler arası bir müzakere alanı olarak açıklar.

Kaynakça**Birincil Kaynaklar**

- Gülistan İsmet, “Kendi Kendine Terzilik-Bıçkı Dersleri (tefrika)” Hanımlara Mahsus Gazete, no.338, (23 Kasım 1901): 2-3.
- Hadiye Şükrü, “Evlerimizi Süslemek İçin” Süs, no.39 (8 Mart 1924): 4.
- İsimsiz, “Paris’te 1900 Sergisi” Hanımlara Mahsus Gazete, no.257 (20 Nisan 1900): 5.
- İsimsiz, “Kadın Mimar” Hanımlara Mahsus Gazete, no.320 (18 Temmuz 1901): 6.
- İsimsiz, “Kadınların İnşa Ettiği Bir Bina” Hanımlara Mahsus Gazete, no.379 (26 Eylül 1902): 4.
- İsimsiz-a, “Oda Süsleri”, Süs, no.8 (4 Ağustos 1923): 5.
- İsimsiz-b, “Bir Hanım Yazı Odası”, Süs, no.14 (15 Eylül 1923): 4.
- İsimsiz-a, “Kapak” Süs, no.41 (22 Mart 1924): 1.
- İsimsiz-b, “Evlerimizi Nasıl Döşemeliyiz?” Süs, no.44, (12 Nisan 1924): 8.
- İsimsiz-c, “Evlerimizi Nasıl Tefriş Edelim?” Süs, no.46 (26 Nisan 1924): 5.
- İsimsiz-d, “Evlerimizi Nasıl Tefriş Edelim?” Süs, no.47 (3 Mayıs 1924): 8.
- İsimsiz-e, “Evlerimizi Nasıl Tefriş Edelim?”, Süs, no.48 (10 Mayıs 1924): 4.
- İsimsiz-f, “Ev Kadını”, Süs, no.53 (14 Haziran 1924): 10.
- Mehmet Rauf, “Tezyinat-ı Beytiyye: Paris Sergisi’nde Bing’in Evi” Mehasin no.3 (16 Kasım 1908): 4.
- Muazzez Yusuf, “Bizde Kadın: Dünkü ve Bugünkü” Süs, no.42 (29 Mart

1924): 12.

Necibe Süreyya, “Evlerimizi Süsleyelim”, *Süs*, no.39 (8 Mart 1924): 3.

Nezihe Hamdi, “Kadın Cemiyet Hayatına Nasıl Girmelidir”, *Kadınlar Dünyası*, no.181 (6 Temmuz 1918): 3.

İkincil Kaynaklar

Afetinan, Ayşe. Mimar Koca Sinan (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1968).

Akagündüz, Ümüt. “1918-1928 Yılları Arasında Yayımlanan Kısa Ömürlü Osmanlıca Kadın Dergileri Hakkında Bir Değerlendirme” *Kebikeç*, no. 34 (2012): 323-346.

Celal Akasoy. *Kendi İşini Kendin Gör*. (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1979).

Akyürek, Göksun. *Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011).

Baydar, Gülsüm. “Tenuous Boundaries: Women, Domesticity and Nationhood in 1930s Turkey” *The Journal of Architecture* 7, no. 3 (1 January 2002): 229-244.

Beetham, Margaret. *A Magazine of Her Own?: Domesticity and Desire in the Woman’s Magazine, 1800-1914* (Londra: Routledge, 1996).

Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti* (İstanbul: Metis Yayınları, 2018).

Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (KAUM), “İTÜ Kadın-Erkek Sayıları” <https://www.kaum.itu.edu.tr/tr/hakimizda/itu-kadin-erkek-sayilari-2018-2019-2/> [Son erişim tarihi: 15 Eylül 2022]

Celal Akasoy. *Kendi İşini Kendin Gör* (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1979).

Chattopadhyay, Swati. “Architectural History or a Geography of Small Spaces?” *Journal of the Society of Architectural Historians* 81, no. 1 (March 1, 2022): 5–20.

Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul: Metis Yayınları, 2016).

Çon, Esra. “A Decollete Journal for the Ottoman Turkish Women: “Süs” (16 June 1339 (1923) - 26 July 1340 (1924))” (Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007).

Edwards, Clive. ““Home Is Where the Art Is”: Women, Handicrafts and Home Improvements 1750-1900” *Journal of Design History* 19, no. 1 (2006): 11-21.

Erkarşlan, Özlem Erdoğan. “Turkish Women Architects in the Late Ottoman and Early Republican Era, 1908–1950” *Women’s History Review* 16, no. 4 (September 1, 2007): 555–75.

Exertzoglou, Haris. “The ‘Woman Question’ in the Greek (Post)-Ottoman Transition Period” *Clio. Women, Gender, History*, no. 48 (2018): 79–100.

Frierson, Elizabeth. “Mirrors Out, Mirrors In: Domestication and Rejection of the Foreign in the Ottoman Women’s Magazines 1875-1908” *Women, Patronage and Self-Representation in Islamic Societies*. Ed. D. Fairchild Ruggles, (New York: State University of New York Press, 2000), 177-204.

Gelber, Steven M. “Do-It-Yourself: Constructing, Repairing and Maintaining Domestic Masculinity” *American Quarterly* 49, no. 1 (1997): 69-72.

Güler, Turgut. *Taşı Yenen Adam Mimar Koca Sinan’ın Romanı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018).

- Kandiyoti, Deniz. ‘Bargaining with Patriarchy’ *Gender and Society* 2, no. 3 (1988): 274–90.
- Koç, Muhammet. “Mehmed Rauf’un Yayıncılık Faaliyetleri ve Hayal-i Cedid Gazetesi” A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], no. 57 (2016): 1717–41.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Mimar Koca Sinan* (İstanbul: Ekspres Basımevi, 1948).
- Köse, Yavuz. *Dersaadet’te Tüketim (1855-1923)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016).
- Kuban, Doğan. *Sinan: An Architectural Genius* (Bern: Ertuğ & Kocabıyık, 1999).
- Loos, Adolf. *Ornament and Crime: Thoughts on Design and Materials* (Londra: Penguin Books, 2019).
- Nochlin, Linda. “Why Have There Been No Great Women Artists? (1971)” *Women, Art, and Power: And Other Essays*. (Londra: Harper & Row Publishers, 1989), 145–78.
- Ritchie, Rachel et al. (eds.) *Women in Magazines: Research, Representation, Production and Consumption* (New York & Londra: Routledge, 2016).
- Salim Koçak, Sevinç. *Mimar Sinan Nasıl Büyük İnsan Oldu?* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014).
- Thys-Senocak, Lucienne. *Ottoman Women Builders: The Architectural Patronage of Hadice Turhan Sultan* (Londra: Routledge, 2016).
- Sunay, Simla. “Neden Mimarlık ve Kadın Çalışmaları” TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 7 Aralık 2018. <http://www.mimarist.org/neden-mimarlik-ve-kadin-calismalari/> [Son erişim tarihi: 15 Ağustos

2022]

Toprak, Zafer. “Türkiye’de Müstehcen Avam Edebiyatı (1908-1928)” *Toplumsal Tarih*, no. 285 (Eylül 2017): 50-63.

Toprak, Zafer. *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2022).

Türkün Dostoğlu, Neslihan. *Leman Cevat Tomsu: Türk Mimarlığında Bir Öncü 1913-1988*. (İstanbul: Mimarlar Odası Yayınları, 2017).

Ünalın, Yasemin. “Mehmed Rauf’un Kadın Dergileri: Mehasin ve Süs” (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

Watson, Matthew. “Do-It-Yourself” *International Encyclopedia of Housing and Home*. Ed. Susan J. Smith, (San Diego: Elsevier, 2012), 371-375.

Willis, Julie. “Invisible Contributions: The Problem of History and Women Architects” *Architectural Theory Review* 3, no. 2 (November 1998): 57–68.

Hakikat-Sonrası Çağda Feminist Hakikat İddialarını Güçlendirmek: Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı Ve Feminist Bakış Açısının Karşı- Temellükü

Demet Bolat

Bağımsız Araştırmacı, Dr.

[ORCID: 0000-0002-4616-337X](https://orcid.org/0000-0002-4616-337X)

demetbolatt@gmail.com

Öz

Bu makalede 2010'lardan bu yana yükselen toplumsal cinsiyet karşıtlığı üzerine bir epistemoloji tartışması yürütüyorum. Makalede ilk olarak, toplumsal cinsiyet karşıtlığının eril hakikat iddiaları öne sürmek için bakış açısı epistemolojilerini nasıl temellük ettiğini tartışıyorum. Bu tartışma boyunca hakikat-sonrası teknolojilerinin eril hakikat iddialarına nasıl bir metodoloji sunduğunu ortaya koyuyorum. Ardından hem feminist hakikat iddialarını güçlendirmek hem de hakikat-sonrasının yarattığı epistemik krize karşı bakış açısı epistemolojilerini geri kazanmak için nasıl bir feminist karşı-temellük stratejisi geliştirilebileceği üzerine bir soruşturmaya girişiyorum.

Anahtar kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı, Hakikat-Sonrası, Bakış Açısı Epistemolojisi, Hakikat İddiaları, Feminist Karşı-Temellük Stratejileri

•••••

Geliş tarihi: 12 Eylül 2023 • Kabul tarihi: 12 Şubat 2024

•

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 144-175

DOI: 10.46655/federgi.1358956

Strengthening Feminist Truth Claims In The Post-Truth Era: Anti-Genderism And The Re-Appropriation Of Feminist Standpoint

Demet Bolat

Independent Researcher

[ORCID: 0000-0002-4616-337X](https://orcid.org/0000-0002-4616-337X)

demetbolatt@gmail.com

Abstract

In this article, I engage in an epistemological debate on anti-genderism rising since the 2010s. Firstly, I discuss how anti-genderism appropriates the standpoint epistemologies as a means to assert masculinist truth claims. Throughout this discussion, I demonstrate how post-truth technologies offer a methodology for masculinist truth claims. Subsequently, I embark on an inquiry into the development of a feminist re-appropriation strategy, aimed at strengthening feminist truth claims and reclaiming standpoint epistemologies in response to epistemic crisis engendered by the post-truth era.

Keywords: Anti-genderism, Post-Truth, Standpoint Epistemology, Truth Claims, Feminist Re-Appropriation Strategies

•••••

Arrival date: 12 September 2023 • Acceptance date: 12 February 2024

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 144-175

DOI: 10.46655/federgi.1358956

73

Murió la Verdad.

Giriş

Yukarıda gördüğünüz “Hakikat Öldü” adlı gravür,¹ İspanyol ressam Francisco de Goya’nın “Savaşın Felaketleri” (1863) serisinden. Goya bu seride, İspanyol Bağımsızlık Savaşı (1808-1814) boyunca yaşanan korkunç insanlık suçlarını ve katliamları içeren savaş sahnelerini, yer yer doğa üstü varlıkları, iblisleri, kötü ruhları ve demonları da birer savaş karakteri haline getirerek masalsi bir anlatıyla resmetmiş. Goya’nın tasvirlerinde bütün bu iktidar savaşı, hakikatin ölümü ile son mertebesine ulaşıyor. Gravürde hakikat, bedenine dair bir “cinsiyet hakikati” iddia eden açık memeleriyle, cansız bedeninden hala ışık saçarak ortada yatıyor. Çevresindeki kalabalıkta yine bir kadın olarak görünen adalet, yas içinde resmedilmiş. Rahip ve din adamları ise, belli ki kendi hakikatlerini ileri sürebilecekleri için² hevesle cansız bedenin mezarını kazmaya hazırlanıyorlar. Yani hakikat yalnızca savaşta kaybedilen bir şey değil, kendisi bir savaş sahası olarak düşünülmüş.

Bugün içinden geçtiğimiz hakikat-sonrası (post-truth) dönemde ise hakikati bir savaş sahası olarak değil, çoklu ve kıyaslanamaz hakikat iddialarının oluşturduğu mevzi konfigürasyonları olarak düşünmek gerekiyor. Bu yazıda hakikat anlayışındaki bu kırılmayı, feminist hakikat iddialarını güçlendirmenin yollarını araştırarak tartışmayı amaçlıyorum. Zira feminist hakikat iddialarına dönük epistemolojik itibarsızlaştırma, eril otoriter-popülist rejimlerle şekillenen hakikat-sonrası dönemeci anlamada temel hatlarından biri olarak karşımıza çıkıyor. Bu itibarsızlaştırmanın merkezinde ise toplumsal cinsiyet karşıtlığı (anti-gender) olarak kavramsallaştırılan, bir yandan kadın ve LGBTİ+’ların hak ve özgürlüklerini hedef alan politikaları, diğer yandan cinsiyete, bedene ve cinsiyetli ilişkilere dair eril hakikat iddialarını kapsayan politik ve epistemolojik bir örüntü bulunuyor. Bu yazıda toplumsal cinsiyet karşıtlığı koşullarında feminist hakikat iddialarının önemini ve bunu mümkün kılacak feminist epistemoloji arayışlarını tartışmak istiyorum. Bunun için

öncelikle toplumsal cinsiyet karşıtlığı sahasında feminist iddialara yönelen epistemolojik itibarsızlaştırmayı anlamaya çalışacağım. Bunu yaparken hakikat-sonrası paradigmanın bu itibarsızlaştırmaya nasıl bir metodoloji sunduğunu tartışacağım. Ardından feminist hakikat iddialarını güçlendirmek için bakış açısı epistemolojilerinin karşı-temellükünün nasıl bir yolla mümkün olabileceği üzerine bir fikir telakisine girişeceğim.

Hakikat-Sonrası Ve Bir Eril Hakikat İddiası Olarak Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı

Hakikat-sonrası kavramı her ne kadar 2016 yılında Oxford Sözlüğü'nün “yılın kelimesi” seçmesiyle popülerleşse de ilk kez Steve Tesich'in 1992 (2021) yılında yayımlanan “Yalanlar Rejimi” başlıklı makalesinde kullanıldı. Her durumda oldukça güncel olan bu kavram, aslında kadim bir soruşturmanın konusu olan hakikat meselesinde köklü bir kırılmayı ve yeni bir paradigmayı tarif ediyor. Buna göre, hakikat-sonrası ufukta görülen şey basitçe yalanın yükselişi değil, artık hakikatin ne olduğu hakkındaki tartışmanın müşterek zemininin ortadan kalmasıdır. Başka deyişle olan biten hakkındaki hakikat artık bir arayış olmaktan çıkmış, bunun yerini birbirine temas etmeyen alternatif hakikat iddiaları almıştır. Bununla beraber hakikat-sonrası kavramı, yalanla ilişkimizdeki değişime de dikkat çeker. Keyes (2017, 18-25) ve McIntyre'in (2019, 28-29) söylediği gibi hakikat-sonrası dönemeçte yalan enflasyonunun temel nedenlerinden biri, özellikle siyasal alanda yalan söylemenin bir yaptırımının kalmaması, maliyetinin ve duygusal yükünün giderek aşınmasıdır. Hatta öyle ki “alternatif gerçeklerden”³ bahsedildiği müddetçe, birinin yalancı olması mümkün bile değildir.

Peki yalancılık müessesesi nasıl oldu da ortadan kalktı, hakikat-sonrası durum hangi toplumsal ve siyasal koşullarda mümkün olabildi? Tesich'i

hakikat-sonrası kavramını icat etmeye götüren tartışma, bu koşulları anlamının ilk duraklarını barındırıyor. Tesich, ABD’de 1970’ler ve 80’ler boyunca ortaya saçılan bir dizi uluslararası siyasi skandalın halkta bir tür “gerçek korkusuna” yol açtığını söylüyor. Yazara göre ABD yurttaşları bu skandallar boyunca dünyaya ve kendilerine olan güvenlerini o denli kaybettiler ki gerçeklerden korunmak için hükümetten medet ummaya başladılar. Tesich, halkın özgüven ile gerçekler arasında yaptığı bu seçimin, “totaliter canavarların” ancak rüyalarında görebileceği bir toplum profili yarattığını söylüyor.

Şimdiye kadar tüm diktatörler gerçeği bastırmak zorunda kaldı. Bizler eylemlerimizle artık buna gerek kalmadığını, herhangi bir öneme sahip olan gerçeği inkar edebilecek ruhsal bir mekanizma edindiğimizi söylüyoruz. Özetle, özgür bir halk olarak hakikat-sonrası bir dünyada yaşamak istediğimize yine özgürce karar verdik (2021, 25).

Tesich’in hakikat arzusundan vazgeçişle otoriterlik arasında kurduğu bu bağ, özellikle 2010’lardan bu yana yükselen ve hakikat-sonrası kavramını yeniden gündeme getiren siyasal koşulların erken bir tespiti gibi görünüyor. Zira, hakikat -sonrası hakkında yazılan sonraki metinler de benzer bir izleği takip ederek popülist otoriter rejimler altında halkların gizli düşmanlar, kötü niyetli elitler, kağıtsız göçmenler, düşmanca ajandaları olan yabancı güçler ya da “bizi” dejenere etmek isteyen birtakım ajanlardan korunmak karşılığında hakikat arzusundan ve talebinden vazgeçmeye hazır olduklarını dillendiriyor (Latour 2021; Zerilli 2021; McIntyre 2019; Suiter, 2016; Ball, 2017). Latour ise bu hakikat korkusu trendini “bilgikuramsal çılgınlık” olarak adlandırıyor ve daha tarihsel bir bağlamla açıklıyor. Latour, modernleşme ve kalkınma projesinin çoktandır çöktüğünü ve bunu sıradan insanların ne zamandır sezindiğini söylüyor. Latour’a göre “halk” denilen özne bilgisizliği nedeniyle yalana inanıp onu yeniden üretmiyor. Fakat “herkes için kalkınma ve refah yalanını” söyleyerek kendisine ihanet eden, onun bütün dayanışma ideallerini

suya düşüren bilim ve politika alanının elitlerine cevap olarak, korkutucu gerçeklerle bağımlı bile isteye kopartıyor, hakikatten vazgeçiyor. “Onlara yutturulmaya çalışılan şeylere bakıldığında her şeyden kuşkulandırmaları, artık bir şey duymak istememeleri anlaşılır bir durum” diyor Latour (2018, 33).

Bununla birlikte, “hakikat-sonrası” kavramı ortaya atılmadan yaklaşık kırk yıl önce Hannah Arendt “Hakikat ve Siyaset?”⁴ (1956/2012) makalesinde otoriter rejimlerin hakikat anlayışında nasıl bir dönüşüme yol açtığını ortaya koymuştu. Arendt, yalanın şiddeti ikame eden siyasal bir araç olarak başından bu yana kullanıldığını ve iktidar karşısında hakikati söylemenin her dönemde tehlikeli bir iş olduğunu söylüyor (2012, 271-275; 2018, 12-22). Yine de Arendt’e göre otoriter rejimlerin şekillendirdiği modern siyasal dünyada artık hakikatin olduğundan farklı gösterilmesinin ötesinde, onun tam teşekküllü bir ikamesi yaratılıyor. Öyle ki yalnızca olgular çarpıtılıp halktan birtakım sırlar saklanmıyor; bizatihi egemen failer kendi yalanlarına inanıyorlar. Arendt, dünyada yönümüzü bulmamamızı sağlayan “yalana karşı doğruluk” gibi zihinsel kategorilerin kaybını, her şeyin sallanıp yalpalanıyormuş hissini, totaliter egemenlik altında yaşayan insanların ortak deneyimi olarak görüyor (2012, 303-311).

Arendt bütün bu tartışması boyunca bilim ve felsefe alanına giren rasyonel hakikat ile siyasetin alanına giren olgusal hakikati ve böylece siyasal ve epistemolojik hakikat soruşturmalarını -ve iddialarını- birbirinden ayırıyordu. Bu, yalan ile bilgisizlik/cahillik arasındaki ayrımı da beraberinde getiriyordu (2012, 275-278). Yani Arendt, her ne kadar bilimsel ve felsefi hakikat iddialarının iktidarın şiddet tehdidi altında olduğunu teslim etse de onların neredeyse varoluşları gereği olumsal olmayan, bu açıdan tartışmasız bir hakikate varmaya kadir olduklarını söylüyordu. Ancak böyle bir hakikat hem siyasalın dışına sürgün edilebilir hem de -özellikle beşeri bilimler söz konusu olduğunda- siyasete “bilgi” sağlayan bir işleve sahip olabilirdi. Arendt,

totaliter rejimlerde bu türden bir hakikatin sığınağı olacak ya da ona bekçilik edecek akademinin görevini yerine getirememesinden yakınıyordu (2012, 313-319).

Bugünün hakikat-sonrası döneminde ise akademi alanı ile popülist otoriter rejimler/özneler arasındaki ilişki yeni bir hal almış durumda. Bu ilişki bir yandan bilim inkarcılığı diğer yandan bilimsel birikimin temellükü olmak üzere, ilk bakışta birbiriyle çelişir görünen iki yönde seyrediyor. McIntyre, bilim inkarcılığının esasen bilgi üretim pratiklerinin temel niteliğini oluşturan şüpheciliğin çarpıtılmasıyla mümkün olduğunu söylüyor. Yazara göre, bilimsel bulguların sürekli yeniden kontrol edilmesi ve yeni kanıtlar aranması bilgi üretimin bir parçası iken, bu şüpheci tavra otoriter ve kapitalistik ilgi ve çıkarlar doğrultusunda el konulduğunu, böylelikle örneğin iklim krizi veya sigara kullanımı ile kanser ilişkisi hakkındaki bilimsel bulguların kolayca inkar edildiğini, bunların yerine “alternatif teorilerin” ve hakikat iddialarının meşru biçimde dolaşıma sokulabildiğini belirtiyor (2019, 37-48). Öte yandan bazı yazar ve düşünürler, bilimsel ve felsefi hakikat soruşturmalarında hakikat-sonrası metotların güçlenişine verimli bir zemin hazırlayan şeyin, ironik ve trajik biçimde esasen otoriterlik karşıtı olan ve hakikat iddiaları ile iktidar biçimleri arasındaki bağı sorunsallaştıran postmodern dönemeç olduğunu söylüyor. Örneğin Latour, kendisini de işin içine katan öz eleştirel bir yerden konuşarak “bilimsel olguların toplumsal olarak inşa edildiğini göstermeye bu kadar heves ederken neyin peşindeydik?” diye soruyor (2021, 87). Bauman, postmodernizmin sürgüne yolladığı hakikat ile şimdi sürgünden dönen hakikat arasında hiçbir benzerlik olmadığını, hakikatin kurgu fabrikasında üretilen, çoğul bir hal aldığını söylüyor (2019,186). Malik (2017) hakikat-sonrasını postmodernist göreliliğin geldiği son nokta olarak görüyor. McIntyre daha doğrudan bir eleştiri getirerek sağcı hakikat-sonrası durumun, madunların, mülksüzlerin ve göz ardı edilenlerin politikasından neşet eden, dolayısıyla solcu köklere sahip postmodern yaklaşımların nesnel hakikati itibarsızlaştırmalarının

bedeli olduğunu söylüyor (2019, 125-135). Arditi ise postmodern tikelciliğin ve toplulukçuluğun liberalizmi sınırlarına iterek sağ popülist rejimlerin temel kaynaklarından birini sağladığını belirtiyor (2010, 25-54). Bu yazarların işaret ettiği ortak nokta, hakikat-sonrası metodolojide bilim inkârcılığı ile eleştirel bilgi birikiminin temellükü stratejilerinin çelişmiyor, aksine ekleniyor oluşu. Dolayısıyla hakikat-sonrası dönemde söz konusu olan yalnızca bilimsel ve felsefi birikimin yok sayılması olmadığı için, Arendt'in koruduğu siyasal alan-akademik alan ayrımı daha bir belirsizleşiyor.

Peki, yalnızca postmodern teoriye mal edilemeyecek olsalar da postmodernizme kapı açan itirazlar tümüyle yersiz miydi? Modern epistemenin nesneleştirici nesnelcilik anlayışını, görünmezleştirici evrenselciliğini ve hükmedici hakikat tahayyülünü sorunsallaştıran eleştirel fikirler bütünüyle bir aldatmacanın içine mi düştüler? Elbette yukarıda söz ettiğim yazarlar böyle düşünmüyorlar. Aksine kendi fikirlerinin sağ popülizm tarafından pragmatist kullanımı karşısında dehşete düşen postmodern düşünürlerden (McIntyre 2019, 130) veya postmodern devrimin kendi çocuklarını yediğinden (Latour 2021, 90) bahsediyorlar. Hal böyleyken belki de zamanında anti-otoriter ilgilerle yükseltilen itirazları mahkum etmek yerine, bir yandan bu itirazları pragmatist biçimde temellük ederken diğer yandan onların karşı durduğu otoriter ilgileri daha da radikalleştiren hakikat-sonrası epistemeyi⁵ oluşturan güç ilişkilerine odaklanmak gerekiyor. Zira “Hakikat-Sonrası Feminist Bir Meseledir” makalesinde Eva Giraud’un (2017) söylediği gibi, hakikat-sonrası karşısında yaşamın bütün karmaşıklığını görmezden gelerek hızlıca “fark, kimlik, deneyim” gibi postmodern temalar suçlandığında, hakikat-sonrası epistemede asıl olarak cinsiyetlendirilmiş ve ırksallaştırılmış bedenler ve toplulukların saldırı altında olduğu gözden kaçıyor. Dolayısıyla hakikat-sonrası epistemenin bilim inkarcılığını eleştirirken kimi postmodern itirazları kolayca gözden çıkartmak yerine, Mills’in tariflediği anlamıyla belirli güç ve iktidar biçimlerini sürdürmek için bazı bilgi biçimlerinin bile isteye

görmezden gelinmesine, çarpıtılmasına veya dolaşıma sokulmasına işaret eden “cehalet epistemolojilerinin (epistemology of ignorance)”⁶ eril kullanımlarına odaklanmak gerekiyor.

Toplumsal cinsiyet karşıtlığı, tam da hakikat-sonrasını feminist bir bakışla tartışmaya açtığı ve bu yeni epistemenin cinsiyeti hesaba katan analizini mümkün kıldığı için verimli bir kavram. Toplumsal cinsiyet karşıtlığı hakikat-sonrası epistemenin boşlukta oluşmadığına, aksine popülist otoriter rejimlerin cinsiyetli güç ilişkilerini derinleştiren, bu ilişkilerde yeni eğilimler oluşturan örüntüsünde ivmelendiğine işaret ediyor. Çok defa analiz edildiği gibi alternatif sağ ve popülist sağ hareketlerin yükselişle 2010’lardan bu yana kurumsallaşan illiberal ve otoriter rejimler, (çoğu erkek olan) otoriter liderlerin bütün bir siyasal alana yayılan eril performanslarına dayanan ve özdeşleşme teknolojileri boyunca patriyarkal öznellikleri besleyen, kışkırtan ve güçlendiren; yani siyasallık ve toplumsallık katmanlarını patriyarkal örüntülerle birbirine eklemleyen yönetim biçimleri olarak karşımıza çıkıyor (Moffitt 2020; Kandiyoti 2019; Connell 2019; Brown 2021; Eksi ve Wood 2019). Toplumsal cinsiyet karşıtlığı ise, bu eril restorasyon (Kandiyoti 2023) trendinin politik ve epistemik güç arayışlarını aynı anda ifade eden bir kavram, diyebiliriz.

Toplumsal cinsiyet karşıtlığı kavramı, 1990’ların ortasından bu yana Katolik Kilisesi’nin öncülüğünde icat edilen “toplumsal cinsiyet ideolojisi (gender ideology)” kavramı etrafında kurulan anti-feminist ve LGBTİ+ karşıtı politikalar, söylemler ve bilgi pratiklerini anlamak ve analiz etmek için feminist araştırmacılar ve sosyal bilimciler tarafından geliştirildi. “Toplumsal cinsiyet” kavramına olan bu karşıtlık, özellikle 1990’lardan 2010’ların başlarına uzanan süreçte feminist söylemlerin ve değerlerin, kadın ve LGBTİ+ haklarının giderek ulusal ve uluslararası kurumlarca kabul görmesi ve teşvik edilmesine⁷; “toplumsal cinsiyet” kavramı etrafında gelişen hak, görünürlük ve özgürleşme

mücadelelerinin kurumsallaşıp güçlenmesine karşı gelişen reflekslerden ivmeleniyor (Graff ve Korolczuk 2022; Grzebalska, Kováts ve Petö 2018; Kuhar ve Paternotte 2017a). Kuhar ve Paternotte, bu refleksin özellikle cinsel haklar, üreme hakları, kürtaj hakkı gibi alanlarda yoğunlaştığını belirtiyorlar. Toplumsal cinsiyet kavramı ise bütün bu tepkilere bağlam veren bir tür ataç işlevi görüyor. Öyle ki yazarlar, 2000'lerin başlarından itibaren kavramı hedefe koyan onlarca yayından oluşan, güçlü biçimde finanse edilen ve çeviri ağıyla desteklenen bir toplumsal cinsiyet karşıtı literatürün oluştuğunu belirtiyorlar. Papalık Aile Konseyi tarafından 2003'te yayınlanan, "toplumsal cinsiyet" kavramı da dahil olmak üzere onlarca kelimenin hakiki içeriği ve hakiki gerçeklik hakkında bilgi verdiğini iddia eden ve pek çok dile çevrilip referans haline getirilen Lexicon sözlüğü, bunların içinde öne çıkanlardan birisi (2017b, 20-22). Korolczuk (2020), toplumsal cinsiyet karşıtlığının yalnızca dini otoriteler tarafından değil, genel olarak popülist-otoriter ve alternatif-sağ rejimler tarafından da benimsendiğine dikkat çekerek, bu rejimlerin cinsiyetli bir bilme biçimi yarattıklarını belirtiyor. Bu bilme biçimi yalnızca feminist iddiaları itibarsızlaştırmıyor; aynı zamanda beden, cinsiyet, cinsellik, aile konularında rakip ya da alternatif bir eril epistemik paradigma oluşturmayı da amaçlıyor. Yani toplumsal cinsiyet karşıtı literatürle ortaya atılan eril hakikat iddiaları, yalnızca politik güç arayışlarını değil, epistemik otorite istencini de yansıtıyor.

Bu paradigma, hakikat-sonrasının alet çantasını kullanıyor, onun inkar ve temellük metotlarını benimsiyor. "Toplumsal cinsiyet ideolojisi" kavramının icadı, feminist sosyal bilimci, yazar düşünür ve felsefecilerin 1970'lerden bu yana sahiplendiği, kullandığı, eleştirdiği, tartıştığı, hesaplaştığı, vazgeçtiği, dönüştürdüğü ve bütün bu entelektüel emek süreçleriyle sürekli yeniden bir hakikat iddiası olarak ortaya koyduğu "toplumsal cinsiyet" kavramını⁸ itibarsızlaştırma ve inkar stratejisi olarak, toplumsal cinsiyet karşıtı hakikat iddialarının merkezinde yer alıyor. Bu "ideoloji" vurgusu, toplumsal cinsiyet

kavramı aracılığıyla feminist teorinin kat ettiği yolu gerisin geriye sürerek, bu kavramın kadın ve erkek bedenleri arasındaki doğal tamamlayıcılığı yok saydığına, kavramın ideolojik bir dayatma olduğuna ve dolayısıyla doğanın ve toplumun hakiki düzeni için bir tehdit oluşturduğuna işaret ediyor. Bu iddialar elbette agresif bir anti-trans/heteroseksist tutumda ifadesini buluyor. Öte yandan “toplumsal cinsiyet ideolojisi” iddiası, feminist düşünürlerin de güçlendirdiği bilgi-hakikat-iktidar arasındaki ilişkinin eleştirel analizini trajik biçimde temellük ediyor. Bu akıl yürütmeye göre güncel toplumsal durumda erkekler, elit feministler, queerler, toplumsal cinsiyet eşitliği savunucuları, çokkültürlükçüler ve liberaller tarafından eziliyor ve utandırılıyorlar. Politik doğruculuk adına erkeklerin sesleri önyargılı bir biçimde kısıyor, deneyimleri görünmezleştiriliyor. Budgeon, toplumsal cinsiyet karşıtlarının, günümüz demokrasilerinin birer “femokrasi (femocraci)” haline geldiğini iddia ettiklerini belirtiyor. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, “(feminist) ayrıcalıkların” bakış açısını yansıtan, bedene ve kadın-erkek ilişkilerine dair “(feminist) iktidar etkisi” altında ve onun kültürel hakimiyetini doğrulayacak biçimde bir hakikat rejimi inşa eden bir kavram olarak tanımlanıyor. Budgeon’un deyimiyle bakış açısı epistemolojisinin bu çarpıtılmış yansıması, feminist görüşleri güç konumları nedeniyle önyargılı anlatılar olarak konumlıyor; bu yolla feminist hakikat iddialarını eril hakikat iddiaları karşısında zayıflatıyor (2021, 258).

Bununla birlikte, toplumsal cinsiyetin bir ideoloji olduğu iddiası yalnızca teolojik ve mitolojik argümanlarla değil, tıp, biyoloji ve psikoloji, ekoloji gibi alanlardan devşirilen kanıtlarla da meşrulaştırılıyor. Üstelik toplumsal cinsiyet karşıtı epistemik paradigma oluşturulurken “eşit haklar” yerine “eşit haysiyet” (Kuhar ve Paternotte 2017b, 9) ya da “toplumsal cinsiyet eşitliği” yerine “toplumsal cinsiyet adaleti” (Diner 2018; Ün 2021) gibi kavramlar icat edilerek veya “kadınlar zayıf değildir, dolayısıyla pozitif eşitlik önlemlerine gerek yoktur” gibi argümanlar öne sürülerek (Verloo 2018, 25) “troll bilim” (Eslen-Ziya 2020)⁹ faaliyetleri de yürütülüyor. Böylece feminist fikir, değer

ve bilgi pratiklerinin eril temellükü giderek derinleşiyor. Toplumsal cinsiyet karşıtlığının klasik patriyarkal hakikat iddialarından ayrılan karmaşık hakikat stratejilerine sahip olması sebebiyle bu trend, basitçe bir “geriye dönüş” olarak görülüyor. Bütün bu stratejiler sayesinde, toplumsal cinsiyet alanında çalışan bilim insanları ideolog veya aktivist olarak konumlandırılarak bilim alanından dışlanıyorlar (Korolczuk 2020; Petö 2016; Villa 2017).

Oysa bugün feminist ve queer araştırmacıların iktidar etkisi yaratabilecek güç konumlarını işgal ettikleri yönündeki eril hakikat iddiası karşısında “akademik alanda hakikatte ne oluyor” diye sorduğumuzda, toplumsal cinsiyet eşitliği savunucularının, bağımsız araştırmacıların ve hatta doğrudan kamu kurumlarının sağladığı veriler ve yürüttükleri tartışmalar, idari ve örgütsel açıdan, gündelik ilişkiler açısından ve entelektüel hiyerarşiler bakımından akademik alanın eril organizasyonundaki sürekliliği ve hatta derinleşmeyi görünür kılıyor.¹⁰ Üstelik akademideki cins-kimlikli (ve kolonyal) hiyerarşilerin yalnızca yüksek öğretim kurumlarında değil bütün bir pedagoji sürecine yayılan konumlama, sessizleştirme ve dışlama pratikleriyle anlaşılabilirliğini söyleyen Spivak’ın (2010) bakışından hiper-bilim/teknoloji alanlarına yönelen feminist eleştirilere uzanan kırınımlı bir hat çizseydik, kız çocuklarının okulsuzlaşmasından başlayarak robotik ve meta dijitalleşme alanlarına yayılan ve içinde bulunduğumuz epistemeyi boydan boya kat eden patriyarkal örüntüyü daha iyi sezinlerdik¹¹. Hal böyleyken; “toplumsal cinsiyet” kavramı üzerinden hakikat-sonrası teknolojilerle ortaya atılan “günümüzde feministlerin iktidar konumunda olduğu” yönündeki eril kırılma iddiası, Fulden İbrahimhakkıoğlu’nun (2017) deyimiyle “kırılmanın iadesi” olarak çalışıyor ve eril epistemeyi güçlendiriyor. İbrahimhakkıoğlu, Butler’ın kırılma tartışmalarından yola çıkarak önerdiği bu kavramla egemen pozisyonun bir yandan kırılma karşısında eril bir geçirimsizlik iddiasında olduğunu, diğer yandan ayrıcalıklarını kaybetme tehdidinin yarattığı kriz¹² nüksettiğinde ise üzerinde egemenlik kurduğu ötekilerin kırılma temellük

ettiğini belirtiyor. Oysa bu kırılma kaygısı, zaten kırılmış olanların kırıklarını derinleştiriyor ve eril egemen pozisyonu yeniden tahkim ediyor. Üstelik, tam da ötekinin kırılğanlığının temellükü sayesinde kırılğanlık hali, egemenin evinden bir kez daha sürgün ediliyor; ötekine daha yaralayıcı biçimde yeniden iade ediliyor.

Feminist Bakış Açısı Epistemolojilerini Yeniden Kazanmak

Peki, hakikat-sonrası stratejilerle güçlenen eril hakikat iddiaları karşında “hakikatte ne oluyor” sorusunun anlamı var mı? Hakikat arayışından tamamen vazgeçilmişken ve tuhaf biçimde tam da bu nedenle bir hakikat enflasyonu içindeyken, feminist hakikat iddialarını yalnızca olan biten hakkında birer “bilgi teyitti” veya birer “alternatif gerçeklik anlatısı” haline gelmekten nasıl alıkoyabiliriz? Bu soruların esas izleği, hakikat-sonrası dönemde feminist hakikat iddialarını ileri sürme biçimlerinin bir yandan ontolojik gerçeklik ile epistemik hakikat iddiasını birbirine indirgeyen bir metodolojiye, diğer yandan bütün otoritesini kadınların ve LGBTİ+’ların duygularından ve deneyimlerinden alan, bu açıdan kendi tikelliğine gömülen bir hakikat iddiasına dönüşmeye savrulmaktan nasıl koruyacağımız hakkındadır. Zira birbiriyle çelişir görünen bu iki durum, Arendt’in (2012, 285) deyişiyle hakikati “bana öyle geliyor ki” kılığına sokarak bakış açısı epistemolojilerinin hakikat-sonrası temellükünü mümkün kılacak şöyle bir formasyon icat ediyor: Bana (bize/ belirli bir cemaate) öyle geliyor ise (öyle uygulanıyor ve deneyimliyorsak), hakiki gerçeklik de öyledir (!). Hakikat-sonrasında “bana öyle geliyor ki” argümanı, popülist momente uyumlu biçimde giderek “ben öyle hissediyorum” beyanı ile birleşiyor. Budgeon, liberalizmin insanlara ne hissetmesi gerektiğini söylemesine karşın, popülizmin insanlar ne hissediyorsa onun hakikat olduğu güvencesini verdiğini söylüyor. Bu nedenle hakikat-sonrası failer, epistemik elitler karşısında sıradan insanın deneyimini, duygusunu ve bakış açısını

gündeme getirerek “hakikati demokratikleştirdiklerini” iddia ediyorlar. Yazar, feminist epistemolojinin temel temalarının bu çarpıtılmış kullanımıyla eril kırılganlık duygusunun ve deneyiminin, hakikatin kanıtı haline geldiğini söylüyor (2021, 254-257). Oysa duygu ve deneyim bir hakikat otoritesi olarak öne sürüldüğünde, Zerilli’nin söylediği gibi “alternatif bakış açılarından değil, alternatif gerçeklerden söz ediyoruz” (2021, 36). Zerilli, Arendt’in “bana öyle geliyor ki” etrafında kurduğu tartışmayı izleyerek hakikat-sonrasının bir görelilik sorunu değil, hakkında farklı görüşlere sahip olunacak müşterek dünyanın yokluğu sorunu olduğu öne sürüyor. Bu durumda olan biten hakkındaki bilgiyi teyit etme iddiası, farklı bakış açıları arasında ilişkiel bir konumluluklar ağı yaratmaya yetmiyor; aksine kanaatleri de içeren farklı bakış açılarının diyalogunu zayıflatıyor (2021).

Duygulara ve deneyimlere insanların “içlerindeki fanuslarda” oluşan yahut onların “başına gelen” haller olarak bakıldığında, hakikat iddiaları deneyime ve duyguya geri dönmek, onları tahkim etmek, “hakikatler” olarak yeniden icat etmek ve diğer herkesin söz hakkını elinden alan bir epistemik otorite kurmak için öne sürülüyor. Budgeon bu nedenle, feminist hakikat iddialarında deneyimi ve duyguyu kanıt olarak alan bir epistemik strateji benimsendiğinde, toplumsal cinsiyet ideolojisinden kaynaklanan acı ve ıstırapları kanıt olarak gösteren eril hakikat iddialarının ve epistemik adalet taleplerinin de meşrulaştığına dikkat çekiyor (2021, 261). Koekoek ve Zakin’in (2023) ise duruma zıt yönde bir yorum getiriyorlar ve hakikat-sonrası krizinden tek başına irrasyonelliği sorumlu tutarak bu kriz karşısında duyguyu ve öznel deneyimi dışlayan bir epistemokrasiye sığınmanın, dönüp dolaşıp feminist demokratik bakış açısını zayıflatacağı konusunda bizi uyarıyorlar (2023, 127). Hal böyleyken bakış açısı epistemolojisinin kadınlara ve LGBTİ+’lara kırılganlığı iade eden temellükü karşısında, feminist bakış açısı epistemolojilerini yeniden kazanmak ve güçlendirmek için bir yandan deneyim ve duygu hesaba katmak, diğer yandan onları hakikat kanıtları olarak

değil birer başlangıç noktası olarak görmek gerekiyor. Böyle bir bakış açısı epistemolojisi arayışı için Sara Ahmed'in (2015) "duyguların sosyalliği" dediği duygu modeli ile Joan Scott'un (2013) deneyim kavrayışını birlikte düşünmeyi öneriyorum. Zira bu iki feminist kuramcının yaklaşımları, deneyim ve duygulanım örüntülerinin ilişkisel ve tarihsel katmanlarına dikkatimizi çekerek onların bilgi üretme pratikleri ve hakikat iddiaları ile olan çok yönlü ilişkilerini tartışıyorlar.

Ahmed duyguların ne "dışarıdan içeriye" -yani toplumdaki bireye- ne de "içeriden dışarıya" -yani bireyden topluma- doğru oluştuğunu söyler. Duyguya böyle bir bakış onun verili biçimde bir yerde (bireyde ya da kitlelerde) bulunduğunu varsayar. Oysa Ahmed'e göre "duygu nesnelere dolaşımının sonucunda şekil alırlar" (2015, 20). Fakat bu, duyguların basitçe temas içinde oluştuğu anlamına gelmez, zira ortak bir hissiyat içindeyken bile, o hisle aynı biçimde ilişkilenebiliriz. Ahmed bunun yerine duygu nesnelere bir bedenden diğerine hareket etmenin araçları ve bu hareket boyunca şekillenen sonuçlar olarak görür. Ancak bu sonuçlar cinsiyetlendirilen, ırksallaştırılan, ekonomikleştirilen bedenlerin asimetric konumlanışlarının yarattığı karmaşa nedeniyle doğrudan hakikatin bilgisini vermezler. Çünkü duyguyu açığa çıkartan bedenler arası hareketler, bireylerin değil, Scott'un kavrayışıyla "deneyim aracılığıyla kurulan" öznelerin arasındadır. Ahmed'in duygu anlayışına paralel biçimde Scott, deneyimi otantik bir hakikat kaynağı olarak görmez. Zira deneyimi kişilerin "sahip oldukları" şeyler olarak görmek, farklı konumlardan insanların gerçekte ne yaşadıkları hakkında (bunlar baskı, şiddet, egemenlik veya direniş pratikleri olabilir) kanıt iddiaları ortaya koyar. Scott'a göre bu yaklaşım farklı toplumsal konumların nasıl kurulup işlediğini göstermek yerine farklılık olgusunu kanıtlamakla yetinir. Oysa Scott, insanların deneyimler yoluyla kadın, erkek, işçi, burjuva, beyaz, renkli, eşcinsel, heteroseksüel gibi özne konumlarına yerleştiklerini söyler ve deneyim mefhumunu bu yolla tarihselleştirir. Scott'a göre "deneyim, bir öznenin

tarihidir” (2013, 167) ve bu nedenle de “kanıt olmaktan ziyade, açıklamaya çalıştığımız, hakkında bilgi üretilen şeyin kendisi haline gelir” (2013, 149).

Belirli bir tarih içinde kurulmuş özne konumları ve öznel-arası karşılaşmalar hesaba katıldığında deneyim ve duygu örüntüleri, bilgi pratikleri için analitik ve eleştirel bir başlangıç noktası oluşturabilirler. Başka bir deyişle ancak bu sayede, örneğin Fanon’un (2016) anlattığı siyahi genç adam ile beyaz anne-çocuğun karşılaşma deneyiminde açığa çıkan korku duygusu; yahut Ahmed’in (2015) anlattığı Bağdatlı Ali’nin Britanyalılarla karşılaşma deneyimlerinde oluşan borçluluk ve minnet duyguları birer hakikat kanıtı olmak yerine, kolonyal asimetriyi ve ırkçılığı anlamak için yürütülen hakikat soruşturmalarının çıpası haline getirilebilirler.¹³ Aynı düşünsel izleği takip edersek, toplumsal cinsiyet karşıtı hakikat iddialarının dayandığı eril ıstırap, haset ve güceniklik duyguları “femokrasilerin” kanıtı olarak değil; tam da söz konusu karşıtlığın muhatabı olan toplumsal cinsiyet kavramının işaret ettiği gibi, beden ve arzunun heteronormatifleştirilmesi suretiyle bir karşıtlık olarak icat edilen hegemonik kadın ve erkek özne konumları arasındaki tarihsel güç ilişkilerinin güncel trendini anlamak için bir “düşünme nesnesi” olarak ele alınabilir. Böylelikle eril kırılma iddialarıyla çarpıtılan “epistemik adaletsizlik”¹⁴ suçlamaları, feminist karşı-hakikat iddialarıyla gerisingeri çevrilebilir. Çünkü Ahmed’in dediği gibi “adaletsizlik, ıstırapın varlığı ile ölçülmez, ama bazı ıstıraplar adaletsizliğin sonucudur” (2015, 245).

Toplumsal cinsiyet karşıtına karşı feminist hakikat iddialarını güçlendirmek ve bakış açısı epistemolojilerini geri kazanabilmek için, duygu ve deneyim örüntüleri aracılığıyla güç ilişkilerini ve güçlenme biçimlerini anlamak gerekiyor. Fakat böyle bir soruşturmanın hakikat-sonrası epistemenin yarattığı siste kaybolmaması, yani alternatif bir gerçeklik iddiası önermek yerine hakikate “tartışmasal işlevini” (Bauman 2019) yeniden kazandırabilmesi için Haraway’in sorduğu şu soru ile yüzleşmesi gerektiğini düşünüyorum:

“Gözlerim kimin kanından dokundu?” (2010, 106). Zira bakış açısı -veya doğrudan çevirisiyle duruş noktası (standpoint)- epistemolojileri, zamanuzayda konumlanmak ile yakından ilişkili. Peki hakikat-sonrası karşısında bir yandan feminist düşünürlerin zor yoldan edindiği feminist konumlanışa sahip çıkmak diğer yandan nesneleştirici bir nesnellığe düşmeden müşterek bir dünyayı varsayan bir nesnellik anlayışını benimsemek mümkün mü? Haraway’ın konumluluk ve nesnellik arayışını aynı anda sürdürdüğü “konumlu bilgiler” tartışmasının böyle bir feminist bakış açısı epistemolojisi için bugün de yol açıcı olacağını düşünüyorum.

Haraway, “tanrıçılık hilesi” diye andığı, konumsuz ve bedensiz olan, bu sayede de sessiz sedasız gelip norm konumuna geçebilen bilen özne tahayyülünü olduğu kadar, belirli kimliklerin bakış açısını mutlak bilgi kaynakları olarak ele alan görecilik biçimlerini de eleştirerek bilgi pratiklerinde konumluluk tartışmasına giriyor. Haraway’e göre, “nesnellik ideolojilerindeki bütünselleştirmenin aynadaki kusursuz aksidir görecilik” (2010, 105). Çünkü ilk yaklaşım hiçbir yerden/konumdan bakmadığını, ama tıpkı Tanrı gibi her şeyi görebildiğini, bu nedenle de hakikatin bilgisini üretebildiğini iddia ederken; ikincisi her yerden/konumdan bakabildiğini, yine bu sayede her şeyi görebildiğini ve yine dolayısıyla hakikat(lerin) bilgisine erişebileceğini söylüyor. Oysa Haraway’e göre, her ikisi de kayda değer hiçbir şey göremez; çünkü bakışı sağlayan canlı kanlı gözün, yani bedenli oluşun ve bunun beraberinde getirdiği kısmiliğin sorumluluğunu almazlar. Hâlbuki “bilimsel bilgi öznesi konumu kimlik konumu değil; nesnellik, yani kısmi bağlantı konumudur” (2010, 107). Haraway’ın yaklaşımında nesnellığın garantörü, her yerden veya hiçbir yerden bakma iddialarının aksine nereden gördüğümüzün, yani hangi tarihsel özne konumlarından, hangi çıkarlar ve ilgilerle ve kimin yararına gördüğümüzün hesabını verebilmektir. Haraway’ın konumlu bilgiler tartışmasından yola çıkan Harding ise bu eleştirel analizi “güçlü düşünümsellik” olarak adlandırır ve bunu güçlü nesnellığın yolu olarak

sunar. Harding güçlü düşünömselliği, hipotezlerin oluşturulmasından araştırma sorularının seçimine ve verilerin analizine kadar bütün bir araştırma sürecine yayılan bir epistemik tutum olarak tahayyül eder. Böylece düşünömselliği ve konumlu-oluşu, bütün bilgi pratikleri ve hakikat soruşturmalarını kapsayan bir sorumluluk olarak ortaya koyar. Bu, Harding'in düşünöncesinde nesnelci olmayan bir nesnellik arayışdır (2020, 85-87).

Hakikat soruşturmalarında bu sorumluluğa sahip çıkmak, hakikat-sonrasında radikal göreliliğin “ben öyle deneyimliyorum/hissediyorum” argümanına dayanan kendinden menkul hakikat iddialarının aksine, hem bu deneyim/duygu örüntüsünün hem de bu örüntüye bakmakta olan “bilen öznenin” konumluluğunun eleştirel analizine imkan tanır. Bir başka ifade ile böyle bir feminist epistemoloji pratiği, duygu/deneyim örüntüleri kadar bu örüntüler üzerine çalışan feminist araştırmacıyı da güç ilişkilerinin tarihi içine yerleştirebilir. Böylece konumlu-oluşun sorumluluğu öznellik, bilgi ve hakikat pratiklerini boydan boya kat eder. Böyle bir sorumluluğun, alternatif gerçeklerin yerine hakkında farklı hakikat iddiaları öne sürölebilecek müşterek bir dünyayı yeniden kazanmak için bir yol açabileceğini düşünüyorum. Zira epistemolojik (ve politik) açıdan müşterek dünyayı yeniden kurmak, bir yandan paylaşılan nesnel bir dünyanın var olduğunu, diğer yandan bu nesnellige ancak belirli konumlardan hareketle erişebileceğimizi kabullenmeyi gerektiriyor. Bu kabulleniş, hem farklı bakış açılarına yer açarak hakikat iddialarının konuşabileceği bir epistemoloji düzlemini yeniden yaratabilmek için, yani duygu ve deneyime gömölmek için; hem de bu farklı iddiaları besleyen ilgiler ve çıkarları sorunsallaştırabilmek için, yani güç ilişkilerinin eleştirel analizi için gerekli görünüyor. Feminist bilgi pratiklerinde konumlu bir nesnelligi benimsemenin patriyarkal örüntüler altında ezilenlerin duygu ve deneyimlerini meşru bilgi nesnelere haline getirmeye imkan vereceğini; bu sayede eril güç arayışlarının dayandığı “cehalet epistemolojilerine” karşı durabilmek için verimli bir epistemik hat örölebileceğini iddia ediyorum. Zira düşünömsellik

edinilecek bir nesnellik yaklaşımı, eril hakikat iddialarının basitçe “patriyarkal örüntüler hakkındaki cehaletten” kaynaklanmadığını, aksine bu iddiaların eril güç konumlarını pekiştirmek için patriyarkal şiddetin kasti olarak görmezden gelinmesi (ignore) ile mümkün olduğunu gösterebilmenin yolunu açacaktır. Hakikat-sonrası epistemeye rağmen konumluluk ve nesnellik arayışlarını bir arada sürdürmek, bu nedenle feminist bakış açısı epistemolojilerinin eril temellüküne karşı geliştirilecek karşı-temellük stratejilerinin önemli bir parçası olarak görünüyor bana. Çünkü bu, feminist araştırmacı, yazar ve düşünürleri hem nesnelciliğe sığınmadan feminist konumu ve bakışı savunabilmek hem de patriyarkal asimetriyi akademiden politikaya derinleştiren eril kırılabilirlik iddialarının efsununu dağıtabilmek için güçlendirecektir. Feminist bakış açısı epistemolojilerini, toplumsal cinsiyet karşıtlığı etrafında şekillenen eril hakikat iddialarının temellükünden yeniden kazanmak için böyle bir güçlenmeye ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum.

İyimser Olmayan Bir Umut İçin Son Birkaç Söz

Goya, Savaşın Felaketleri serisini nasıl olduysa yeniden yaşama dönmüş ve iktidar tutkusuyla yapılmış savaşın ezdiği insanları temsil eden yaşlı adamın yanı başında ışık saçarak yürüyen Hakikat’i resmettiği “İşte Hakikat” gravürü ile bitirmiş.¹⁵ Goya’nın umudunu, toplumsal cinsiyet karşıtı hakikat iddialarını güçlendiren hakikat-sonrası çağda feminist hakikat iddiaları için de taşıyabilmek mümkün mü? Bunun için Eagleton’un (2016) tariflediği gibi, her şeyin kendiliğinden düzeleceğine dair bir iyimserliğe düşmeyen, bunun yerine zengin feminist düşünce ve bilgi pratiğinin yarattığı birikimine yaslanan ve buradan bir karşı-temellük yolu açmaya uğraşan umutlu bir feminist hakikat stratejisi kurmak gerekiyor. Bütün bu birikimi ele almak, bu makalenin sınırlarını aşıyor. Yine de makale boyunca öncelikle hakikat-sonrasının yarattığı epistemik krizden faydalanan toplumsal cinsiyet karşıtı eril hakikat

iddialarını tartışmaya açan feminist literatürü izledim. Bu izlekte, eril hakikat iddialarının feminist bakış açısı epistemolojilerini nasıl temellük ettiğini ortaya koymaya çalıştım. Ardından Sara Ahmed, Joan Scott, Donna Haraway ve Sandra Harding'in yürüttükleri tartışmaları birlikte düşünerek feminist bir karşı-temellük stratejisinin dayanacağı bazı hatları ortaya koymaya uğraştım. Bu çabanın politik ve epistemolojik düzlemlerde feminist hakikat iddialarını güçlendirmeye katkıda bulunmasını umuyorum.

1 Gravür Prado Müzesi'nin internet sitesinden alındı. Savaşın Felaketleri serisinin diğer parçalarına yine buradan ulaşabilirsiniz. Bkz. <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/truth-has-died/8c3b0257-606f-4d0b-af9e-73f05de59697> (Erişim Tarihi: 19.06.2023)

2 Goya'nın rahip figürü aracılığıyla siyasi gelişmeler sayesinde yeniden güç kazanan Kilise'yi eleştirdiği düşünülüyor. Bkz. <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/truth-has-died/8c3b0257-606f-4d0b-af9e-73f05de59697> (Erişim Tarihi: 19.06.2023).

3 Donald Trump'ın başkanlık döneminde Başkan Danışmanı Conway, Trump'ın yemin törenine katılım sayısı hakkındaki beyanının açıkça yalan olduğu anlaşıldıktan sonra, 22 Ocak 2017 tarihli bir basın toplantısında bu beyanın yalan olmadığını, yalnızca “alternatif gerçekler” sunduğunu söyledi. Böylece “alternatif gerçekler” tabiri, hakikat-sonrası tartışmalarında yalanın yerini rekabet halindeki alternatif gerçekliklere bırakışını simgeleyen bir söz oyunu haline geldi. https://en.wikipedia.org/wiki/Alternative_facts (Erişim Tarihi: 25.06.2023).

4 İngilizce versiyonunda başlığı “Truth and Politics” olan makaleyi çevirmen Bahadır Sina Şener “Hakikat/Doğruluk ve Siyaset” başlığıyla çevirmiş. Yazı boyunca çeviri metine referans verecek olsam da başlığın orijinal kullanımının bu makalenin bağlamına daha uygun olacağını düşündüm.

5 Burada episteme kavramını, her ne kadar yapmaya çalıştığı şeyin hakikat düşüncesinin tarihini yazmak olduğunu ve kendisi için hakikatin var olmadığını söyleyenlerin sorunları basitleştirmeye çalıştıklarını çok önceden söylese de (2014, 85) bugünkü hakikat-sonrası dönemin suçlularından ilan Foucault'un yaklaşımıyla anlıyorum. Çünkü bu yaklaşım, tam da hakikat-sonrasını mümkün kılan ve dikkat çekmek istediğim güç ilişkilerini hesaba katıyor. Hatırlarsak Foucault bilginin yalnızca bilimsel alanda üretilmediğini, yalanlar, fikirler, anlatılar, politik kararlar ve hatta yönetmeliklerin içinde oluşturulduğunu; bu açıdan epistemenin bilgi yapılarını mümkün kılan toplumsal koşullar ve edimler bütününe referans ettiğini söylüyordu (1999; 2001). Hakikat-sonrası da, bilgi ve dolayısıyla hakikat iddialarını merkezinden dağıtsa bile, tam da hem neyin bilgi/hakikat olduğu hakkındaki iddialar arasındaki çekişmeyi radikalkeştirdiği için, hem de bilgi/hakikat üretiminin koşullarını popülist kamplaşma ile senkronize ederek yeni bir biçim oluşturduğu için yeni bir epistemik paradigmayı ifade ediyor.

6 “International Handbook of Ignorance Studies” kitabının editörleri Gross ve MCGoey, takdim yazısında cehaletin tarihten psikolojiye, tıptan sosyolojiye, teknolojiye ekonomiyeye pek çok bilgi ve bilim alanında kullanışlı hale getirilen bir epistemoloji olduğunu söylüyorlar. Bu açıdan “gönüllü cehalet (willful ignorance), ironik bir biçimde bilgi ve bilim dünyasında sıradan bir şey olarak karşımıza çıkıyor (2022). Bu “sıradanlık” nedeniyle cehalet epistemolojisi tartışmaları oldukça yaygın biçimde süregidiyor. Charles Mills ise cehalet epistemolojisi tartışmasını bu makalenin bağlamı için oldukça faydalı olacak biçimde, belirli bir iktidar örüntüsü ve pratikler bütünü olarak beyazlık ile birlikte ele alıyor. Mills (2007, 2022), cehaletin bilgisizlikten ziyade, beyaz ayrıcalığını bölgesel ve/ya global olarak sürdürmek amacıyla belirli bilgi ve olguları görmezden gelme, yanlış anlama, çarpıtma veya inkar etme tekniklerini kapsayan bir üstünlük pratiği olduğu söylüyor. Böylece Mills, cehalet epistemolojisi kavramını ayrıcalıklıların epistemik otorite kurma metotlarını ifşa eden bir bağlama oturtuyor.

7 Bu süreç, “toplumsal cinsiyetin anaakımlaşması” olarak da ifade edildi ve feminist çevrelerce farklı biçimlerde yorumlandı. Örneğin Walby (2005) bu süreçte kadın girişimciliğinin ve ekonomik özgürlüğünün güçlendirildiğini ifade etse de Fraser (2016) bu sürecin feminizmin radikal potansiyellerini törpülediğini, Mies (2008) ve Federici (2019) gibi feministler ise anaakımlaşma sürecinin diğer yüzünün kadınların boçlulaştırılmalarına yol açan hibe ve fonlama teknolojilerine dayandığını söylediler.

8 Toplumsal cinsiyet kavramı psikoloji ve seksoloji alanlarında 1940’larda icat edilse de Ann Oakley’in 1972’de yayınladığı *Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum* kitabıyla birlikte feminist yazında popülerleşti. Elbette toplumsal cinsiyet kavramının ana argümanı olan cinsiyetli beden ve cinsiyetli iktidar ilişkilerinin doğal veya yaratılışsal olmadığı, hetero-patriyarkal güç ilişkileriyle oluşturulduğu fikri, kavramın kullanılmasından çok daha öncelerde de feminist düşüncede dolaşımdaydı. Örneğin Beauvoir’ın 1949 yılında yayınlanan ve “Kadın: İkinci Cins” olarak Türkçeleştirilen kitabındaki “kadın doğulmaz, kadın olunur” sözü, toplumsal cinsiyet tartışmaları için hala temel bir ilkeyi ifade ediyor. Fakat kavram 70’lerden bugüne, özellikle 90’larda gelişen queer kuram yazını ve 2010’larda oluşan yeni materyalizm tartışmalarıyla yeniden içeriklendirildi ve dönüşümlere uğradı. Kavramın bu tarihsel hattını kısaca çerçeveleyen bir metin için bkz: Bolat D. (2022) *Cinsiyet/Toplumsal Cinsiyet*. <https://feministbellek.org/demet-bolat/> (Erişim Tarihi: 27.06.2023).

9 Eslen-Ziya, medya mecralarındaki trollük örüntülerini bilimsel alana taşıyan troll bilimi popülist anlatıyla şekillenen, komplo teorilerinden beslenen, çarpıtılmış argümanlara dayanan, duygulanımsal bir eko-çemberde dolaşıma giren ve toplumsal cinsiyetle ilgili “alternatif bilimsel hakikatler” yaratan bir pratikler bütünü olarak tanımlıyor (2020).

10 Türkiye’de “kadın çalışmaları” ve daha sonra “toplumsal cinsiyet çalışmaları” adı altında kurulup gelişen üniversite merkezlerinin tarihi 80’lerin sonlarına (Sancar 2003); üniversitelerdeki cinsiyetli güç ilişkilerini dengeleyecek mekanizmaları kurumsallaştırmak amacıyla kurulan cinsel saldırı ve tacizi önleme birimleri ise 2000’lerin sonlarına (Kalem 2022) dayanıyor. Türkiye üniversitelerinde cinsiyet çalışmalarının ve cinsiyet eşitliği mücadelesinin çok da yeni olmayan bir tarihi olmasına karşın, özellikle 2019 yılında *Toplumsal Cinsiyet Tutum Belgesi*’nin Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından geri çekilmesiyle birlikte, toplumsal cinsiyet çalışmalarının akademik programlarda nasıl gerilediği, üniversitelerde cinsel taciz birimlerinin nasıl işlevsizleştirildiği, özellikle LGBTİ+ öğrencilerin kurumsal nefret suçlarına nasıl maruz kaldığı ve özellikle “taşra” üniversitelerinde muhafazakar yapılanmanın kadın öğrenci ve öğretim elemanlarını nasıl etkilediği (Tekerek 2023) araştırmalara ve raporlara yansıyor. Bizzati YÖK’ün verileri ise üniversitelerdeki akademik unvan ve idari organizasyonda kadınlar ve erkekler arasındaki dramatik hiyerarşi farkını ortaya koyuyor. Akademik alanın idari ve pedagojik olarak bu patriyarkal organizasyonu, kadın, feminist ve queer akademisyenlerin “hakikat etkisi” yaratabilecek “iktidar konumlarını” işgal etmekten çok uzak olduğunu açıkça gösteriyor.

Seçili birkaç rapor için bkz: Su Gender (2019). *Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mekanizmaları: Bir Temel Değerlendirme Çalışması*. İstanbul: Su Gender ve Research Worldwide; Aramızda (2021). *Akademide Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mekanizmaları: 2021 Durum Raporu*. Ankara: Aramızda Derneği; Aramızda (2021). *Üniversitelerde LGBTİ+ ve Queer İçerikli Dersler ve Öğrenci Topluluklarının Durumu 2020-2021 Raporu*. Ankara: Aramızda Derneği; ÜniKuir Derneği (2022). *Üniversitelerde Cinsel Taciz ve*

Mobbing ile Mücadele İçin El Kitabı. İstanbul: ÜniKuir.

Kadın ve erkek öğretim elemanlarının akademik unvan farkını gösteren tablo için bkz: YÖK (2022). Tablo 10: Öğretim Elemanlarının Akademik Görevlerine Göre Sayıları, 2022 – 2023. <https://istatistik.yok.gov.tr/> Türkiye’de yüz yirmi sekiz üniversite rektörünün yalnızca altısının kadın olduğunu gösteren YÖK tanıtım sayfası için bkz: <https://www.yok.gov.tr/rectorlerimiz/devlet-universitesi-rectorleri> (Erişim Tarihi: 07.28.2023).

11 Bir uçtan diğer uca uzanan böyle bir hat, örneğin Türkiye’de erkeklere oranla kadınların okuma yazma pratiğinden ve eğitim kurumlarından yaklaşık altı kat daha fazla dışlandığını gösteren TUIK (2022: 94-95) verileri ile iletişim ve bakım alanında dişil, savaş ve taşıma alanında eril göstergelere sahip robotlar üreten robotik teknolojiler (Pillinger 2019), dişil yüzeyli robot Sophia’ya aile kurarak mutlu olabileceğini “düşündüren” yapay zeka teknolojileri veya dijital ağların kadın düşmanı manosferlere dönüşmesini (Kadıoğlu 2021; Giraud 2017) mümkün kılan yazılım ve kodlama teknolojileri arasındaki patriyarkal dışlama, içerme ve temsil bağlantılarını ortaya koyabilir. Okuryazarlık ile hiper-bilim/teknoloji uçları arasındaki bu patriyarkal süreklilik bilim, bilgi üretimi, teknoloji ve sermaye yapıların kapsayan bütün bir epistemenin eril yüzeyini feminist eleştirel bakışlar için parlatabilir. TUIK (2022) Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf (Erişim Tarihi: 07.28.2023). Robot Sophia ile ilgili haberler için bkz: <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/insansi-robot-sophia-anne-olmaktiyor.NPUguYiekk-MGPbb5qgxqw/SvxP0VCmr0qYAMxfKG4Wsg> ve <https://www.youtube.com/watch?v=5bLaTgrRmc> (Erişim Tarihi: 07.28.2023).

12 Kadınların ve LGBTİ+’ların kazanımları karşısında (yeniden) nükseden erkeklik krizi ile toplumsal cinsiyet karşıtlığı trendi, iç içe geçen toplumsal fenomenler olarak karşımıza çıkıyor. Kimmell (2017), Connell (2019) gibi erkeklik üzerine çalışan feministler ise otoriter-popülist rejimler ile eklemlenmiş bu fenomenler arasındaki semiyotik ilişkiye dik katimizi çekiyorlar.

13 Ahmed Bağdatlı Ali’nin hikayesi ile feminist bakış açısı epistemolojilerinin, ezilenlerin duygu ve deneyimlerini de kendinden menkul kanıtlar olarak kabul etmemesi gerektiğine işaret ediyor. Ahmed’in bakışı, feminist bakış açısı kuramlarında kadınların deneyimlerinin epistemik ayrıcalığı olduğunu, bu açıdan kadınların ve diğer ezilenlerin deneyimlerinin belirli “araştırma gündemleri” sağladığını, ancak epistemik çözümler üretmeyeceğini söyleyen Harding’in (2020: 74-75) ve ezilmenin ontolojiye temel teşkil etmeyeceğini, yalnızca feminist bakış açısı için görsel ip uçları vereceğini söyleyen Haraway’in (2010: 104-107) yaklaşımlarını tamamlıyor. Ayrıca Narayan (2020) ve Mohanty (2008) gibi postkolonyalizm üzerine çalışan feministler, “ezilenlerin bakışına” gömülen ve onları kanıt olarak alan görececi epistemolojilerin, feminist bakış açısının Batılı olmayan patriyarkal pratikler tarafından istila edilmesine zemin hazırlayacağı konusunda bizi uyarıyorlar.

14 Fricker epistemik adaletsizlik kavramını, bir kişi ya da grubun toplumsal konumlanışı nedeniyle bilgisine güvenilmemesine (testimonial injustice) ve bu kişi veya grubun kendilik bilgisine ulaşma ve ifade etme yollarının zarar görmesine (hermeneutical injustice) referans edecek biçimde analitik hale getirdi (2007). Bu açıdan epistemik adaletsizliği, kişi ve grupların “bilen özne” olma kapasitesini toplumsal güç ilişkileri bağlamında tartışan bir kavram olarak anlayabiliriz. Kadınların, feministlerin ve queer’lerin güncel epistemik paradigmayı hegemonize ettikleri ve cis-heteroseksüel erkeklerin “bilme kapasitelerine” hasar verdikleri iddiası

ise, metin boyunca göstermeye çalıştığım gibi toplumsal güç ilişkilerini anlamak, açıklamak ve mücadele etmek için üretilen eleştirel temaların temellüküne bir diğer örnek olarak karşımıza çıkıyor.

15 Serinin “İşte Hakikat” isimli seksen ikinci gravürüne yine Prado Müzesi’nin internet sitesinden ulaşabilirsiniz. Bkz: <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/this-is-the-truth/6f031c11-9042-4f0a-8f76-2e33335a4453> (Erişim Tarihi: 27.08.2023).

Kaynakça

- Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası* çev. Sultan Komut. (İstanbul: Sel, 2015)
- Arditi, Benjamin. *Liberalizmin Kısıyılarında Siyaset*. çev. Emine Ayhan. (İstanbul: Metis, 2010)
- Arendt, Hannah. “Hakikat/Doğruluk ve Siyaset” *Geçmişle Gelecek Arasında*. çev. Bahadır Şener. (İstanbul: İletişim, 2012), 271-319.
- Arendt, Hannah. *Siyasette Yalan*. çev. İmge Oranlı ve Berfu Şeker. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018)
- Ball, James. *Post-Truth: How Bullshit Conquered The World*, (UK: Biteback Publishing, 2017)
- Bauman, Zygmunt. *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. çev. İsmail Türkmen. (İstanbul: Ayrıntı, 2019)
- Brown, Wendy. *Neoliberalizmin Harabelerinde*. çev. Bülent Doğan. (İstanbul: Metis, 2021)
- Budgeon, Shelley. “Making Feminist Claims in The Post-Truth Era: The Authority of Personal Experience.” *Feminist Theory*, 22(2) (2021): 248-267
- Connell, Raewyn. “Masculinities in Troubling Times: View from The South” *Masculinities A Journal of Culture and Society*, Autumn, no.12 (2019): 5-13
- Diner, Çağla. “Gender Politics and Gongos in Turkey” *Turkish Policy Quarterly*, 16(4), (2018):101-108.
- Eagleton, Terry. *İyimser Olmayan Umut*. çev. Emine Ayhan) (İstanbul:

Ayrıntı, 2016)

Eksi, Betül, and Elizabeth A. Wood. "Right-wing populism as gendered performance: Janus-faced masculinity in the leadership of Vladimir Putin and Recep T. Erdogan." *Theory and Society* 48 (2019): 733-751

Eslen-Ziya, Hande. "Right-wing Populism in New Turkey: Leading to All New Grounds for Troll Science in Gender Theory" *HTS Teologiese Studies/ Theological Studies* 76(3).(2020). 117-126.

Fanon, Frantz. *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. çev. Cahit Koytak. (İstanbul: Encore, 2016)

Federici, Silvia. *Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons*. (Oakland: Pm Press, 2019)

Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Foucault, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*. çev. Veli Urgan. (İstanbul: Birey, 1999)

Foucault, Michel. *Kelimeler ve Şeyler*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. (İstanbul: İmge, 2001)

Foucault, Michel. *Hakikat Kaygısı. Özne ve İktidar*. çev. Osman Akınay. (İstanbul: Ayrıntı,2014), 83-97.

Fraser, Nancy. "Feminizm, Kapitalizm ve Tarihin Cilvesi" 21. Yüzyıl Feminizmine Doğru: Neoliberalizmin Ötesinde Bir Kadın Hareketi için Tartışmalar. der. ve çev. Aynur Özügürlü. (İstanbul: Nota Bene, 2016), 69-94.

Giraud, Eva. "Post-Truth Is a Feminist Issue". *Discover Society* . 4 Kasım 2017. <https://archive.discoversociety.org/2017/10/04/post-truth-is-a>

feminist-issue/ (Son Erişim Tarihi: 17.07. 2023.)

Graff, Agnieszka, and Elżbieta Korolczuk. *Anti-gender politics in the populist moment.* (New York: Routledge, 2022)

Gross, Matthias and MCGoey, Linsey. "Introduction" *International Handbook of Ignorance Studies.* Ed. M. Gross and L. McGoey. (New York: Routledge, 2022). 1-15.

Grzebalska, Weronika., Kováts, Eszter., Petö, Andrea. "Sembolik Bir Yapıştırıcı Olarak Toplumsal Cinsiyet: Neo-liberal Düzenin Reddi için Toplumsal Cinsiyet Nasıl Şemsiye Bir Kavram Haline Geldi?" *Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları.* çev. Ayten Davutoğlu, ed. N. Berber. (Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği), 37-42.

Haraway, Donna. "Konumlu Bilgiler: Feminizmde Bilim Meselesi ve Kısmi Perspektifin Ayrıcalığı". *Başka Yer.* çev. Güçsal Pular. (İstanbul: Metis, 2010), 90-119.

Harding, Sandra. "Bakış Açısı Epistemolojisini Yeniden Düşünmek: Güçlü Nesnellik Nedir?" *Türkiye’de Feminist Yöntem.* çev. Güler Ağaören. der. Emine. Erdoğan ve Nehir Gündoğdu. (İstanbul: Metis, 2020), 52-93.

İbrahimhakkıoğlu, Fulden. "Kırılğanlığın İadesi: Egemenlik ile Biyo-İktidar Kesişiminde Eril Siyaset" *Cogito.* 87 (2017): 156-164.

Kadioğlu, Duru. "Türkiye’nin ‘Manosfer’i: Türkiye’de Erkek Hakları Tartışması ve Sosyal Medya" *Yeni e.* 28 Nisan 2021. <https://yenie.net/turkiyenin-manosferi-turkiyede-erkek-haklari-tartismasi-ve-sosyal-medya/>. (Son Erişim Tarihi: 07.28.2023)

Kalem Seda. "Üniversitelerde Cinsel Saldırımı ve Tacizi Önleme Birimleri: CTS’ler" *Feminist Bellek.* 10 Ocak 2022. <https://feministbellek.org/>

universitelerde-cinsel-saldiriyi-ve-tacizi-onleme-birimleri-ctsler/ (Son Erişim Tarihi: 10.08.2023)

Kandiyoti, Deniz. "Mainstreaming Men and Masculinities: Technical Fix or Political Struggle?" *Masculinities A Journal of Culture and Society*, Autumn, 12, (2019): 30-41.

Kandiyoti, Deniz. "Eril Restorasyon" Feminist Bellek Podcast. Söyleşi: Demet Bolat. 6 Ağustos 2023. <https://open.spotify.com/episode/7f4aFTKxYVDHDkCzEzcXfE> (Son Erişim Tarihi: 02.08.2023).

Keyes Ralph. *Hakikat Sonrası Çağ*. çev. Deniz Özçetin. (İzmir: Delidolu, 2017)

Kimmell, Michael. *Angry White Men: American Masculinity at the End of an Era*. (New York: Bold Type Books, 2017)

Koekoek, Catherine, and Emily Zakin. "Feminist takes on post-truth." *Philosophy & Social Criticism* 49.2 (2023): 125-138.

Korolczuk, Elżbieta. "Counteracting challenges to gender equality in the era of anti-gender campaigns: Competing gender knowledges and affective solidarity." *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 27.4 (2020): 694-717.

Latour, Bruno. *Politikada Yönümüzü Nasıl Bulacağız*. çev. Orçun Türkay. (İstanbul: Kolektif Kitap, 2019).

Latour, Bruno. "Eleştiri Neden Sıfırı Tüketti" çev. Fahrettin Biçici. *Cogito* 104 (2011): 84-109.

Malik, Kenan. "Not post-truth as too many 'truths.'" *Pandaemonium (Blog)* 6 (2017). <https://kenanmalik.com/2017/02/05/not-post-truth-as-too-many-truths/> (Son Erişim Tarihi: 17.07. 2023)

- McIntyre, Lee. *Hakikat Sonrası*. çev. Mehmet Biçici. (İstanbul: Tellekt, 2019).
- Mies, Maria. “Kapitalist Gelişme ve Geçimlik Üretim: Hindistan’da Kırsal Kesim Kadınları”. *Son Sömürge Kadınlar*. çev. Yıldız Temirtürkan der. Berna Akkıyal. (İstanbul: İletişim, 2008), 47-81.
- Mills, Charles. “Global White Ignorance” *International Handbook of Ignorance Studies*. Ed. M. Gross and L. McGoey. (New York: Routledge, 2022). 36-46.
- Mills, Charles. “White Ignorance”. *Race and Epistemologies of Ignorance*. Ed. S. Sullivan and N. Tuana (New York: State University of New York Press, 2007) 13–38.
- Moffitt, Benyamin. *Popülizmin Küresel Yükselişi*. çev. Onur Özgür. (İstanbul: İletişim, 2020).
- Mohanty, Chandra. *Sınır Tanımayan Feminizm: Teoriyi Sömürgeleştirmekten Kurtarmak, Dayanışmayı Örmek*. çev. Pınar Şenoğuz. (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2008)
- Narayan, Uma. “Feminist Epistemoloji: Batılı Olmayan Bir Feministten Perspektifler” *Türkiye’de Feminist Yöntem*. çev. Çağrı Çınaz ve Nezihe Ergin. der. Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu. (İstanbul: Metis, 2020), 37-51.
- Paternotte, David, and Roman, Kuhar. “The anti-gender movement in comparative perspective.” *Anti-gender campaigns in Europe: Mobilizing against equality*. der. Roman Kuhar and Paternotte David. (London: Rowman Littlefield International Ltd, 2017a): 253-272.
- Paternotte, David, and Roman Kuhar. “Disentangling and locating the “global right”: Anti-gender campaigns in Europe.” *Politics and Governance* 6.3 (2018): 6-19.

- Paternotte, David, and Roman Kuhar. “Gender ideology’in movement: Introduction.” *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*. der. Roman Kuhar and Paternotte David. (London: Rowman Littlefield International Ltd, 2017b): 1-23
- Peto, Andrea. “How are anti-gender movements changing gender studies as a profession.” *Religion and Gender* 6.2 (2016): 297-299.
- Pillinger, Anna. “Gender and feminist aspects in robotics.” GEECCO-Project (Gender Equality in Engineering through Communication and Commitment) (2019).
- Sancar, Serpil. “Üniversitede Feminizm? Bağlam, Gündem ve Olanaklar”. *Toplum ve Bilim*, 97 (2003):164-182
- Scott Joan. “Deneyim” *Feminist Tarihin Peşinde*. çev. A. Günaydın ve ark. (İstanbul: BGST, 2013), 141-181.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. “Akademik Özgürlüğü Cins-Kimlikli Postkolonyallik İçinde Düşünmek.» Çev. Ebru Yetişkin. *Toplumbilim Dergisi Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*. 25 (2010):67-75
- Suiter, Jane. “Post-truth politics.” *Political insight* 7.3 (2016): 25-27.
- Tekerlek Tuğba. *Taşra Üniversiteleri: Ak Parti’nin Arka Kampüsü*. (İstanbul: İletişim, 2023).
- Tesich Steve. “Yalanlar Rejimi” çev. Eren Ercan. *Cogito*. 104. (2021): 23-28
- Ün, Marella Bodur. “From “Gender Equality” to “Gender Justice”.” *EU/Turkey Relations in the Shadows of Crisis: A Break-Up Or Revival?*. der. Aslı Bilgin. (London: Lexington Books, 2021), 133-155.
- Villa, Paula-Irene. “Anti-genderismus”: German angst.” *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*. der. Roman Kuhar

and Paternotte David. (London: Rowman Littlefield International Ltd, 2017):99-116.

Walby, Sylvia. "Gender mainstreaming: Productive tensions in theory and practice." *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 12.3 (2005): 321-343.

Zerilli Linda. "Alternatif Gerçekler Çağında Bilgi Teyidi ve Hakikat Anlatıcılığı." çev. Uğur Gezen. *Cogito*. 104. (2021): 29-48.

Cinsiyet Eşitliği ve Kadın İstihdamı: Karikatürlerde Kadın Mühendisler

Nergizhan Anaç

Bülent Ecevit Üniversitesi, Doç. Dr.

[ORCID: 0000-0001-6738-9741](https://orcid.org/0000-0001-6738-9741)

nergizhan.kavak@beun.edu.tr

Volkan Arslan

Bülent Ecevit Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi

[ORCID: 0000-0002-0368-5653](https://orcid.org/0000-0002-0368-5653)

volkanarslan@beun.edu.tr

Öz

Bir ülkenin ekonomik kalkınması için kadın ve erkek iş gücünün etkili bir şekilde kullanılması önemlidir. Bu nedenle, teknolojinin sürekli gelişmekte olduğu günümüz şartlarında, ataerkillikten gelen eskiden kalma düşüncelerle kadına verilmiş olan roller içerisinde çalışma hayatında yer aldıkları meslek kavramlarının sorgulanması ve toplum gözünde yeniden inşa edilerek düzenlenmesi elzemdir. Geçmişin bir uzantısı olarak kurgulanan ve günümüze gelen kabul edilmiş toplumsal cinsiyet rolleri yüzünden halen bazı meslekler erkek mesleği olarak görülmektedir. Özellikle mühendislik mesleğinin ve mühendis kavramının eril özelliklere sahip olduğu önyargısı bulunmaktadır. Bu nedenle, çoğu zaman mühendislik işleri erkek cinsiyeti dışında başka bir cinsiyet ile bağdaştırılamamaktadır. Toplumda erkekler dışındaki cinsiyetleri hedef alan mesleki cinsiyete dayalı ayrımcılığın azaltılması ve ortadan kaldırılması veya meslekte cinsiyet eşitliğinin kabulü erken yaşta bireylerin eğitilerek farkındalığının artırılmasıyla sağlanabilir. Bu farkındalığın kazandırılmasında görsel veya işitsel (okul eğitim, sosyal medya, reklamlar, televizyon programları vb.) işlevi olan çeşitli eğitim araçları kullanılabilir. Karikatürler, sahip oldukları mizah öğeleri sayesinde toplumdaki bireylerin öğrenme ve öğretme sürecinde kullanılan bu tip görsel araçlardan biridir. Eğitim ve öğretimde kavramları öğretmek veya pekiştirmek amacıyla yararlanılan karikatürlerin, genel anlamda toplumsal algı oluşturmak, algıyı yönetmek ve toplumsal değişime tanıklık etmek gibi özellikleri de bulunmaktadır. Kimi zaman eğlendirici olmakla birlikte bazı durumlarda düşündürücü unsurları içerisinde barındıran karikatürler güçlü iletişim araçlarıdır. Karikatürlerin; ötekileşmenin karşısında bir duruşla toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklediği kullanımı ile toplumdaki meslek-cinsiyet algısını kırarak etkinin sağlanacağı ve mühendislik mesleğinin erkek cinsiyeti dışında temsiline normalleştiği bir ortam oluşturulabilir. Bu çalışmanın amacı, karikatürlerde yer alan mühendis olgusunun toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden sorgulanmasını sağlamaktır. Bu amaçla, web ortamında arama motorlarıyla ulaşılabilen mühendis ve cinsiyet kavramını anlatan karikatürler üzerinden Genel Sözlü Mizah Teorisi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma, karikatürlerin içerik ve anlatım özelliklerinin meslek tanımlarının cinsiyet eşitliği açısından yeniden şekillendirilmesine tesir edebileceği ve kitle iletişim araçları arasında yer bulan pozitif veya negatif karikatür dilinin bu duruma katkı sunabilecek gücü olabileceği düşüncesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, mühendis kavramının yer aldığı karikatürlerde meslek-cinsiyet algısının erkek lehine olduğu anlaşılmakta ve mesleki cinsiyet eşitliğinin olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karikatür, Kadın Mühendis, Kadın İş Gücü, Cinsiyet Eşitliği, Genel Sözlü Mizah Teorisi

•••••

Geliş tarihi: 28 Nisan 2023 • Kabul tarihi: 26 Mart 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 176-214

DOI: 10.46655/federgi.1289065

Gender Equality and Women Employment: Women Engineers in Cartoons

Nergizhan Anaç

Bülent Ecevit University

[ORCID: 0000-0001-6738-9741](https://orcid.org/0000-0001-6738-9741)

nergizhan.kavak@beun.edu.tr

Volkan Arslan

Bülent Ecevit University

[ORCID: 0000-0002-0368-5653](https://orcid.org/0000-0002-0368-5653)

volkanarslan@beun.edu.tr

Abstract

The impact of a multi-gender workforce is significant for the economic development of countries. Therefore, regarding the constant development of technology, it is essential to question the concepts of professions in which women are employed considering the roles given to women by old ideas coming from patriarchy, and to reconstruct and regulate them in the eyes of society. Today, some professions are still identified as male professions due to generalized gender roles which were constructed as an extension of the past. In particular, the engineering profession and the concept of engineering were related to masculine characteristics and engineering jobs are often associated with males. Reducing and eliminating occupational gender-based discrimination or accepting gender equality in professions can be achieved by educating individuals at an early age and raising their awareness. Various educational tools with visual or auditory functions (school education, social media, advertisements, television programs, etc.) can be used to raise this awareness. Cartoons are one of these types of visual tools used in the learning and teaching process of individuals in society. They usually have several features such as creating, managing, and raising a social perception of any theme and witnessing social change. Moreover, cartoons are powerful communication tools regarding their entertainment and sometimes provocative characteristics. Therefore, cartoons can be useful to create an environment to develop a gender equality environment that can have an impact on breaking the profession-gender perception in society and where the representation of the engineering profession other than male gender is normalized. This study aims to evaluate the concept of gender in engineering through cartoons. For this purpose, cartoons that reveal the perception of gender differences in engineering were analysed using the General Theory of Verbal Humor. The study was developed on the idea that cartoons may affect the reshaping of occupational definitions in terms of gender equality. Selected cartoons were gathered from online sources and the power of them as a communication tool was evaluated. As a result of the study, it is understood that the profession-gender perception in the cartoons containing the concept of engineer is in favor of men and it is seen that there is no professional gender equality.

Keywords: Cartoon, Women Engineer, Women Workforce, Gender Equality, General Theory Of Verbal Humor

•••••

Arrival date: 28 April 2023 • Acceptance date: 26 March 2024

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 176-214

DOI: 10.46655/federgi.1289065

Giriş

Karikatürler, mesajlarını göstergelerle (görsel imgelerle) anlatarak insanın eskiden beri süregelen anlaşılma ihtiyacına hizmet eden iletişimin kuvvetli bir parçası olmuştur. Bazen mesaj iletme kaygısıyla bazen de sadece güldürmek amacıyla karmaşık cümleler kullanmadan yalnızca görsel içerikler oluşturularak çizilen karikatür; çoğu zaman yazılı kaynaklardan daha etkili bir anlatım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumdan gelen geri bildirimler ile şekillenen karikatürler, kültürleri etkilerken, kültürlerin de karikatürleri etkilemesi söz konusudur (Ekşioğlu 2021). İnsanları galeyana getiren, siyasi ve dini duygulara hitap ederek toplumsal reaksiyon oluşturan karikatürler olduğu gibi, eğitim veya öğretim amacıyla kullanılan karikatürler de bulunmaktadır (Köseoğlu 2009, 45-47). İçeriği geniş bir skalada değişen karikatür sanatı, etkili olabilmek için muhataplarının konuyu veya espriyi anlamasına muhtaçtır. Aynı nedenlerle, karikatür sanatının toplumsal etkilerini ölçmek ve değerlendirmek kolay değildir. Bununla birlikte karikatüristlere, toplum sorunlarına dikkat

çekerek kamuoyu yaratabilme potansiyelleri olması sebebiyle önemli bir rol düşmektedir. Çünkü bir karikatürist; aşılacak istediği fikirleri kendi mizahi duygusuyla oluşturmakta veya var olanın pekiştirilmesini sağlamakta ya da görsel sahneler ile yeniden anlamlandırıldığı kavramların kabullenilmesini kolaylaştırabilmektedir. Karikatürler ciddiye alınır. Mahkemeye verilir (Türk 2022) ve linç kampanyaları (News 2022) yapılır. Bu bağlamda okullarda okutulan ders kitaplarında davranış kazandırma veya öğrenilen davranışları pekiştirme gibi özelliklerinden faydalanılarak yararlanılan karikatürlerin, toplumun düşüncelerini yönlendirme özelliğinden dolayı cinsiyetçi yaklaşımları da olumlu yönde geliştirebileceği düşünülmektedir.

Cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde aile, arkadaşlar, kitle iletişim araçları ve okul hayatı etkilidir. Kadın varlığının kamusal alanda görünürlüğü; çocukluk zamanlarında karşılaştıkları aile içi öğretiler ile öğretmenlerinin tutum ve davranışlarıyla ve eğitim materyallerinde gösterilen toplumsal cinsiyet rollerinin kesinliğiyle şekillenmektedir (Vatandaş 2007, 49).

Ayrıca kadınların doğumdan itibaren; eğitimi, meslek seçimleri, mesleki eğitim sırasında ve iş hayatındaki yerlerinin şekillenmesinde toplumun ve kültürün etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte, bazı mesleklerin toplumsal cinsiyet temsilleri, ataerkil dönemden itibaren günümüze kadar değişmeden gelmiştir. Cinsiyet ayrımcılığının yapıldığı ve erkek işgücünün yüceltildiği çeşitli meslek grupları vardır.

Bu çalışmanın temeli oluşturulurken, internet ortamında yayınlanmış kadın mühendislerle yapılmış röportajlar ve ilgili haberler okunmuştur. Kadın mühendislerin, çalışma şartlarında cinsiyet ayrımcılığı ve toplumdaki bireysel kariyerleri ile ailedeki rollerini dengede tutma beklentileri gibi birçok etkiye maruz kalarak mesleklerini yapmaya çalıştıkları görülmüştür. Toplumsal cinsiyet farklılıkları, cinsiyetlere biçilen rollerle ve bu rollerin görsel ya da yazılı olarak pekiştirilip desteklenmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kitle iletişim araçları ile aktarılan iletilerden etkilenmekte ve şekillenebilmektedir. Mesleğin saygınlığının azalması ve toplum nazarındaki değerinin düşmesine neden olması yüzünden, dizilerde mesleğe yakışmayacak nitelikte sahnelerin varlığı (Ajans 2019; Evrensel 2021) bu meslek gruplarındaki insanları rahatsız edebilmektedir. Örneğin; popüler televizyon dizisinde geçen bir sahnenin hemşirelik mesleğinin imajının zedelenmesine sebep olduğu ve meslek üyeleri ile meslek adaylarının olumsuz etkilendiği düşünüldüğü için Öğrenci Hemşireler Derneği Yönetim Kurulu tarafından kamuoyu açıklaması yayınlanmıştır (Sabah 2019). Benzer bir olay da, yine bir televizyon kanalında yayınlanan başka dizide tıbbi tanıtım temsilcileri (mümessil) ile ilgili bir sahneye, mesleğin onur ve saygınlığını zedeleyici görüntüler olması sebep gösterilerek Mümessil Dayanışma Derneği (MÜDAD) yetkilileri tarafından ilgili kurumlara şikâyette bulunulmuştur (Sağlık Dünyası 2020).

Görsel ve işitsel duyuuları uyaran kitle iletişim araçlarının, mesleklerde erkek cinsiyeti dışında cinsiyeti kabul etmeyen kabulleri desteklemesi toplumsal cinsiyet eşitliğini olumsuz etkilemektedir.

Bu bağlamda kadın mühendisleri toplumun gözünde değersizleştiren, saygınlığını azaltıcı ve yetkinliklerini küçümseyici görsel anlatımlar üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Yapılan akademik çalışmalarla, mühendis kavramını ve mühendislikte cinsiyet algısını değiştirmek için çeşitli önerilerde bulunmaktadır (Bayram vd. 2021, 52). Bu önerilerin bireysel çabayla değil yönetim gücüyle uygulanması ve dikkate alınması toplumda yerleşmesi açısından gerekliliktir.

Toplumda mühendis kadının rolünü arttırmak, yerini ve otoritesini sağlamak veya kuvvetlendirmek için, ayırıştırıcı ve zayıflatıcı ifadeler yerine görsel imgelerle güçlendirilmiş ifade anlatımı özelliğinden yararlanılan karikatür sanatı kullanılabilir. Karikatürlerde temsil edilen meslek tanımlarında eril

yaklaşımlardan uzak durulması, toplumun cinsiyet rollerinden uzaklaşarak yeteneğe dayalı meslek seçimleri yapma olasılığını arttıracaktır.

Bu çalışmanın motivasyonu, karikatürlerin öğretme-pekiştirme etkisinin meslek seçimlerinde cinsiyet eşitliğine katkı sunmak amacıyla kullanılabilmesi ve cinsiyet kaynaklı mesleki önyargıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilecek karikatürlerin de erkeklere uygun olduğu düşünülen fakat kadınların seçtikleri mesleklerinin toplum tarafından kabullenilmesine pozitif etkisi olabileceği varsayımdır. Bu çalışma ile içinde mühendis kelimesi geçen, mühendislik mesleğinin ifade edildiği karikatürlerin anlam vurgusunun erili yüceltmekte kullanıldığı ve toplumsal cinsiyet kavramını değiştirmek için kullanılan karikatür dilinin ciddi potansiyeli olduğuna dair farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, web ortamında yayınlanmış mühendis ve cinsiyet kavramını anlatan karikatürler üzerinden sözel mizah teorisi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Makalede yer verilen karikatürler, Attardo (1991) tarafından geliştirilen Genel Sözlü Mizah Teorisi ışığında; durum, dil, mantık mekanizması, hedef ve senaryodaki karşıtlık kavramları üzerinden analiz edilmiştir.

Bir sonraki bölümde de, cinsiyet ve meslek konusunda yapılmış çalışmalardan örnekler ve karikatürlerin mizah dışında eğitici özelliklerinin kullanımı hakkında bilgiler verilmiştir.

Geçmiş Çalışmalar

Dünya genelinde kadın ve erkeğe bakış açısında farklı kültürler ve çeşitli davranış kabulleri bulunmaktadır. Toplumların cinsiyet kavramlarının kültürler arasındaki olası farkları yüzünden bu çalışmada ülkemiz dışı örneklerin yer almasının bizim kültürümüzün tam bir yansıması olmayacağı düşünüldüğünden yapılan literatür araştırmasında çoğunlukla ülkemiz içindeki ilgili literatüre yer

verilmiştir. Bununla beraber, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalarda, kadınların mühendislik alanında daha az temsil edilmesinin başlıca sebebi olarak yerleşik erkek kültürü gösterilmiştir (Franzway vd. 2009, 91-92). Kadın mühendislerin kadın olarak görünür olması fakat mühendis olarak görünmezlikleri söz konusudur. Devamında bu süreç kadınların “mühendis” olarak ciddiye alınmaları için gereken çalışma ve çabanın artmasıyla sonuçlanmaktadır (Ghiasi vd. 2015).

Hite vd. (2021) çalışmalarında ABD ve İngiltere’de mühendislik mesleğini yapmaktan vazgeçmemiş kadınların mühendislik işgücü öncesindeki ve içindeki deneyimlerine ve algılarına odaklanmışlardır. Mühendislik eğitiminden sonra mesleklerini sahada devam ettiren ve çalışmayı bırakmayan kadınlarla yapılan görüşmeler sonucunda, akademik kaynakların (kurslar, stajlar, öğretmenler) ve ailenin destekleyici rolünün çok önemli olduğunu ifade etmişlerdir (Hire vd. 2021, 138).

Geleneksel cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde en büyük pay aile, akranlar, okul ve kitle iletişimlerine aittir. Kız ve erkek çocuklarına erken yaşlardan itibaren gösterilen davranış farklılıkları ve biçilen cinsiyet rolleri sebebiyle, kabiliyetlerini geliştirebilecekleri etkinlikler, meslek seçimleri ve meslek yaşamları etkilenebilmektedir (Kuzgun ve Sevim 2004).

Günümüzde kadınların kamusal ve özel alanlarda karşılaştıkları toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık uygulamaları yüzünden emek piyasasında erkek işi-kadın işi ayrımı ortaya çıkmaktadır (Özer 2017). Çimrin ve diğerleri (2023), ülkemizde dikiş dikmek ya da temizlik işinin, çoğunlukla kadın işi olarak bilindiği, beden gücü gerektiren işlerin ise erkek işi olarak kabul edildiğini belirtmişlerdir. Nuhrat (2020), kadınların futbol oynamasının “iş” olarak görülmediği, futbolun kadınların meslek veya kariyer yapılabilecekleri bir alan olarak değerlendirilmemesi bunun yerine hobi amaçlı

değerlendirildiğini ortaya koymuştur.

Hogg ve Vaughan (2021); lokanta ve mutfak çalışanlarının, sekreterlik işi, hemşirelik, bebek bakıcılarının, diş sağlığı görevlilerinin, kütüphanecilerin ve erken dönemi de kapsayan ilköğretim döneminde yapılan öğretmenlik gibi belli mesleklerin çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu ve kadın mesleği olarak etiketlendiğini, diş doktoru, kamyon sürücüsü, muhasebeci, üst düzey yönetici ve mühendislerin büyük bölümünün ise erkek olduğunu belirtmişlerdir.

İlköğretimde okutulan ders kitaplarında yer alan örnekler üzerinden cinsiyetçiliğin değerlendirildiği de birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda; kadınların kamusal alanda mesleksizleştirildiği, evde eşine hizmet etmek, çocuk bakmak ve ev işleriyle uğraşmanın erkekten çok kadına özgü görevler olduğu fikrinin kitaplardaki görseller ve ifadelerle pekiştirildiği görülmektedir (Asan 2010; Gümüsoğlu 2008; Güneş 2008; Kozallık ve Kargı 2019; Sarıtaş ve Şahin 2018). Ayrıca; erkeğe para kazanma rolü verilerek, güç ve otoriteyle temsil edilen mesleklerde tasvir edilmesi, buna karşın kadınların meslek gruplarının sınırlandırılması söz konudur.

Toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin meslekleri seçmesini de etkileyebilir. Kimi zaman isteyerek, kimi zaman da zorunlu olarak seçilen meslekler, toplumsal cinsiyet rollerinin en belirleyici unsurlarından birisidir ve meslekler arasında dünya genelinde cinsiyetlere özgü kesin ayrımlar vardır (Dumanlı Kadızade 2015, 106). Meslekler toplumun yüklediği cinsiyet kalıpları ve ayrımlarına göre şekillenmektedirler (Kahraman vd. 2015, 108).

Ders kitaplarında cinsiyet rollerinin kesin çizgilerle belirlenmesine maruz kalan öğrenciler, toplumsal cinsiyet normlarına uygun mesleği seçme zorunluluğunu hissederek, kendilerini meslek tercihlerinde kısıtlamış olabilirler (Sarıtaş ve Şahin, 2018).

Demirhan (2019), kadın çalışanların ağırlıkta olduğu havacılık

sektöründeki kabin memurlarının karşı karşıya kaldığı cinsiyetçi tutumlara odaklanmış ve sivil havacılık kabin hizmetleri sektöründeki beden politikalarını incelemiştir. Havacılık sektöründeki kadın kabin memurları üzerinden yapılan bu çalışma, toplumsal cinsiyet kavramının uçak içinden kaldırılmasının ancak toplumun genelinde kadın kavramının dönüştürülmesi ile mümkün olabileceğini ve mesleğin cinsiyetli inşasına karşı her alanda kadınlık imgesinin güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Toplumlarda kadına atfedilen hemşirelik mesleğinde ise eğitim gören erkek hemşire adaylarının cinsiyetçi roller nedeniyle sıkıntı çektiği ve arkadaş çevrelerinden yoğun eleştiri alarak alaylara maruz kaldıkları ifade edilmiştir (Kahraman vd. 2015, 13; Temmuz 2016). Toplumda; bazı mesleklerin kadınlara uygun olmadığı yani erkek işi olduğu algısı bulunmaktadır. Bu mesleklerde çalışan kadınlar, - söylevlerden farklı olarak- cinsiyete dayalı önyargılarla karşılaşmakta veya çoğu zaman kadın kimlikleri sebebiyle çalışan olarak dahi tercih edilmemektedirler.

Örneğin, kadın mühendislerin iş hayatında benzer sorunlarının bulunmasıyla birlikte sorunların çoğunun toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıktan kaynaklandığı ortaya koyulmuştur (Yıldırım 2021, 81). Kadın mühendisler mesleklerini yaparken ciddiye alınmak için, erkeksi özelliklerinin olması gerektiğini hissettiklerini ve genel tutum sebebiyle erkek mühendislerin tercih önceliğine sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Kara 2013; Uzay 2020).

Öztaş ve Doğan (2017), çalışmalarında Türkiye’de mühendislik alanında çalışan kadın ve erkek cinsiyetindeki Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) mühendisleri arasındaki cinsiyete bağlı ayrımcılığı anket kullanarak incelemişlerdir. Özellikle kadınların batılı meslektaşları gibi bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında çalıştıklarını fakat mesleki engellere ve toplumsal cinsiyet temelli ayrışmaya maruz kalabildiklerini belirtmişlerdir (Öztaş vd. 2017).

Pehlivanlı Kadayıfci (2015), kadın-erkek mühendisler arasındaki toplumsal cinsiyet temelli mühendislik kültürünü incelemek için katılımcıların iş, okul ve toplumsal deneyimlerindeki algılarını gözlem ve mülakat metodu ile değerlendirmiştir. Kadın mühendislerin ofis için daha uygun olduklarının düşünülmesi, terfi veya işe alım konusunda önemli engellerle karşılaştıkları, kadınların erkeklere göre daha fazla sıkıntı yaşadıkları ve mühendislik meslek kültürü ile bu kültürün şekillendiği değer sisteminin cinsiyetçi olduğunu bulgularla kanıtlamıştır.

Özkaplan ve Serdaroğlu (2004) savunma sanayinde çalışan kadın mühendislerin kariyer ve yöneticilik fırsatlarını anlamak için işyeri araştırması ve görüşmeler yapmıştır. Kadınlar, çalışırken çeşitli engellerle karşı karşıya kaldıkları ve hem aile hem de iş hayatını dengede tutmaya çalışırken zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Utar Ertaş (2023), mühendislik mesleğinin erkek meslek grubu olarak tanımlandığını ve toplumsal normların meslek seçiminde etkisi olduğunu belirterek, mühendislik eğitimi konusunda cinsiyet ayrımcılığını önleyici önerilerde bulunmuştur. Bunun için toplumsal cinsiyet eğitiminin pratik olarak uygulamalarının yapılmasını ve kurumların eşitlikçi politikalarının olmasını tavsiye etmiştir.

Mutlu Binark ve Mine Gencil Bek (2009), medyadaki cinsiyetçiliğin sorgulanması gerektiği ve cinsiyetçi bakış açısından kurtulmak için, medyada kadınların nasıl temsil edildiklerini anlamak ve kadınlık durumu ile alakalı problemleri durumların tanımlanmasıyla toplumda baskın cinsiyetçi yaklaşımı arttıran ve kadın olma durumunu kalıplar içine hapseden medya metinlerinin fark edilmesini sağlama faaliyetlerinin yararlı olabileceğini ifade etmişlerdir.

Karikatürün dahil olduğu konuyla ilgili literatür incelendiğinde, kavram karikatürleri hakkında Türkiye'deki lisansüstü çalışmalarının sayısının sınırlı olmakla birlikte en fazla ortaokul düzeyini ilgilendirdiğini, fen bilimleri,

matematik, sosyal bilimler ve Türkçe dersleriyle alakalı olduğu görülmüştür (Servan ve Çakmak, 2021).

Bir karikatürle çeşitli stereotipler yeniden üretilebilir ve bu haliyle onay alabilir (Akkaya 1970). Örneğin; toplumsal cinsiyet eşitsizliğini eleştirmek niyetiyle yayınlanmış bir çizim toplumdaki ataerkil kadın ve erkek bakışını güçlendirme etkisine sahip olabilir (Taş 2018). Bu çalışma imzalı ya da imzasız karikatürlerin toplumdaki cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmada kullanılabilecek bir araç olabileceğini göstermektedir.

Karikatürün geçmişi eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Yontma Taş Devri, Orta Taş Devri ve Cilalı Taş Devri olarak adlandırılan dönemlerde kullanıldığı tespit edilen mağaraların duvarlarında ve kaya parçalarının üzerinde desenlere rastlanmıştır (Topuz 1997, 25). Çizgi, desenin temeli ve karikatürün özüdür (Şenyapılı 2003). Bu nedenle, söz konusu mağara ve kaya parçalarında rastlanan desenler için karikatürün ilk örnekleri demek yanlış olmayacaktır. Bugüne kadar yapılan birçok çalışmada, gülme eyleminin ve mizahın köklerinin çok eski yıllara uzandığı belirtilmektedir. Homeros'un İlyada'sı, Batı edebiyat literatüründe yazılı olarak kaydedilmiş ilk mizah örneği olarak kabul edilmektedir (Özdiş 2010, 23). Karikatür, yapısı itibariyle yıkıcı, kavgacı, başkaldıran ve kurumlarla alay eden özellikler göstermektedir (Şenyapılı 2003). Karikatürden beklenen, konuyu hızlı bir şekilde aktarması ve okuyucuyu güldürmesidir (Topuz 1997, 42). Karikatüristler ise toplumda kabul gören yasaklar, mitoslar ve akla yatkın olmayan inanışların yok edilmesi için mücadele etme hevesindedirler (Topuz 1986, 64).

Son yıllarda, karikatürlerle ilgili yapılan akademik çalışmalar göz ardı edilemeyecek şekilde artmıştır. Karikatürler, bireyi ve toplumu ikna edici bir yöntem olarak, sosyal bilimler çalışmalarında çokça kullanılan unsurlar haline gelmişlerdir. Bir iletişim aracı olarak karikatür, önceden belirlenen bir iletiyi aktarmaktadır. Kurulan bu iletişimin gerçekleşebilmesi, iletilmek

istenen iletinin algılanması yoluyla mümkündür (Şenyapılı 2003). Daha önce Türkiye’de yapılan çalışmalarda, özellikle eğitim alanında karikatürlerden faydalandığı görülmektedir. Üner (2009), karikatürün öğrenilen bilgilerin kalıcılığı üzerine etkilerini, cebirler ifade ve denklemlerin öğretilmesi kapsamında değerlendirmiş ve olumlu sonuçlar elde etmiştir. Benzer şekilde Aytekin Özkan (2009) ise karikatürlerin yabancı dil öğrenimini kolaylaştırıcı etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayyıldız (2010) ise, karikatürlerin kullanıldığı öğretim yöntemlerinin geleneksel yöntemlere nazaran daha etkin olduğunu belirtmiştir. Mühendislik mesleği açısından ise özellikle iş sağlığı ve güvenliği (İSG) uygulamaları üzerine yapılan çalışmalarda karikatürlerden faydalandığı görülmüştür. Bust vd. (2008), karikatürlerin kritik İSG bilgilerini nasıl iletebileceğini araştırmıştır. Çalışma sonunda, İSG uyarılarına yönelik görsel materyallerin çalışanlar için kolay anlaşılır olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Hare vd. (2013), resimli uyarıların basit tehlikeleri ve kontrolleri nasıl iletebileceğini ve bu tür materyallerin, özellikle göçmen işçiler ve inşaatta yeni olanlar için güvenlik eğitimi sırasında faydalı olabileceğini ortaya koymuştur.

Karikatürlerin incelenmesi ve yorumlanmasında çeşitli yöntemler kullanılabilir. Bu çalışma için seçilen karikatürler, gösterge bilimsel çözümleme metodu kullanılarak nitel olarak analiz edilmişlerdir. Analiz sırasında, karikatürlerde yer alan işaretlerin sistemlerini ve çağrıştırdıklarını yorumlama yoluna gidilmiştir. Literatürde bu metot kullanılarak karikatür analizi yapan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (El-Arousy 2007; Germeroth 1998; Jackson 2008; Morris 1991; Morrison 1992; Sani vd. 2012; Tsakona 2009; Warburton ve Saunders 1996). Ancak, mühendislik mesleğinde cinsiyet kavramı üzerine yapılan çalışmaların hiçbirinde karikatürlerden faydalanılmamıştır. Bu çalışma, yazarların bilgisine göre mühendislik mesleğinde cinsiyet kavramını karikatürler aracılığıyla inceleyen ilk çalışmadır.

Görsel bir iletişim aracı kabul edilen karikatürler, çeşitli konulara ait toplumsal davranışları mizah unsurları kullanarak okuyucusuna aktarır. Karikatürler, içinden çıktığı toplumun dinamiğini ve fikirlerini anlamamıza yardımcı olur. İnsanlık tarihi boyunca toplumsal cinsiyet açısından erkek cinsiyeti dışındaki temsiller çoğunlukla ya yok sayılmış ya da ayrımcılığa uğramıştır. Bu sebeple karikatürlerde çoğunlukla erkekliği öven veya cinsiyet eşitliğini bozan ifadelerin bulunması şaşırtıcı değildir. Meslek temalı karikatürlerin cinsiyetçi tutumları da, toplumda var olan meslek-cinsiyet algısına benzer özellik göstermektedir. Bu tutumun iyileşmesi için toplumda cinsiyet eşitliliği hakkında farkındalığın artırılması gereklidir. Yapılan çalışmada bu farkındalığı geliştirmek için mühendislik mesleği ile alakalı karikatürler üzerinden cinsiyet vurgusu anlamlandırılmaya çalışılmış ve çözümleme yapılarak değerlendirilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Örneklem

Günümüzdeki hem yazılı hem de dijital basında çok sayıda karikatüre ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada incelenen karikatürler, ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu yöntemde, incelenecek örnekler araştırmacılar tarafından belirlenen bir dizi ölçütü karşılayacak şekilde seçilmektedir (Topkaya 2013). Bu ölçütler, araştırmanın amacına yönelik olarak istenen niteliklere sahip olan, belirli fiziksel özellikleri taşıyan kişiler veya nesnelere olabileceği gibi önceden belirlenen kavramları içeren metinler veya özel bir durumu konu alan sanat eserleri de olabilir. Çalışma kapsamında, mühendislik mesleği ve cinsiyet kavramlarını yazılı veya çizgisel olarak simgeleme ölçütlerini karşılayan karikatürler arasından 7 adet karikatür seçilmiştir. Ayrıca, karikatürlerin tek bir kaynak veya karikatürist üzerinden seçilmesinden ziyade, internet ortamında erişilebilen farklı kaynak ve karikatüristlerin çizimlerine yer

verilerek daha kapsamlı bir örneklendirme yolu tercih edilmiştir. Şüphesiz ki, gelecek çalışmalarda daha fazla karikatür incelenerek sonuçlar genişletilebilir.

Göstergebilim (Semiyotik) Analiz

Bir toplumun olumsuz bir konu ve olaya yaklaşımı, söz konusu olumsuzluğun ortadan kaldırılmasına yönelik önemlerin geliştirilmesi açısından önemli görülebilir. Karikatürler toplumların olumsuz olaylara gösterdikleri tepkileri yansıtan en önemli araçlardan biridir (Dant, 2003, 18-22). Bu nedenle, karikatürler mevcut problemlerin gösteriminde ve değerlendirilmesinde önemli rol oynayabilirler. Karikatürlerin analizi için kullanılan en temel bilim Göstergebilim (semiyotik) olarak adlandırılmaktadır. Göstergebilim, yaşamsal faaliyetler süresince ortaya çıkan iletişim etkinliklerinde yer alan göstergeleri incelemekte ve anlamlı bir bütünü çözmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle toplum yaşamındaki göstergelerin/işaretlerin anlamı üzerine bir bilim olarak ele alınmış ve iletişimin bir göstergeler sistemine dayandığını ortaya koyulmuştur (De Saussure 2011). Bu süreçte, asıl hedef anlamların kendisi değil, söz konusu anlamların üretim süreçleri, yani anlamı oluşturan göstergelerin bir araya getiriliş yöntemlerinin ortaya çıkarılmaya çalışılmasıdır (Özmutlu 2009). Göstergebilimsel yaklaşım; imajın görsel tarama yönünün incelenmesi, yazıların yorumlanması ve tonlamanın değerlendirilmesi gibi çözümlenmeleri içermektedir. Kısaca, göstergebilim, bilginin görsel sunumundan oluşmaktadır (Raskin 1979).

Mizahi metinlerin analizi için temel unsurlar can alıcı nokta ve vuruş cümlesidir. Her ikisi de bir senaryo karşılığında dayanmaktadır. Can alıcı nokta son olup sürpriz etkisi yaratırken, vuruş cümlesi metinle tam bütünleşen ve akışını bozmayan mizahi bir unsurdur (Attardo 2001, 47). Attardo ve Raskin (1991) karikatürlerin yukarıda belirtilen özelliklerini analiz etmede kullanılabilecek bir yöntem olarak Genel Sözlü Mizah Teorisi (General Theory of Verbal Humour-GTVH) geliştirmiştir. Göstergebilim temelli olan GTVH,

sözlü ve görsel modları birleştiren veya mizahı yalnızca görsel temsile dayanan mizahi verilerin analizini açıklayabilen esnek bir teorik çerçeve sağladığı için kullanışlı ve sıklıkla tercih edilen bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Ulubeyli vd. 2015). Bu nedenle, bu çalışmada seçilen karikatürler GTVH metoduyla analiz edilmiştir. Söz konusu analiz süreci aşağıda tanımlanan altı adımdan oluşmaktadır (Attardo, 2001, 49-55). Ancak, altıncı adım olan Anlatı Stratejisi, çalışmada sadece karikatürler analiz edildiği için kullanılmamıştır.

1. Durum: Mizah ögesinde ortaya konulan durumun ve mekân, zaman, aktivite ve kişiler gibi unsurların tanımlanmasıdır.
2. Dil: Kullanılan dil ve vurucu noktaların tanımlanmasıdır.
3. Mantık mekanizması: Senaryo karşıtlığına sebep olan çarpıtma ve rol (değiştirme, yerine geçme) mantığı mizah ögesinin mantık mekanizmasını oluşturmaktadır.
4. Hedef: Eleştirinin kimi hedef aldığı ve mesajın kime iletilmek istendiğinin belirlenmesidir.
5. Senaryodaki karşıtlık: Bir mizah ögesinin bütünü veya bir kısmı karşıtlık içermektedir. (Raskin, 1979) karşıtlıkları temelde gerçek – gerçek olmayan, doğal – doğal olmayan ve normal – anormal gibi kavramlarla sınıflandırmıştır.
6. Anlatı stratejisi: Mizahi metnin anlatı, diyalog, bilmece veya karikatür gibi metin organizasyonuna veya mizah içeren söz eyleminden birini seçmesidir.

Mühendislik Temalı Karikatür Örnekleri

Ülkemizde yapılan mühendislik temalı karikatür çalışmaları incelenmiş ve mühendislik kavramının cinsiyetle ilişkilendirilen karikatürler

değerlendirmeye alınmıştır. Bu çalışma için karikatür araştırması yapıldığında mühendislik ve cinsiyet temalı karikatür sayısının çok az olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, örneklem olarak seçilen 7 adet karikatür, bir önceki bölümde tanıtılan GTVH yöntemiyle analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Şekil 1. Mühendis iş ilanı temalı karikatür (Kestane, 2017).

Durum: Sekreter rolündeki kadın ile işveren rolündeki erkek arasında bir mühendis ilanı hazırlanmaktadır.

Dil: Karikatürdeki kadının sekreter olduğu elindeki kalem ve not defteri ile simgelenmektedir. Üzerinde bilgisayar, not kâğıtları ve şarj takılı halde bir telefon bulunan masada oturan, saç dökük, bıyıklı ve şaşkın bakışlara sahip kişi ise bulunduğu konum itibarıyla işveren veya patron olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, yazılı bir karikatür olması sebebiyle, konuşma balonlarından anlaşılacağı üzere verilecek iş ilanının detayları sekreter tarafından işverene sorulmaktadır.

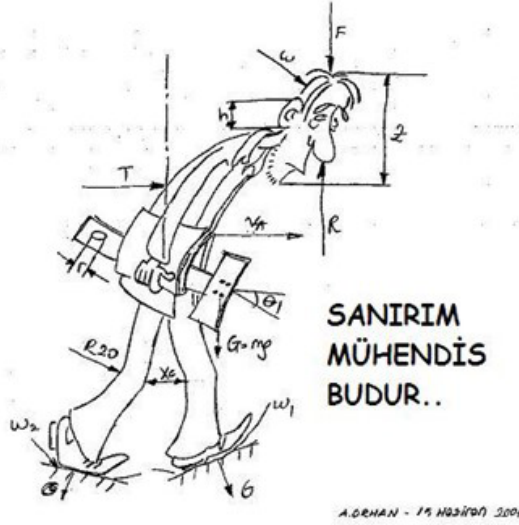
Mantık mekanizması: Karikatürün mizah ögesi abartı mantığıdır.

Hedef: Karikatürde esas hedef, mühendis alımına yönelik iş ilanlarında yer alan ve karşılanması mümkün olmayan şartlardır. Burada belirtilen şartların

gerçekleşmesi imkânsız olmakla beraber, gerçek dünyada verilen iş ilanlarına bir gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Normal şartlarda, 20 yaşında birinin yüksek lisans yapması, üç yıl iş tecrübesinin olması, Galler prensi düzeyinde İngilizce bilmesi ve askerliğini tamamlamış olması çok olağan dışıdır.

Senaryodaki karşıtlık: Karikatürde normal – anormal karşıtlığı, makul ve karşılanabilir talepler – olağan dışı talepler olarak temsil edilmektedir.

Burada kadın mühendisler açısından önemli bir husus göze çarpmaktadır. İlan şartlarını belirleyen kişi, bunların arasına “askerliğini yapmış” şartını ekleyerek kadın mühendis adaylarının hiç akla gelmediğini vurgulamaktadır. Bazı meslek gruplarında kadınların işgücüne katılma oranlarının düşük kaldığı bilinmekle beraber, kadınların üretim sürecine katılmalarının hem ülke ekonomisine hem de iş hayatında cinsiyet eşitliğine katkı sağlaması beklenebilir (Mutlu ve Korkut-Owen 2017). Şekil 1’de gösterilen karikatürde, eğer kadın mühendislerin de bu ilana başvurabileceği düşünülseydi, bu şart “askerlikten muaf olmak veya askerliğini yapmış olmak” şeklinde belirtilirdi. (Kiwana vd. 2011) Türkiye’deki kadın mühendis oranının %21, (Okay 2013) ise mühendislik ve teknoloji alanlarında çalışan kadınların yaklaşık % 20 kadar olduğunu belirtilmişlerdir. Türk Mühendis Mimarlar Odaları Birliği’nin 2021 verilerine göre ise kadın mühendis oranı %23 olarak tespit edilmiştir (TMMOB 2020). Söz konusu oranlar dikkate alındığında, her ne kadar kadın mühendis oranı artış eğiliminde olsa da henüz erkek mühendis oranını yakalayamamıştır. Bu bağlamda, ilgili karikatürde de kadın mühendis adaylarının baştan elendiğini, akla gelmediğini veya hiç düşünülmediği gösterilmektedir.

Şekil 2. Mühendisin tanımı (Orhan, 2001).

Durum: Karikatürde mühendis olarak simgelenen bir erkek görünmektedir.

Dil: Karikatürdeki erkeğin mühendis olduğu, elinde taşıdığı defterin arasında yer alan T cetveli ve erkeğin vücudundaki kıvrımlara atanan açı, kuvvet ve uzunluk gibi mühendislik hesabında kullanılan terimler aracılığı ile aktarılmıştır. Ayrıca, karikatürün üzerinde “sanırım mühendis budur” olarak yer alan bir açıklama bulunmaktadır.

Mantık mekanizması: Karikatürün mizah ögesi abartı mantığıdır.

Hedef: Karikatürde yer alan erkek yorgun bir halde simgelenmiştir. Erkek mühendisin yorgun olduğu, yüz ifadesi ve duruş şekli ile aktarılmaya çalışılmıştır. Karikatürdeki erkek mühendis, bitkin bir yüz ifadesine ve yorgunluk veya çok çalışmaktan öne doğru eğilerek yürüyen bir insan duruşuna sahiptir.

Senaryodaki karşıtlık: Karikatürde gerçek – gerçek olmayan karşıtlığı, mühendislerin sürekli T cetveli ile gezmemesi ve duruş bozukluğuna sahip

olmaması – T cetvelinin varlığı ve üzerinde açı ve uzunluk ölçülerine göre hesap yapılan kadar duruş bozukluğuna sahip olunması aracılığıyla aktarılmıştır.

Şekil 2’de, “mühendis budur” ifadesiyle resmedilen mühendis yine bir erkektir. Erkek mühendis sayısının kadın mühendis sayısına göre daha fazla olduğu kabul edilebilir. Ayrıca, mühendislik alanlarında kadınlara yönelik olumsuz tutumların olduğunu ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Saucerman ve Vasquez 2014; Shapiro ve Williams 2012). Ancak, “mühendis budur” şeklinde bir iddiaya sadece erkek mühendisler üzerinden bakmak eksik bir bakış açısı olarak değerlendirilmelidir. Mühendislik mesleğini icra eden kadınların çoğu zaman buna benzer önyargılar nedeniyle meslek hayatlarında zorluklar yaşadıkları bilinmektedir (Mutlu ve Korkut-Owen 2017).

Şekil 3. Mühendislik fakültesi öğrencisinin dramı (Anonim, 2024).

Durum: Karikatürde akıl sağlığını kaybetmiş bir erkek, mühendis olarak tanımlanmaktadır.

Dil: Karikatürdeki erkeğin mühendislik öğrencisi olduğu, karikatürde yer alan diğer iki kişinin arasında geçen konuşmaya ait konuşma

baloncuklarından anlaşılmaktadır. Görünüşleri ile doktor veya sağlık çalışanı oldukları simgelenen iki kişi, etrafı duvarlarla çevrili bir alanda sohbet eder halde resmedilmiştir. İki kişiden biri, “hastamızın nesi var” sorusu ile diğer kişiden bilgi almaktadır. Bu durumda, bilgi talebi olanın daha üst pozisyonda çalıştığı ve yanındaki kişinin hastayı yakından tanıdığı anlaşılabilir. Duvar kenarında resmedilen kişinin akıl hastası olduğu üzerinde bulunan kolları bağlı gömlek ve kafasındaki huni ile aktarılmıştır. Hasta rolündeki kişinin konuşma balonunda ise bazı sayısal verilerle hesap yapması da mühendislik bilimine yakınlığına kanıt olarak düşünülmüş olabilir.

Mantık mekanizması: Karikatürün mizah ögesi abartı mantığıdır.

Hedef: Karikatürde akıl hastası rolündeki erkeğin mühendislik öğrencisi olduğunun belirtilmesi, mühendislik eğitiminin zorluğuna işaret etmektedir. Elbette mühendislik öğrencilerinin eğitim sırasında akıl sağlıklarını kaybetmesi olağan dışıdır. Ancak, söz konusu eğitimin zor olduğu bu şekilde abartılarak vurgulanmıştır.

Senaryodaki karşıtlık: Karikatürde gerçek – gerçek olmayan karşıtlığı, mühendislik eğitimin zor olması-mühendislik eğitimi alanların akıl sağlıklarını kaybetmesi olarak vurgulanmıştır.

Şekil 3’te yer alan karikatürde, diğerlerinde olduğu gibi mühendislik deyince akla hemen erkek bireyin geldiği anlaşılmaktadır. Bir kadının mühendislik eğitimi alması, bu eğitim sırasında zorluklar yaşaması ve bu sürecin beklenmeyen sonuçları ortaya çıkarması gibi ihtimallerin göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle mühendislik alanlarında erkek öğrencilerin, kadın öğrencilerden daha fazla olduğu birçok araştırmada ortaya konmuştur (Larose vd. 2008; Saucerman ve Vasquez 2014; Shapiro ve Sax 2011). Ancak, bu durum üniversitelerde çok sayıda kadının mühendislik eğitimi aldığı gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Dahası, kadınların mühendislik eğitimini erkeklerden daha az tercih etmesinin sebepleri araştırılmalı ve çözüm önerileri

getirilmelidir. Bu kapsamda, kadınların mühendislik alanında eğitim alma ve kariyer yapma isteklerini etkileyen faktörlerin bulunduğu görülebilir (Lent vd. 2000).

Şekil 4. Sınav karikatürü-10 bekliyorum (Altuniğne, 2014).

Durum: Karikatürde bir anne ile oğlu arasında eğitim hayatı üzerine geçen bir konuşma gösterilmiştir.

Dil: Karikatürde, çocuğun öğrenci olduğu mavi önlük ile aktarılırken, okuldan eve geldiği ve çantasını uzattığı kadının annesi olduğu, ilgili kadının konuşma baloncuğundan anlaşılmaktadır. Konuşma balonlarına göre matematikten 10 almayı bekleyen çocuk elleriyle 3 işareti yapmaktadır. Bu duruma karşı annenin yüzünden hayal kırıklığı ifadesi okunmaktadır.

Mantık mekanizması: Karikatürün mizah ögesi çelişkidir.

Hedef: Karikatürde yer alan konuşma baloncuklarına göre, anne oğlunun mühendis olmasını arzu etmektedir. Bu durum en alttaki baloncukta “elveda mühendislik, merhaba tornacılık” şeklinde ifade edilmiştir. Annenin bu şekilde

düşünmesinin sebebi ise sınavdan 10 almayı bekleyen oğlunun eliyle 3 işareti yapmasıdır. Hal böyle iken, annenin oğlunun mühendis olacak matematik bilgisine sahip olmadığını anladığı anlaşılmaktadır.

Senaryodaki karışıklık: Karikatürde normal-anormal karşıtlığı, çocuğun 10 puan almayı beklerken eliyle 10 işareti yapması-10 almayı beklerken eliyle 3 işareti yapması olarak gösterilmiştir.

Yine bu karikatürde mühendis olması talep edilen kişi bir erkek çocuktur. Bu annenin, oğlunun mühendis olmasını istemesi doğal bir durum olarak algılanmaktadır. Bireylerin kariyer seçiminde, ailelerinin toplumsal cinsiyet rollerinden negatif olarak etkilenmemesi önemli bir etkidir (Chhin vd. 2008). Ayrıca öğretmenlerin cinsiyetlere yönelik beklenti oluşturmaları da özellikle kadın öğrencilerin kariyerleri üzerinde etkili olabilir (Beilock vd. 2010). Aslında birçok kız öğrenci mühendis olmayı hayal edebilir. Hatta bir annenin oğlunun mühendis olmasını istemesi yerine, bir baba kızının mühendis olmasını da talep edebilir. Fakat Şekil 4’te gösterilen karikatürde, yine toplumsal bakış açısına göre mühendislik mesleği bir erkek için talep edilmektedir.

Şekil 5. Mühendis olma (Altuniğne, 2016).

Durum: Karikatürde bir anne ile oğlu arasında dolaptaki sucuğun son kullanma tarihi ile ilgili konuşma geçmektedir.

Dil: Karikatürde yer alan kadının, erkeğin annesi olduğuna konuşma balonunda yer alan yavrum ifadesi ile aktarılmıştır. Konuşma balonları, buzdolabından çıkartılan sucuğun son kullanma tarihinin geçmiş olduğunu fark eden annenin, oğluna bu sucuğun dolapta ne işi olduğunu sorduğunu göstermektedir. Bu durumda erkeğin verdiği cevap mizahın başladığı yer kabul edilebilir.

Mantık mekanizması: Karikatürün mizah ögesi abartıdır.

Hedef: Karikatürde, sucuğu yemek için doğru insanın hayatına girmesini bekleyen erkeğe, annesi tarafından mühendis olmaması tembihlenmektedir. Annenin yaklaşımından, bir mühendisin hayatına doğru kişiyi beklemesinin olağan dışı olduğu anlaşılmaktadır.

Senaryodaki karşıtlık: Karikatürde normal – anormal karşıtlığı, sucuğun tarihi geçmeden yenmesi – sucuk yemek için doğru insanla karşılaşmak olarak aktarılmıştır.

Şekil 5’te mühendislik mesleğinin insanların sosyal hayatına zarar verme ihtimalinin olduğunun belirtildiği bu karikatürde, yine mühendislik rolü bir erkeğe verilmiştir. Bu alışkanlık, toplumda yer alan mühendisliği erkeğe yakıştırma düşüncesine dayanır. Ayrıca, mühendislik mesleği genel olarak erkek egemen olarak algılanmaktadır (Capobianco vd. 2011; Unlu ve Dokme, 2011). Dahası, beşinci ve yedinci sınıf öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, mühendis çizimi yapması istenen öğrencilerin çoğunluğunun mühendisi erkek olarak çizdiği belirlenmiştir (Gülhan ve Şahin 2018). Ancak günümüzde mühendis kadınlar vardır ve mühendis erkeklerle benzer sorunları yaşamadıkları iddia edilemez. Bugüne kadar yapılan çalışmalar, kadın mühendislerin profesyonel kariyerlerinde yaşadıkları problemlerin en

Senaryodaki karşıtlık: Karikatürde gerçek – gerçek olmayan, insanların mesleklerinden bağımsız olarak herhangi bir kişiyle evlilik düşünmesi – mühendislik fakültesinden mezun olan erkeklerin herhangi bir kadınla evlenmeyi kabul edeceği olarak yansıtılmıştır.

Şekil 6'daki karikatürde mühendislik fakültesinden çıkanların tamamının erkek olduğu varsayımının yapıldığı görülmektedir. Mühendislerin üniversite hayatındaki sosyal yaşamlarının, mezun olduktan sonra onları herhangi bir kadın ile evlenmeye itebilecekleri düşüncesi aktarılmaktadır. Burada yine tüm mühendislerin erkek olabileceği varsayımı yapılmakta ve “nefes alsın yeter” gibi eril bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, kadın mühendislerin iş hayatında cinsiyetlerinden dolayı sorunların araştırılmasının önemini ortaya koymaktadır (Kara 2013). Özellikle fiziksel aktivitenin daha fazla olduğu mühendislik dallarında kadın mühendislerin ön yargılara maruz kaldığı bir gerçektir (Bayram vd. 2021, 51-52). Ayrıca, iş ortamında ikili ilişkilerde eril dilin tercih edilmesi kadınlar açısından önemli bir sorun olarak nitelendirilebilir.

Şekil 7. Mühendislik fakültesi ve «T» cetveli (Öger, 2012).

Durum: Karikatürde mühendislik öğrencisi bir kadın T cetvelini ayna olarak kullanmaktadır.

Dil: Kadın öğrenci, mühendislik eğitiminde sıklıkla kullanılan T cetvelini amacı dışında kullanmaktadır. Çizim yapmak üzere kullanılması gereken bu cetvelin, makyaj aynası olarak kullanıldığı görülmektedir.

Mantık mekanizması: Karikatürün mizah ögesi beklenmedik davranıştır.

Hedef: Mühendislik fakültesinde okuyan bir kadın öğrencinin T cetvelini bu şekilde kullanılmayacağını bildiği bir gerçektir. Ancak karikatürde, kadınların bu cetveli ancak makyaj yapmak için kullanacağı algısı yerleştirilmiştir. Burada, T cetvelini bir ayna olarak kullanıp rujunu süren kadının, söz konusu aleti amacından farklı kullandığı aktarılmaktadır.

Senaryodaki karşıtlık: Karikatürde normal-anormal karşıtlığı, T cetvelinin çizim yapma amacıyla kullanılması-T cetvelinin makyaj aynası olarak kullanılması şeklinde gösterilmiştir.

Diğerlerinden farklı olarak, Şekil 7'deki bu karikatürde bir kadın mühendislik öğrencisi olarak çizilmiştir. Ancak, söz konusu kadın mühendislikte başarılı veya azimli bir mühendislik öğrencisi olarak değil, T cetvelinin ne şekilde kullanılacağını dahi bilmeyen bir kişi olarak resmedildiği açıktır. Bu yaklaşım, kadınları mühendislik eğitimi veya mesleğine uygun görmeyen ön yargılı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Shapiro ve Williams (2012) mühendislikte başarılı olan kadınların, bu alanda eğitim almaya niyetli kişilerin motivasyonunu artırdığını belirtmiştir. Bu nedenle, kadınlar için özellikle cinsiyete dayalı ayrımcılığı önleme ve ön yargıları yıkıcı politikalar uygulanması, kadın istihdamının artması için oldukça önemli hususlardır (Yıldırım 2021, 60).

Tartışma ve Sonuç

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, değişken faktörlere bağlı olsa da tüm toplumu ilgilendiren yaşamsal bir konudur. Özellikle, kadınların katılım sağlayabileceği mesleki ve teknik eğitim çeşitliliğini geliştirmek ve meslek seçimlerinde geleneksel kadın rolünün dışına çıkabilmesine imkân tanımak, toplumun genel cinsiyet eşitsizliği normlarını kıracaktır (Özkazanç vd. 2018). Kadın mühendislerin sayısını arttırmak ve kadınlara biçilen cinsiyet rollerinden sıyrılarak mühendislik mesleğinde bulunmalarına yardımcı olmak için, kadın mühendisi temsil eden sosyal medya, yazılı basın görsellerinde veya televizyon kanallarında saygınlık olgusu oluşturulması kadının meslekte varlığının görünürlüğüne olumlu bir katkı sağlayacaktır. Böylece özellikle kadınları hedef alan medya temsillerinde kötü, başarısız veya vasıfsız gösterilen farklı meslek gruplarının, toplumun o meslek grubunda çalışan kesiminde yankı bulan ve ciddi tartışmalara sebep olan örneklerin olumsuz etkinin azaltılmasına yardımcı olunacaktır.

İstihdam oranlarından kadınların erkeklere göre daha düşük seviyede kalması, daha az gelir elde ediyor olması gibi birçok sebeple kadınlar dezavantajlı görülmektedir (Cumur ve Topçu 2022). Kadının kamusal alanda konumlandırılmasında genel beklenti, erkeksileşmesi veya kadınlık rolünün geri planda kalmasıdır (Altınoluk 2018). İncelenen karikatürler değerlendirildiğinde, bu yaklaşıma benzer olarak birçok alanda olduğu gibi mühendislik mesleğinde de kadınlara karşı ön yargılı bir bakış olduğu söylenebilir. Her ne kadar mühendislik erkekler tarafından daha çok tercih edilen bir meslek olsada, kadınların da bu alanda eğitim aldığı ve faaliyet gösterdiği bir gerçektir. Ancak, karikatürlere bakıldığında kadınlar mühendislik mesleğinde ana unsur olmak bir tarafa, mühendis mesleğini düzgün icra edemediklerine yönelik ifadeler rastlanmaktadır. Her ne kadar farklı kaynaklardan karikatürler incelenmeye çalışılmışsa da, mühendislik

temalı karikatürlerin çok büyük çoğunluğunda mühendis olan karakterler erkek olarak yansıtılmaktadır. Bu nedenle, kadınlara karşı sadece ön yargı değil aynı zamanda bir görmezden gelme olduğu düşünülebilir. Bu düşünce ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin biyolojik farklılıklardan daha önemli sebeplerinin olduğu iddiasına destek verir niteliktedir (Bal 2014). Mühendislik mesleğinin ve icra edildiği sektörlerin, ülkelerin ekonomik kalkınmalarına dikkate değer seviyede katkı yaptığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, insani gelişmiş ve ekonomik kalkınma açısından üst seviyede kabul edilen ülkelerde dahi bu tür toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile karşılaşmaktadır (Bardakçı ve Oğlak 2022). Farklı zamanlarda iki erkek makine mühendisi ile sınıf arkadaşları olan kadın mühendis hakkında yapılan konuşma bu açıklamalara benzer olmuştur. Mühendis kadının onlarla aynı ortamda içki içebilmesi veya küfür edebilmesi, kadın olarak görülmemesini sağlamaktadır. Kısaca, erkek mühendisler kadın kimliğiyle mühendis kavramını birlikte bağdaştıramamaktadırlar. Türkiye’de, toplumsal cinsiyet ve mühendislik kavramını birlikte inceleyen çalışma sayısı çok azdır. Mühendislik eğitimi ve mühendislik mesleğinde kadın olmanın; gündelik ifadeler, ön yargılar ve cinsiyet kodlamaları yüzünden kısıtlamaları bulunmaktadır (Beşpınar ve Pehlivanlı-Kadayıfçı 2021). Her ne kadar ilgili karikatürlerde kadınlara mühendislik mesleği uygun görülmesi de, kültürel ve ekonomik açıdan gelişmiş bir ülke olmanın temel şartından birinin her meslekte fırsat eşitliği olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Bu nedenle, mühendislik mesleğinde toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamanın yolları aranmalıdır. Sonuç olarak, kadın mühendislere yönelik ön yargıları yıkmak ve toplumsal farkındalığı artırmak için karikatürler bir iletişim yöntemi olarak kullanılabilir. Aynı zamanda, meslek tanımlarında eril yaklaşımlardan uzak durarak oluşturulan mühendis temalı görsel karikatürlerin varlığı, insanların cinsiyete değil yeteneğe dayalı meslek seçimleri yapma olasılığını artırabilir. Mesleki cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak veya azaltmak için, konunun erken yaşta eğitimin bir parçası haline getirilmesi faydalı olabilir.

Kaynakça

- Ajans, A. *Sağlık Bakanlığında RTÜK'e 'Zalim İstanbul' başvurusu*. Retrieved 10.04.2019 from <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/saglik-bakanligindan-rtuke-zalim-istanbul-basvurusu/1448257>
- Akkaya, Ö. 1970'lerin İkinci Yarısında Türkiye'de Sosyalizm Ve Kadın: Kadınların Sesi Dergisi Karikatürleri. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*(3), (1970), 65-112.
- Altınoluk, D. Kadın olmak mı, akademisyen olmak mı?: İşte bütün mesele bu. *Fe Dergi*, 10(1), (2018), 57-66.
- Altuniğne, S. (2014) <https://twitter.com/karikARTur/status/630107974204325888> Erişim Tarihi: 20.01.2024
- Altuniğne, S. *Mühendis olma*. Retrieved 15 Ocak 2016 from (2016) <https://karikatur2016.wordpress.com/2016/09/09/muhendis-olma-komik-karikatur-mizah-httpst-coeq6yv3e9ao/>.
- Altuniğne, S. Sonuçta Mühendislik Fakültesi, (2018). <https://www.gzt.com/gztmzt/sonucta-muhendislik-fakultesi-3055564> Erişim Tarihi: 20.01.2024
- Anonim (2024). <https://muhendiskizinkaleminden.blogspot.com/2017/09/kariyer-icin-dogru-secim.html> Erişim Tarihi: 19.01.2024.
- Asan, H. T. Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. *Fe Dergi*, 2(2), (2010), 65-74.
- Attardo, S. and Raskin, V. *Script Theory Revisited: Joke Similarity and Joke Representation Model*. *Humor: International Journal of Humor Research* (4), (1991), 293-347.

- Attardo, S. *Humorous texts: A semantic and pragmatic analysis* Vol. 6, (2001).
Walter de Gruyter.
- Aydın, O. İnşaat Gülmeceleri. Retrieved 15 Haziran 2001 from <https://bpakman.wordpress.com/insaat/insaat-karikaturleri/>
- Aytekin Özkan, P. (2009). *Yabancı dil olarak Türkçe derslerinde kültürlerarası iletişim yetisi kazandırma amaçlı karikatür kullanımı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayyıldız, N. (2010). *Coğrafya öğretiminde karikatür materyali kullanımının öğrenci başarısına etkisi*, Marmara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bal, M. D. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), (2014), 15-28.
- Bardakçı, Ş., & Oğlak, S. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), (2022), 71-90.
- Bayram, B., Yüney, Z., & Duygu, K. Kadın Mühendislerin Perspektifinden Erkek Egemen Alanda Kadın Olarak Çalışmanın Zorlukları. *Bilim Armonisi*, 4(1), (2021), 44-54.
- Beilock, S. L., Gunderson, E. A., Ramirez, G., & Levine, S. C., Female teachers' math anxiety affects girls' math achievement. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(5), (2010), 1860-1863.
- Beşpınar, F. U., & Pehlivanlı-Kadayıfci, E. Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik Alanlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Haritalama ve İzleme Çalışması, (2021).
- Bust, P. D., Gibb, A. G. F., & Pink, S., Managing construction health and safety: Migrant workers and communicating safety messages. *Safety Science*,

46(4), (2008), 585-602. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2007.06.026>

Capobianco, B. M., Diefes-dux, H. A., Mena, I., & Weller, J. What is an engineer? Implications of elementary school student conceptions for engineering education. *Journal of Engineering Education*, 100(2), (2011), 304-328.

Chhin, C. S., Bleeker, M. M., & Jacobs, J. E. Gender-typed occupational choices: The long-term impact of parents' beliefs and expectations, (2008).

Cumur, Ş., & Topçu, K. Gender Inequality: Woman and Urban Space. *Artium*, (2022). <https://doi.org/10.51664/artium.1119805>

Çimrin, A. H., Bahadır, H., & İbrahim, K. Türkiye’de Çalışan Olarak Vasıfsızlık; Meslek Hastalığı Bağlamında İş, İşyeri ve Toplumsal Yaşama Ait Kavrayışlar. *Çalışma ve Toplum*, 1(76), (2023), 183-210.

Dant, T. *Critical social theory: culture, society and critique*, Sage Publications, (2003), London.

De Saussure, F. (2011). *Course in general linguistics*. Columbia University Press.

Demirhan, S. Kabin Memurluğunun ‘Havada Kalan’ Tarihi ve Mesleğin Cinsiyetli İnşası-The History of Cabin Attendants Hanging Up in the Air and Gendered Construction of the Profession. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(1), (2019), 19-47.

Dumanlı Kadızade, E. Kemalettin Tuğcu’nun Çocuk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerine Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Languages’ Education and Teaching Volume 3/1 April*, (2015), 101-113.

Eğitim, T. *Bizim Okul Adlı Diziyi RTÜK’e Şikayet Ettik Kaynak: Bizim Okul Adlı Diziyi RTÜK’e Şikayet Ettik* Retrieved 05.02.2013 from <https://>

www.turkiyeegitim.com/bizim-okul-adli-diziyi-rtuke-sikayet-ettik-44140h.htm

Ekşioğlu, E. A. (2021). İletişim Tarihinde Karikatürün Yeri. Retrieved 07.01.2021 from <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-81070/elif-atamaz-asicioglu---iletisim-tarihinde-karikaturun-.html%201.12.2022>

El-Arousy, N. A. Towards a functional approach to the translation of Egyptian cartoons. *Humor–International Journal of Humor Research*, 20(3), (2007). <https://doi.org/10.1515/humor.2007.015>

Evrensel. *Baro başkanları Arka Sokaklar dizisini RTÜK'e şikayet etti*. Retrieved 31 Mart 2021 from <https://www.evrensel.net/haber/429501/baro-baskanlari-arka-sokaklar-dizisini-rtuke-sikayet-etti>.

Franzway, Suzanne; Sharp Rhonda; Mills Julie ve Gill Judith. “Engineering ignorance: The problem of gender equity in engineering,” *Frontiers: A Journal of Women Studies* 30, no. 1 (2009), 89-106.

Gazete, B. *Mühendislik Fakültesi ve “T” Cetveli*. Retrieved 11.01.2020 from <https://beyazgazete.com/fotogaleri/doga-11/en-komik-karikaturlertum-fotograflar-13170/buyuk-fotograf-26/?pcount=85>

Gazete, B. *Veterinerler ‘acil Servis’ Dizisini RtüK’e Şikayet Etti*. Retrieved 7.02.2015 from <https://beyazgazete.com/haber/2015/2/7/veterinerler-acil-servis-dizisini-rtuk-e-sikayet-etti-2537337.html>

Germeroth, K. S. D. Should We Laugh or Should We Cry? John Callahan’s Humor as a Tool to Change Societal Attitudes Toward Disability. *Howard Journal of Communications*, 9(3), (1998), 229-244. <https://doi.org/10.1080/106461798247005>

Ghiasi, Gita; Larivière, Vincent ve Sugimoto, Cassidy. “On the compliance of women engineers with a gendered scientific system,” *PLoS One*, 10,

(2015), no. 12:e0145931.

Gülhan, F., & Şahin, F. A Comparative Investigation of Middle School 5 th and 7 th Grade Students' of Perceptions on Engineers and Scientists. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science & Mathematics Education*, no. 12(1), (2018).

Gümüšoğlu, F. Ders kitaplarındaki cinsiyetçiliğin seksen yıllık serüveni. Çevrimiçi), (2008). http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Sayfa/Dosya/ders_kitaplarindaki_cinsiyetcilik.pdf, 20, 1-12.

Güneş, Ö. Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Ayrımı (1990-2006). *Journal of Society & Social Work*, no. 19(2), (2008).

Hare, B., Cameron, I., Real, K. J., & Maloney, W. F. Exploratory Case Study of Pictorial Aids for Communicating Health and Safety for Migrant Construction Workers. *Journal of Construction Engineering and Management*, no. 139(7) (2013), 818-825. [https://doi.org/10.1061/\(asce\)co.1943-7862.0000658](https://doi.org/10.1061/(asce)co.1943-7862.0000658)

Hite, Rebecca; Greenhalgh-Spencer, Heather ve Insenga, Michela. "How She Persisted: Working Women Engineers' Experiences in and Perceptions of Engineering," *International Journal of Gender, Science and Technology* 13, no. 2 (2021), 134-162.

Jackson, J. L. Building publics, shaping public opinion: interanimating registers in Malagasy kabary oratory and political cartooning. *Journal of Linguistic Anthropology*, 18(2), (2008), 214-235.

Kahraman, A. B., Tunçdemir, N. O., & Özcan, A. Toplumsal cinsiyet bağlamında hemşirelik bölümünde öğrenim gören erkek öğrencilerin mesleğe yönelik algıları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(2) (2015), 108-144.

- Kara, N. *Bir erkek mesleği olan mühendislikte mühendis kadınların yaşam ve direniş stratejileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (2013).
- Kestane, Deniz (2017) <https://www.facebook.com/ceyrekmuhendis/photos/a.10156721325902974/10159513446827974/?type=3> Erişim Tarihi: 20.01.2024
- Kiwana, L., Kumar, A., & Randerson, N. (2011). An investigation into why the UK has the lowest proportion of female engineers in the EU. *Engineering UK*. adresinden alınmıştır. Erişim: 13 Mart 2023, <http://www.engineeringuk.com>
- Kozallık, R. H. Ç., & Kargı, B. Türkçe ve Almanca ilköğretim ana dil ders kitaplarında toplumsal cinsiyete bir bakış. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19) (2019), 50-74.
- Köseoğlu, M. *Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının eleştirel düşünmeye etkisi* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (2009).
- Kuzgun, Y., & Sevim, S. A. Kadınların çalışmasına karşı tutum ve dini yönelim arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1) (2004), 14-27.
- Larose, S., Ratelle, C. F., Guay, F., Senécal, C., Harvey, M., & Drouin, E. (2008). A sociomotivational analysis of gender effects on persistence in science and technology: A 5-year longitudinal study.
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of counseling psychology*, 47(1) (2000), 36.
- Morris, R. Cultural analysis through semiotics: Len Norris' cartoons on offi-

- cial bilingualism. *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*, 28(2) (1991), 225-254.
- Morrison, S. S. The feminization of the German Democratic Republic in political cartoons 1989-90. *Journal of Popular Culture*, 25(4) (1992), 35.
- Mutlu, T., & Korkut-Owen, F. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı Açısından Bilim, Teknoloji, Mühendislik Ve Matematik Alanlarındaki Kadınlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(60) (2017), 87-103.
- News, B. *Charlie Hebdo: Tartışma yaratan Muhammed Peygamber karikatürleri yeniden yayımlandı* (2022). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53986483>
- Nuhrat, Y. Türkiye futbolunda kadın:“İş” i olmayan ve olmaması gereken yerde. *Fe Dergi*, 12(2) (2020), 45-58.
- Okay, N. BMT Kadın Araştırmaları Merkezi. *CEBIT Bilişim Eurasua*, 24 (2013), 26.
- Orhan, A. (2001) <http://www.harunozer.net/2012/02/bunlar-bilelim-muhendis-kimdir.html> Erişim Tarihi: 19.012024).
- Öger, V. (2012) <https://www.gazetevatan.com/arsiv/galeri-yilin-karikaturleri-1522158/24> Erişim Tarihi: 19.01.2024.
- Özdiş, H. *Osmanlı mizah basınında batılılaşma ve siyaset, 1870-1877: Diyojen ve Çaylak üzerinde bir araştırma* (Vol. 7, 2010). Libra Kitap.
- Özer, M. M. Ataerkil kapitalist çalışma yaşamından kadın tanıklıkları. *Çalışma ve Toplum*, 3(54) (2017), 1397-1424.
- Özkaplan, Nurcan ve Serdaroğlu, Ufuk. “Yönetici Kadınlar: Türk Savunma Sanayi Örneğinde Bir Analiz,” *Ekonomik Yaklaşım* 15, 52-53 (2004), 77-93.

- Özkazanç, A., Sayılan, F., & Akşit, E. E. Toplumsal cinsiyet ve mesleki eğitim: mesleki teknik lise kız öğrencileri üzerine bir araştırma. *Fe Dergi*, 10(2) (2018), 149-164.
- Öztan, Ece ve Doğan, Setenay Nil. “Mühendislik, Teknoloji Ve İş Yerinde Cinsiyete Dayalı Ayrışma,” *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 20, 1 (2017), 104-142.
- Özmutlu, A. Grafik tasarım atölye derslerinde afiş konusunun uygulama ve çözümleme süreçlerinde göstergibilimsel çözümleme yönteminin kullanımı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitim Dalı* (2009) *Samsun*.
- Pehlivanlı Kadayıfci, Ezgi. “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Temelli Mühendislik Kültürünün Tezahürleri: Kadın Ve Erkek Mühendislerin Farklılaşan Deneyimleri,” *Akademik Hassasiyetler* 2, 4 (2015), 229-245.
- Raskin, V. (1979). Semantic mechanisms of humor. Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society,
- Sabah. *Fox’un dizisi Mucize Doktor hemşireleri kızdırdı! ÖHDER: ‘Mucize Doktor’u RTÜK’e şikayet edin!* Retrieved 5.11.2019 from <https://www.sabah.com.tr/magazin/2019/11/05/foxun-dizisi-mucize-doktor-hemshireleri-kizdirdi-ohder-mucize-doktoru-rtuke-sikayet-edin>
- Sağlık Dünyası, S. *Mümessillik Mesleğine Saldırı Kabul Edilemez*. Retrieved 19.02.2020 from <https://www.saglikdunyasidergisi.com/haber/mumessillik-meslegine-saldiri-kabul-edilemez-5116.html>
- Sani, I., Hayati Abdullah, M., Abdullah, F. S., & Ali, A. M. Political Cartoons as a Vehicle of Setting Social Agenda: The Newspaper Example. *Asian Social Science*, 8(6) (2012). <https://doi.org/10.5539/ass.v8n6p156>

- Sarıtaş, E., & Şahin, Ü. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerine Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48 (2018), 463-477.
- Saucerman, J., & Vasquez, K. Psychological barriers to STEM participation for women over the course of development. *Adultspan Journal*, 13(1) (2014), 46-64.
- Servan, U., & Çakmak, M. Türkiye’de Kavram Karikatürleri İle İlgili Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(20) (2021), 208-223.
- Shapiro, C. A., & Sax, L. J. Major selection and persistence for women in STEM. *New Directions for Institutional Research*, 152 (2011), 5-18.
- Shapiro, J. R., & Williams, A. M. The role of stereotype threats in undermining girls’ and women’s performance and interest in STEM fields. *Sex roles*, 66 (2012), 175-183.
- Şenyapılı, Ö. *Neyi, neden, nasıl anlatıyor karikatür kim, niye çiziyor!?* ODTÜ Geliştirme Vakfı, (2003).
- Taş, G. (2018). Şeytan Ayrıntıda Gizli Olabilir Mi, Erdil Bey. In.
- Temmuz, G. Hemşireliğin geleceği mesleğin cinsiyetsizleşmesini vadediyor mu? Erkek ve kadın hemşirelik öğrencilerinin meslek ve toplumsal cinsiyeti ilişkilendirme eğilimlerinin sosyolojik analizi. *Fe Dergi*, 8(1) (2016), 143-167.
- TMMOB. (31 Aralık 2020). *TMMOB’ye Bağlı Odaların Üye Sayısı 590 Bin Oldu*. <https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmoby-bagli-odalarin-uye-sayisi-590-bin-oldu>
- Topkaya, E. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Güncelleştirilmiş

5. Baskı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 2(2) (2013), 113-118.

Topuz, H. İletişimde karikatür ve toplum. Anadolu Üniversitesi, (1986).

Topuz, H. Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü, İnkılap Kitapevi. (1997)
In: İstanbul.

Tsakona, V.. Language and image interaction in cartoons: Towards a multi-modal theory of humor. *Journal of Pragmatics*, 41(6) (2009), 1171-1188. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.12.003>

Türk, C. *Karikatürist Nuri Kurtcebe, Yalova'da tutukandı*. Retrieved 11.10.2022 from <https://www.cnnturk.com/turkiye/karikaturist-nuri-kurtcebe-yalovada-tutukandi>

Ulubeyli, S., Arslan, V., & Kivrak, S. A semiotic analysis of cartoons about occupational health and safety issues in the construction workplace. *Construction Management and Economics*, 33(5-6) (2015), 467-483. <https://doi.org/10.1080/01446193.2015.1024270>

Unlu, Z. K., & Dokme, I.. The Effect of Combining Analogy-Based Simulation and Laboratory Activities on Turkish Elementary School Students' Understanding of Simple Electric Circuits. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 10(4) (2011), 320-329.

Utar Ertaş, Selen. "Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji İlişkisi Çerçevesinde Mühendislik Mesleği ve Mühendislik Eğitimi," *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, 1 (2023), 1-21.

Uzay, A.. *Kadın mühendislerin kariyer sürecinin Habitus ve Dokuz Tip Mizaç Modeli bağlamında incelenmesi* Hacettepe Üniversitesi (2020).

Üner, İ. İlköğretim okullarında karikatürle öğrenmenin öğrencilerin başarı ve tutum düzeylerine etkisi Marmara Üniversitesi, Turkey (2009).

- Vatandaş, C. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 35 (2007), 29-56.
- Warburton, T., & Saunders, M. Representing teachers' professional culture through cartoons. *British Journal of Educational Studies*, 44(3) (1996), 307-325.
- Yıldırım alp, S. Türkiye'de Kadın Mühendis Olmak: Orman Mühendisi Kadınlar Özelinde Nitel Bir Araştırma, Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 5(1), (2021), 51-88.

Kadın Kooperatiflerinde Yönetici Stratejileri ve Yöneticilerle Ortaklar Arası Hiyerarşik İlişkiler

Bengü Kurtege Sefer

Nişantaşı Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi

[ORCID: 0000-0002-0539-8375](https://orcid.org/0000-0002-0539-8375)

bkurtege@gmail.com

Öz

Gıda krizini sadece üretimi artırmaya odaklı politikalarla aşmaya çalışan endüstriyelmiş gıda sistemine karşı kadın kooperatifleri, gıdanın üretim ve tüketim süreçlerinde üreticinin deneyimlerine, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına ve tüketicilerin doğrudan gıdaya erişimine önem veren yatay örgütlenme potansiyeli olan modeller olarak ortaya çıkmaktadır. Kooperatifçilik ilkelerine göre yöneticilerle ortaklar arasında eşitlikçi ve demokratik bir iş bölümü olmalı ve kadın ortakların üretim ve bölüşüme ilişkin süreçlere aktif olarak katılmaları gerekmektedir. Bu makale Pierre Bourdieu'nun kuramsal yaklaşımını kullanarak gıda alanında faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinde ortaklar ve yöneticiler arasındaki iktidar ve tahakküm ilişkilerini göstermeyi amaçlamaktadır. 2019 ve 2020 yıllarında yürütülen proje bulgularına dayanarak gıda alanında faaliyet gösteren kadın kooperatiflerindeki yönetim ilişkileri incelenmekte, kooperatiflerin gıda krizini çözmeye yönelik örgütlenme biçimleri olmaları önündeki engeller gösterilmektedir. Kültürel, ekonomik ve sosyal sermayeyi ellerinde bulunduran kooperatif yöneticileri alandaki sınıfsal konumlarını korumak için belirli stratejiler geliştirmektedirler; uzmanlık, sembolik şiddet ve emek kontrolüne yönelik stratejilerle kooperatif ortakları üzerindeki tahakkümlerini sürdürmektedirler. Ayrıca iş tecrübeleri, değerleri (girişimcilik, markalaşma, liderlik vs.), beğeni ve ön yargıları, onların ortaklarla olan ilişkilerini etkilemektedir. Bu ilişkiler, kadın kooperatiflerindeki adil olmayan üretim ve bölüşüm süreçlerini anlamak için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Gıda krizi, kadın kooperatifleri, yönetici-ortak ilişkiler, sembolik şiddet, sınıfsal tahakküm

•••••

Geliş tarihi: 4 Ağustos 2023 • Kabul tarihi: 23 Ocak 2023

•

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 215-246

DOI: 10.46655/federgi.1337692

Food Crisis and The Interactions Between Members and Managers in the Women's Cooperatives

Bengü Kurtege Sefer

Nişantaşı University

[ORCID: 0000-0002-0539-8375](https://orcid.org/0000-0002-0539-8375)

bkurtege@gmail.com

Abstract

An industrialized food system tries to overcome the food crisis with policies aimed only at increasing production. Women's cooperatives emerge as potential horizontal organizations that give importance to the experience of food production and consumption processes, the sustainable use of natural resources and direct consumer access to food against this industrial system. According to the principles of cooperatives, there should be an egalitarian and democratic division of labor among managers, and members and they should actively participate in the processes of production and distribution. Using Pierre Bourdieu's theoretical approach, this article aims to show the power relations between the members and managers in women's cooperatives specialized in the food sector. Based on the project carried out in 2019 and 2020, the relations of governance in women's cooperatives are examined. These relations are essential to explain the obstacles that prevent women's cooperatives from solving food crisis. Managers, who hold cultural, economic, and social capital, use certain strategies to maintain their class positions in the field. They use the strategies of expertise, symbolic violence, and labor control to maintain their hegemony over members. Furthermore, their work experiences, values (entrepreneurship, branding, leadership, etc.), tastes and prejudices affect their interactions with members. These interactions are important for understanding the unfair processes of production and distribution in women's cooperatives.

Keywords: Food crisis, women's cooperatives, the interactions between managers and members, symbolic violence, class domination

•••••

Arrival date: 4 August 2023 • Acceptance date: 23 January 2023

•
Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 215-246

DOI: 10.46655/federgi.1337692

Giriş¹

Gıda üretim ve tüketim süreçlerinin salt piyasaya bırakılmasının bireylerin sosyoekonomik konumlarından bağımsız olarak sağlıklı gıdaya erişimi konusunda yarattığı eşitsizlikler ve bunun doğal kaynakların sürdürülebilirliği üzerindeki olumsuz etkileri son yıllarda merkezi bir önem kazanmıştır. Endüstriyelmiş gıda üretim, dağıtım ve tüketim sisteminin iklim ve gıda krizinin temel sebeplerinden biri olduğu düşünülmektedir (Özkaya, Yıldız, Özden ve Kocagöz 2021, 11). Çiftçilerin proleterleştiği ve monokültür tarımının, sertifikalı tohum kullanımının, yoğun tarım ilacı ve kimyasal kullanımının teşvik edildiği şirketleşmiş gıda sistemine karşı alternatif bir yaklaşımla karşı çıkılması gerekmektedir. Gıda sistemine hak temelli bir yaklaşımı merkeze alan gıda egemenliği yaklaşımı, sadece yüksek teknoloji, ucuz emek ile

1 Bu makale Eylül 2019-Eylül 2020 tarihleri arasında Koç Üniversitesi Tohumlama Araştırma Fonu kapsamında yürütülen proje için 43 kişi ile yaptığım yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatların içerik analizine dayanmaktadır. Proje numarası: SF.00092

doğal kaynakları sınırsız bir şekilde kullanarak üretimi artırmayı hedefleyen neoliberal gıda politikalarının sosyal, ekonomik ve ekolojik eşitsizlikleri daha da derinleştirdiğini göstermektedir (Çobanoğlu 2021, 272). Gıdanın üretim ve tüketim süreçlerini bir bütün olarak ele alan gıda egemenliği yaklaşımı, gıdanın üretim ve tüketim organizasyonunun eşitlik temelinde örgütlenmesini gerektirmektedir.

Gıda üretim sisteminde üreticinin kontrol ve deneyimini ön plana alan, agroekolojik üretim biçimlerini yaygınlaştırmayı, çiftçinin emeğinin karşılığını almasını ve nitelikli gıdaya erişimde market ve araçların tekeli ortadan kaldırmayı hedefleyen bu yaklaşıma uygun olarak tarım alanında faaliyet gösteren kadın kooperatifleri önemli bir örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Üreticinin bilgi, emek ve birikimine değer veren, kaliteli gıdayı lüks haline getiren süpermarket ve diğer araçların tekeli kıran üretim ve tüketim kooperatifleri, gıda krizini önleme ve gıda egemenliğini sağlama konusunda merkezi öneme sahiptir (Hilal ve Güneş 2023, 26). Gıdanın metalaştığı kâr odaklı endüstriyel tarım uygulamaları ile üretimi artırmanın küresel ölçekte gıda krizini önleyemeyeceğinin aşikâr olduğu günümüz toplumunda kadın kooperatiflerinin önemli bir işlevi vardır. Kadın kooperatifleri, tüketicinin doğrudan organik ürüne erişimi dışında üreticileri için istihdam olanakları yaratan, toplumsal cinsiyet eşitliği sağlayan, ortakların üretim ve satış süreçlerinde doğrudan katıldıkları demokratik örgütlenme biçimleri olarak sunulmaktadır.

Dünyada modern kooperatif hareketinin temel ilkelerini belirleyen ilk kooperatif hareketi 1844 yılında İngiliz İşçi Kooperatifleri Birliği'nin (The Rochdale Society of Equitable Pioneers) kurulmasıyla başlamıştır. Bu birlik, ortakları için işsizliği ortadan kaldırmak, kaliteli gıda ve diğer tüketim mallarına uygun fiyatlarla erişebilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. “Herkes için açık üyelik, sermaye hakimiyetini önleyecek demokratik yönetim”

ilkelerine dayanan bu kooperatif hareketinde kadınlar da aktif rol oynamışlardır (Yıldırım Kocabaş 2010, 23). Uluslararası Kooperatifçiler Birliği (ICA) aynı dönemde kadınların siyasal, ekonomik ve sosyal hayata eşit bireyler olarak katılımını sağlamak amacıyla kadınların kooperatifleşmesini teşvik etmiştir (Pekel 1982, 18). Kadın kooperatifleri idealde katılımcılık ve gönüllülük esaslarına göre kurulan, işleyen ve ortaklarına sunduğu üretim olanakları ve satış kanalları ile onların ekonomik ve sosyal anlamda güçlenmesini sağlayan örgütlenme biçimleridir. Böylelikle ortakların gelir düzeylerinin yükseltilmesi, yeni istihdam olanakları yaratılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir (Gök ve Ertan 2020, 780). Bu örgütlenme modelinde ideal olarak yöneticilerin ortaklar ile güvene dayalı ilişkiler geliştirmeleri, ayırım yapmadan adil davranmaları, üretim ve pazarlama süreçlerinde katılımcılık esasına dayalı ortak kararlar almaları beklenmektedir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre kooperatifler tüm ortakların katılabileceği genel kurul tarafından seçilmiş yönetim kurulu üyeleri tarafından yönetilmektedir. En az üç üyeden oluşan yönetim kurulu üyeleri en fazla dört yıl için seçilmektedir. Yönetim kurulu üyeleri sadece tek bir kooperatifte yönetim kurulu üyesi olmalı, diğer üyelerle akraba olmamalı ve kooperatif ortağı olmalıdırlar. Kooperatiflerde her ortak katılım sermaye miktarlarından bağımsız olarak eşit oy hakkına sahiptir (Doğan ve Atabay 2022, 221). Aynı zamanda ortaklardan oluşan denetim kurulu, yönetim kurulunun ihmal ve yanlışları varsa bunları tespit etmek ve kooperatif ortaklarını olağan genel kurul veya olağanüstü toplantıya davet etmekle sorumludur (KEİG 2018, 14). Yasal mevzuatta yönetim kurulu, denetim kurulu ve ortaklar arası iş bölümü demokrasi ve katılımcılık esaslarına göre tanımlanmıştır. Kooperatifçilik ilkelerine göre “kooperatifin her bir ortağı eşit haklara ve koşullara sahiptir” ve kooperatiflerde, “ortaklara hakkaniyetli ve adaletli bir şekilde muamele edilir” (Gönüllü Atakan ve Çoban 2022, 17).

Kadın kooperatiflerindeki ortak yönetici arası ilişkileri irdelerken kullanılan yaklaşımlardan biri işlevselci yaklaşımdır. Yukarıda tanımlanan ilkeler ışığında kadın kooperatiflerinde herkesin dayanışma ve iş birliği içinde çalıştığı düşüncesinin kökeni Durkheim'ın yapısal işlevselci bakış açısına dayanmaktadır. Modern toplumun temeline iş bölümü ve dayanışma ilişkilerini koyan Durkheim'a göre, herkesin uzmanlaştığı işi yaptığı toplumda toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlikler mevcut toplumsal ve ekonomik düzenin devamlılığını sağlayacaktır (Esgin ve Özben 2020; Özbudun, Şafak ve Altuntek 2019). Çatışma ve sömürü ilişkileri yerine dayanışma, uyum ve iş birliği esastır.

Bu yaklaşıma göre kadın kooperatiflerindeki ortak ve yöneticiler arası ilişkiler değerlendirildiğinde bireylere dışsal ve zorlayıcı olan kooperatif ilkelerinin şeyler olarak çözümlenmesi gerekmektedir. İlişkilerin analizinde odak, kooperatif içi iş bölümü ve dayanışma ilişkileri olacağı için bireyler arasındaki etkileşimlerin, çatışma ve mücadelelerin bertaraf edilmesi gerekmektedir. Kadın kooperatiflerinde herkesin nitelik ve birikimlerine uygun iş yaptığı ve kooperatiflerdeki iş bölümünün işlevinin dayanışma ve iş birliği olduğu varsayımlarından yola çıkılarak yapılan araştırmalarda kadın kooperatiflerinin ortak ve yönetici arasındaki iktidar ilişkilerinden bağımsız dayanışmacı örgütler olarak sunulduğu görülmektedir.

Mevcut çalışmalarda bu iş bölümü açıklanırken kadın kooperatiflerinde yönetici pozisyonundaki kişilerin sahip oldukları eğitim, deneyim ve becerilerin kooperatiflerin başarılı bir şekilde sürdürülmesi için önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışma deneyimi olmayan, pazara erişimde güçlük çeken kadın kooperatif ortakları ile eğitilmiş, kamu kurumlarına ve sivil toplum kuruluşlarına erişimi olan yöneticiler arasındaki iş bölümü sayesinde kadın kooperatifleri faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Yöneticilerin yaş, eğitim, sosyoekonomik düzey ve yetenekleri kooperatifin sürdürülebilirliğini doğrudan

etkilemektedir (Karakuş Uysal 2022, 18). Kooperatif yöneticilerinin sahip oldukları birikim, deneyim ve liderlik gibi kişisel özellikleri kooperatifin diğer kurumlarla olan ilişkilerini ve finansal kaynaklara erişimini etkilemekte; ürünler için pazar bulunmasını sağlamaktadır. Yöneticilerin ürün çeşitlendirme, satış kanalı bulma, finansal kaynak bulma vs. konularında yaptığı tercihler kooperatiflerin kârlılık ve verimliliğini arttırmaktadır. Örneğin, halı ve kilim dokumada faaliyet gösteren Sınırlı Sorumlu Akmedsan Medikal ve Tıbbi Ürünler Kadın Girişimi ve İşletme Kooperatifi'nde kooperatif yöneticilerinin girişimci iş kadını deneyimleri, pazarlama bilgileri ve deneyimleri kooperatifin kalkınma ajansından hibe ve destek almasını sağlamış ve kendilerine bağlı tekstil fabrikası kurmasıyla sonuçlanmıştır. Isparta Eğridir ilçesindeki on dokuz tarımsal kalkınma kooperatifinde de yöneticilerin eğitimli ve profesyonel olmamaları kooperatiflerin başarısı önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmüştür (Gök ve Ertan 2020).

Yapısal işlevselci bir yaklaşımla kadın kooperatifi ortaklarının dayanışmacı iş bölümünden memnun olduklarını ve bu iş bölümünün onların ekonomik ve sosyal sermayesini artırdığını ileri süren çalışmalar da bulunmaktadır. Bursa'da faaliyet gösteren dört kadın kooperatifinin doksan üç ortağı için kooperatif yöneticilerinin uzun süreli görev yapmaları ve profesyonel tavırları kooperatiflerin başarısını artırmaktadır. Ortaklar kooperatifleri bir "aile" kendilerini de "ailenin bir ferdi" olarak görmektedirler (Doğan ve Atabay 2022, 232). Ege Bölgesi'nde tarım alanında faaliyet gösteren kooperatifte de ortaklığın üyeler arasındaki dayanışmayı artırdığı bulunmuştur (Kuştepe ve Yıldırım 2020). Kooperatif, düzenli toplantılar, eğitimler düzenleyerek ve diğer kurum ve kooperatiflerle satış, finansal kaynak bulma veya bilgi aktarımı konularında etkileşimde bulunarak ortaklarının sosyal ağlarını genişletmektedir. Antalya ilindeki sekiz farklı kadın kooperatifinin ortaklarıyla yapılan görüşmelerde de kooperatif ortaklarının geliştirdikleri ortak çalışma ruhu sayesinde, "birlikten kuvvet doğar anlayışı" ile işgüçlerini,

emeklerini “ekonomiye” dönüştürdükleri tespit edilmiştir (Yıldırım alp, İslamoğlu ve Ateş Torun 2021, 120). İstanbul ve Bursa’da faaliyet gösteren on üç kadın kooperatifinden yüz on iki ortakla yürütülen bir başka çalışmada da kooperatiflerdeki sosyal ilişkilerin kadın ortaklar arasında biz duygusu yarattığı ve dayanışmayı artırdığı bulunmuştur (Kazar 2019). Bahçelievler Kadın, Kültür, Çevre ve İşletme Kooperatifi’nin kadın yoksulluğu üzerindeki etkilerini açıklayan çalışmada da kooperatif ortaklığının kadınlar arasındaki dayanışmayı güçlendirdiği, sosyal etkileşimlerini artırdığı ve sonuç olarak kadınların özgüvenli hissettikleri bulunmuştur (Taş ve Kazar 2019).

Ortakların kooperatif algılarının ve kooperatifleşmeye yönelik tutumlarının incelendiği çalışmalarda genişleyen sosyal ağların kadınların ürünleri için pazar bulmayı kolaylaştırdığı ve ekonomik gelirlerini artırdığı da vurgulanan bir başka konudur (Yıldırım alp, İslamoğlu ve Ateş Torun 2021, 121). Dolayısıyla ortaklık kadınların ekonomik açıdan güçlenmesini sağlamaktadır. Bu dayanışma ekonomik bağımlılıktan kurtulmanın ve gelir elde etmenin ön koşulu olarak sunulmaktadır. Bu çalışmalarda ortakların kadın kooperatiflerinde birlikte karar aldıkları, üretim organizasyonu içinde herkesin yetenek, bilgi, yetkinlik ve uzmanlığına göre işlerin bölündüğü ifade edilmektedir. Dolayısıyla yetenek ve becerilere göre düzenlenen iş bölümü kooperatif ortaklarının ekonomik ve sosyal güçlenmesini sağlamaktadır.

Dünya Bankası (WB) ve Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) gibi pek çok uluslararası kuruluş toplumsal cinsiyet perspektifinin anaakımlaştırılması kapsamında kadın örgütlenmelerinin yaygınlaşmasına ve mikro kredilerle kırsalda kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik makro politika ve uygulamalar geliştirmektedir. Bu politikalar, kadınların tarım, hayvancılık veya agro-turizm gibi sektörlerde ve kadın kooperatiflerinde çalışmalarının onları ekonomik, sosyal, politik ve psikolojik açıdan güçlendireceğini varsaymaktadır (UN Women 2023; Duguid, Durutaş

ve Wodzicki 2015). Örneğin, Hindistan'da Gujarat bölgesinde yoksul kırsal kadınların süt kooperatifine ortaklıklarının onların gelirlerini ve kaynaklara erişimlerini artırdığı ve onları özgüvenli aktörlere dönüştürdüğü bulunmuştur (Kumari ve Shaikh 2022). Endonezya Srikandi'de ise kahve üreten kooperatifte kadınların sosyal ağları genişlemiş ve kadınlar fuarlara katılmışlardır (Imron ve Satrya 2019).

Bu yaklaşım, diğer güçlenme biçimlerini ekonomik güçlenmenin türevleri olarak gördüğü için ve toplumsal cinsiyet, sınıf ve etnisite gibi toplumsal kategorilerin kadınların kooperatifleşmesi üzerindeki etkilerini göz ardı ettiği için eleştirilmektedir (Cole 2018, 2). Kadın kooperatiflerinin işleyişini kesişimsel bir perspektiften değerlendiren çalışmalar kooperatiflerde sınıfa, etnisiteye, yaşa ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkların sürdüğünü göstermektedir. Örneğin, İran'da mikro kredi desteğiyle kurulan turizm sektöründe faaliyet gösteren kadın kooperatifinin kapatılmasında kadınların öncelikli görevlerinin ev hanımlığı olduğuna ilişkin geleneksel yaklaşım etkili olmuştur (Seyfi, Hall ve Vo-Thanh 2022, 1745). Kenya'da ise hayvan sahibi olmayan genç evli kadınların süt ürünleri üreten kooperatife ortak olmakta zorluk çektikleri bulunmuştur (Bullock ve Crane 2021). Vietnam'ın en yoksul bölgelerinden biri olan Son La bölgesinde Hmong etnik grubu kadın üyelerinin kooperatiflere daha az katıldıkları tespit edilmiştir (Tran, An-Vo, Cockfield ve Mushtaq 2021).

Bu makalenin amacı, mevcut çalışmalardaki işlevselci bakış açısının ve güçlendirme yaklaşımının ötesine geçerek yönetici ve ortaklar arasındaki iktidar ve tahakküm ilişkilerini göstermektir. 2022 yılında yayımlanan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporunda "kooperatif içerisindeki dengesiz iş bölümü, genellikle liderlik vasıflarına, iletişim becerilerine sahip belirli kişi veya çekirdek kadronun tüm inisiyatifi üzerine alması örgütsel sorunların" en önemlilerinden birisi olarak tanımlanmıştır. Kadın

kooperatiflerinin dayanışma ve ortaklık ilkelerine aykırı olarak sadece kişisel güçlenme sağlamak ve daha fazla kar elde etmek için yönetilmesi, kooperatif içi eşitsiz ilişkileri ortaya çıkarabilmektedir (Gönüllü Atakan ve Çoban 2022, 41). Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi (KEİG) raporunda ifade edildiği gibi üretim, fiyatlama, satış, pazarlama gibi konularda verilen kararların birkaç kişinin inisiyatifine kalmaması ve kadın kooperatiflerinin yönetimine herkesin katılımını sağlayacak rotasyon usulü çalışma kooperatiflerin sürdürülmesi için oldukça önemlidir. Kooperatiflerdeki kararlar sadece bir veya birkaç kişi tarafından alınır ve kooperatif içi iş bölümü hiyerarşik olursa, kooperatifler eşitsiz ve adaletsiz örgütlenme biçimlerine dönüşebilmektedir (KEİG 2018, 20).

Bu makale, yöneticilerin ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri ile ortaklar üzerinde kurdukları sınıfsal ve toplumsal cinsiyete dayalı tahakküm biçimlerini ve yönetici-ortak arası hiyerarşik ilişkileri irdeleyerek literatüre önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Böylece ampirik örnekler üzerinden yöneticilerin kendilerini ve ortakları nasıl konumlandıkları ve stratejik tercihleri incelenecek ve kooperatif içi yönetim ilişkilerinin sınıf ve toplumsal cinsiyet perspektifinden okuması yapılacaktır. Bu okuma bize kadın kooperatiflerindeki yöneticiler ve ortakları arasındaki sınıfsal ayrışma mekanizmalarını ve adil olmayan üretim ve bölüşüm ilişkilerini gösterecektir. Üretim planlama, satış ve gelir bölüşümü aşamalarında yüksek kültürel ve sosyal sermayeye sahip yöneticilerin kadın ortaklarının emekleri üzerinde kurdukları tahakküm biçimleri açıklanacaktır. Böylelikle kadın kooperatiflerindeki yönetim ilişkilerinin, kooperatiflerin gıda krizine çözüm üretebilecek alternatif dayanışma örgütlenmeleri olmalarını nasıl engellediği ortaya konulacaktır.

Kooperatif İçi Sınıf Hiyerarşisi ve Uzmanlık Stratejisi

Pierre Bourdieu'nun alan, strateji ve habitus kavramları kadın kooperatiflerindeki yönetici ve ortaklar arasındaki tahakküm ilişkilerini yorumlamamız için önemli açılımlar sunmaktadır. Bourdieu için belirli bir zamanda bireylerin eylemlerindeki düzenlilikleri açıklamak önemlidir. Birey ve toplum, öznel ve nesnel ikiliğini aşmaya yönelik geliştirdiği kuramsal yaklaşımda “toplumsallaşmış bedenin (ki birey ya da kişi olarak adlandırırız) toplumda karşıtlık içinde olmadığını, toplumun var olma biçimlerinden biri olduğunu” savunmaktadır (Bourdieu 1980, 29). Habitus ve alan kavramlarını kullanarak bireysel öznellik ile toplumsal nesnelliğin ilişkisel olarak nasıl inşa edildiğini açıklayan Bourdieu için bireyler tarafından normlar, beklentiler, kurallar sosyalleşme süreçlerinde içselleştirilmekte ve bu dışsal yapılar bireylerin önündeki engelleri, olasılıkları ve fırsatları belirlemektedir. Bir “stratejik doğaçlamacı” olan bireyler, “kuralın yerine stratejiyi koyarak... zaman içinde ve geçmiş deneyimleri aracılığıyla, bir engeller ve fırsatlar labirenti içinde hareket ederler” (Swartz 2018, 142-144). Dolayısıyla bireylerin eylemleri belirsizlik içermektedir ancak stratejik tercih ve kararları toplumsal kurallardan, beklentilerden, deneyim ve birikimlerinden bağımsız değildir.

Bireylerin algıları, beğenileri, yatkınlık ve yargıları tabakalaşmış bir toplumdaki konumlarını belirlemektedir. Tabakalaşmış bir toplumda birey için neyin olanaklı, neyin olanaksız olduğunu gösteren toplumsal ve kültürel açıdan sınırları ve fırsatları belirleyen, “habitus” yani “içselleştirilmiş yatkınlıklar kümesidir” (Swartz 2018, 148). Habitus bizim inançlarımızı, düşüncelerimizi, zevklerimiz, algılarımızı ve dünyayı nasıl anlamlandırdığımızı belirleyen bir yapıdır. Bu çerçevede birey habitusu, ekonomik, kültürel ve sosyal sermayesi ve geçmiş deneyimleri ışığında en mantıklı ve başarıya ulaşma ihtimali en yüksek olan seçimi yapmaktadır. Habitus bu anlamda farklı ve hiyerarşik toplumsal konumlar arasındaki mesafeyi hatırlatmakta ve yeniden üretmektedir.

Alan ise “konumlar arasındaki nesnel ilişkiler ağı ya da

konfigürasyonudur.” Hem sermaye türlerinin farklı dağılımı, “situs”, hem de konumlar arasındaki (tahakküm, tabilik, benzeşiklik vs.) ilişkiler, konumları “nesnel olarak” tanımlamaktadır (Bourdieu and Wacquant 1992, 97). Alan, hiyerarşik olarak konumlanmış bireylerin ve grupların mübadele ve mücadele ilişkilerini içermektedir. İlişki ağı içinde hâkim ve tabi konumda olanlar mevcut konumlarını muhafaza etmeye veya dönüştürmeye yönelik stratejiler izlemektedirler. Alanda tahakküm ve iktidar ilişkileri kurulmaktadır. Farklı sermaye türlerinin eşitsiz dağılımına bağlı olarak kurum, örgüt, grup ya da bireyler konumlarını yeniden üretmek için mücadele etmektedirler. Ekonomik sermaye bireyin sahip olduğu mülk ve parasal kaynakları ifade ederken kültürel sermaye bireyin kültürel beceri, eğitim derecesi, beğenileri ile ilgili sermaye türüdür. Sosyal sermaye ise bireyin mensubu olduğu sosyal ağlar ve tanıdığı kişilerle ilgili olan sermaye türüdür (Yarcı 2011). Eyleyiciler alanda birbirleriyle hiyerarşik bir ağ oluşturmakta ve sahip oldukları sermayelerini kullanarak mevcut sınıfsal konumlarını ve statülerini korumaya yönelik eylemlerde bulunmaktadır.

Örgüt ve şirketlerde üst kademe yöneticilerin uzmanlık, birikim ve becerilerinin kurumların başarısında anahtar rol oynadığı ileri sürülmektedir. Bu tercihler kurumların ve kooperatif gibi örgütlerin başarılı bir şekilde işlemlerini sağlamaktadır (Erden Çevik ve Bingöl 2022). Yöneticilerin eğitimleri, uzmanlıkları, varsayımları, tecrübeleri, değerleri (eşitlik, prestij, zenginlik ve yenilik) ve bilgi birikimleri yaptıkları stratejik tercihleri, seçimlerini doğrudan etkilemektedir. Stratejik durumlar “bilenebilir değil yorumlanabilir” olduğu için, belirsizlik ortamında rasyonel tercih yapmak örgütlerin büyümesi için çok önemlidir (Dursun ve Köseoğlu 2016, 121). Dolayısıyla yöneticilerin tercihleri örgütlerin başarılı performans göstermesini sağlamaktadır.

Kadın kooperatiflerinde de yöneticilerinin sahip oldukları sosyal sermaye üzerinden kendilerini kooperatif temsilcisi olarak tanımladıklarını

ve bilgiyi ortaklara aktarmayarak kooperatif başarısını bireysel başarıları olarak gösterdiklerini söyleyebiliriz. 2019 yılında bir derneğe bağlı olarak Bursa, Bilecik ve Balıkesir'deki kadın üreticiler ve kadın kooperatiflerinin ortak ve yöneticileri ile görüşen proje yürütücüleri, yöneticilerin proje yazmaya ve diğer kurum ve kuruluşlarla ilişkileri yürütmeye yönelik bilgiyi paylaşarak ortaklar üzerinde kurdukları tahakkümü yapılan mülakatta şöyle ifade etmişlerdir:

“Kadınlar arasında da var şöyle bir şey oluyor genelde; orta sınıf emekli olmuş işte daha çok beyaz yaka kadınlar gelip köylerine yerleşiyorlar. Kooperatif kurulmasını sağlıyorlar. Bir süre sonra o kooperatif onların olmuş oluyor. Kendileri kurmalarında emek verdikleri için, diğer kurumlarla ilişkileri onlar yürüttükleri için kendi kooperatifleri gibi oluyor ve hani böyle bir yönetici ve kadın çalışanlar var gibi oluyor. İşte o ast üst ilişkisi söylenmiyor ama çok net görülen bir şey. Yani birçok kooperatifte onu gördük.” (Katılımcı 3 2019)

Kadın kooperatiflerini diğer kurumlarla olan ilişkilerde temsil eden vitrin yöneticiler, ortaklarıyla aralarında sınıfsal bir hiyerarşi kurmaktadır. Kooperatif yöneticileri sahip oldukları sosyal sermaye ve kültürel sermaye üzerinden kendilerini ve ekiplerini uzmanlar (experts) olarak konumlamaktadırlar. Bu konumlamanın sonucu olarak kendilerini diğer ortaklardan ayırtmakta ve kooperatif örgütünün başarısı yöneticilerin bireysel başarısı olarak görülmektedir. Kooperatif alanında uygulanan uzmanlık stratejisi üstünden diğer kamu kurumları ve kuruluşlarıyla ilişkileri organize eden, proje yazan deneyimli ve uzman yöneticiler, diğer ortaklar üzerinde tahakküm kurmaktadır.

2018 yılında Gaziantep'te kurulan kadın kooperatifinin hikayesi uzmanlık stratejisinin uygulanmasına somut bir örnek sunmaktadır. Bitkisel ürünlerin üretimine odaklanan kooperatif, kırsal kadın istihdamını artırmayı

hedeflemektedir. Yerel tıbbi ve aromatik bitkilerden üretilen gıda ürünlerine marka değeri kazandırmayı ve kırsal kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel güçlenmesini hedefleyen kooperatif bitkisel ürünler üretmektedir. Hindistan'da üretilen bu bitki 2017 yılında Türkiye'de üretilmeye başlanmıştır. Kooperatif, önemli bir antioksidan, protein, kalsiyum ve C vitamini deposu olan, kalp, böbrek ve mide rahatsızlıklarına iyi gelen bitkiden çay, makarna, pul biber ve takviye edici gıda üretimine odaklanmaktadır. Aynı zamanda sabun, dezenfektan gibi doğal içerikli kimyasal içermeyen dermokozmetik ürünler üretmektedir.

Gaziantep'te bir kamu kurumu çalışanı olan kooperatif kurucusu ve eski yöneticisi tarafından yazılan ve Tarım ve Orman Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı tarafından finanse edilen proje, 2017 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Devlet desteği ile söz konusu bitkiyi Türkiye tarım ve sanayisine kazandıracak bir kadın kooperatifi kurma amacıyla yazılan proje kapsamında 2018 yılında kadın kooperatifi kurulmuştur. Kooperatif, kimyasal kullanmadan, ekoloji ve çevre koşullarına duyarlı şekilde üretim yaparak tüketicilerin doğal ve sağlıklı gıdaya aracısız erişimini hedeflemektedir.

Yapılan mülakatta kadınların sorunları üzerine faaliyetler yürüten bir sivil toplum kuruluşunda aktif olarak çalışan ve uzun süre tarım sektörüyle ilgili bir kamu kurumunda görev almış eski kooperatif yöneticisi, kendisini kırsal kadın çalışmaları ve kooperatifçilik konusunda uzman olarak tanımlamıştır. İş kurma ve kooperatifçilik konusunda sahip olduğu bilgi birikimini kullanarak kooperatifin kurulması için yukarıda bahsedilen projeyi hazırlamış ve koordinatörlüğünü yürütmüştür (Katılımcı 7 2020). Bu proje sonrasında 2022 yılında başarılı girişimci kadın ödülüne layık görülmüştür.

Kooperatif kurulmadan önce aralarında kooperatif kurucusunun da olduğu Gaziantep Tarım ve Orman Müdürlüğü Teknik Yetkilileri ve Tarım ve Orman Bakanlığı çalışanları 2016 yılında Kadın Çiftçilere Yönelik

Yürütölen Stevia (Şeker Otu) Projesi kapsamında İspanya'nın Malaga şehrinde bitkiyi üreten kooperatifi ziyaret ederek bitkinin yetiştiği koşulları yerinde gözlemlemişlerdir. Saha ziyareti sonrası proje koordinatörü, İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve Nurdağı Halk Eğitim Müdürlüğü tarafından 2017 yılı mayıs ayında seçilen iki köydeki kırsal kesim kadınlarına 34 gün teorik ve uygulamalı eğitimler verilmiştir. Nurdağı'nda iki köyde yaklaşık çoğu okuma yazma bilmeyen ve ücretsiz aile işçisi olarak kendi tarlalarında geçimlik üretim yapan 100 kadına bitkinin yetiştiriciliği, kooperatifçilik ve girişimcilik konularında teknik ve uygulamalı eğitimler verilmiş ve yaşları 35-45 arası değişen 11 kadın ortak ile 2018 yılı ocak ayında kooperatif kurulmuştur. Hazırlanan proje kapsamında görüşmeci, Nurdağı Meslek Yüksekokulu'ndan akademisyenler ve arkadaşı olan bir ziraat mühendisi ile kooperatif tüzüğünü hazırlamıştır.

Tarım ürünleri üretimi konusunda uzman olan Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi, e-ticaret ve pazarlama uzmanı ziraat mühendisi, tarımsal üretim planlama, logo ve ambalaj tasarımı, tarımsal ürünlerin ekstraktlarının çıkarılması konusunda çalışan Gaziantep Üniversitesi Nurdağı Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi, ARGE ve ürün çeşitlendirme çalışması yapan ASATİM san. Tic. Ltd. Şti. Genel Müdürü'nden oluşan uzman ekip, bitkinin Gaziantep Üniversitesi Nurdağı Meslek Yüksek Okulu uygulama arazisinde 15 dekarlık bir alanda üretilmesine karar vermiş ve filizlenen tohumlar bu alana ekilmiştir. Bu ekip kooperatifin kurulum ve markalaşma süreçlerinde aktif rol oynamış ve onların bilgi ve birikimi sayesinde yurt dışından ithal edilen bitkinin tohumu tescil ettirilmiştir. İthal bitki 2018 yılında kurulan kooperatifte üreilmeye ve gıda ürünleri kooperatif aracılığıyla satılmaya başlanmıştır.

Eski kooperatif yöneticisi Gaziantep'teki kooperatifin başarısını kendi bireysel çaba ve yeteneklerinin sonucu olarak görmektedir: “Kooperatif

kurulduğu andan itibaren gittikçe çıtayı yükselten bir kooperatif. Benim çalışmalarımı ön plana çıkış oldu. Bu kadar özveriyi maalesef diğer arkadaşlar çok fazla hazmedemediler ve korktular diye tahmin ediyorum” (Katılımcı 7 2020). Eski yönetici, kuruluş aşamasında ve daha sonraki süreçte yazdığı projelerle, kurduğu teknik ekiple ve kamu kurumlarıyla olan bağlantıları ile kooperatifin bitkisel ürünler üretmesi için gerekli altyapıyı ve finansal desteği sağlamıştır. Bu “özverili” çalışmaları diğer kooperatif ortakları tarafından “hazmedilememiş” ve onları “korkutmuştur.” Bu durumda yönetici, kooperatif başkanlığını başkasına devrederek kooperatife gönüllü danışman olarak destek sağlamaya devam etmiştir.

Kooperatif yöneticisinin kooperatifi bir işletme olarak algılaması ve adil bölüşümden çok markalaşma ve üretim kapasitesinin artmasına verdiği değer de ortaklarla olan ilişkisini ve yaptığı stratejik tercihleri etkilemektedir. Eski yönetici kooperatife olan yaklaşımını şöyle ifade etmiştir: “Beş yıl boyunca ortaklarına kâr dağıtmayacağını ana sözleşmesinde belirtti kooperatif. Kazanılan paralar ürün çeşitlendirmeye, markalaşma çalışmalarına, ambalajlama çalışmalarına, işte tohum ithalatına, arazi giderlerine gitti. İstersek tekrar ana sözleşmemizde bu maddeyi beş yıl daha uzatma şansı elde edebiliriz” (Katılımcı 7 2020). Projelerden alınan hibeler ve ürün satışından elde edilen para bir havuzda biriktirilmiş ve ürün çeşitlendirme ve kooperatifin üretim ve satış kapasitesini artırmak için kullanılmıştır. Beş yıl boyunca bitkisel ürünleri üreten kadın kooperatifi ortaklarına üretim ve satış süreçlerinde harcadıkları emekleri karşılığında, ürünlerden elde edilen kârdan veya kooperatife verilen finansal desteklerden pay vermek yerine tüm kâr ve hibeler markalaşma, üretimi arttırma ve ürün yelpazesini genişletmek için kullanılmıştır. Aynı sistemin beş yıl daha uzatılması kooperatifin eski yöneticisi için bir “şans” olarak görülmektedir. Kooperatifi bir işletme olarak ele alan bu yaklaşıma göre öncelik kooperatifin daha fazla üretim yapması, markalaşması ve kârını maksimize etmesidir.

Bourdieu'nun habitus ve alan kavramlarından yola çıkarak Gaziantep'teki kadın kooperatifindeki yöneticinin kooperatife olan yaklaşımını yorumlarsak kooperatif örgütünü kuran görüşmecinin ve ekibinin iş tecrübesi, deneyimi, birikimi, inandığı değerler ve sosyal ağları sayesinde kooperatif başarılı bir şekilde faaliyet göstermektedir. Yönetici tecrübe ve bilgi birikimi doğrultusunda ve diğer kamu kurumları ile olan bağlantıları sayesinde önüne çıkan fırsat ve imkanları değerlendirmiş, stratejik ve rasyonel tercihler yaparak bitkiyi ve bu bitkiye dayalı ürünleri üretecek bir kooperatif işletmesi kurmaya karar vermiştir. Sanayileşmeye, daha fazla üretime ve satışa, markalaşmaya, liderliğe ve kırsal kadın girişimciliğine değer veren yönetici ve ekibi uzmanlık stratejisi ile kendilerini kooperatifin liderleri olarak konumlamaktadırlar. Bu konumlanmanın sonucu olarak kooperatifin başarısı onların bireysel başarısı olarak sunulmaktadır. Bu durum kooperatifte üretim ve satış konularında karar alma süreçlerinde ortaklarla yöneticiler arasında dayanışmacı ilişkilerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Kooperatif, bireyselliğin, kârın ve birikimin öncelendiği bir işletme olarak görüldüğünde örgütlenme modeli hiyerarşik bir yapıya bürünmektedir. Kadın kooperatiflerine fon sağlayan bir vakıfta kadın kooperatiflerine finansal destek verilecek projeleri seçen katılımcının da yaptığımız mülakatta vurguladığı gibi bu tür lider kadınların varlığı "kooperatifçilik ilkeleri ile çelişmektedir" (Katılımcı 2 2019). Bu konumlama ve değerlerin sonucunda kooperatif ortakları ile yöneticiler birbirlerinden ayrışmakta ve kooperatif örgütleri toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadınların ekonomik ve sosyal güçlenmelerinin sağlandığı eşitlikçi ve demokratik örgütlenme modelleri olmaktan çıkmaktadır.

Simgesel Şiddet ve Yönetici-Ortak İlişkisi

Bourdieu'nun çalışmalarında simgesel şiddetle ataerkillik ve sınıfsal tahakküm sistemi arasında kurduğu ilişki de kadın kooperatiflerinde ortaklar

ve yöneticiler arası etkileşimi yorumlamamız için önemlidir. Bourdieu'ya göre egemen gruplar kendi konumlarını meşrulaştırmak ve itaat sağlamak için simgesel şiddet stratejileri kullanmaktadırlar. Simgesel şiddet kavramı habitus kavramı ile doğrudan bağlantılıdır (Ölçer 2019). Bireylerin sosyalleşme sürecinde öğrendikleri sosyokültürel ve simgesel değerler, düşünme ve yaşam tarzları habituslarının parçasıdır. Dil üzerinden ifade edilen değer yargıları, beğeniler, ön yargılar ve söylemler simgesel şiddetin meşrulaşmasını sağlamaktadır. Simgesel (sembolik) şiddet bir tür "sihir teorisi" gibi işleyerek yanlış temsil üzerinden iktidar ve tahakküm ilişkilerini yeniden üretmektedir (Yılmaz 2020, 174). Dolayısıyla simgesel şiddet, toplumsal cinsiyet ve sınıfa dayalı tabakalaşmanın meşrulaştırılmasının ve ayrımların yeniden üretiminin en önemli araçlarından birisidir.

Ekonomik ve kültürel sermayeleri (eğitim düzeyi ve iş deneyimi) yüksek olan kadın kooperatif yöneticilerinin de ortaklara yönelik simgesel şiddeti stratejik olarak kadın emeğine yönelik erkek egemen bakış açısını ve sınıfsal konumlarını pekiştirmek için kullandıklarını görülmektedir. Yöneticiler, kendilerinden daha eğitimsiz, iş deneyimi olmayan kırsal kesim kadınlarına yönelik ön yargı ve söylemler üzerinden ortak-yönetici hiyerarşisini meşrulaştırmaktadırlar.

2014 yılında Düzce'de kurulmuş ağaç fidesi üreten bir kadın kooperatifinin yönetim kurulu başkanı, kooperatif ortağı yoksul kırsal kesim kadınlarının çalışmaya karşı isteksizliğini yaptığımız mülakatta şöyle ifade etmiştir:

"Ben çok söyledim. Kavanoz yapın dedim, konserve yapın dedim, yufka yapın dedim. Ben size bunları bir yerde satarım dedim. Hani siz satamıyorsanız, ben başında dururum satarım dedim. Toplu iğneyi bile dönüştürebiliriz falan diyorum. Ne bileyim üşengeçler ya bir tuhaflar bilmiyorum. Gerçekten öyleler, sinirleniyorum. Çok komikler

anlaşamıyorsunuz. Kültür farkı çok farklı bir şey.” (Katılımcı 6 2020)

Kayınpederi İl Tarım ve Orman Müdürlüğü’nde yönetici pozisyonunda olan kooperatif yöneticisi yapılan mülakatta kooperatifin tüm giderlerinin kayınpederi tarafından karşılandığını belirtmiştir ve ortakların aidatlarını ödememelerinden şikayetçidir. İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, ağaç fidanı üretimi yapan kadınları günlük 70 TL yevmiye ile sözleşmeli mevsimsel işçi olarak müdürlüğe bağlı bahçelerde ot ayıklama ve çiçek ekme işlerinde kullanmaktadır. Kooperatiften düzenli gelir edemeyen ve yevmiye ile çalışmak istemeyen ortakları üşengeç, tuhaf, komik ve farklı kültüre mensup bireyler olarak tanımlayan yönetici için bu kadınlar kendisi gibi girişimci, cesur, pazarlamacı ruha sahip değildirlen. Kooperatifi her şeyi “toplu ığneyi bile” bir metaya dönüştürüp satmayı hedefleyen bir işletme olarak gören yönetici, kadınları fide üretimi yerine gıda üretimine yönlendirmektedir.

Yönetici kooperatifte, kadınların gıda üretimine odaklanmalarını beklemektedir. Üretilmesi istenen ürünlerin niteliğine ve üretim biçimine baktığımızda geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun olduğunu görmekteyiz. Yufka, konserve gibi gıda ürünlerini evde üretmelerini bekleyen yönetici için kooperatifin faaliyet alanı geleneksel cinsiyet rollerine dayalı üretim alanlarıdır. Kadın ortakların bu alanda faaliyet göstermek istememeleri onu sınırlendirmektedir. Yönetici, uyguladığı simgesel şiddet üzerinden kooperatif içinde kendini ortaklardan farklılaştırmaktadır. Bu farklılaştırma ortakların üretim süreçlerine aktif olarak dahil olmalarını engellemektedir çünkü hangi ürünün üretileceğine yönetici tek başına karar vermektedir.

Kooperatifçilik geçmişine sahip, uzun yıllar kamu kurumunda ve kadın derneklerinde üst düzey yönetici olarak çalışmış Antalya’daki bir kadın kooperatifinin yönetim kurulu başkanı da simgesel şiddet üzerinden kooperatif içi sınıfsal hiyerarşik ilişkileri yeniden üretmektedir. Aşağıdaki alıntıda ortakları bastırılmış, eğitimsiz, konuşmasını bilmeyen, “salyangoz

kabuğunda” yaşayan bireyler olarak tanımlarken kendisini her şeyi bilen ve onları modernleştiren girişimci özelliklere sahip üst düzey yönetici olarak konumlandırmaktadır. Bu örnekte de Düzce’deki kooperatife benzer şekilde yine ortakların ötekileştirildiğini ve simgesel şiddetin kooperatifteki iktidar ilişkilerini sürdürdüğünü görmekteyiz.

“Şimdi şöyle, erkeğin en cahili dahi yani rahatlıkla benimle iletişime geçebiliyor. Onlarla o kadar rahat diyalog kurabildim ama bizim kadınlara baktığın zaman birini gördüğü zaman hemen rahatsız olup hemen böyle salyangoz gibi kabuğuna çekiliyor. Yani bastırılmışlık mı, cahillik mi, bilgisizlik mi hepsi bir arada. Ben hani belki bu benim yetişme tarzımdan olduğu için bir de benim şöyle bir huyum var. Sanki ben bilince herkes biliyor, ben bilmeyince kimse bilmiyor gibi bir felsefem var. O kadar basit şeyleri mesela ürettikleri gıdaları stantta satmayı kadınlar yadırgadıkları zaman o kadar çok şaşırdım ki anlatamam. İçlerinde bastırılmışlık var. Gıda standında oturduğu zaman o asık suratı ile gülümsemiyor. Şiddet ya resmen kadına vurdum. Şu suratını bir aç ya, benim psikolojimi bozuyorsun dedim.” (Katılımcı 5 2020)

Kadın kooperatifinden önce inşaat sektöründe faaliyet gösteren konut kooperatifi kurduğu için erkeklerle daha rahat iletişim kurduğunu düşünen kooperatif yöneticisi ailesindeki sosyalizasyon sürecinde eğitilmiş modern bir kadının toplumun geri kalmış, cahil kesimlerine liderlik etmesi gerektiği fikrini içselleştirmiştir. Bastırılmış, cahil, geri kalmış, geleneksel kırsal kesim kadınlarının tahıllı ürünlerin satıldığı stantta durmak istemeyişlerini yadırgamış ve beğenmemiştir. Bu kadınlara yönelik önyargıları simgesel şiddetin fiziksel şiddete dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Her iki tür şiddet üzerinden kendi sınıfsal konumunu yeniden üretmiştir.

Kooperatif yöneticilerinin kendilerini rekabetçi, rasyonel, girişimci

ruha sahip, cesur bireyler olarak konumlamalarının ve bu özelliklere sahip olmayan ortakları ötekileştirmelerinin bir diğer sonucu olarak ataerkil ilişkiler yeniden üretilmektedir. Kadın kooperatiflerinde “rekabet edebilirlik, bir erkek rolü olarak toplumsal cinsiyet rollerinde kodlanmakta ve rekabet edebilme olumlu anlamda kullanılmaktadır” (Değirmenci 2023, 222). Benzer bir yaklaşımla, söz konusu kooperatiflerdeki öznel deneyimlere baktığımızda başarılı girişimci kadın yöneticilerin erkek rolü ile bağdaştırılan rekabetçi ve risk alan kişiler olarak kendilerini konumlandıklarını ve bu özelliklerin tam tersi özelliklere sahip kadın ortaklardan kendilerini farklılaştırdıklarını söyleyebiliriz. Her iki örnekte de yöneticilerin kadın girişimciliğine dair algı, beklenti ve ön yargıları erkekler tarafından sergilenen girişimciliğe dair tutum ve hedefler üzerinden tanımlanmakta ve kadın ortakların üretim ve satış süreçlerindeki tutum ve davranışları erkek girişimciliğiyle karşılaştırılarak değersizleştirilmektedir. Yöneticilerin benimsediği satış ve kâr odaklı maskülen girişimcilik anlayışına uygun olarak stantta durup satış yapmak istemeyen veya kooperatif için gıda üretmek istemeyen kadınlar başarısız olarak etiketlenmiştir.

Yöneticilerin Ortakların Emek Kontrolüne Yönelik Stratejileri

Bazı araştırmalar, kooperatiflerde çalışmanın kadınlara düzenli geliri olan güvenceli istihdam olanağı yaratamadığını göstermektedir. Antalya’da faaliyet gösteren kadın kooperatifleri üzerine yapılan araştırmada on iki kooperatif ortağının bir kısmının kooperatiflerden elde ettikleri gelirden memnun olmadıkları ve kooperatif aracılığıyla yeterince ürün satışı yapamadıkları bulunmuştur (Yıldırımalp, İslamoğlu ve Ateş-Torun 2021, 122-123). Bursa’daki tarımsal kalkınma kooperatiflerine ortak olan doksan üç kadının da yeterli ve düzenli gelir edemedikleri ve kooperatiflerin kadınların ekonomik güçlenmesinden çok sosyal güçlenmesine yol açtığı tespit edilmiştir (Doğan

ve Atabay 2022, 233). Taş ve Kazar'da İstanbul'da altı kadın kooperatifinde çalışan kadınların kooperatiflerden elde ettikleri düzenli bir gelir olmadığını ve ucuza parça başı üretim yapmak zorunda kaldıklarını vurgulamışlardır (2019, 1847-1849).

2012 yılında Hatay'da portakal ve baharat üretimi yapan bir kadın kooperatifinin kuruluşu için destek veren ulusal bir vakıf da kooperatif içi emek sömürüsüne ilişkin geri bildirimler almaya başlayınca bir yıl sonunda kooperatife verdiği finansal desteği sonlandırmıştır. Finansal olarak desteklenecek kadın kooperatifi projelerini seçen vakıf çalışanı yapılan mülakatta, verilen kararın gerekçesini şöyle açıklamıştır:

“Devam etmek istemedik. Bizim bırakma sebebimizde şuydu; Hatay'dan bir iki telefon aldık o dönemde kadınlardan. Yani bizim emeğimizin parası ödenmiyor gibi şeyler. Çünkü gerçekten şey, ne kadar orada bir yönetim mantığı eğitimleri de verilse, ilk defa iş hayatına giren kadınlar. Kooperatifçilik aslında çok şey bir model, herkesin kolay kolay yapabileceği bir model değil. Biz böyle telefonlar alınca da biraz korktuk açıkçası yani zarar vermeyelim insanlara azıcık bir şey yapmaya çalışırken diye.” (Katılımcı 1 2019)

Yöneticilerin kooperatifçilik modelinin ilkelerine aykırı şekilde ortaklara kooperatifte çalışmalarını karşılığında ücret ödememeleri vakfı “korkutmuş” ve kooperatife verilen finansal destek sonlandırılmıştır. Simgesel şiddet ve uzmanlık stratejisi dışında ortakların yevmiyeli olarak çalıştırılması, düzenli maaş ödenmemesi ve ortaklara sigorta yapılmaması gibi emek kontrol stratejileri de yönetici ortak arası hiyerarşi ilişkilerini anlamak için önemlidir. Kooperatif alanında uygulanan bu emek kontrol stratejileri ile yöneticilerin ve ortakların sınıfsal konumları yeniden üretilmektedir.

Gaziantep'teki kooperatifte bitkisel gıdalar üreten sekiz kadın ortak tohum ekiminden, çapalama ve sulamaya, fide yetiştiriciliğine, hasat,

kurutma, öğütmeden ve sallama çay paketlerini hazırlama işine tüm üretim aşamalarında çalışmaktadırlar. Mart ayından Kasım ayı sonuna kadar uzanan dönemde tarlada aralıklı olarak çalışan kadınların tarımsal üretimin farklı aşamalarında yaptıkları işler eski yönetici tarafından iş olarak görülmemekte ve düzenli bir maaş ödenmemektedir. Bunun yerine yönetici kadınlara yılda bir kez “aile ve çevrelerine karşı mahcup olmamaları” için 1000 TL para vermekte ve doğum yapan kooperatif ortaklarına çeyrek altın vermektedir (Katılımcı 7 2020). Ayrıca üniversitenin kendine ait serasında günlük 75 TL ücret ile fide ve çiçek yetiştirme işlerinde mevsimlik yevmiyeli işçi olarak çalışmalarını sağlamaktadır. Bu durumda kooperatif üniversiteye işçi temin eden bir örgüt haline gelmektedir. Dolayısıyla tarım işçiliği ve gıdaların paketlenmesi işleri dönemselsel, geçici, sigorta ve düzenli maaş gerektirmeyen işler olarak görülmektedir.

Yönetici perspektifinden kooperatif ortaklarının düzenli maaş almaları ve sigortalı olmaları için 2020 yılında bir kalkınma ajansına yazdığı proje kapsamında kurulacak sallama çay paketleme ve gıda üretim tesislerinde işçi statüsünde yıl boyunca çalışmaları gerekmektedir. Proje kapsamında alınacak sallama çay makinası ve vakum makinesi sayesinde bitkisel çayları İskenderun’da bir şirkete paketletmek yerine kooperatifin kendi ortaklarını tesiste çalıştırması mümkün olacaktır. Aynı proje kapsamında kooperatif binasının bir kısmının mutfağa dönüştürülmesi hedeflenmektedir (Katılımcı 7 2020). Mutfakta üretilecek geleneksel Antep yemeklerine ve simide söz konusu bitki katılıp satışı sunulacaktır. Proje kapsamında gıda üretim ve paketleme işlerinde kooperatif ortaklarının kayıtlı istihdamını sağlamak mümkün olacaktır. Bu işlerde çalışan ortakların çalışma koşulları, bitkinin üretim süreçlerinde tarlada çalışan ve emekleri görünmez ve karşılıksız olan diğer ortaklar arasında ayrı bir sınıfsal ayrışmaya yol açacaktır.

Kadın kooperatiflerinde kadın ortakların sigortalanmasına yönelik

yasal mevzuata baktığımızda SGK'nın 2013/11 sayılı Genelgesi'ne göre üretim kooperatiflerinin çalışan ortaklarının "kendi hesabına sigortalı" olabileceklerini ve ortaklar için sigortalamanın zorunlu olmadığını görmekteyiz (Gönüllü Atakan ve Çoban 2022, 58). Ancak ortakların kendileri isterlerse sigorta sistemine dahil olabilmektedirler. Kooperatif dışında sosyal sigortaya erişimi olmayan kadınlar için bu durum emek sömürsünün ve enformel çalışma koşullarının önünü açmaktadır. Kadın kooperatiflerinin ortaklarını ücretli çalıştıran ve sigortalayan bir emek örgütlenmesi olarak işlememesi, ortaklar için yaratılan istihdamın koşulları üzerine düşünmemizi gerektirmektedir.

Kadın kooperatiflerinin ve kadın üreticilerin sorunlarını tespit etmek ve politika yapım süreçlerine katılımlarını artırmak amacıyla bir dernek tarafından yürütülen projede görev almış katılımcı, yöneticiler tarafından rotasyon usulü sigorta yapılmasının kooperatif içinde yarattığı emek hiyerarşisini şöyle ifade etmiştir: "Sadece üretim yapan kadınlar rotasyon usulü sigortalanıyor. Karacabey'de örneğin reçel yapan, salçayı, turşuyu yapan kadınlar, daha çok çalışan kadınlar, yoğun çalıştıkları dönemlerde sigortalanıyorlar. Diğer ortaklar sigortalanmıyor" (Katılımcı 4 2019). Karacabey'de gıda alanında faaliyet gösteren kadın kooperatifinde reçel, turşu ve salça yapımında dönemsel olarak çalışan ortaklar sadece emek yoğun gıda üretimi faaliyetlerinde buldukları dönemde sırayla sigortalanmaktadır. Bu sigortalanan ve sigortalanmayan ortaklar arasında bir tür emek hiyerarşisi yaratmaktadır. Aynı zamanda tüm ortakların sigortalı ve güvenceli istihdamına engeldir.

Yöneticilerin ortakların emek sömürsünü meşrulaştırmak için kullandıkları bir diğer strateji de ablalık stratejisidir. Antalya'da tahıllı ürünler yetiştiren kadın kooperatifinde yönetici ile ortakların eşleri arasındaki ataerkil mutabakat bu stratejiye örnek olarak verilebilir.

"Geçen gün gözleme yapmaya götürdüm kadını yevmiyeli. Birisi ekmeği pişirtmek istiyor, birisi de pişirmek istiyor. İkisini buluşturdum.

Sabah saat 10'dan akşam saat 11'e kadar yufka bazlama yaptık. Kocasını arıyor diyor ki bu saatte neredesin, telefonu ben alıyorum. Ne dedin? Eve kadar götürüyorum. Kocasını aşağı geliyor; abla sen olduğun zaman sabaha kadar gelmesin isterse diyor. Evine üç beş kuruş para götürüyorlar işte, bu da hoşlarına gidiyor eşlerinin.” (Katılımcı 5 2020)

Ortakların eşleri yöneticiyi güvenilir bir abla olarak konumlamakta, eşlerinin geç saatlere kadar ev dışında çalışmasına rıza göstermekte ve ona emanet etmektedirler. Eşler için gıda üretiminde çalışan kadınların, sosyal ve kültürel sermayesi kendilerinden fazla olan ablalarının gözetiminde ev dışı işlerde çalışmaları müsamaha gösterilebilir bir durumdur. Eşler ile yönetici arasındaki ataerkil sözleşme gereği ablaları onları koruyacak ve evlerine güven içinde dönmelerini sağlayacaktır. Ayrıca kadın ortakların çalışarak elde edebilecekleri gelir aile bütçelerine katkı sunduğu için eşleri çalışmalarını desteklemektedir. Dolayısıyla kadın ortakların ev dışında kooperatifte çalışması eşlerinin iznine bağlı kılınmakta ve elde ettikleri gelir ikincil gelir olarak görülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz kooperatif yöneticilerinin emek kontrol stratejilerini Bourdieu'nun kavramsal çerçevesini kullanarak yorumlarsak, yöneticilerin yaş, kadın emeğine verdikleri değer ve kooperatifçiliğe yaklaşımları sigorta yapmama, düzenli maaş ödememe ve yevmiyeli çalıştırma gibi stratejik tercihlerini belirlemektedir. Kooperatifçiliği kâr odaklı büyümesi gereken bir işletme olarak gören Gaziantep'teki kadın kooperatifi eski yöneticisi yaptığı stratejik tercihlerle kooperatifçilik ilkelerine aykırı hareket etmekte ve kooperatifin kadınlara düzenli ve güvenceli istihdam olanakları sunan örgütlenme biçimi olarak faaliyet göstermesini engellemektedir. Benzer şekilde yönetici perspektifinden ortaklar paketleme tesisinde veya kurulacak mutfakta işçi olarak çalışırlarsa düzenli maaşı ve sigortayı hak edeceklerdir. Yıl boyunca dönemsel yaptıkları emek yoğun tarımsal işler

ve çay paketlenme ve serada çalışma düzenli ve yeterli gelir sağlanacak işler olarak görülmemektedir. Ayrıca Antalya'daki örnekte yönetici ortaklarının kooperatiften elde ettikleri geliri aile bütçesine katkı sağlayan ikincil gelir kaynağı olarak görmekte ve yaş üzerinden ortakların emeklerinin nerede, ne kadar süre ve hangi ücret karşılığında çalışacağına ablaları olarak kendisi karar vermektedir. Bu stratejilerin hepsi, kooperatiflerdeki ortaklar ve yöneticiler arası sınıfsal hiyerarşiyi yeniden üretmektedir.

Sonuç Yerine

Gıda sektöründe faaliyet gösteren kadın kooperatifleri, endüstriyelmiş gıda üretim ve dağıtım sistemine alternatif olarak tahayyül edilen eşitlikçi bir örgütlenme biçimi olma potansiyeli taşımaktadır. Bu alternatif sistemde kadın kooperatiflerinde ortaklar ve yöneticiler arasında eşitlikçi ve demokratik bir iş bölümü olduğu ve kooperatiflerin toplumsal cinsiyet eşitliği sağlayan, kadınların ekonomik ve sosyal olarak güçlendiği örgütlenmeler olduğu düşünülmektedir.

Ancak gıda sektöründe faaliyet gösteren kadın kooperatiflerindeki yönetim ilişkilerini irdelediğimizde hiyerarşi ve çatışma ilişkilerinin de önemli olabildiğini görüyoruz. Bu makale, kadın kooperatiflerindeki iktidar ve tahakküm ilişkilerinin kooperatiflerin gıda krizine çözüm üretecek örgütlenme biçimleri olmalarını nasıl engellediğini göstererek literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Yöneticilerin ortaklara yönelik tutum, algı ve davranışları ile kültürel ve sosyal sermayeleri arasındaki ilişkileri incelemek, kooperatiflerin işleyişindeki sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmak için önemlidir. Bu tespit ve öneriler, gıda alanında faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin alternatif gıda sistemi içinde eşitlik ve dayanışma ilişkilerinin cisimleştiği örgütlenmelere dönüştürecektir.

Pierre Bourdieu'nun kuramsal çerçevesi, yöneticilerin kendilerini ve ortakları nasıl konumlandıklarını ve stratejik tercihlerini anlamlandırmak ve kooperatif içindeki iktidar ve tahakküm ilişkilerini ve adil olmayan üretim ve bölüşüm ilişkilerini yorumlamak için faydalıdır. Ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeyi elinde bulunduran kooperatif yöneticileri alandaki sınıfsal konumlarını korumak için belirli stratejiler geliştirmektedirler. Yöneticiler, uzmanlık stratejisi, simgesel şiddet ve emek kontrolüne yönelik stratejiler üzerinden kendi sınıfsal tahakkümlerini sürdürmektedirler.

Öncelikle yöneticilerin sahip oldukları deneyim, sosyal ağlar, iş tecrübesi, eğitim ve inandıkları değerler (büyüme, kâr, daha fazla üretim ve markalaşma, liderlik vs.) doğrultusunda önlerine çıkan fırsat ve imkanları değerlendirdiklerini görmekteyiz. Kendilerini uzman olarak konumlayan yöneticiler, kooperatifin başarılarını bireysel başarıları olarak göstermektedirler. Ayrıca yöneticiler kendilerinden daha eğitimsiz, iş deneyimi olmayan kırsal kesim kadınların ötekileştirerek, yadırgayarak ve onlara karşı önyargılı davranarak ortak-yönetici arası hiyerarşik konumlamaları yeniden üretmektedirler. Simgesel şiddet ve uzmanlık stratejisi dışında yöneticilerin ortaklara sigorta yapmaması, yevmiyeli olarak çalıştırması ve düzenli maaş ödenmemesini içeren emek kontrol stratejileri de yöneticilerle ortaklar arasındaki hiyerarşi ilişkilerini ve adil olmayan üretim ve bölüşüm ilişkilerini anlamak için önemlidir.

Gıda alanında faaliyet gösteren kadın kooperatiflerindeki yöneticilerin ön yargılarıyla ataerkil tahakkümü de yeniden ürettiklerini söyleyebiliriz. Kadınların toplumsal cinsiyetle bağdaşan gıda üretimine odaklanmasını teşvik ederek, rekabetçi erkek rolüyle bağdaşan girişimci özelliklere sahip olmayan kadın ortakları ötekileştirerek, kadınların kooperatifte ev dışında çalışmasını izne tabi tutarak ve oradan elde ettiği geliri ikincilleştirerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve emek sömürsünü daha da derinleştirmektedirler. Bu

anlamda kadın kooperatiflerinde kadın emeği üzerindeki kontrol ve sömürüyü meşrulaştıran erkek egemen toplum düzeni yeniden üretilmektedir. Ampirik verilerle, yönetici ortak ilişkilerinin toplumsal cinsiyet perspektifinden eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi kooperatiflerin patriyarkal kapitalist bir işletme olmaktan çıkıp kadınların kapitalizm ve ataerkil düzen karşısında dayanıştıkları bir örgütlenme biçimine nasıl dönüşebileceğini tartışmamız için önem taşımaktadır. Bu değerlendirme kapitalizm ile patriyarkanın birbirini besleyen süreçlerini anlamlandırmamızı sağlamaktadır.

Bütün bu stratejik tercihlerde yöneticiler, kooperatifçilik ilkelerine aykırı hareket etmekte ve bu tercihleriyle kadın kooperatiflerinin kadınlara düzenli ve güvenceli istihdam olanakları sunan örgütlenme biçimleri olmalarını engellemektedirler. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren kadın kooperatiflerindeki hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerine odaklanacak yeni ampirik araştırmalar, kooperatiflerin sürdürülebilirliğini etkileyen iç yönetim ilişkilerinin karmaşıklığını anlamamızı sağlayacaktır. Ayrıca ortakların, yöneticilerin geliştirdikleri stratejileri nasıl yorumladıklarını ve bu hiyerarşik ilişkileri yapıbozuma uğratmaya yönelik geliştirdikleri karşı stratejileri inceleyecek yeni araştırmalar kadın kooperatiflerinin alternatif dayanışma ekonomilerinin cisimleştiği örgütlenmelere dönüşebilmelerinin imkân ve sınırlılıklarını anlamamızı sağlayacaktır.

Kaynakça

Bourdieu, Pierre ve Loic J.D. *Wacquant. An Invitation to Reflexive Sociology.* (Chicago: University of Chicago Press, 1992).

Bourdieu, Pierre. *Outline of a Theory of Practice.* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977).

Bourdieu, Pierre. *Questions de Sociologie.* (Paris: Editions de Minuit, 1980).

Bullock, Renee ve Crane, Todd. “Young Women’s and Men’s Opportunity Spaces in Dairy Intensification in Kenya.” *Rural Sociology* 86, no. 4 (2021): 777-808.

Cole, Stroma. *Gender Equality and Tourism: Beyond Empowerment*. (Oxfordshire: CABI, 2018).

Çobanoğlu, Adnan. “Tarımsal Üretimde Verimlilik: Endüstriyel Tarım Sisteminin Agroekolojik Eleştirisi.” *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün* ed. Tayfun Özkaya, Mesut Yüce Yıldız, Fatih Özden ve Umut Kocagöz (İstanbul: Metis Yayınları, 2021), 266-277.

Değirmenci Selma. “Örgütlenme Modeli Olarak Kadın Kooperatifleri: Patriyarkal Kapitalizmde Başarı Kriterlerinin Eleştirisi.” *Fe Dergisi* 15, no. 1 (2023): 210-230.

Doğan, Hasan Gökhan ve Atabay, Ayşe Ayfer. “Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ve Kadın Ortaklar Etkileşimi (Bursa İli Örneği).” *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi* 11, no.2 (2022): 219-235.

Duguid, Fiona, Durutaş, Gökçen ve Wodzicki, Michael. *Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu*. (Ankara: Dünya Bankası Yayınları, 2015).

Dursun, İbrahim Taha ve Köseoğlu, Yakup. “Üst Kademe Teorisini Yeniden Düşünmek: Üst Yönetim Ekiplerinin Bilişsel Özellikleri ve Teorik Açından Kapsamı ve Önemi.” *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi* 4, no. 4 (2016): 117-133.

Elver, Hilal ve Güneş, Özge. “Gıdayı Konuşurken: Farklı Yaklaşımlar, Farklı Kavramlar.” *Gıdanın Politik Ekolojisi* ed. Fikret Adaman ve Sena Akkoç (İstanbul: Metis Yayınları, 2023), 19-37.

Erden Çevik, Pelin ve Bingöl, Dursun. “Genelci mi, Uzman mı? Üst Kademe

Yöneticilerin Yönetmel Becerileri Üzerine Bir Araştırma.” *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, no. 13 (2022): 190-205.

Esgin, Ali ve Özben, Mevlüt. “Klasik Sosyoloji ve Gündelik Hayat: Durkheim’den Parsons’a.” *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar* ed. Ali Esgin ve Güney Çeğin (Ankara: Phoenix Yayınları, 2020), 35-52.

Gök, Mustafa ve Ertan, Adnan. “Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim Üye İlişkileri ve Yaşanan Sorunlar: Eğirdir İlçe Örneği.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13, no.72 (2020): 779-788.

Gönüllü Atakan, Ayşe ve Çoban, Aslı. *Türkiye’de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler*. Rapor. (Ankara: ILO, 2022). <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-09/turkiyede-kadinlari-kooperatifler-yoluyla-guclenmesi.pdf>. (son erişim: 10.08.2023).

Katılımcı 1. Vakfi Çalışanı, 17.12.2019 İstanbul.

Katılımcı 2. Vakfi Çalışanı, 17.12.2019 İstanbul.

Katılımcı 3. Dernek Proje Yürütücüsü, 27.12.2019 İstanbul.

Katılımcı 4. Dernek Proje Yürütücüsü, 27.12.2019 İstanbul.

Katılımcı 5. Antalya’daki Kadın Kooperatifi Yöneticisi ve Kurucusu, 24.04.2020.

Katılımcı 6. Düzce’deki Kadın Kooperatifi Kurucu ve Yöneticisi, 08.05.2020.

Katılımcı 7. Gaziantep’teki Kadın Kooperatifi Kurucu ve Yöneticisi, 22.05.2020.

Imron, Dian Karinawati ve Satrya, Al Rosyid Anggi. “Women and Coffee Farming: Collective Consciousness Towards Social Entrepreneurship in Ulubelu, Lampung.” *Jurnal Ilmu Sosial dan Ilmu Politik* 22, no.3 (2019):

216-229.

Karakuş Uysal, Şenay. “Kadın Kooperatiflerinin Başarısında Yönetimsel Yetkinliğin Etkileri: Karşılaştırmalı Örnek Olay Analizi.” *Parion Akademik Bakış Dergisi* 2, (2022): 14-27.

Kazar, Esra Nur. “Parasal ve Katılımcı Yoksulluk Yaklaşımları Bağlamında Kadın Yoksulluğunu Azaltmada Kadın Kooperatiflerinin Rolünün Değerlendirilmesi: İstanbul ve Bursa Örneği.” *Turkish Studies* 14, no. 6 (2019): 3287-3308.

KEİG. *Kadın Kooperatifleri Kılavuzu*. (İstanbul: KEİG Yayınları Dizisi, 2018).

Kumari, Bansal ve Shaikh, A. S. “Impact of Women Dairy Cooperative Societies on Empowerment of Rural Women in Anand District of Gujarat.” *Indian Dairy Sector@75: From Self-Reliance to the Verge of Becoming World Leader* ed. Askish K. Makwana, Mahendra D. Gurjar, Krunal C. Kamani, Maulik C. Prajapati (. Anand: Kamdhenu University, 2021), 61-67.

Kuştepelî, Yeşim Rabia ve Yıldırım, Batuhan. “Sosyal Sermaye Yaratılmasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü.” *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 21, no.2 (2020): 347-370.

Ölçer, Hamit. “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Sembolik Şiddet Sorunsalı ve Biçimleri.” *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi- Nosyon*, no.2 (2019): 34-49.

Özbudun, Sibel, Şafak, Balkı ve Altuntek, Serpil. *Antropoloji: Kuramlar Kuramcılar*. (Ankara: Dipnot Yayınları, 2019).

Özkaya, Tayfun, Yıldız, Mesut Yüce, Özden, Fatih ve Kocagöz, Umut. *Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün*. (İstanbul: Metis Yayınları, 2021).

Pekel, Selva. *Kooperatifçilikte Kadının Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans

Tezi. (Ankara: A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 1982).

Seyfi, Siamak, Hall, Colin Michael ve Vo-Thanh, Tan. “The Gendered Effects of Statecraft on Women in Tourism: Economic Sanctions, Women’s Disempowerment and Sustainability?” *Journal of Sustainable Tourism* 30, no. 7 (2022): 1736-1753.

Swartz, David. *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu’nun Sosyolojisi* çev. Elçin Gen. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018).

Taş, Hacı Yunus ve Kazar, Esra Nur. “Sosyal Kooperatifçiliğin Kadın Yoksulluğuna Etkisi: Bahçelievler Kadın Kültür, Çevre ve İşletme Kooperatifi Üzerine Bir Araştırma.” *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar*, (2019): 289-294.

Tran, Van Thanh, An-Vo,Duc-Anh, Cockfield, Geoff ve Mushtaq, Shahbaz. “Assessing Livelihood Vulnerability of Minority Ethnic Groups to Climate Change: A Case Study from the Northwest Mountainous Regions of Vietnam.” *Sustainability* 13, (2021): 1-22.

UN Women. *Women’s Economic Empowerment*. (2023) <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/bosnia-and-herzegovina/women%27s-economic-empowerment> (son erişim tarihi: 25.08.2023)

Yıldırım alp, Sinem, İslamoğlu, Emel ve Ateş Torun, Medine. “Kadın Kooperatiflerinin Ekonomik ve Sosyal Yaşamda Rolü ve Önemi: Antalya İli Örneği.” *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi* 5, no. 3 (2021): 111-133.

Yıldırım Kocabaş, Özlem. *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*. (İstanbul: Libra Yayınları, 2010).

Yılmaz, Cemile. “Bourdieu’da Temel Kavramlar ve Simgesel Şiddet Analizi.” *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, no.1 (2020): 161-179.

Beauty: Liberation and/or Confinement in *The Life and Loves of a She Devil* by Fay Weldon

Emine Şentürk

Akdeniz University

[ORCID: 0000-0002-7546-1587](https://orcid.org/0000-0002-7546-1587)

eminesenturk@akdeniz.edu.tr

Abstract

This essay critically examines the transformation of the protagonist, Ruth Patchett, in Fay Weldon's novel *The Life and Loves of a She Devil* (1983). The transformation that Ruth undergoes can be viewed in two ways: both in terms of her role in society and her physical appearance. Initially a submissive housewife, Ruth evolves into an independent businesswoman who undergoes extensive cosmetic procedures to conform to prevailing beauty standards. This article reveals, through an analysis of Ruth's liberation from traditional domestic obligations and her response to societal constructs of beauty, the marginalization she experiences as a result of her deviation from societal norms. Ruth's rebellion against the idealized attributes of a housewife reflects her pursuit of qualities associated with appealing femininity. Hence, this article highlights how Ruth transforms herself into a seductive object of the male gaze to remake herself into a powerful subject. Through this transformative journey, the article elucidates the interplay between societal ideals of beauty, female liberation, and implications on personal fulfilment. Although Ruth's transformation into the 'ideal' woman endorses the patriarchal codes of ideal and standardised beauty, this essay argues that the same transformation reverses the process to reveal how female empowerment can be achieved through the manipulation of standards.

Keywords: beauty, confinement, liberation, transformation, *The Life and Loves of a She Devil*

• • • • •

Arrival date: 15 August 2023 • Acceptance date: 20 November 2023

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 247-273

DOI: 10.46655/federgi.1343110

Fay Weldon'ın *Bir Dişi Şeytanın Hayatı ve Aşkları* Romanında Özgürleştirici ve/ya Sınırlayıcı bir Kavram olarak Güzellik

Emine Şentürk

Akdeniz Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi

[ORCID: 0000-0002-7546-1587](https://orcid.org/0000-0002-7546-1587)

eminesenturk@akdeniz.edu.tr

Öz

Bu makale, Fay Weldon'ın *Bir Dişi Şeytanın Hayatı ve Aşkları* (1983) isimli romanındaki Ruth Patchett karakterinin dönüşümünü eleştirel bir şekilde incelemektedir. Ruth'un dönüşümü hem toplumsal rolü hem fiziksel görünümü açısından çift katmanlı olarak incelenebilir. Başlangıçta itaatkâr bir ev kadını temsil eden Ruth, yaygın olarak kabul görmüş güzellik standartlarına uyum sağlamak için estetik ameliyatlara yoluyla fiziksel bir değişim geçiren bağımsız bir iş kadınına dönüşür. Bu makale, Ruth'un geleneksel ev işleri sorumluluğundan kurtuluşu ve toplumsal güzellik kavramına verdiği tepkiyi inceleyerek toplumsal normların dışına çıkması sebebiyle ana karakterin dışlanma deneyimini ortaya koymaktadır. Ruth'un idealize edilen ev kadını özelliklerine karşı isyanı, aynı zamanda çekici ve büyüleyici bir kadınlık kavramıyla ilişkilendirilen nitelikler arayışında olduğunu da yansıtmaktadır. Bu doğrultuda bu makale, ana karakterin kendisini erkek gözünde çekici bir nesneye dönüştürmesini tekrar bir özne olmak için nasıl kullandığını vurgulamaktadır. Ruth'un dönüşüm yolculuğu aracılığıyla, çalışma, toplumsal güzellik idealleri, kadın özgürleşmesi ve kişisel tatmin arasındaki etkileşimi gösterir. Ruth, fiziksel acılar yaşasa da mutluluk arayışı ailevi, maddi, sosyal ve cinsel başarı vaat eden bir arayıştır. Ruth'un ideal kadına dönüşümü, ideal ve standart güzelliğin ataerkil kodlarına hizmet ediyor gibi görünse de, bu çalışma aynı dönüşümün, bu standartların tersine kullanılarak kadının güçlenmesini ortaya çıkardığını ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: güzellik, sınırlama, özgürleştirme, dönüşüm, *Bir Dişi Şeytanın Hayatı ve Aşkları*

•••••

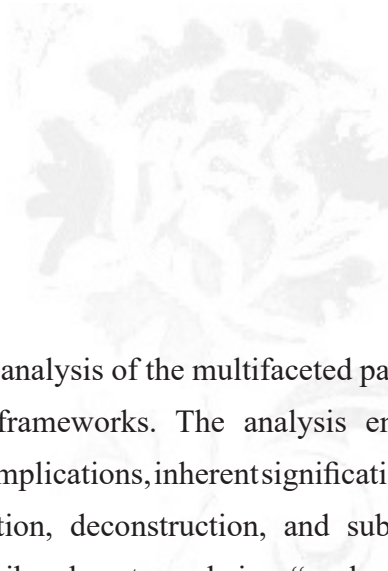
Geliş tarihi: 25 Ağustos 2023 • Kabul tarihi: 20 Kasım 2023

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2023 • 16(1) • 247-273

DOI: 10.46655/federgi.1343110

Introduction¹

This essay provides an analysis of the multifaceted paradigm of beauty within cultural and literary frameworks. The analysis encompasses definitional attributes, connotative implications, inherent signification, as well as the dynamic processes of construction, deconstruction, and subsequent reconstruction. Karen Callaghan describes beauty as being “a pleasurable experience, and yet also a source of pain and rejection as women contort (or fail to contort) their bodies and selves according to restrictive, idealized images” (1994, vii). Callaghan’s claim highlights how women struggle to conform to idealised standards within the two aspects of the concept of beauty: pleasure and pain. In a similar vein, Eleanor Heartney asserts that “beauty is inseparable from all

¹ This article is a fully revised version of a part of the MA thesis titled *A Cultural Representation of Women in Fay Weldon’s The Fat Woman’s Joke and The Life and Loves of a She Devil* in 2008 under the supervision of Prof. Dr. Aytül ÖZÜM, within the scope of Hacettepe University English Language and Literature MA Program.

that is best and worst in human experience” (2000, xv). This common ground between Callaghan and Heartney is also explored by the novelist Fay Weldon, who addresses the themes of the body and beauty in her works, specifically in *The Fat Woman’s Joke* (1967) and *The Life and Loves of a She-Devil* (1983). Both novels delve into the ways in which female protagonists use their bodies to simultaneously conform to, while also challenging, societal ideals. Weldon wrote *The Life and Loves of a She-Devil* in the 1980s, a period marked by the prevalence of contrasting philosophical perspectives which ranged “from realism to deconstruction, and from humanism to anti-humanism” (Kenyon 1988, 6). Accordingly, Weldon’s perspective on the shift from construction to deconstruction, and from a humiliated she-devil to a modified but idealised woman, can be observed in her main character, Ruth Patchett. Ruth undergoes emancipation from the characterization of a “she-devil” which is imposed by her husband to the establishment of her own interpretation of what it means to be a “she-devil”.

In the novel, Ruth is described as being an unattractive housewife and is called “a She-Devil” by her husband, Bobbo. She discovers that her husband is having an affair with Mary Fisher, a beautiful romance novel writer, for whom Bobbo leaves the house. Driven by the desire for transformation and empowerment, Ruth undergoes drastic physical, financial, and social changes to take revenge and regain her husband. She undergoes a twofold transformation: first in terms of personality, in that she changes from a subservient wife, who adheres to conventional expectations, to a self-sufficient and self-reliant entrepreneur. The other aspect of her transformation is physical as her initially grotesque appearance is modified in accordance with the prevailing ideals of attractiveness. Weldon describes Ruth’s transformation in terms of her defiance of her husband and rejection of domestic obligations, as well as through cosmetic surgery which aims to attain widely considered perceptions of a flawless, beautiful woman.

There are several stages to Ruth's transformation, the first of which is the epiphanic moment she experiences when she is called a "she-devil" and is left for a more successful and beautiful woman. The next stage is her embracing the role of 'she-devil', setting fire to the house, and leaving her children with her husband and his new lover. She then renames herself Vesta Rose and obtains "two certificates of general education, one in English and one in mathematics, for which she paid \$50 each" (Weldon 1983, 126). She starts working at a hospital and later sets up the Vesta Rose Employment Agency to help "women who had good skills but lacked worldly confidence after years of domesticity" find employment (Weldon 1983, 138). The whole process is not just a struggle for success but turns into a form of self-torture while trying to punish Bobbo, her husband. Ruth arranges some financial resettlements for the irregularities of Bobbo. While he is put on trial, Ruth sneaks into Judge Henry Bissop's house. Having learned the judge's secret fetish, under the name Polly Patch, she allows herself to be beaten by the judge so he can spend "pleasurable, if hardworking, hours with Polly by night, binding her hand and foot to the bed, and beating her with an old-fashioned bamboo carpet beater" (Weldon 1983, 176). Ruth's physical transformation begins first with her teeth, and she tells the judge that "pain and pleasure were one, and that to do what one willed was the whole of the law" (Weldon 1983, 178). The teeth are followed by the jaw, then the whole body is reshaped with weight loss and procedures such as the shortening of her arms and legs. Ultimately, all of these financial and physical changes provide her with financial wealth, physical archetypal beauty, and the regaining of her husband. She also takes revenge on her husband's lover Mary Fisher by usurping her. Her previous grotesque appearance and monstrous physicality are replaced by grotesque behaviour and a monstrous personality. In this way, Ruth liberates herself from her husband's defining her as a "she-devil" and assumes her definition.

There are two possible ways of interpreting the protagonist's

transformational journey: she is either a victim of societal standards or a rebel who liberates herself from these norms. Weldon portrays her anti-heroine in such an exaggerated, satirical, and playful manner that limiting her to being a mere reflection of Mary Fisher or Bobbo would be inadequate. This essay therefore argues that the protagonist's journey of self-recreation is a response to societal standards of beauty. In addition, her liberation from the confines of marriage represents an act of rebellion against the domestic responsibilities and physical attributions that are imposed on women. Weldon's playful and sarcastic treatment of gender roles is also explored by arguing that Ruth exemplifies the Galatea archetype without any Pygmalion influence and that there is a metaphorical link between the female body and female power. To this end, the protagonist's embodiment of the paradigm by undergoing a process of self-transformation into an attractive object of male attention to reconstitute herself as a powerful subject is explored. While Ruth's transformation into the archetypal woman may initially appear to conform to patriarchal norms of idealized and standardized aesthetics, this essay contends that this very transformation unveils female empowerment through the subversion of these standards.

Beauty and/or Pain: Liberation or Captivation

The central concern of the novel revolves around body image and its impact on a woman's societal roles, physical attributes, and the expression of individuality, particularly manifested through a subversive attitude. The rebellious act of cosmetic surgery which Ruth undergoes addresses the concepts of the ideal body and ideal beauty. However, as stated by Heartney, "beauty can be a double-edged sword – as capable of destabilizing rigid conventions and restrictive behavioural models as it is of reinforcing them" (2000, xv). In relation to this double-edged sword, the novel can be seen to be embracing both

standpoints. Researchers such as Susie Orbach (1978), Naomi Wolf (1991), Susan Bordo (1993), Sander L. Gilman (1999), and Kathy Davis (1991, 1997, 1999, 2003) all consider different aspects of the connection between body and femininity. The first of these, Susie Orbach, wrote *Fat is a Feminist Issue* in 1978, which is close to the date of publication of Weldon's novel. Although Orbach focuses on eating rather than on cosmetic surgery, the two books share similar concerns. In an explanation of her motivation in writing her book, Orbach (2018) explains her belief for the women in those years: "Emotionally schooled to see our value as both sexual beings for others and midwives to their desires, we found ourselves often depleted and empty, and caught up in a kind of compulsive giving. Eating became our source of soothing." In the first decades of the twenty-first century, Orbach emphasises how the issue of body and eating problems has reappeared rather than disappeared. She points to how young women are bombarded by fashion magazines, cosmetic surgery apps, images, and the like on social media which "is an often desperate search for approval, for safety, for body acceptance – a frequently elusive quest." Her book, as is the case with Weldon's novel, is as significant and relevant today as it was in 1978. In this regard, both Orbach's book and Weldon's novel deal with body-obsessed norms and impositions, especially for women.

As with Orbach's connection between body, beauty, and woman, Susan Bordo also analyses the female body. By referring to Michel Foucault's expression, Bordo claims that "female bodies become docile bodies – bodies whose forces and energies are habituated to external regulation, subjection, transformation, 'improvement'" (2003, 166). She further clarifies by saying that "[t]hrough the exacting and normalizing disciplines of diet, makeup, and dress," women "are rendered less socially oriented and more centripetally focused on self-modification" (2003, 166). Bordo concludes her article by stating that she sees female "bodies as a site of struggle, where [women] must work to keep [their] daily practices in the service of resistance to gender

domination, not in the service of docility and gender normalization” (2003, 184). Bordo’s amalgamation of these two opposites, the docile body and self-modification, represents Ruth’s unifying submission and subversion of beauty concepts and beautification techniques in her own body. Bordo’s standpoint on the cultural discourses on beauty is summed up by Kathy Davis: “In Bordo’s view, the ‘fashion-beauty complex’ is central to understanding how gender inequalities are continually reasserted and recuperate, even in the face of all attempts to undermine them” (1991, 28). In other words, Bordo claims that conforming to sexist standards of beauty produces docile female bodies, and she supports women to resist these standards. As a counterpoint to Bordo’s argument, Kathy Davis argues that these same standards are to be used by women in challenging them, as Ruth does in Weldon’s novel. In Davis’s studies on cosmetic surgery, of which *The Life and Loves of a She Devil* is the inspiration, she argues that “cosmetic surgery might be a way for some women within the limitations of their present situation to end their suffering. When viewed against this backdrop, the decision could conceivably become a moment of triumph – a moment when a woman turns the tables and does something to help herself” (1991, 22).

Like Davis, Gilman is also concerned with cosmetic surgery, the female body, and its role in either being self-destructive or self-empowering for women. Gilman (1999) focuses on the connection between the aesthetic body, cosmetic surgery, and the human psyche, while Davis (1999) emphasises cosmetic surgery as a means for women to express their agency and empowerment. This is also a theme of this essay in which the views of both Davis and Gilman are considered in terms of the correlation between standards of beauty and the body to contend that these same standards can be individually empowering for women, as demonstrated by Ruth in Weldon’s novel.

The initial depiction of Ruth as the conventional archetype of the

submissive housewife is deconstructed when her husband dismissively calls her a “she-devil.” This name compels her to crave power: “I want, I crave, I die to be a part of that other erotic world, of choice and desire and lust. It isn’t love I want; it is nothing so simple. What I want is to take everything and return nothing. What I want is power over the hearts and pockets of men” (Weldon 1983, 25-26). Ruth’s subsequent transformation into a powerful and subversive individual is a direct consequence of her husband Bobbo’s aggressive and judgmental behaviour. This is seen in his denouncement of her: “I see you at last as you really are. You are a third-rate person. You are a bad mother, a worse wife, and a dreadful cook. In fact, I don’t think you are a woman at all. I think that what you are is a she-devil!” (Weldon 1983, 47). Bobbo describes the characteristics of an idealised woman by condemning his wife as “a bad mother, a worse wife, and a dreadful cook” (Weldon 1983, 47), thereby accentuating the idealized femininity of a great mother, wife, and a cook through contrasting imagery. Ruth is expected to be the epitome of motherhood, meticulously attending to the needs of her children, as well as being a model wife, dutifully serving her husband, and conforming to his wishes without dissent. However, being called a “she-devil” creates an epiphanic moment for Ruth. She thinks “This is wonderful! This is exhilarating! If you are a she-devil, the mind clears at once. The spirits rise. There is no shame, no guilt, no dreary striving to be good” (Weldon 1983, 48). In this way, her transformation begins, in both a monstrous and a glamorous way:

I take off my clothes. I stand naked. I look. I want to be changed.

Nothing is impossible, not for she-devils.

Peel away the wife, the mother, find the woman, and there the she-devil is.

Excellent!

Glitter-glitter. Are those my eyes? They're so bright they light up the room. (Weldon 1983, 49)

Ruth subsequently enters a new phase in her life in which she decides to honestly embrace her femininity by freeing herself from the roles of wife and mother. After her husband, Bobbo, leaves her to be happily with Mary Fisher, Ruth sets fire to the house and abandons her children, Nicola and Andy, with their father and Mary Fisher. It is through this action that Ruth finally emancipates herself from the confines of domesticity. The boundaries of the house represent the constraints and expectations of a housewife that have oppressed her. Virginia Woolf would name such an action as “killing the Angel in the House”. Woolf (1970) describes this angel through reference to Coventry Patmore’s well-known poem: “She was utterly unselfish. She excelled in the difficult arts of family life. She sacrificed herself daily” (237). Woolf emphasises how her desire to write was in reaction to the pressure from this angel: “Had I not killed her she would have killed me” (238). Similar to this symbolic moment of killing the angel through writing, Ruth kills the “angel in the house” by leaving her children and burning down the house.

Tillie Olsen (1972) describes another angel, “who must assume the physical responsibilities for daily living, for the maintenance of life” (11). Olsen argues that women writers have many challenges to face, and unlike male writers, do not have anyone to take care of the house and the children. In other words, they have two angels: “the maintenance of life angel and the angel in the house” (15). In Weldon’s novel, Ruth must kill both angels to completely reinvent herself, even if doing so means creating a devil. McCormack (2021) expounds on the monstrous woman in her assertion:

Women who write or make art are thought to be monstrous because doing this requires breaking the social code that expects women to do the lion’s share of cleaning, caring, nurturing and cooking; monstrous

because it requires sloughing the snake-like skin of femininity to reveal the unreconstructed monster who won't be the domestic worker. (167)

McCormack's description applies to Ruth as the word "femininity" refers to the roles allotted to women in domesticity. A symbol of this is how the moment the flames ignite the house represents the beginning of Ruth's journey towards freedom. This self-proclaimed liberation initiates both a series of physically demanding and painful actions and a transformative process.

Ruth's transformation leads to the creation of a new identity characterised by greater independence, a more callous appearance, and an increased thirst for revenge. It is through this transformation that Ruth not only abandons her maternal responsibilities and home but also, motivated by her relentless quest for physical perfection, becomes romantically entangled with other individuals. According to Lana Faulks (1998), to acquire power, the protagonist feels compelled to suppress her empathy for others and manipulate people for selfish ends. Ruth, who has been emotionally traumatised by the unkindness of others, adopts a harsh and uncompromising strategy to gain an advantage in a society that has marginalised her for being insufficiently physically attractive (Faulks 1998, 49). Ultimately, Ruth becomes a cross between Mary Fisher and Bobbo, a successful, beautiful, and self-centred woman (like Mary Fisher) as well as a flirtatious and manipulative entrepreneur (like Bobbo). Her desire for revenge empowers Ruth and provides various privileges such as wealth, beauty, triumph, and the ability, like Mary Fisher, to write a novel. She expresses her need for revenge as follows: "I cause Bobbo as much misery as he ever caused me, and more. I try not to, but somehow it is not a matter of male or female, after all; it never was: merely power" (277). Ruth articulates her transformation by stating that she is inflicting on Bobbo what he has inflicted on her. She possesses all, while he possesses none. Their roles have been reversed, and what she once was, he has now become (Weldon

1983, 277).

Her decision to undergo physical transformation signifies the initial step towards a corresponding mental transformation. Patricia Waugh (1989) provides a comprehensive explanation of this transformation by illustrating Ruth's symbolic act of metaphorically "killing" her repulsive physical appearance and subservient mentality. This act results in the emergence of a more feminine body and a dominant, cruel, and "monstrous" psychology (Waugh, 1989, 93). Ruth faces significant challenges in her quest for physical and mental transformation, mostly due to her ingrained adherence to cultural norms which dictate her responsibilities as a devoted mother, wife, and woman. These expectations, which serve to satisfy both societal standards and her sense of self, contribute to the gruelling nature of her journey. Ruth acknowledges the difficulty of this endeavour, stating that the roots of self-blame and ingrained patterns of good behaviour run deep in her living flesh and require a violent pulling out that leaves behind wounds (Weldon 1983, 56). Over time, she succumbs to the social norms set by a society that has marginalized her, all in the pursuit of acceptance, and desires to be physically admired by men and to be appreciated as a successful woman. Faulks observes that Ruth's motivations reflect the power structures present within society and are driven by selfishness and a disregard for others (1998, 49). Gradually, Ruth turns into the mirror image of those who criticised her. Mary Fisher dies, and in the final chapter, Ruth comments on the servant Garcia and Bobbo as follows:

Garcia comes often to my bedroom at night, knocking and whispering with love. Just occasionally I let him in. I make sure Bobbo knows, and suffers; that is the only pleasure I take in Garcia's body. To join with him is a political, not a sexual act, for me if not for him. How emotional men are!

Bobbo loves me, poor confused creature that he has become, pouring

my tea, mixing my drinks, fetching my bag. He has us both in the one flesh: the one he discarded, the one he never needed at all. Two Mary Fishers. (Weldon 1983, 277)

Ruth has become sarcastic, uncaring, and manipulative. She has transformed into a genderless, power-obsessed, and vengefully monstrous being. However, she has simultaneously become a strong woman who has struggled to reconstruct herself in social, physical, and emotional terms.

Although Sara Martin describes the later version of Ruth as being a “pathetic, grotesque moral monster” (1999, 8) and Lana Faulks claims that she “loses her own humanity” (1998, 51), Pentney finds the story more humorous and “both liberating and anxiety-ridden for its familiarity”. Pentney also feels that is a “serious inquiry into the power relations between men and women, and a commentary on the ineffectual legacy of modern definitions of moral worth” (2009, 91). At the end of the novel, Ruth has reached the point when she berates Bobbo for his “thickening eyelids” for which “he could have plastic surgery and be young again, but he would have to ask [her] for the money” (Weldon 1983, 277). During her criticism of Bobbo, Ruth exclaims: “How weak people are! How they simply accept what happens, as if there were such a thing as destiny, and not just a life to be grappled with” (Weldon 1983, 277). As such, she demonstrates both her power and the self-determination she has gained over her life.

Ruth appears to be emancipating herself from the societal expectations of traditional gender roles, although her self-constructed sense of liberation is not a complete manifestation of independent agency as it has certain constraints and limitations. As Waugh (1989) argues, Weldon’s novel effectively portrays a protagonist who believes she has liberated herself from the prevailing economic and social hierarchies. Paradoxically, however, this newfound freedom leads her to pursue a romantic ideal that ultimately oppresses her.

Pentney describes her transformation as follows: “She sheds her womanliness like the skin of a snake and, in the process, amputates her maternal love, her sexual ambivalence, and her desire for reciprocal love. In doing so, she gains power, wilfulness, and an almost god-like omniscience” (2009, 83). Ruth’s motivation revolves primarily around self-reinvention and the endurance of arduous procedures driven by a singular objective: to take revenge on Mary Fisher, to inflict suffering on her husband, and ultimately to reclaim him as her own.

Galatea Re-Moulding without any Pygmalion

Beauty has become another ideal for the twentieth-century woman to aspire to, along with qualities such as being a perfect housewife and an excellent mother. This phenomenon, aptly characterized by Wolf (1991, 9) as the ‘beauty myth’, perpetuates women’s dependence on external validation for the cultivation of their self-worth (Peach 1998, 172). Wolf asserts that “[w]e are in the midst of a violent backlash against feminism that uses images of female beauty as a political weapon against women’s advancement: the beauty myth” (1991, 10). Thanks to the promotion of the slim female body through extensive media, magazines, modelling and visual advertising, particularly since the 1960s, women have increasingly internalized this ideal of beauty in trying to achieve the prescribed ideal of the archetypal woman. Wolf explains this shift as follows: “As women released themselves from the feminine mystique of domesticity, the beauty myth took over its lost ground, expanding as it wanted to carry on its work of social control” (1991, 10). Ruth’s shift from entrapment in the house to entrapment in her body exemplifies Wolf’s statement. However, this same entrapment is liberating for Ruth since she becomes an individual woman, instead of merely a wife and a mother.

The physical attributes and their restraining, yet defining role, are

considered by Ruth as she compares her physical attributes with those of Mary Fisher:

[...] I am six feet two inches tall, which is fine for a man, but not for a woman. I am as dark as Mary Fisher is fair, and have one of those jutting jaws that tall, dark women have, and eyes sunk rather far back into my face, and a hooked nose. My shoulders are broad and bony and my hips broad and fleshy, and the muscles in my legs are well developed. My arms, I swear, are too short for my body. My nature and my looks do not agree. I was unlucky, you might think, in the great lottery that is woman's life. (Weldon 1983, 5)

The different depiction of the physical appearances of these two women creates a perception of perfect beauty in Mary Fisher and flawed beauty in Ruth. In other words, Ruth sees Mary as the embodiment of beauty, while she feels "other" in comparison. In their reading, Golban and Karip point to the anti-fairy tale structure in the novel in reference to the opposition between these two female characters and Ruth's hatred as being a form of "female rivalry" (2017, 225). That said, although they are portrayed as rivals or opposites, Mary Fisher and Ruth are both trapped in the oppositions of beauty and ugly, feminine and anti-feminine, ideal and non-ideal, with both of them using and abusing this "beauty myth" for their own benefit one way or another. This form of entrapment in their bodies is reminiscent of what Wolf describes as "the prisons" (1991, 184), yet is used by both characters for their own benefit, with one exploiting, and the other manipulating the myth.

As individuals want to attain aesthetic appeal, assimilate into a collective and gain societal validation, they inadvertently or intentionally adopt similarities to others. Kathy Davis critically examines this phenomenon of homogeneity and notes that a dominant standard, characterised by a white, Western model, emerges as a benchmark that many individuals consciously or

unconsciously wish to emulate (2003, 7). The global normalisation of cosmetic surgery is an example of the influence of Western beauty standards on general perceptions and the pursuit of beauty around the world. Grosz (1995) provides a detailed analysis of the process of corporeal transformation which sheds light on the ways in which the body is moulded and shaped by power. She explains how the body becomes malleable “to power, a machinic structure in which ‘components’ can be altered, adjusted, removed, or replaced” (Grosz 1995, 35). Plastic surgery is often used to alter and transform an individual’s physical characteristics to comply with societal standards of aesthetic perception. Davis conducts interviews with women who have had or are planning to have, cosmetic surgery, and in her summaries of their replies she describes how she “learned of their despair, not because their bodies were not beautiful, but because they were not ordinary – ‘just like everyone else’” (1999, 455). These women expect that these surgical procedures will bring social recognition and approval for their bodies as individuals. In the novel, Ruth’s doctors question her demands on her body, which are primarily to resemble Mary Fisher using her as a model, with Dr. Black wondering whether this model is not too “ordinary”:

“If you have been extraordinary all your life,” reflected Mr. Ghengis, “just to be ordinary must be wonderful.”

“But we don’t want to make her like the others who come in here.”

“Why not?” asked Mr. Ghengis, who prided himself on his perception. “Since this is what she wants; all she has ever wanted is to be like other women.” (Weldon 1983, 253)

While there are some who embrace ordinariness as a means of being accepted by the majority, there are others who view being ordinary as a threat to the distinctiveness of the individual. This process of becoming ordinary and normal via cosmetic surgeries is criticised for “homogenising beauty” among

different women and different ethnicities (Maine 2000, 138). Ruth's story is an example of the necessity of ordinariness in an environment where uniqueness in distinctive terms is unappreciated and even alienating. Davis also makes the point that "cosmetic surgery may be, first and foremost, about being ordinary, taking one's life in one's own hands, and determining how much suffering is fair" (1991, 23).

Gilman denotes the attempt to transform as "passing," a process in which individuals seek to become "differently visible" by gaining recognition as a member of a particular social group (1999, xx-xxi). The belief is that only by achieving the status of an ideal woman can one truly integrate into society and secure the approval of its members. Ruth's life is profoundly influenced by the opinions of others because "social acceptance lies in appearance," and because she feels she lacks physical beauty, "she cannot change her effect on people by simply changing her behaviour" (Faulks 1998, 48). There is a belief that merely adjusting one's mindset or adapting one's actions will prove insufficient to secure social acceptance and approval, and that physical appearance must also undergo transformation to maintain validation. This perception resonates for women around the world in the twentieth and twenty-first centuries, with many women being fixated on achieving a perfect physical appearance. This belief is largely driven by women's heightened awareness of being objects of scrutiny themselves and of participants in the scrutiny of others (Howson 2004, 97).

The dominant conceptualization of ideal femininity includes attributes such as thinness, fitness, attractiveness, sexiness, youthfulness, immaculate grooming, and fashionable dress. These attributes, or other externally imposed characteristics, relate primarily to the physical appearance of women. Waugh highlights this perspective by characterizing Ruth as "another heroine who believes that, given the impossibility of changing her culture, she may gain

acceptance within it only through changing herself. This means, specifically, changing her body” (1989, 191). This relates to the ideas presented in Sander Gilman’s work entitled *Making the Body Beautiful*, in which a patient undergoes a fat removal operation, but a follow-up interview conducted twenty months later reveals that the patient is dissatisfied. Gilman is demonstrating that while it is possible to modify a physically unappealing body, fundamental mental discontentment may remain unchanged (1999, 231, 234). The various operations Ruth undergoes to transform her body from its current state to the desired are in a similar vein. In parallel with Gilman’s ideas regarding aesthetic surgery, Ruth seeks to fulfil society’s expectations by transforming herself physically. Despite the objections and warnings voiced by her aesthetic surgeon regarding the perils and futility of altering one’s personality through physical modification, Ruth is adamant in her demands:

I have an exceptionally adaptable personality [...] I have tried many ways of fitting myself to change my original body, and the world into which I was born, and have failed. I am no revolutionary. Since I cannot change the world, I will change myself. I am quite sure I will settle happily enough into my new body. (Weldon 1983, 236-7)

This excerpt exemplifies the mindset of women who choose to modify themselves, their internal sphere, their external image, or even their entire existence due to being unable to change the external environment, the social context, or what they encounter. It can be said that such individuals choose to pursue compatibility rather than embracing a “revolutionary” position.

Ruth challenges the humiliation and abandonment caused by not meeting beauty standards by using the same standards of beauty to exact revenge. She uses the same discourse to oppose her degradation and look down on Mary Fisher and Bobbo. By using the constructs of ideal beauty to first deconstruct, and then reconstruct herself, she defines beauty standards

through conformation rather than rejection. In other words, Ruth tries to make herself ordinary to defeat the social discourse that labels her as extraordinary. However, this process becomes paradoxical in that she becomes part of the same discourse by taking revenge through desiring appreciation. At the end of the novel, Ruth almost turns into Mary Fisher. Her “voice sounded as Mary Fisher’s had, long ago” (261); she behaves as “once, Mary Fisher would have behaved” (261); she “look[s] out, as Mary Fisher looked out from her bedroom window” (266). However, reshaping herself into an imitation of Mary Fisher is not indicative of losing her identity; rather, it symbolizes a form of recreation, conveyed with a touch of sarcasm or even mockery.

After all the painful operations and procedures, the doctor tells his wife that the new Ruth reminds him of Venus: “She’s like Venus, [...] risen freshly from her conch shell. Enchanting!” (Weldon 1983, 257). The reference here is to Sandro Botticelli’s *The Birth of Venus* (1486), which depicts the newly born naked goddess Venus standing on a seashell. The tone of Catherine McCormack’s (2021) description of Botticelli’s Venus is critical: “Her skin is opaque and flawless, like polished marble. There are no bruises, no scars, no stretchmarks from hormonal growth spurts. Her breasts are high and round like apples, her stomach softly curved” (35-36). McCormack (2021) also emphasises how this painting strengthens the imposition of beauty standards on women as Botticelli’s Venus “has represented the unrealistic, impossible-to-emulate standards of beauty that we continue to impose on women, and a suppression of their sexual maturity” (37). When the original mythological story is considered, it would be seen that “the enduring Western symbol of feminine beauty and sexuality did not come from the body of a woman but the sex organ of a man” (McCormack 2021, 37) since she was born from the testicles of the god Uranus that were thrown into the sea by his son, Cronos. Hence, the birth of Venus is a representative of both male creation (for the mythological origin) and that of the male gaze (for the artistic representation).

McCormack claims “Venus’ violent genesis was cleaned up to make a stone goddess of bloodless and impenetrable beauty in Botticelli’s archetypal image” (2021, 37). This is reminiscent of how Ruth’s doctors, ignoring her pain, romanticise her change in artistic and aesthetic terms. It is expected that the pain and all the trouble she has undergone be disregarded.

In addition to Venus, there are also allusions in the novel to Frankenstein’s monster, the Pygmalion myth, and Andersen’s fairy tale. Weldon recites the fairy tale crafted by the Danish author, Hans Christian Andersen, to vividly portray the physical agony and suffering endured by Ruth. The tale centres around a mermaid who yearns to have legs to win the affection of a prince. However, when the mermaid does finally attain her legs, they cause her agonizing pain in which every movement is like “stepping on knives” (Weldon 1983, 173). In another allusion, Faulks argues that this story can be read as a reinterpretation of the Pygmalion myth (1998, 48) in that the idealisation of the protagonist’s physical transformation recalls Pygmalion’s sculpting of Galatea. The plastic surgeons reshaping and sculpting her flesh to provide Ruth with a new silhouette can be compared with Pygmalion’s crafting of ivory. However, Ruth opposes this notion of ‘being crafted’ to characterize her metamorphosis, or rather, re-creation, as an independent act: “She-devils are beyond nature: they create themselves out of nothing” (Weldon 1983, 153). She vehemently refuses to place her trust in fate or divine order, asserting her agency to fashion a new image from the raw materials that she herself has forged. This resolute defiance of her Creator is manifested in her determination to remake herself (Weldon 1983, 186). When Mr. Genghis is frightened by a “violent electrical storm” before the second operation, he warns Ruth that she is going against God. However, when he exclaims “You’re defying Him”, she replies, “Of course He’s angry, [...] I am remaking myself” (269). Although Ruth does not accept any creator, the doctors do make self-appreciative allusions. Similar to Bernard Shaw’s *Pygmalion*, Dr. Black and Mr. Ghengis invite Ruth to a party

where Mr. Ghengis praises her beauty, claiming that there is no one “more beautiful than his creature”. However, he does not appreciate her nature when he states: “I am her Pygmalion, [...] I made her, and she is cold, cold! Where is Aphrodite, to breathe her into life?” (Weldon 1983, 258).

Likewise, Mrs. Black, who is Dr. Black’s wife, calls her husband Frankenstein and expects Ruth to be a monster “with the plates of her scalp pinned together with iron bolts” (Weldon 1983, 258). Indeed, the description of Ruth’s healing process is reminiscent of the monster’s rejuvenation scene in Mary Shelley’s *Frankenstein, or the Modern Prometheus*. The night Ruth stays at the hospital is described as follows: “Ruth hovered, moaning, drifting, on the edge of life and death. Another electrical storm seemed to stimulate her into life [...]” (270). Dr. Black also refers to Ruth as “Frankenstein’s monster” (271). The birth of Venus, Frankenstein’s monster, and Pygmalion’s ivory sculpture all represent the story of creation via a male creator or maker, and they are reframed in the novel by male characters, not by Ruth herself. Instead, Ruth likens her self-sacrifice and desire to be loved to how Anderson’s little mermaid adapts herself to the prince’s world. Like the mermaid’s tale, Ruth’s transformation is both difficult and painful. However, Ruth does not “wish to be free from the pain: [as] pain, she knew, was the healing agent. It marked the transition from her old life to her new one. She must endure it now, to be free of it hereafter” (268).

The Life and Loves of a She Devil is a fascinating interpretation of how the concept of beauty in society revolves around a pervasive mechanism of power and influence over women. The novel demonstrates how women possess the ability, through strategic manipulation, to undermine the pervading standards of attractiveness and bodily ideals and ultimately leverage them for their benefit. Ruth’s reactionary response to the pervading standards is to pursue aesthetic surgery which represents a form of self-transformation

and reconfiguration of her own body. However, claiming power through the manipulation of these standards may also have a destructive result, as can be seen partially in the case of Ruth. Examples of women's destructive responses to preconceived and enforced ideals of body and beauty include self-harming behaviour and eating disorders such as anorexia or compulsive overeating. Valentine states that these conditions are "dramatic examples of internalized inferiority in women," which stem from a fear of negative scrutiny and criticism from others (1994, 120). Conversely, cosmetic surgery can be seen as an alternative approach to conforming to cultural ideals of beauty, but with an emphasis on self-transformation, rather than self-destruction.

Aesthetic surgery can be viewed as "both an expression of the objectification of the female body and an opportunity to become an embodied subject" (Davis 1997, 12). Although women may be perceived as objects of aesthetic appeal shaped to satisfy male preferences, they undoubtedly also possess the capacity to transform from objects to becoming individuals, by asserting their authority and power via the process of redefining their outward appearance. Hence, aesthetic procedures may both objectify and subjectify women, according to how they are used. The quest to uphold beauty through bodily modification, cosmetic products, and aesthetic surgeries, simultaneously entails the subversion and manipulation of conventional ideals of beauty. Davis's perspective on cosmetic surgery echoes this notion, highlighting its role in exposing the "victimization of women without having to be victims [themselves]" (1997, 178). Davis describes cosmetic surgery as a complex situation involving both subjugation and an act of self-empowerment, stating that it is "a complex dilemma: problem and solution, symptom of oppression and act of empowerment, all in one" (1997, 169). In an earlier article, Davis comments that "Ruth is both a victim of feminine beauty system and one of its most devastating critics" (1991, 29). This dilemma of oppression and empowerment can be observed in the transformation Ruth undergoes in the

novel. The body sculpting that Ruth employs as a tool can be interpreted as both a manifestation of resistance and defiance which grants women the agency to assert their definitions and interpretations of beauty.

Conclusion

To conclude, *The Life and Loves of a She Devil* depicts both the marginalization of a woman due to her physicality and her response to her exclusion from society. Despite Ruth's initial adherence to the traditional paradigm of having a husband and children, Bobbo's misbehaviour fuels Ruth's initial rejection of all the preconceptions of womanhood and motherhood. She resists the conventional attributes of the ideal housewife, choosing instead to embrace the qualities of a seductive and attractive woman. This leads her to undergo a series of extensive surgical procedures to achieve these desired aesthetic features. She thus participates in the normative process of idealisation by adhering to the portrayal of beauty as prescribed by men or society at large. Ruth's reactive demeanour results in physical anguish, but also promises domestic, financial, social, and sexual success. Towards the end of the novel, she states in the first-person narrative: "I am a lady of six foot two, who had tucks taken in her legs. A comic turn, turned serious" (278).

The body is subjected to a state of exploitation, manipulated as a means of taking revenge, responding to perceived grievances, rejecting established norms, or even seeking a radical reconfiguration of the prevailing standards of beauty by women. This becomes particularly significant when the female character finds herself confined to her own body. In resisting the entrenched paradigms of beauty, she assumes a position of authority over her bodily self. This perspective is vividly represented in Weldon's work, where physical and surgical interventions emerge not only as a manifestation of the quest for an ideal physique but also as a powerful means of challenging the impositions of

conventional physical attributes.

Ruth's counteractions to undermine established notions of beauty are inexorably guided by the very paradigms they seek to oppose. Indeed, beneath her reactionary efforts, she discerns the enduring hegemony of normative feminine attributes and standards of beauty. Her actions contain a fascinating array of paradoxical features. In her quest for transformation, she orchestrates her own corporeal destruction to reshape herself in the image of her husband's mistress, Mary Fisher. Striving to transcend the confines of the archetypal roles of a wife, mother, and housewife, her quest for emancipation is not realized unambiguously in the attainment of an autonomous identity; rather, the denouement ends in her transformation into an embodiment of the ideal woman in her husband's vision. However, her efforts to reshape herself in accordance with her husband's standards, as a strategic measure to wrest him away from the allure of Mary Fisher, ultimately propel Ruth into a newfound identity – one that is characterised by aesthetic allure, wealth, vindictiveness, and an unremorseful demeanour. Ruth's quest for external appreciation and salvation from being called a "she-devil" by means of transforming herself into a beauty creates a new type of woman who is both beautiful and monstrous. This essay concludes that beautification techniques can be empowering and liberating, and by using and abusing the patriarchal codes, the protagonist reverses the confinement of beauty constructs by reconstructing herself as an empowered woman who regains her husband, becomes rich and successful, and is respected by those who initially ignored her.

References

- Bordo, Susan. "The Body and the Reproduction of Femininity," *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and Body (Tenth Anniversary Edition)* (Berkeley: University of California Press, 2003), 165-184.
- Callaghan, Karen A. "Introduction," *Ideals of Feminine Beauty: Philosophical, Social, and Cultural Dimensions* ed. Karen A. Callaghan (London: Greenwood, 1994), vii – xv.
- Davis, Kathy. *Dubious Equalities and Embodied Differences: Cultural Studies on Cosmetic Surgery* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2003).
- Davis, Kathy (ed.). *Embodied Practices: Feminist Perspectives on the Body* (London: Sage, 1997).
- Davis, Kathy. "'My body is My Art': Cosmetic Surgery as Feminist Utopia?," *Feminist Theory and Body: A Reader* eds. Janet Price and Margrit Shildrick (New York: Routledge, 1999), 454-465.
- Davis, Kathy. "Remaking the She-Devil: A Critical Outlook at Feminist Approaches to Beauty" *Hypatia* 6, no. 2 (1991): 21-43.
- Faulks, Lana. *Fay Weldon* (New York: Twayne, 1998).
- Gilman, Sander L. *Making the Body Beautiful: A Cultural History of Aesthetic Surgery* (Chichester: Princeton University Press, 1999).
- Golban, Tatiana and Özge Karip. "Beauty as Fairy Tale in Fay Weldon's Novel *The Life and Loves of a She-Devil*" *Humanitas: International Journal of Social Science* 5, no. 9 (2017): 219-230.
- Grosz, Elizabeth. *Space, Time, and Perversion: Essays on the Politics of Bodies* (London: Routledge, 1995).

- Heartney, Eleanor. "Foreword: Cutting Two Ways with Beauty," *Beauty Matters* ed. Peg Zeglin Brand (Indianapolis: Indiana University Press, 2000), xiii-xv.
- Howson, Alexandra. "The Body in Consumer Culture," *The Body in Society: An Introduction* (Cambridge: Polity, 2004), 93-119.
- Kenyon, Olga. *Women Novelists Today: A Survey of English Writing in the Seventies and Eighties* (Brighton: Harvester, 1988).
- Maine, Margo. *Body Wars: Making Peace with Women's Bodies, An Activist's Guide* (California: Gürze Books, 2000).
- Martin, Sara. "The Power of Monstrous Women: Fay Weldon's *The Life and Loves of a She-Devil*" (1983), Angela Carter's *Nights at the Circus* (1984) and Jeanette Winterson's *Sexing the Cherry* (1989)" *Journal of Gender Studies* 8, no. 2 (1999): 193–211.
- McCormack, Catherine. *Women in the Picture: Women, Art and the Power of Looking* (Icon Books, 2021).
- Olsen, Tillie. "Women Who Are Writers in Our Century: One out of Twelve" *College English* 34, no. 1 (1972): 6-17.
- Orbach, Susie. "Forty years since *Fat Is A Feminist Issue*," *The Guardian*, 24 June 2018, <https://www.theguardian.com/society/2018/jun/24/forty-years-since-fat-is-a-feminist-issue> (Access Date 6.12.2023)
- Peach, Lucinda Joy. "Fashion, Beauty, and Women's Health: Introduction," *Women in Culture: A Women's Studies Anthology* ed. Lucinda Joy Peach (Oxford: Blackwell, 1998), 171-222.
- Pentney, Beth. "'A comic turn, turned serious': Humour, Body Modification, and the Natural in Fay Weldon's *The Life and Loves of a She Devil*,"

Gender and Laughter: Comic Affirmation and Subversion in Traditional and Modern Media eds. Gaby Pailer, Andreas Böhn, Stefan Horlacher, and Ulrich Scheck (Amsterdam: Rodopi, 2009), 81-91.

Valentine, Catherine G. "Female Bodily Perfection and the Divided Self," *Ideals of Feminine Beauty: Philosophical, Social, and Cultural Dimensions* ed. Karen A. Callaghan (London: Greenwood, 1994), 113-123.

Waugh, Patricia. *Feminine Fictions: Revisiting the Postmodern* (London: Routledge, 1989).

Weldon, Fay. *The Life and Loves of a She-Devil* (New York: Ballantine, 1983).

Wolf, Naomi. *The Beauty Myth: How Images of Beauty are Used Against Women* (London: Doubleday, 1991).

Woolf, Virginia. "Professions for Women," *The Death and the Moth and Other Essays* (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1970).

Erkekliğe Karşı Üçlü İttifak: Savaş, Göç ve Yoksulluk Kıskaçındaki Erkeklikler Ankara'daki Suriyeliler Örneği

Saeid Mozafari, Halime Ünal Reşitoğlu (Nobel Yayınları, 2023)

Benan Havva Baran

Akdeniz Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

[ORCID: 0000-0002-0501-6138](https://orcid.org/0000-0002-0501-6138)

baran.benan@gmail.com

Öz

Göç araştırmalarıyla ilişkilenen eleştirel erkeklik çalışmaları, feminist eleştirileri takip ederek erkeklerin göç, zorunlu göç ve yerinden edilmeye bağlı deneyimlerinin toplumsal cinsiyetlendirildiğini vurgulamaktadır. Bu inceleme, Saeid Mozafari ile Halime Ünal Reşitoğlu'nun Ankara'daki evli Suriyeli erkeklerin yoksulluk, savaş ve zorunlu göç kıskaçında biçimlenen erkeklik deneyimlerini nasıl tartıştıklarını değerlendirmektedir. Eserin özellikle Suriye diasporası üzerinden Türkiye'de yapılan araştırmalar içindeki öz-günlüğünü ve feminist araştırmalara katkısını ele almaktadır. Bu kitap incelemesi, saha araştırmasından elde edilen bulgular ışığında zorunlu göç sürecinde Suriyeli erkeklerin onarılan ve dönüşen erkeklik müzakerelerini keşişimselliğin önemi üzerinden vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Erkeklikler, Zorunlu Göç, Mülteci Erkekler, Eleştirel Erkeklik alışmaları, Keşişimsellik

•••••

Geliş tarihi: 25 Ocak 2023 • Kabul tarihi: 23 Haziran 2023

•
Kitap İncelemesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 274-286

DOI: 10.46655/federgi.1432897

Triple Alliance Against Masculinity: Masculinities in the Grip of War, Migration and Poverty The Case of Syrians in Ankara

Benan Havva Baran

Akdeniz University, PhD Student

[ORCID: 0000-0002-0501-6138](https://orcid.org/0000-0002-0501-6138)

baran.benan@gmail.com

Abstract

Critical masculinity studies associated with migration studies follow feminist critiques and emphasize that men's experiences of migration, forced migration and displacement are gendered. This review assesses how Saeid Mozafari and Halime Ünal Reşitoğlu discuss the experiences of masculinity among married Syrian men in Ankara, shaped in the grip of poverty, war and forced migration. It discusses the uniqueness of the work within the research conducted in Turkey, especially on the Syrian diaspora, and its contribution to feminist research. Drawing from the field research findings in the book, this review emphasizes the repaired and transformed masculinity negotiations of Syrian men during the forced migration process through the importance of intersectionality.

Keywords: Alternative Masculinities, Forced Migration, Refugee Men, Critical Studies On Men And Masculinities, Intersectionality

•••••

Arrival date: 25 January 2023 • Acceptance date: 23 June 2023

•

Book Review

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(1) • 274-286

DOI: 10.46655/federgi.1432897

Göç araştırmalarında kadınların varlığının *farkına varılması* 20. yüzyılın son çeyreğini bulduğu gibi (Donato vd. 2006), erkeklerin *de* göçü toplumsal cinsiyete dayalı olarak deneyimlediklerinin farkındalığı yakın döneme rastlar. Feminist araştırmaların göç çalışmalarıyla ilişkilendiği izleği takip eden bu süreç, göç deneyimleri hakkında üretilecek bilginin esasında kimin bilgisi olduğu ve bu bilginin çok katmanlı yapısının nasıl analiz edileceği sorularını da içine alır. Bu epistemolojik, ontolojik ve metodolojik tartışmalar ışığında göç çalışmalarında feminist araştırmalar, *kadın* kategorisinden *toplumsal cinsiyet* kategorisine doğru evrilen paradigma değişimini benimseyerek (Lutz 2010) eleştirel erkeklik çalışmalarının önünü açar. Eleştirel erkeklik çalışmalarının göç araştırmalarıyla yolunun keşişmesi; erkeklerin göçü nasıl deneyimlediklerine, göçün toplumsal cinsiyet ilişkilerinde erkekler için nasıl bir müzakere alanına dönüştüğüne ve erkekliklere dayalı öznelliklerin göç sürecinde nasıl yeniden kurulabildiğine ışık tutar.

Eleştirel erkeklik çalışmaları göç araştırmalarında -göçün öznesi olarak

‘erkeklerin’ alındığı, kadınların deneyimlerinin dışlanarak yalnızca erkeğe ‘eşlikçi’, ‘bağımlı’ olarak ‘eş’ ve ‘aile’ içerisinde temsil edildiği vb.- ilk dönem feminist eleştirileri ileriye götürür (Moroksavic 1994; Sharpe 2002; Zlotnik 2003; Lutz 2010; Dedeoğlu ve Gökmen 2020). Bu doğrultuda eleştirel erkeklik çalışmaları ilk eleştirisini klasik göç kuramcılarına yönelir. Bu kuramcıların erkeklerin göç deneyimlerini esas almış olsalar da bunu cinsiyetsiz olarak varsaydıklarını, bu nedenle göç ve yerleşme sürecinde müzakere edilen erkeklik deneyimlerini anlamakta başarısız olduklarını belirtir (Hibbins ve Pease 2009, 5). İkinci olarak, özellikle 1990’lardan sonra benimsenen yukarıda bahsedilen paradigma değişiminin sağladığı feminist tartışmaların izinden giderek (Lutz 2010), toplumsal cinsiyet kavramının ağırlıklı olarak kadınlarla özdeşleştirilmesini, kadınların deneyimlerini aşırı vurgulayacak şekilde kullanılmasını eleştirir. Bu eleştiriyle erkeklerin toplumsal cinsiyete dayalı göç deneyimlerinin görünmez kılındığının altını çizer (Boyd ve Grieco 2003). Özellikle zorunlu göç, diaspora ve (zorla) yerinden edilmeyi kapsayan göç araştırmalarında ataerkil değerlerin tahkim edildiği mülteci konumunun ‘savunmasız’, ‘mağdur’ ve ‘kurban’ varsayılarak çoğunlukla kadınlara ve çocuklara atfedilmesinin (Sharpe 2002) yanında erkeklerin zorlu mültecilik deneyimlerine dikkat çeker. Erkeklerin savaş ve çatışma koşullarında dahi hem kendilerini hem de ailelerini ‘koruyan/kollayan’, ‘vatani vazifesini her koşulda yerine getiren’, ‘savaşçı’ ve ‘korkusuz’ olarak idealleştirilmeleri, onları mülteci konumundan sıyırmaya neden olan eril bir anlayıştır. Oysa zorunlu göç sürecinde erkeklerin *de* zulmün, eril şiddetin, tecavüzün nesnesi haline gelebildiği (Farrag 2009), makbul erkeklik karşısında kırılğan bir konuma itildiği göç araştırmalarında eleştirel erkeklik çalışmalarının önemli kazanımlarındandır. Şüphesiz bu alanda toplumsal cinsiyet körü yaklaşımları kırmanın, feminist araştırmaları ilerletmenin ve çoklu küresellikler düzeyinde göç deneyimlerinin farklı dinamiklerini kavramanın (Akşit ve Varışlı 2016) bir yolu da eleştirel erkeklik çalışmalarını¹ bu alanda güçlendirmektir.

Saeid Mozafari ile Halime Ünal Reşitoğlu'nun Nobel Yayınları tarafından 2023 yılının Ekim ayında yayımlanan *Erkekliğe Karşı Üçlü İttifak: Savaş, Göç, Yoksulluk Kısılcacındaki Erkeklikler Ankara'daki Suriyeliler Örneği* eseri, son yirmi yıldır ivme kazanan zorunlu göç araştırmalarında eleştirel erkeklik çalışmalarına kıymetli bir katkı sunar. Özellikle Türkiye'de yakın dönemde filizlenen bu alanda önemli bir boşluğu doldurur. Tıpkı daha önce de belirtilen toplumsal cinsiyetin kadınların deneyimlerini aşırı vurgulayacak şekilde kullanıldığı eleştirisinde olduğu gibi, ağırlıklı olarak Suriyeli kadınlar üzerinden yapılan toplumsal cinsiyet odaklı araştırmaların yanında biricikliği de paylaşır.² Yüksek lisans tez çalışmasına dayanan bu eser; kuramsal ve kavramsal dayanakları, beslendiği literatürün yorumlanması, araştırmacının özdeşünümselliği (*self-reflexivity*), güçlü gözlemleri ve derinlikli analizleri bakımından hem gelecekteki göç araştırmacılarına hem de kesişimselliği kullanan feminist araştırmalara iyi bir örnek olmaktadır.

Derinlemesine mülakatlarla saha verilerine ulaşılan eser Suriye'den Türkiye'ye gelen, yaşları yirmi beş ila elli yedi arasında değişen, heteroseksüel evliliklerdeki erkeklerin yeni coğrafi, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarda 'krizdeki' erkekliklerine ve bu krizin nasıl bir değişim/dönüşüm yarattığına odaklanır. Bir diğer ifadeyle savaş ile zorunlu göçü deneyimleyen Suriyeli erkeklerin, yoksulluk ve mültecilikle³ kesişen potansiyel bir 'tehdit' ve 'yabancı erkek' olarak görüldüğü ev sahibi ülkesinde, kırılmalılaşmış erkekliklerini nasıl onardıklarını ve yeniden inşa ettiklerini araştırır. "Savaş, zorunlu göç, mültecilik ve yoksulluk olgularının hem ayrı ayrı hem de kesişimsel bir biçimde geleneksel [ataerkil] erkekliğin dinamikleri üzerinde sahip olduğu kırıcı ve dönüştürücü etkiyi aydınlatmaya ve anlamaya çalış[ır]" (s. 46).

Toplamda altı bölümden oluşan eser, iki ana hat üzerinde ilerler. İlk hat araştırmanın kavramsal, kuramsal ve yöntemsel tartışmalarını kapsar.

Toplumsal cinsiyet perspektifinin zorunlu göç araştırmalarına kazandırdığı katkılar derinlemesine incelenirken, savaş ve çatışma koşullarının bir zamanlar makbul görüldüğü erkeklikler üzerinde yol açtığı tahribatlar ele alınır. Zorunlu göç sürecinde gittikçe kırılganlaşan erkekliğin mültecilik konumunda -yani ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik sermaye kayıplarıyla birlikte- nasıl bir erkeklik krizine yol açtığı literatür boyunca incelenir. Mülteciliğin veya Suriyeliler özelinde geçici koruma statüsünün erkekliğin kırılganlığını yapısal olarak nasıl pekiştirdiği, bu kırılganlığı güvenlik arayışında emek sömürsü ve yoksullukla nasıl daha derinleştirdiği tartışmaya açılır. Yazarlar yalnızca savaşın, göçün ve yoksulluğun erkeklik üzerinde kurduğu (g) üçlü ittifaka değil, aynı zamanda Türkiye'nin kendi ekonomik ve politik koşullarında Suriyelilere yöneltilen mülteci karşıtı söylemlerin, nefretin, eril şiddetin, ırkçılığın, kutuplaşmanın erkeklikler hiyerarşisinde ne tür dışlama mekanizmaları oluşturduğuna da yer verir. Ayrıca pandemi nedeniyle sekteye uğrayan saha araştırmasının sınırları, araştırmacının araştırmanın hiyerarşik yapısını kırmaya yönelik geliştirdiği stratejileri, çalışmanın neden Ankara'da yürütüldüğü ve Ankara'nın zorunlu göç çalışmalarındaki kurumsal ve kentsel yapısı saha notlarıyla birlikte detaylandırılır.

Eserin ikinci hattı ise, saha verilerinin yorumlandığı ve analiz edildiği bölümleri kapsar. Göçten öncesi ve sonrasının karşılaştırmalı olarak tartışmaya açıldığı bu hat "Gerçek Suriyeli erkek kimdir?" sorusuyla başlar. Bu sorunun kritik önemi; zorunlu göç sürecinde "geleneksel Suriyeli erkekliğin" ne tür bir zeminde nasıl kırılganlaştığını, hangi koşullarda ve ne yöne doğru değiştiğini/dönüştüğünü kavramakta yatar. Bu kavrayış bize *kaybedilmiş erkeklikler* ile *başarısız erkeklikler* arasındaki ilişkiyi ustalıkla gösterir. "Kaybetmek" ile "başarısızlığa" yüklenen toplumsal anlamlar arasındaki salınım, yazarların da vurguladığı gibi, "bir erkeklik sorgulamasını da içerir" (s. 76-77). Aslında pek çok dışlama mekanizmalarıyla birlikte mülteci konumunda erkek ve Suriyeli olmak, literatürün de gösterdiği gibi, yapısal olarak 'başarısız' *kılınmaya* işaret

eder (Gass 2014; Griffiths 2015; Allsopp 2017). Böylelikle hem toplumsal cinsiyet rejimleri hem de göç rejimleri iş birliğinde Suriyeli erkeklikler -makbul erkekliğin kurucu basamaklarının altı oyularak ve ‘kadınsılaştırılarak’- marjinalleştirilir ve madunlaştırılır.

İkinci hatta ön plana çıkan bir diğer nokta; göç süreciyle ailede değişen güç ilişkilerini, zayıflayan eril kontrol ve denetimin kendini yeniden onarma çabalarını yakın planda göstermesidir. Mülteci konumunda derinleşen yoksulluk ‘evin geçimini sağlayan’, ‘işe sahip olan’, ‘çocuklarını okutan’ ve ‘eşini evde rahat ettiren’ makbul erkekliğin kaybına neden olur. Bu kayıplar ile ailenin geçimine eşin ve çocukların katılımı, erkeklerin özel alandaki eril iktidarının kırılmasına ve zayıflamasına yol açar. Suriyeli erkeklerin deneyimleri üzerinden bunları ayrıntılı olarak işleyen ikinci hatta, eril kontrolün ve denetimin kuvvetlendiği -makbul erkekliğin yeniden üretildiği- *babalık* konumuna değinilir. Böylelikle bu kontrol ve denetimin babalık konumunda nasıl onarıldığı açığa çıkarılır. Özellikle kız çocukları üzerinden bu eril kontrol ve denetim güçlenirken, kendini onaran bu gücün erkek çocuklarla paylaşılmasının erkeklik krizini derinleştirdiği ayrıca vurgulanır. Bu vurgu bize ataerkil erkekliğin yalnızca erkekler ve kadınlar arasında değil, erkekler arasındaki iktidar ve güç ilişkileri boyunca kendini yeniden ürettiğini, hatta konumsal, durumsal ve bağlamsal işlediğini de gösterir. Derinlemesine mülakatların yalnızca Suriyeli erkeklerle yürütülmemesi, ayrıca bazı çocuklar ve eşlerle de gerçekleştirilmesi analizleri zenginleştirdiği gibi araştırmayı da sağlamlaştırır.

Eserin en güçlü yönü, daha önce de bahsedildiği gibi, toplumsal cinsiyet perspektifinde kesişimselliği takip etmesidir. Suriyeli, erkek ve mülteci olmak homojen bir kategori içinde düşünülmez. Aksine toplumsal sınıf, etnisite, din, cinsel yönelim, bedensel dezavantajlılık, yaş gibi etkenlerin farklı erkeklik krizleri ve sorgulamaları getirdiğinin farkındalığı araştırmanın

bulgularını güçlendirir. Bu doğrultuda *yaşın* Suriyeli erkeklerin onarılan ve dönüşen erkekliklerinde önemli bir etken olduğu ortaya çıkar. Yazarlar orta ve üst yaş Suriyeli erkeklerin daha fazla dini öğreti ve emirlere sarıldığını, toplumsal cinsiyet kalıpyargıları dini söylemlerle tahkim ettiğini ve “başarısız erkekliklerini” bu söylemlerle onardığını gösterirler (s. 91). Öte yandan genç Suriyeli erkeklerin ise, makbul erkekliğe eleştirel bir tavırla yaklaştıklarını, erkeklik kayıplarıyla yüzleşerek aile içerisinde daha ‘eşitlikçi’ davranışlara yöneldiklerini, böylece alternatif bir erkekliğe dönüşen yeni özellikler inşa ettiklerini belirtirler (s. 101).

Kesişimselliğin araştırmaya sağladığı ikinci önemli bulgu, etnisiteye bağlı olarak Suriyeli erkeklerin maruz kaldıkları dışlanmada farklılıklar olduğudur. Türkmen veya Arap olmanın kimi zaman Suriyeli erkek olmayı *avantajlı* veya *dezavantajlı* konuma getirdiği veriler ışığında ortaya çıkar. Örneğin Suriye’den gelen Türkmen erkeklerin “Arap ve Suriyeli” erkeğe benzemediği, hatta bir “Türk” gibi *göründüğü* için daha kolay “kabul” edildikleri katılımcılar tarafından belirtilir (s. 86). Şüphesiz burada potansiyel bir ‘tehdit’ olarak ‘geri kalmış’ Arap ve Orta Doğulu erkeğe bakan Batılı sömürgeci mantığın (Rettberg ve Gajjala 2016; Turner 2017), hegemonik Türklük üzerinden nasıl işlerlik kazandığını görürüz. Erkeklikler hiyerarşisinde yalnızca Suriyeli erkek olmanın değil; aynı zamanda ‘pis Arap’ olmanın, ‘kaba’ Arapça konuşmanın ve ‘barbarlar’ olarak adlandırılmanın da marjinalleştirme ve madunlaştırma stratejilerini beslediğini kavrarız. Böylelikle eser ‘yabancı erkek’ olmanın anlamının yekpare olmadığına, hangi ülkeye varıldığından hangi coğrafyadan geldiğine, hangi sınıfa, cinsiyete, cinsel yönelime, yaşa, etnisiteye ait ve hatta geçici-kalıcı olup olunmadığına kadar değişen göç deneyimlerine dikkat çeker.

Son olarak esere gönderebilecek en temel eleştiri ise; teorik çerçevede Inhorn’a atıfla kullanılan “evrilen erkeklikler” (*emergent masculinities*)

kavramının havada kalmasıdır. Yazarlar bu kavramın özellikle Orta Doğu'daki farklı erkeklik biçimlerini karşıladığını, bu yüzden dönüşen Suriyeli erkeklikleri analiz etmede iyi bir kavram olduğunu belirtirler (s. 17-18). Ancak bunu elde edilen veriler ışığında açıklıkla tartışmadıkları gibi, *evrilen erkeklikler* yerine neden *alternatif erkeklikler* kavramını kullanmayı tercih ettiklerine dair de açıklama yapmazlar. Aynı zamanda evrilen erkeklikler kavramının mülteci erkekliklerin anlaşılmasında yeni bir yol ve perspektif sunduğu iddiasını çalışma özelinde somutlamazlar ve ne tür açılımlar sağlayabildiğine değinmezler. Öte yandan kimi zaman yoksulluk ve kent yoksulluğu kavramları birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılır, buna bağlı olarak hangi bağlamlarda kavramların birbirlerinden ayrıldıkları ve birbirlerine eklemledikleri ayırt edilemez. Fakat bu eleştirilerin yanında vurgulanmalıdır ki, bu eser mülteci erkek konumunda zayıflayan eril iktidarın, statü kayıplarının ve makbul erkekliğin dayanaklarının yitimi söz konusu olduğunda *duyguların* erkeklik üzerinde nasıl bir rol oynadığını gözler önüne serer. Bir katılımcının ifadesiyle “erkeklik kahrının” (s. 80) nasıl toplumsal ve kültürel bir inşa olduğunu, bu kahrın politik, hukuki ve ekonomik olarak nasıl yapılaşmış olduğunu açıklıkla gösterir. Dolayısıyla eserin yalnızca göç araştırmalarıyla ilişkilenen eleştirel erkeklik çalışmaları açısından değil, Türkiye’de zorunlu göç araştırmalarında duygular sosyolojisinin izini sürececek çalışmaların önünü açabileceğinin de altı çizilmelidir.

1 Aynı zamanda queer teoriyle ilişkilenen çalışmalar da dahil edilmelidir.

2 Türkiye’deki göç ve zorunlu göç araştırmalarında eleştirel erkeklik çalışmalarını takip eden araştırmalar oldukça azdır (Renda 2019; Bozok 2019; Bozok ve Bozok 2019; Gök-tuna-Yaylacı ve Çarpar 2019). Doğrudan odak noktası Suriyeli erkekler olmasa da çalışmalarında yer veren iki araştırma da bulunur (Güney ve Konak 2016; Toluk 2017). Eleştirel erkeklik çalışmalarını takip etmese de karşılaştırmalı olarak Suriyeli erkekler üzerinde yapılan çalışmalardan bir diğeri de “Türkiyeli ve Suriyeli Genç Erkeklerin Gündelik Yaşam Deneyimleri: Küçükçekmece ve Sultanbeyli Üzerine Bir Araştırma” raporudur (Yükseker, Tekin ve Şahin-Taşgın 2021). Buna karşın hem eleştirel erkeklik çalışmalarını takip eden hem de Suriyeli erkekler üzerine yapılan Mozafari ve Ünal-Reşitoğlu’nun bu kitabı ile Zeino’nun (2022) yüksek lisans tez araştırması öncüdür.

3 Her ne kadar 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği’ne göre Türkiye’deki Suriyeliler “geçici koruma” statüsünde olsalar da bu incelemede mülteci kavramı tercih edilir. Geçici koruma statüsünün ayırt edici olduğu yerlerde ise kavramın kendisi kullanılacaktır.

Kaynakça

- Akşit, G. ve Varışlı, B. “Ulusötesi Kesişmeler: Jeff Hearn ile Sosyal Bilimler Üzerine Yeniden Düşünmek” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no: 25 (2016): 274-286.
- Allsopp, J. “Agent, Victim, Soldier and Son: Intersecting Masculinities in the European ‘Refugee Crises’” *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis* der. Jane Freedman, Zeynep Kivilcim ve Nurcan Özgür Baklacioğlu (London and New York: Routledge, 2017), 155-174.
- Boyd, M. ve Grieco, E. “Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory,” *Migration Policy Institute*, 1 Mart 2003. <https://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory> (Son erişim tarihi 02.02.2024)
- Bozok, M. “Göç Sonucu Yaşanan Erkeklik Krizlerinin Bir Yüzü Olarak Erkekliğin Kaybı” *Journal of Economy Culture and Society* 60, (2019): 171-185. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0035>
- Bozok, M. ve Bozok, N. “The Household, The Street and The Labour Market: Masculinities and Homosocial Solidarity Networks of Afghan Migrant Boys in A Squatter Neighbourhood in Istanbul” *NORMA* 14, (2019): 96-111. <https://doi.org/10.1080/18902138.2018.1519241>
- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç. E. “Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: Kadınların yeri” *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları* der. Kristen Biehl ve Didem Danış (İstanbul: SU Gender ve GAR, 2020), 18-37.
- Donato, K. M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalansan, M. IV ve Pessar, P. R. “A Glass Half Full? Gender in Migration Studies” *IMR* 40, no: 1

(2006): 3–26. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00001>

Farrag, H. “Engendering Forced Migration: Victimization, Masculinity and The Forgotten Voice” *Surfacing: An Interdisciplinary Journal for Gender in the Global South* 2, no: 1 (2009): 1-17.

Gass, A. “Becoming the ‘Refugee’: Creation of A Gendered Subjectivity Among Male Asylum Seekers in Switzerland” *TVGEND* 17, no: 2 (2014): 115–129. <https://doi.org/10.5117/TVGEND2014.2.GASS>

Griffiths, M. “Here, Man Is Nothing!: Gender and Policy in An Asylum Context” *Men and Masculinities* 18, no: 4 (2015): 468-488. <https://doi.org/10.1177/1097184X15575111>

Göktuna-Yaylacı, F. ve Çarpar, M. C. “Zorunlu Göçün Görün(e)meyen Aktörleri: Temsil ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sığınmacı Erkekler” *Journal of Economy Culture and Society* Ekim, no: 60 (2019): 61-85. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0007>

Güney, Ü. ve Konak, N. “Bolu’da Suriyeli ve Iraklı Sığınmacılar: Milliyetçilik, Erillik ve Vatandaşlık Temelinde Öteki Algısı” *Alternatif Politika* 8, no: 3 (2016): 505-535.

Hibbins, R. ve Pease, B. “Men and Masculinities on the Move” *Migrant Men: Critical Studies of Masculinities and the Migration Experience* der. Mike Donaldson, Raymond Hibbins, Richard Howson ve Bob Pease (New York-London: Routledge, 2009), 1-19.

Lutz, H. “Gender in The Migratory Process” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, no: 10 (2010): 1647-1663. <http://doi.org/10.1080/1369183X.2010.4893737>

Morokvasic, M. “Birds of passage are also women” *International Migration Review Special Issue: Women in Migration* 18, no: 4 (1984): 886-907.

<http://www.jstor.org/stable/2546066>

Mozafari, S. ve Ünal-Reşitoğlu, H. *Erkekliğe Karşı Üçlü İttifak: Savaş, Göç ve Yoksulluk Kıskaçında Erkeklikler Ankara'daki Suriyeliler Örneği* (Ankara: Nobel Yayınları, 2023).

Renda, K. "Double Troubled: Syrian Gay Men in Istanbul." Yüksek Lisans tezi. Koç Üniversitesi, 2019.

Rettberg, J. W. ve Gajjala, R. "Terrorists or Cowards: Negative Portrayals of Male Syrian Refugees in Social Media" *Feminist Media Studies* 16, no:1 (2016): 178-181. <http://doi.org/10.1080/14680777.2016.1120493>

Sharpe, P. (der). "Introduction Gender and the Experience of Migration" *Women, Gender and Labour Migration Historical and Global Perspectives* (London and New York: Routledge, 2002), 1-14.

Toluk, K. "Yoksulluk Kıskaçındaki Sığınmacılarda Toplumsal Cinsiyet Pratikleri: Karaman Örneği." Yüksek lisans tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2017.

Turner, L. "Who Will Resettle Single Syrian Men?" *FMR*, 54 (2017). <https://www.fmreview.org/resettlement/turner>

Yükseker, D., Tekin, U. ve Şahin-Taşgın, N. Anadolu Kültür Vakfı. *Türkiyeli ve Suriyeli Genç Erkeklerin Gündelik Yaşam Deneyimleri: Küçükçekmece ve Sultanbeyli Üzerine Bir Araştırma. Rapor, 2021.* <https://www.anadolukultur.org/36-yayinlarimiz/1282-turkiyeli-ve-suriyeli-genc-erkeklerin-gundelik-yasam-deneyimleri/> (Son erişim tarihi 02.02.2024)

Zeino, M. "The Lived Experience of Displaced Syrian Men in Istanbul." Yüksek lisans tezi. İbn Haldun Üniversitesi, 2022.

Zlotnik, H. "The Global Dimensions of Female Migration," *Migration Information Source*, 1 Mart 2003. <https://www.migrationpolicy.org/article/global-dimensions-female-migration> (Son erişim tarihi 02.02.2024)

GERİ ÇEKİLDİ

İNTİHAL RAPORU

6 Şubat 2024 tarihinde dergimize gönderilen bir mesaj sonrası Yayın Kurulu tarafından yürütülen intihal soruşturmasının raporu aşağıdaki gibidir:

Orkun Kocabıyık'ın FE Dergi'nin 2018 yılında 10 (2) numaralı sayısında yayımlanan 'Nick Hornby'nin Futbol Ateşi (1992) Romanında Erillik' başlıklı makalesinin, Hendrik Wonsak'ın 2015 yılında İngilizce yazdığı, 2016 yılında çevrimiçi yayın platformu *Grin.com*'da 'Nick Hornby's "Fever Pitch"' başlıklı seminer ödevinin çevirisi olduğu iddiası araştırılmıştır.

- 1) İki makalenin yapısı ve alt başlıkları birebir aynıdır:

WONSAK	KOCABIYIK
New Lad Culture	Yeni Delikanlı (New Lad) Kültürü
Gender Identity: Hegemonial Concepts of Masculinity	Toplumsal Cinsiyet: Hegemoni ve Erillik
Analysis	Analiz
The Protagonist	Kahramanın Portresi
The Role of the Father	Baba Figürünün Rolü
Freud's Oedipus Complex	Oedipus Kompleksi ve Hornby
The Role of Women	Kadının Rolü
The Working-class Identity	İşçi Sınıfı Kimliği

- 2) İki metnin paralel okunması sonucundan, "postmodern *Bildungs*," James Joyce gibi kendisinin eklediği birkaç yorum haricinde Kocabıyık'ın metninin, Wonsak'ın İngilizce metninin Türkçe çevirisi olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.
- 3) İki makale de aynı kitabın analizini yaptığı iddiasındadır. Bununla birlikte Kocabıyık'ın makalesinde sadece Wonsak'ın kullandığı kitap alıntıları yer almaktadır. Aynı kitap üzerine yapılan bağımsız araştırmaların, 240 sayfalık kitaptan birbirinden

farklı alıntılar da yapması beklenir. Burada böyle bir durum gerçekleşmemiştir. Kocabıyık'ın metninde sadece bazı alıntılarının yeri değiştirilmiştir.

- 4) İkincil kaynaklara yapılan atıflar da Abanazır ve Appleby haricinde, aynı eserlere ve aynı eserlerin aynı sayfalarına yapılmıştır.
- 5) Wonsak'ın kendi ilgisi çerçevesinde popüler kültürden verdiği, Bridget Jones, H&M ve David Beckham gibi özgün örnekler de Kocabıyık'ın makalesinde birebir yer almıştır.
- 6) İki makalenin kaynakçası da birebir aynıdır. Kocabıyık, bu benzerliği saklamak için listeye Bale, Boyle, Donaldson, Ferrebe gibi, Wonsak'ın metninde olmayan, referanslar eklemiş olsa da listedeki bu referanslar metinde herhangi bir alıntıya karşılık gelmemektedir. Metinde verilmemiş referanslar kaynakçaya eklenmiştir.

Sonuç olarak, iki metnin paralel okunması ile YÖK'ün Bilimsel Araştırma ve Etik Yönetmeliği Madde 4/1(a)'da tanımlanan intihal şeklindeki ihlal ortaya çıkmaktadır. Kocabıyık, “başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi” göstermiştir. Durumun FE Dergi'nin yayın süreci öncesinde yürüttüğü intihal taramasında çıkmaması, Wonsak'ın makalesinin kapalı erişimde ve İngilizce olması sebebiyledir. Bu durumda, FE Dergi'nin makaleyi kendi internet sayfasından çekmesi ve bu konuda kısa bir bilgilendirme yayımlaması, konu hakkında Dergipark'ın bilgilendirilmesi ve aynı şekilde Kocabıyık'ın çalıştığı üniversitenin Etik Kurul ve İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı üzerinden bilgilendirilmesi uygun olacaktır.

feminist eleştiri
d e r g i s i